

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne
a právne vzťahy

Scientific journal of international
political, economic, cultural
and legal relations

Ročník XI. / Volume XI.

1/2013

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal of International Relations

Scientific journal
of international political, economic, cultural and legal relations
of the Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava

Indexovaný v / Indexed in:

Medzinárodné vzťahy 1/2013, ročník XI.
Journal of International Relations 1/2013, Volume XI.

Medzinárodné vzťahy

Journal of International Relations

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: 00421 2 6729 5471
E-mail: mv.fmv@euba.sk

Hlavná redaktorka:

Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
Mgr. Boris Mattoš, PhD.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
doc. Mykola Palinčak, CSc.
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. Mykola Sidak, DrSc.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
doc. Mgr. Sergej Vojtovič, DrSc.
prof. Ing. Dana Zadražilová, CSc.

Výkonný redaktor:

Ing. Martin Grančay, PhD.

Jazyková redaktorka:

slovenský jazyk – PhDr. Katarína Strelková, CSc.
iné jazyky – bez jazykovej korektúry

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

Evidenčné číslo:

EV 4785/13

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie)

ISSN 1339-2751 (online)

Obsah

Pôvodné vedecké články

AKÉ FAKTORY VPLÝVAJÚ NA CENU ROPY BRENT? DOC. ING. MARTIN GREŠŠ, PHD. _____	7
VPLYV PRÍLEVU PRIAMÝCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ NA NEZAMESTNANOSŤ NA SLOVENSKU DOC. ING. TOMÁŠ DUDÁŠ, PHD. _____	22
TEORETICKÉ ASPEKTY VYMEDZENIA ENERGETICKO-BEZPEČNOSTNÝCH KOMPLEXOV ING. JÁN BOCORA _____	33
NUKLEÁRNY TERORIZMUS A MEDZINÁRODNÉ PROSTRIEDKY JEHO PREVENČIE A POTLÁČANIA MGR. DAŠA ADAŠKOVÁ, PHD. _____	50

Diskusie

ŽENEVSKÉ ROZHOVORY A EURÓPSKA ÚNIA: PODMIENENOSŤ A SOCIÁLNE UČENIE ALEBO STRATEGICKÁ SOCIALIZÁCIA? (ČLÁNOK V ANGLICKOM JAZYKU) LEVAN MAKHASHVILI, M.A. _____	69
GENOCÍDA ARMÉNOV – PRVÁ MODERNÁ GENOCÍDA 20. STOROČIA (1. časť) PHDR. SIMONA CHUGURYAN, PHD. – PHDR. VAHRAM CHUGURYAN, PHD. _____	84
PRIESTOR SLOBODY BEZPEČNOSTI A SPRAVODLIVOSTI V KONTEXTE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE JUDR. LUCIA HURNÁ, PHD. _____	104

Prehľady

ROLA RUSKA, ČÍNY A INDIE VO SVETOVEJ EKONOMIKE A ICH VZÁJOMNÝ OBCHOD (ČLÁNOK V ANGLICKOM JAZYKU) PROF. DR. VLADIMIR YA. PORTYAKOV _____	116
PREDSEDNÍCTVO V RADE EURÓPSKEJ ÚNIE V KONTEXTE VÝCHODÍSK PRE ŠTÁT PRIPRAVUJÚCI SA NA TÚTO ÚLOHU ING. MICHAL POLGÁR _____	124
RUSKO-ČÍNSKE VZŤAHY PO SKONČENÍ STUDENEJ VOJNY ING. LUKÁŠ HOLAS _____	138

SÝRIE A JEJÍ MĚNÍCÍ SE POZICE NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ ING. YVONA ŠABACKÁ, PH.D.	159
INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY	179
INŠTRUKCIE PRE AUTOROV.....	180

Content

Original scientific papers

WHAT ARE THE DETERMINANTS OF BRENT CRUDE OIL PRICE? MARTIN GREŠŠ	7
--	---

EFFECTS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT FLOWS ON UNEMPLOYMENT IN SLOVAKIA TOMÁŠ DUDÁŠ	22
--	----

THEORETICAL ASPECTS OF DEFINING ENERGY SECURITY COMPLEXES JÁN BOCORA	33
--	----

NUCLEAR TERRORISM AND INTERNATIONAL PREVENTIVE AND REPRESSIVE INSTRUMENTS DAŠA ADAŠKOVÁ	50
---	----

Discussions

THE GENEVA TALKS AND THE EUROPEAN UNION: CONDITIONALITY AND SOCIAL LEARNING OR STRATEGIC SOCIALIZATION? LEVAN MAKHASHVILI	69
---	----

ARMENIAN GENOCIDE – THE FIRST MODERN GENOCIDE OF THE 20TH CENTURY? (PART 1) SIMONA CHUGURYAN – VAHRAM CHUGURYAN	84
---	----

THE AREA OF FREEDOM, SECURITY AND JUSTICE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION LUCIA HURNÁ	104
--	-----

Surveys

RUSSIA’S, INDIA’S AND CHINA’S ROLES IN THE WORLD ECONOMY AND THEIR MUTUAL TRADE VLADIMIR YA. PORTYAKOV	116
--	-----

ROTATING PRESIDENCY OF THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION – TASKS AND CHALLENGES FACED BY THE COUNTRY PREPARING FOR THE PRESIDENCY MICHAL POLGÁR	124
---	-----

THE RUSSIA-CHINA RELATIONS AFTER THE COLD WAR LUKÁŠ HOLAS	138
---	-----

SYRIA'S CHANGING POSITION IN THE MIDDLE EAST YVONA ŠABACKÁ.....	159
ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS.....	179
GUIDE FOR AUTHORS	180

AKÉ FAKTORY VPLÝVAJÚ NA CENU ROPY BRENT?

---

doc. Ing. Martin Grešš, PhD.

Článok doručený do redakcie / Date submitted: 14. 11. 2012

Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 8. 1. 2013

Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013

ABSTRAKT

Počas prvej dekády 21. storočia bola cena ropy na svetovom trhu vysoko volatilná. V predkladanom príspevku sa snažíme vytvoriť model pre cenu ropy Brent, ktorý by bol schopný vysvetliť čo najviac variability vo vývoji ceny ropy Brent v období 1994 – 2011. Uvažujeme s viacerými modelmi založenými na exogénnych premenných, ktoré najviac vplývajú na cenu ropy Brent. Všetky prezentované modely sa zameriavajú na vysvetlenie ceny ropy výlučne prostredníctvom faktorov dopytu a ponuky a abstrahujú od geopolitických, prírodných a špekulačných faktorov. Prichádzame k záveru, že na cenu ropy Brent vplývajú predovšetkým faktory strany ponuky, pričom faktory strany dopytu nie sú silne korelované s cenou ropy Brent.

Kľúčové slová: Brent, cena ropy, dopyt, ekonometrické modelovanie, OPEC, ponuka, regresia

ABSTRACT

The price of oil in the international market has been highly volatile in the first decade of the 21st century. In this article we develop a model for price of Brent crude oil, which would explain the most of the variability in the price of Brent crude oil during the period of 1994 – 2011. We consider various models based on exogenous variables that best describe the price of Brent crude. All presented models focus solely on the explanation of oil price through demand and supply factors abstracting from the geopolitical, natural and speculative factors. We come to conclusion that the supply factors strongly influence the price of Brent crude, while the demand factors are not strongly correlated with its price.

Key words: Brent, oil price, demand, econometric modeling, OPEC, oil supply, regression

JEL: C50, Q31, Q37

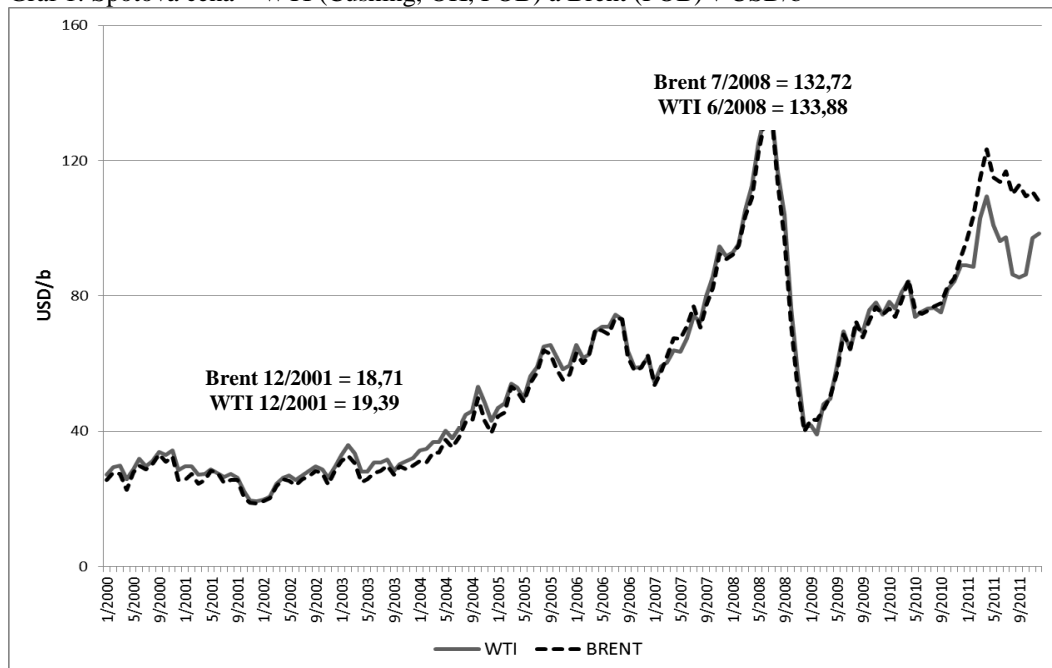

Úvod

V posledných rokoch môžeme pozorovať značné výkyvy cien ropy na svetovom trhu. Od roku 2000, s určitými výnimkami, je možné pozorovať kontinuálny rast cien WTI aj Brent (graf 1). V priebehu 7,5 roka (od decembra 2001 do júna 2008 (WTI), resp. júla 2008 (Brent)) došlo k 590,5 %-nému rastu ceny WTI a 609,4 %-nému rastu ceny Brent. Na druhej strane, v priebehu 8 mesiacov (WTI), resp. 7 mesiacov (Brent) došlo k výraznému prepadu cien, ktoré sa vo februári 2009 pohybovali na priemernej mesačnej úrovni 39,09 USD/b v prípade WTI (70,8 %-ný pokles) a 43,32 USD/b v prípade Brent (67,4 %-ný pokles). Od marca 2009 však ceny znova rástli (s výnimkou druhej polovice roku 2011). V prípade vývoja ceny oboch benchmarkov môžeme pozorovať podobný cenový vývoj v rokoch 2000 – 2010, k rozdielnemu vývoju jednotlivých cien došlo v priebehu roka 2011, aj keď ku koncu roka obe ceny navzájom konvergovali.

Graf 1: Spotová cena – WTI (Cushing, OK, FOB) a Brent (FOB) v USD/b

Prameň: vlastné spracovanie; údaje z: http://www.eia.gov/dnav/pet/pet_pri_spt_s1_m.htm.

Tabuľka 1 uvádza deskriptívnu štatistiku pre oba súbory. Ako vidieť, variačný koeficient je značne vysoký (47,96 % v prípade WTI; 52,36 % v prípade Brent), čo poukazuje na vysokú volatilitu cien oboch benchmarkov. Vystáva tak otázka, ktoré faktory, a v akej miere sa podieľajú na výslednej cene ropy, a preto je cieľom tohto príspevku určiť fundamentálne faktory vplyvu na cenu ropy a vytvoriť ekonometrický model, ktorý bude schopný vysvetliť čo možno najviac variability v cene ropy.

Tabuľka 1: Deskriptívna štatistika benchmarkov

	WTI	Brent
Priemer	57,10	57,18
Medián	56,83	54,02
Štandardná odchýlka	27,39	29,94
Maximum	133,88	132,72
Minimum	19,39	18,71
Variačný koeficient (%)	47,96	52,36

Prameň: vlastné spracovanie.

1 Prehľad literatúry

Vplyvu faktorov na cenu ropy na svetovom trhu sa venuje niekoľko štúdií a výskumných prác predovšetkým v zahraničí. V prípade domácej literatúry je situácia pomerne horšia. Zo slovenských autorov sa vplyvu ropy na svetové hospodárstvo a analýze faktorov vplyvajúcich na cenu ropy venuje predovšetkým P. Baláž (Baláž, 2001; Baláž, 2007; Baláž

a Londarev, 2006). Grešš (2008) sa venuje možnému budúcemu postaveniu ropy vo svetovom hospodárstve vzhľadom na obavy z vyčerpania tohto neobnoviteľného prírodného zdroja.

V zahraničnej literatúre môžeme nájsť mnoho článkov, ktoré analyzujú faktory vplyvu na cenu ropy, pričom využívajú tak kvalitatívne ako aj kvantitatívne metódy výskumu. Čo sa týka kvantitatívneho výskumu, môžeme identifikovať hlavné práce, venujúce sa danej problematike. Detailný pohľad na faktory vplývajúce na cenu ropy môžeme nájsť predovšetkým v prácach Déesa et al. (2007), Merina a Ortiza (2005), Yea et al. (2002, 2005) a Zamaniho (2004). Kritický prehľad ekonometrickej literatúry týkajúcej sa modelovania cien ropy prezentujú Freyová et al. (2009).

Z hľadiska modelovania vplyvov pôsobiacich na cenu ropy a predikcie budúcich cien ropy môžeme na základe dostupnej literatúry identifikovať 3 základné podoby ekonometrických modelov:

- Modely časových radov,
- Finančné modely,
- Štrukturálne modely.

Modely časových radov vychádzajú predovšetkým z analýzy relevantných charakteristík historických údajov, na základe ktorých sa pokúšajú predikovať budúcu cenu ropy. Vzhľadom na ich jednoduchosť (vychádzajú z údajov o minulých cenách) sa môžu použiť ako benchmarky pre finančné a štrukturálne modely. Modely časových radov, predovšetkým martingálna postupnosť, vychádzajú z Famovej hypotézy efektívneho trhu (Fama, 1965, s. 94), na základe ktorej môžeme vysloviť tézu, že v prípade dokonalej informovanosti a veľkého množstva racionálnych subjektov súčasné ceny obsahujú všetky informácie pre vývoj budúcej ceny. Martingálnu postupnosť je možné zapísať v jednoduchom tvare ako:

$$S_{t+1} = S_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

kde S = spotová cena, ε = náhodná chyba, t = časové obdobie.

Finančné modely sú založené predovšetkým na analýze vzájomného vzťahu medzi spotovými cenami a budúcimi cenami. Analyzujú predovšetkým efektívnosť odhadu budúcich cien od spotových cien. Tieto modely vo všeobecnosti predpokladajú, že budúce ceny sú neskreslené prediktory pre budúcu hodnotu spotovej ceny. Za základný model môžeme v prípade finančných modelov považovať:

$$S_{t+1} = \beta_0 + \beta_1 F_t + \varepsilon_{t+1} \quad (2)$$

kde S = spotová cena, β_0 a β_1 = koeficienty, F_t = neskreslený prediktor pre S , ε = náhodná chyba, t = časové obdobie.

Tretou skupinou ekonometrických modelov sú štrukturálne modely, ktoré sa pokúšajú analyzovať špecifické faktory vplývajúce na budúcu cenu ropy. Ide predovšetkým o základné ekonomické premenné, ktoré slúžia ako hybné faktory vplývajúce na cenu ropy. Môžeme ich rozdeliť na dve základné skupiny: 1. Faktory strany dopytu a 2. Faktory strany ponuky. Na strane dopytu vystupujú ako základné faktory spotreba ropy a zásoby fyzickej ropy v jednotlivých krajinách (predovšetkým v členských štátoch OECD, ktoré predstavujú hlavných spotrebiteľov ropy). V prípade zásob väčšina autorov rozlišuje medzi štátnymi a komerčnými zásobami (Merino a Ortiz 2005; Ye et al. 2002, 2005; Zamani 2004). Kým štátne zásoby nie sú z krátkodobého hľadiska ovplyvnené základným mechanizmom interakcie dopytu a ponuky, teda sú považované za konštantné, komerčné (alebo priemyselné) zásoby sa v krátkom období menia v závislosti od pôsobenia dopytu a ponuky, a preto majú výraznejší vplyv na dynamiku cien ropy. Na strane ponuky môžeme medzi základné faktory zaradiť produkciu ropy, politiku OPEC pri stanovovaní ťažobných kvót a produkciu OPEC, ktorá predstavuje rozdiel medzi

skutočnou produkciou členských krajín OPEC a stanovenými kvótami. Môžeme konštatovať, že väčšinou ide zo strany členov OPEC o nadprodukciiu nad úrovňou stanovených kvót, keďže export ropy generuje prevažnú väčšinu celkových exportných príjmov a tvorí vysoký podiel na HDP (v prípade podielu hodnoty exportu ropy na celkových exportných príjmoch v roku 2010 5 krajín dosiahlo podiel vyšší ako 90 %; v prípade podielu exportu ropy na HDP 5 krajín dosiahlo podiel vyšší ako 40 %¹). Déés et al. (2007) poukázali na štatisticky relevantný vplyv ťažobných kvót OPEC a objem rafinérskych kapacít na cenu ropy.

2 Použité dáta a metódy

Tabuľka 2: Zdroje dát pre regresnú analýzu

Indikátor	Jednotka	Prameň dát
BRENT	USD/b	EIA: Petroleum and Other Liquids, Spot Prices. Dostupné na: http://www.eia.gov/dnav/pet/pet_pri_spt_s1_m.htm .
Spotreba	mil. b/d	EIA: International Energy Statistics. Dostupné na: http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=5&pid=5&aid=2
Zásoby	mil. b	EIA: International Energy Statistics. Dostupné na: http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=5&pid=5&aid=5
Produkcia	mil. b/d	EIA: International Energy Statistics. Dostupné na: http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1
Kapacita rafinérií	mil. b/cd	EIA: International Energy Statistics. Dostupné na: http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=5&pid=72&aid=7
Kvóty OPEC	mil. b/d	OPEC: Annual Statistical Bulletin 2011, s. 8-10. Dostupné na: http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2010_2011.pdf

Prameň: vlastné spracovanie.

Zdroje dát pre regresnú analýzu sú uvedené v tabuľke 2. Všetky dáta boli k dispozícii pre zvolenú ročnú frekvenciu. V prípade kapacity rafinérií sme extrapolovali časové rady, aby sme mohli určiť predpokladanú kapacitu za rok 2011, keďže tento údaj nebol k dispozícii.

Na základe preštudovanej literatúry sme sa pri vypracovaní modelu identifikujúceho faktory vplyvu na cenu ropy rozhodli využiť možnosti štruktúrného modelu, ktorý berie do úvahy fundamenty pôsobiace na trhu s ropou tak zo strany dopytu, ako aj zo strany ponuky. Pre potrebu analýzy faktorov vplývajúcich na zmenu ceny Brent sme využili viacnásobný lineárny ekonometrický model (pri modeli 4 sme vychádzali z jednoduchého lineárneho modelu), ktorého základnú rovnicu môžeme zapísať v tvare:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_k X_{ik} + \varepsilon_i \quad (3)$$

kde Y = endogénna (vysvetľovaná) premenná; β_0 = úrovňová konštanta; β_j = neznáme parametre modelu udávajúce zmenu endogénnej premennej Y pri jednotkovej zmene exogénnej

¹ Vypočítané na základe údajov z OPEC: Annual Statistical Bulletin 2011, s. 15-17. Dostupné online na: http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2010_2011.pdf.

premennej X_{ik} a nezmenených hodnotách ostatných exogénnych premenných (predpoklad *ceteris paribus*); ε_i = náhodné poruchy.

Rovnicu 3 môžeme zapísať aj v alternatívnom tvare:

$$Y_i = \beta_0 + \sum_{j=1}^k \beta_j X_{ij} + \varepsilon_i \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

kde k = počet exogénnych premenných v modeli.

3 Predpoklady modelov a použité modely

Na trhu s ropou pôsobia fundamentálne faktory na strane dopytu a ponuky. Ako uvádzajú Baláž a Londarev (2006, s. 520), faktory vplývajúce na úroveň ponuky a dopytu po rope chápeme ako činitele spôsobujúce posun krivky ponuky resp. dopytu po rope. Medzi faktormi dopytu po rope uvádzajú stav zásob ropy vo vyspelých krajinách a špekulačné a iné vplyvy. Na strane ponuky identifikujú produkčnú kapacitu ložísk a rozvoj ťažby. V rámci špecifikácie modelov sme abstrahovali od vplyvov pôsobiacich mimo dopytu a ponuky. Venovali sme sa výlučne fundamentálnym faktorom dopytu a ponuky a vylúčili sme vplyvy špekulácií na trhu s ropou, ako aj geopolitické a prírodné vplyvy pôsobiace na cenu ropy.

Tabuľka 3: Predpoklady modelov

Premenná	Jednotka	Očakávaný vplyv na BRENT
EU27_supply	mil. b/d	↘
UK+DEN_supply	mil. b/d	↘
RUS_supply	mil. b/d	↘
NOR_supply	mil. b/d	↘
OPEC_AFsupply	mil. b/d	↘
LIBYA_supply	mil. b/d	↘
OPEC_overprod	priemer, mil. b/d	↘
OPEC_quota	priemer, mil. b/d	↘
EU27_consumption	mil. b/d	↗
EU27_Tstocks	mld. b	↗ / ↘
EU27_Istocks	mld. b	↗ / ↘
EU27_Gstocks	mld. b	↗ / ↘
EU27_capacity	mil. b/cd	↘
OPEC_AFcapacity	mil. b/cd	↘
LIBYA_capacity	mil. b/cd	↘

Prameň: vlastné spracovanie.

Určili sme 6 skupín premenných, u ktorých sme predpokladali významný vplyv na cenu Brent. Predpoklady vplyvu nezávislých premenných na cenu Brent sú uvedené v tabuľke 3. Prvou skupinou je produkcia ropy na európskom kontinente (EU27_supply, UK+DEN_supply, RUS_supply, NOR_supply), druhou skupinou je produkcia ropy v členských

krajínach OPEC nachádzajúcich sa na africkom kontinente (OPEC_AFsupply, LIBYA_supply), do tretej skupiny sme zaradili politiku OPEC pri stanovovaní produkčných kvót (OPEC_quota) a nadprodukcii, ktorou sú typické členské štáty tejto organizácie (v sledovanom období 1994 – 2011 dochádzalo bez výnimky k prekračovaniu stanovených kvót, pričom najvýraznejšie prekročenie sme zaznamenali v rokoch 2010 – 2011²). V štvrtej skupine uvádzame spotrebu ropy v členských štátoch EÚ-27 (EU27_consumption), v piatej zásoby ropy v členských štátoch EÚ-27 (celkové – EU27_Tstocks; priemyselné – EU27_Istocks; vládne/štátne – EU27_Gstocks). Poslednú skupinu faktorov vplyvu tvorí rafinárska kapacita v členských štátoch EÚ-27 (EU27_capacity) a afrických členov OPEC (OPEC_AFccapacity, LIBYA_capacity).

Na základe stanovených vysvetľujúcich premenných sme na základe vykonaných regresných analýz vytvorili modely, ktoré môžu najlepšie charakterizovať faktory vplyvu na cenu Brent:

$$BRENT = \beta_0 + \beta_1 EU27_{supply} + \beta_2 RUS_{supply} + \beta_3 EU27_{consumption} + \beta_4 EU27_{Istocks} + \beta_5 OPEC_{overprod} \quad (5)$$

$$BRENT = \beta_0 + \beta_1 UKDEN_{supply} + \beta_2 RUS_{supply} + \beta_3 EU27_{consumption} + \beta_4 EU27_{Istocks} + \beta_5 EU27_{capacity} \quad (6)$$

$$BRENT = \beta_0 + \beta_1 UKDEN_{supply} + \beta_2 RUS_{supply} + \beta_3 EU27_{consumption} + \beta_4 EU27_{Istocks} \quad (7)$$

$$BRENT = \beta_0 + \beta_1 UKDEN_{supply} \quad (8)$$

4 Analýza modelov

Cieľom analýzy bolo vytvorenie lineárnych modelov, ktoré by sa vyznačovali jednoduchosťou, pričom hlavným zámerom bolo vysvetliť čo najvyššiu mieru variability ceny Brent za pomoci čo najmenšieho počtu nezávislých premenných. Všetky modely sme testovali na hladine významnosti $\alpha = 0,05$.

Regresné analýzy sme vykonali na časovom rade 1994 – 2011, pričom modely sú založené na ročných údajoch. Všetky modely vykazujú vysoké korelačné koeficienty ako aj korigované koeficienty determinácie. Na základe údajov v hornej časti tabuľky 4 môžeme konštatovať, že existuje vysoká miera závislosti medzi cenou Brent a vysvetľujúcimi premennými. Zároveň konštatujeme, že uvedené modely vysvetľujú do vysokej miery variabilitu vývoja ceny Brent. Na hladine významnosti $\alpha = 0,05$ sme všetky modely vyhodnotili ako štatisticky významné (P-hodnota jednotlivých modelov uvádza významnosť modelov aj pri hladine významnosti $\alpha = 0,01$).

---

² V priemere o viac ako 10 mil. b/d.

Tabuľka 4: Korelačné charakteristiky a parametre modelov

Korelačné charakteristiky	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 3 - hrebeňová regresia
Korelačný koeficient	0,977	0,973	0,972	0,953	-
Koeficient determinácie	0,955	0,946	0,946	0,908	0,913
Korigovaný koeficient determinácie	0,936	0,923	0,929	0,903	0,887
Štandardná odchýlka	7,705	8,466	8,145	9,526	8,876
P-hodnota	0,000	0,000	0,000	0,000	-
Parametre modelov	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 3 - hrebeňová regresia
Úrovňová konštanta β_0	305,7414**	254,2100	211,7558*	165,7747**	192,2480
P-štatistika	0,0081	0,3328	0,0440	0,0000	-
Parameter β_1	-91,4101**	-90,1422**	-89,9618**	-48,3016**	-64,1392
P-štatistika	0,0001	0,0002	0,0001	0,0000	-
Parameter β_2	-11,2548	-12,4644*	-12,5318*	-	-4,4166
P-štatistika	0,0542	0,0438	0,0346	-	-
Parameter β_3	23,9954*	21,6167*	21,7512*	-	10,8115
P-štatistika	0,0126	0,0306	0,0232	-	-
Parameter β_4	-248,1552*	-182,7066	-192,9688*	-	-133,5060
P-štatistika	0,0177	0,1059	0,0406	-	-
Parameter β_5	-2,1587	-3,1944	-	-	-
P-štatistika	0,2181	0,8577	-	-	-

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Prameň: vlastné spracovanie.

Najvyššie korigované koeficienty determinácie môžeme pozorovať pri modeloch 1 – 3. Napriek tomu, že model 1 vykazuje vysoké hodnoty korelačných charakteristik a podľa P-hodnoty je významný na hladine významnosti $\alpha = 0,01$, z jeho jednotlivých parametrov sú štatisticky nevýznamné parametre β_2 (ťažba Ruska) a β_5 (nadprodukcia OPEC), čo hovorí o nevhodnosti použitia modelu na stanovenie vývoja ceny Brent. Ekonomická teória hovorí, že pri posune krivky ponuky doprava rovnovážna cena klesá a naopak, pri posune krivky ponuky doľava rovnovážna cena rastie. V prípade zvýšenia ťažby (parametre β_1 , β_2 , β_5) podľa modelu 1 dochádza k zmene ceny smerom nadol (negatívne hodnoty jednotlivých parametrov). Dôležitým parametrom je β_4 (priemyselné zásoby EÚ-27), ktorý môžeme považovať z hľadiska našich modelov za faktor ponuky, keď v prípade výpadku produkcie môžu rafinárske firmy využiť priemyselné zásoby. V tomto prípade má parameter negatívnu hodnotu, tzn. že pri raste stavu priemyselných zásob v členských štátoch EÚ-27 dochádza k poklesu ceny Brent. Na druhej strane, môže tento faktor vplývať na cenu ropy aj pozitívne ako uvádza Moberť (2007, s. 7), kedy pri dopĺňaní (raste stavu) zásob môže rásť celkový dopyt po rope, čím bude rásť aj cena ropy³. V modeli 1 je možné sledovať negatívnu závislosť medzi faktormi ponuky a cenou ropy, čo je v súlade s ekonomickou teóriou. Faktory dopytu majú na cenu opačný vplyv – pri

³ A naopak, ako predpokladáme v príspevku, pri uvoľňovaní zásob bude dochádzať k poklesu celkového dopytu po rope, čo spôsobí pokles ceny ropy.

raste dopytu (posune krivky dopytu doprava) dochádza k rastu rovnovážnej ceny. Tento efekt môžeme pozorovať pri parametri β_2 (spotreba v EÚ-27). Vzhľadom na kladnú hodnotu parametra môžeme konštatovať, že rast spotreby v členských krajinách EÚ má pozitívny vplyv na rast ceny Brent.

V prípade modelu 2 sme pracovali s 5 parametrami, pričom aj v tomto modeli sme identifikovali parametre, ktoré sú štatisticky nevýznamné (β_0 , β_4 , β_5), a preto konštatujeme nevhodnosť tohto modelu pre stanovenie vývoja ceny Brent. Okrem toho je problémom polarita parametra β_5 , keď pri raste kapacity rafinérií v členských štátoch EÚ-27 by malo, ceteris paribus, dochádzať k rastu ceny. Rast kapacít rafinérií by mal, podľa ekonomickej logiky, pôsobiť na rast ceny surovej ropy, keďže s rastom kapacity je možné dopyt po rope zvýšiť.

Z hľadiska P-štatistiky jednotlivých parametrov je najvhodnejší model 3, pri ktorom sú všetky parametre štatisticky významné (na hladine významnosti $\alpha = 0,05$), pričom parameter β_1 (ponuka Veľkej Británie a Dánska) je štatisticky veľmi významný (P-štatistika 0,0001). Okrem toho je v prípade tohto modelu v poriadku aj polarita všetkých parametrov (tzn. negatívne hodnoty pre faktory ponuky a pozitívne hodnoty pre faktor dopytu). Tento model je z hľadiska korelačných charakteristík (R^2 0,9456; P-hodnota $4,307 \times 10^{-08}$) a parametrov najvhodnejší na vysvetlenie čo najvyššej miery variability ceny Brent. Na základe výsledkov regresnej analýzy pre faktory vstupujúce do tohto modelu môžeme konštatovať, že tento model vysvetľuje takmer 95 % variability ceny Brent.

Posledný model je najjednoduchší z hľadiska vysvetľujúcich premenných, pričom skúmame závislosť ceny Brent od produkcie Veľkej Británie a Dánska. Napriek tomu, že v modeli 4 vystupuje len jedna vysvetľujúca premenná, vysvetľuje viac ako 90 % variability ceny Brent, z čoho vyplýva, že produkcia Veľkej Británie a Dánska je pri vývoji ceny Brent štatisticky veľmi významná, a preto sme sa rozhodli tento model zaradiť medzi tie modely, ktoré v čo najvyššej miere vysvetľujú cenu Brent.

Pri porovnaní všetkých modelov môžeme pozorovať u jedinej premennej veľmi významnú štatistickú závislosť ceny Brent od tejto premennej (ťažba Veľkej Británie a Dánska – UK+DEN_supply). Napriek tomu, že model 4 je najjednoduchší a vysvetľuje pomerne vysoko variabilitu ceny Brent, za vhodnejší model pokladáme model 3, kde ako vysvetľujúce premenné vystupujú faktory vplyvu dopytu aj ponuky, čo podľa nášho názoru zodpovedá reálnemu vývoju ceny Brent lepšie ako len faktor ponuky ťažba, napriek tomu, že je štatisticky veľmi významný. Na základe vykonaných regresných analýz sme dospeli k záveru, že faktory, ktoré najväčšmi ovplyvňujú cenu Brent, môžeme identifikovať na strane ponuky – ťažba vo Veľkej Británii, Dánsku a Rusku. Zaujímavý je fakt, že vplyv ťažby Nórska na cenu Brent nebol pri vykonaných analýzach štatisticky významný, napriek tomu, že množstvo ropy, ktorú produkovalo Nórsko v rokoch 1994 – 2011 bolo za uvedené obdobie vyššie v priemere o 383 tis. b/d (od roku 2000 bola nórska produkcia vyššia ako kombinovaná produkcia Veľkej Británie a Dánska).

Medzi najdôležitejšie faktory vplyvajúce na cenu Brent tak môžeme zaradiť predovšetkým faktory vystupujúce na strane ponuky – ťažbu Veľkej Británie, Dánska a Ruska. Nízka vzájomná závislosť sa prejavila pri faktore strany dopytu – spotreby ropy v členských štátoch EÚ-27 (korelácia medzi EÚ-27 a cenou Brent na úrovni -0,2393). Naša analýza potvrdila tézu (Baláž a Londarev, 2006), že práve faktory na strane ponuky ovplyvňujú a formujú cenu ropy v krátkodobom a strednodobom horizonte, čo dokumentujú korelačné koeficienty, kde môžeme pozorovať vysokú závislosť ceny Brent od ťažby vo Veľkej Británii, Dánsku a Rusku a na druhej strane nízky koeficient v prípade spotreby v EÚ-27.

Na základe vykonaných regresných analýz sme dospeli k nasledovným modelom vysvetľujúcim cenu Brent na základe zvolených nezávislých premenných:

Model 1:

$$BRENT = 305,741 - 91,4101 \times RUS_{supply} + 23,9954 \times EU27_{consumption} - 248,155 \times EU27_{Istocks} - 2,15869 \times OPEC_{overprod} \quad (9)$$

Model 2:

$$BRENT = 254,21 - 90,1422 \times UKDEN_{supply} - 12,4644 \times RUS_{supply} + 21,6167 \times EU27_{consumption} - 182,707 \times EU27_{Istocks} - 3,19438 \times EU27_{capacity} \quad (10)$$

Model 3:

$$BRENT = 211,756 - 89,9618 \times UKDEN_{supply} - 12,5318 \times RUS_{supply} + 21,7512 \times EU27_{consumption} - 192,969 \times EU27_{Istocks} \quad (11)$$

Model 4:

$$BRENT = 165,775 - 48,3016 \times UKDEN_{supply} \quad (12)$$

5 Limity modelov

Po identifikácii modelov, ktoré najlepšie vystihujú variabilitu ceny Brent, sme pristúpili k overovaniu splnenia základných požiadaviek klasického lineárneho regresného modelu. Výsledky testov sú uvedené v tabuľke 5.

Náhodné poruchy vo všetkých skúmaných modeloch majú normálne rozdelenie, pričom náhodná zložka má nulovú strednú hodnotu (resp. limitne blížiacu sa k nule)⁴. Existenciu heteroskedasticity sme skúmali pomocou Whiteovho testu, pričom na základe výsledkov pre všetky modely sme prijali nulovú hypotézu o existencii homoskedasticity. Pri testovaní autokorelácie rezíduí sme použili Breusch-Godfreyho LM test. Pre všetky modely sa potvrdila neexistencia autokorelácie náhodných porúch a prijali sme nulovú hypotézu. Na skúmanie výskytu multikolinearity sme použili postup Farrara-Glauberu. Pri meraní sme zistili výskyt multikolinearity vo všetkých modeloch 1-3, v modeli 4 sme, vzhľadom na jednu vysvetľujúcu premennú, multikolinearitu nemerali.

Tabuľka 5: Splnenie základných požiadaviek lineárneho modelu

Predpoklad	Test	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Nulová stredná hodnota náhodných porúch	Priemer rezíduí	áno	áno	áno	áno
Homoskedasticita	White	áno	áno	áno	áno
Neexistencia autokorelácie	Breusch-Godfrey	áno	áno	áno	áno
Neexistencia multikolinearity	Farrar-Glauber	nie	nie	nie	-
Splnené podmienky testov	-	nie	nie	nie	áno

Prameň: vlastné spracovanie.

Vzhľadom na výskyt multikolinearity vo všetkých modeloch, snažili sme sa ju odstrániť pomocou viacerých postupov. Na odstránenie multikolinearity sme využili model 3, ktorý mal ako jediný z modelov 1 – 3 štatisticky významné všetky parametre β ako aj ich správnu polaritu, keďže multikolinearitu môžeme považovať za únosnú v prípade, že platí:⁵

⁴ Najvyššiu hodnotu dosiahol model 3 na úrovni $-5,48697 \times 10^{-14}$.

⁵ Spracované podľa: <http://nb.vse.cz/~zouharj/zek/multikolinearita.pdf>.

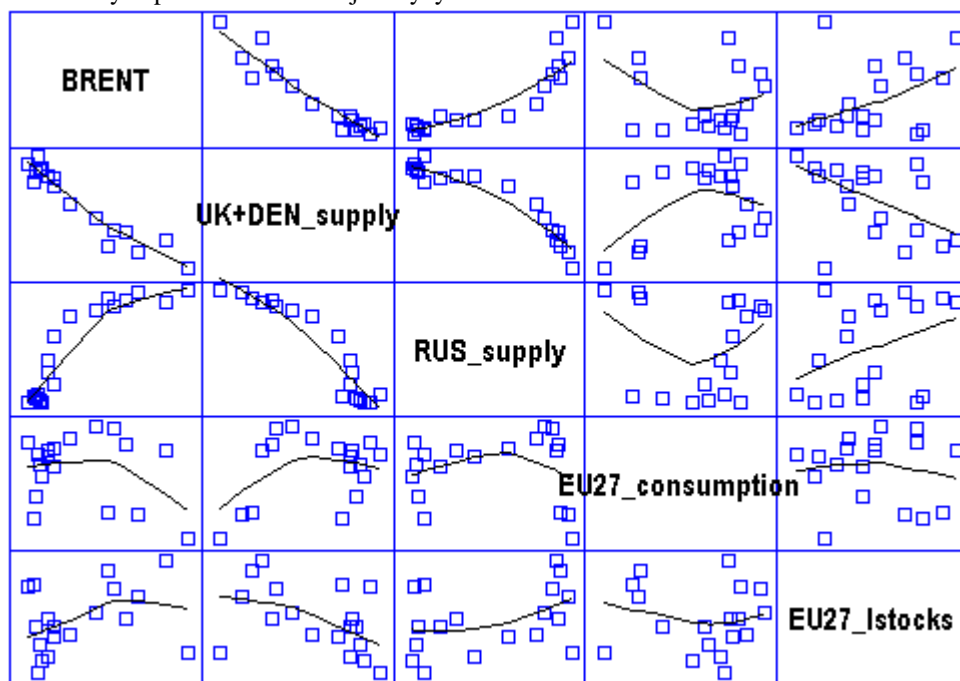

$$r_{X_1, X_2} < 0,9 \text{ resp. } r_{X_1, X_2}^2 < R^2 \quad (13)$$

kde r = párový korelačný koeficient, R^2 = koeficient determinácie, porovnali sme párové korelačné koeficienty s uvedenými hodnotami. Zistili sme, že párové korelačné koeficienty parametrov β_1 (UK+DEN_supply) a β_2 (RUS_supply) sú v prípade modelu 3 vyššie ako hodnota 0,9 a ich štvorce sú vyššie ako koeficient determinácie. Okrem toho bol variančný inflačný faktor (VIF) v oboch prípadoch vyšší ako 10, čo sme vyhodnotili ako silnú multikolinearitu.

Silnú závislosť medzi premennými BRENT, UK+DEN_supply a RUS_supply môžeme pozorovať aj v grafe 2. Ide predovšetkým o závislosť medzi cenou Brent a produkciou v uvedených krajinách, môžeme však pozorovať aj silnú nepriamo úmernú závislosť medzi produkciou Ruska a produkciou Veľkej Británie a Dánska.

Graf 2: Výstup z multifaktorovej analýzy

Prameň: vlastné spracovanie.

Na základe výsledku pomocných regresíí pri určení párových koeficientov sme sa rozhodli vylúčiť premenné z modelu 3. V prvom kroku sme vylúčili premennú UK+DEN_supply, u ktorej sme zistili najvyššiu hodnotu VIF (25,48). Následne sme uskutočnili novú regresnú analýzu, na základe ktorej sme sa rozhodli s novým modelom ďalej neuvvažovať. Napriek pomerne vysokému koeficientu determinácie (R^2 0,8220) a štatistickej významnosti modelu ako celku (P-hodnota $1,63758 \times 10^{-05}$), polarita parametrov v prípade ponuky (RUS_supply) a dopytu (EU27_consumption) bola presne opačná, čo by indikovalo, že pri raste ťažby dochádza k rastu ceny a pri raste spotreby v členských štátoch EÚ-27 k poklesu ceny, čo vylučuje ekonomická teória. V prípade vylúčenia oboch premenných nebol model ako celok štatisticky významný (P-hodnota 0,267238) a zároveň boli vyhodnotené ako štatisticky nevýznamné aj všetky parametre $\beta_0 - \beta_3$ (P-štatistika vyššia ako 0,05). Okrem toho koeficient determinácie nového modelu bol na úrovni 0,1613, to znamená, že vysvetľoval len 16,13 % variability ceny Brent.

V ďalšom kroku sme sa rozhodli obe premenné zlúčiť do novej spoločnej premennej (UKDENRUS_supply). Po vykonanej regresii sme sa rozhodli neuvažovať ani s týmto modelom napriek jeho štatistickej významnosti (P-hodnota 0,00015) a zvýšeniu koeficienta determinácie (R^2 0,7542). Viedla nás k tomu skutočnosť, že polarita parametrov β boli v tomto prípade opačné (podobne ako v predchádzajúcich dvoch modeloch). Ako štatisticky nevýznamné boli zároveň vyhodnotené parametre β_0 (úrovňová konštanta) a β_3 (priemyselné zásoby v EÚ-27).

Jednou z možností riešenia problému multikolinearity je aj získanie dodatočných dát, alebo rozšírenie výberu tých istých premenných, preto sme uvažovali aj s mesačnými a štvrťročnými dátami pre jednotlivé premenné. V tomto prípade sme však neboli schopní získať mesačné a štvrťročné údaje pre všetky premenné použité v pôvodných modeloch, a preto sme sa rozhodli s modelom zahŕňajúcim tieto údaje neuvažovať.

Tabuľka 6: Porovnanie VIF a parametrov β pre premenné modelu 3

VIF				
λ	UK+DEN_supply	RUS_supply	EU27_consumption	EU27_Istocks
0,000	25,4812	21,1373	3,03887	1,4332
0,005	16,6248	13,8602	2,29354	1,32951
0,010	11,7284	9,83584	1,8775	1,26576
0,013	9,77684	8,23134	1,7099	1,23751
0,015	8,73978	7,37852	1,62014	1,22138
0,020	6,78237	5,7683	1,44864	1,18761
Parametre β				
Λ	UK+DEN_supply	RUS_supply	EU27_consumption	EU27_Istocks
0,000	-89,9618	-12,5318	21,7512	-192,969
0,005	-76,9609	-8,43048	16,2337	-163,436
0,010	-68,1711	-5,67399	12,5135	-143,042
0,013	-64,1392	-4,41662	10,8115	-133,506
0,015	-61,8238	-3,69732	9,83579	-127,96
0,020	-57,0194	-2,21306	7,81652	-116,24

Prameň: vlastné spracovanie.

Jedným z postupov na odstránenie multikolinearity je použitie metódy skresleného odhadu parametrov – hrebeňovej regresie⁶, ktorú sme vykonali v štatistickom softvéri STATGRAPHICS⁷. Nevýhodou použitia tejto metódy je skutočnosť, že dochádza k skresleniu odhadovaných parametrov, na druhej strane však pomáha redukovať ich vzájomnú závislosť a umožňuje vytvoriť stabilnejší model, ktorý je vhodný na interpretáciu. V našom prípade sme sa rozhodli využiť hrebeňovú regresiu pre model 3, v ktorom boli silne vzájomne závislé premenné ponuky (UK+DEN_supply a RUS_supply). Ako maximálnu hodnotu VIF sme stanovili číslo 10 a pokúsili sme sa stanoviť čo možno najnižšiu hodnotu hrebeňového parametra λ , ktorý kontroluje veľkosť povoleného skreslenia pre odhad parametrov β .

⁶ Tiež Tichonovova regularizácia.

⁷ Štatistiky hrebeňovej regresie sú uvedené v poslednom stĺpci tabuľky 4 spolu so štatistikami modelov 1 – 4.

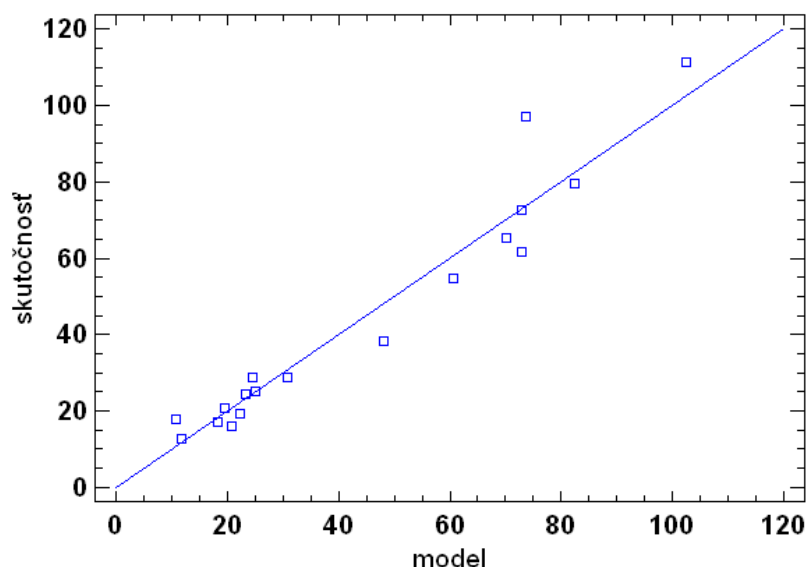
V prípade $\lambda = 0$ ide o neskraslený odhad korešpondujúci s použitím metódy najmenších štvorcov. S rastom parametra λ sa zvyšuje skreslenie, ale zároveň dochádza k zníženiu rozptylu parametrov β . Po vykonaní niekoľkých hrebeňových regresíí sme stanovili úroveň parametra λ na 0,013, pri ktorej VIF všetkých sledovaných vysvetľujúcich premenných nedosiahol hodnotu vyššiu ako 10. Prehľad VIF premenných z pôvodného modelu 3 a modelu 3 upraveného hrebeňovou regresiou uvádza tabuľka 6 (vyznačené tučným sú neskraslený odhad metódou najmenších štvorcov, tzn. pôvodný model 3, a vyhovujúci VIF pre všetky parametre premenných pri použití hrebeňovej regresie).

Na základe vykonanej hrebeňovej regresie uvádzame finálny model na určenie vplyvov na cenu Brent:

Model 3 – hrebeňová regresia:

$$BRENT = 192,248 - 64,1392 \times UKDEN_{supply} - 4,41662 \times RUS_{supply} + 10,8115 \times EU27_{consumption} - 133,506 \times EU27_{Istocks} \quad (14)$$

Graf 3: Predikované vs. skutočné hodnoty Brent

Prameň: vlastné spracovanie.

Problémom pri použití hrebeňovej regresie je skutočnosť, že nie je možné aplikovať štandardné testy významnosti, a preto nie je možné určiť štatistickú významnosť jednotlivých parametrov β . Na druhej strane je však predpoklad, že model vytvorený pomocou hrebeňovej regresie bude stabilnejší, ako model vytvorený na základe metódy najmenších štvorcov. Pri pohľade na graf 3 môžeme konštatovať, že na základe rozdelenia bodov okolo diagonály môžeme považovať náš model vytvorený pomocou hrebeňovej regresie za model, ktorý je schopný vysvetliť veľkú časť variability ceny Brent na základe nami použitých nezávislých premenných (R^2 0,9133).

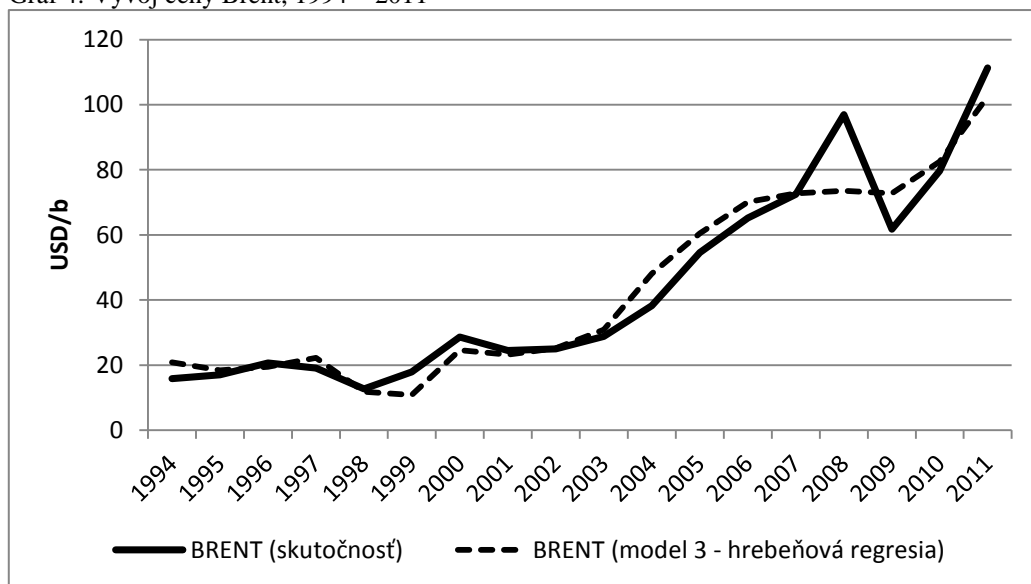
DISKUSIA A ZÁVER

Použitím údajov z rovnice (14) prezentujeme v grafe 4 vývoj skutočnej ceny Brent v sledovanom období a predikovanej ceny Brent na základe finálneho modelu (model 3 upravený hrebeňovou regresiou). Ako môžeme vidieť, upravený model 3 pomerne verne vystihuje kolísanie ceny Brent počas sledovaného obdobia s výnimkou rokov 2008 – 2009, keď

vplyvom globálnej krízy došlo k pomerne vysokým výkyvom v skutočnej cene, pričom v rámci jednoduchosti modelov sme neuvažovali s pôsobením vplyvov mimo fundamentálnych faktorov dopytu a ponuky. Po analýze dát pre jednotlivé nezávislé premenné v období 2008 – 2009 môžeme konštatovať, že napriek kríze nedošlo k výrazným zmenám oproti ostatným sledovaným obdobiam, a preto môžeme nesúlad medzi vývojom skutočnej ceny a modelovanej ceny v uvedených rokoch vysvetliť pôsobením iných faktorov (napr. globálnou ekonomickou krízou) mimo sledovaných faktorov dopytu a ponuky. Napriek tejto skutočnosti konštatujeme, že model 3 upravený hrebeňovou regresiou môžeme považovať za model, ktorý umožňuje dobre charakterizovať hlavné vplyvy na cenu Brent zo strany ponuky aj zo strany dopytu po ropy.

Cieľom príspevku bolo určiť fundamentálne faktory vplyvu na cenu ropy a vytvoriť model, ktorý bude schopný vysvetliť čo možno najviac variability v cene ropy. Vzhľadom na práce publikované v rámci danej problematiky sme sa sústredili pri vytvorení modelu na cenu Brent, keďže cena WTI je pomerne široko rozpracovaná v prácach iných autorov (Merino a Ortiz, 2005; Ye et al., 2002; Ye et al. 2005; Zamani, 2004). Na základe vykonaných regresných analýz sme identifikovali 4 hlavné vplyvy na cenu Brent tak na strane ponuky, ako aj na strane dopytu. Medzi hlavné faktory vplyvu na cenu Brent sme zaradili produkciu ropy vo Veľkej Británii, Dánsku a Rusku a spotrebu ropy a stav priemyselných zásob v členských štátoch EÚ-27. Výrazná korelácia medzi cenou Brent a ponukovými faktormi (produkcia ropy) potvrdzuje silný vplyv faktorov ponuky na cenu Brent ako predpokladajú Baláz a Londarev (2006).

Graf 4: Vývoj ceny Brent, 1994 – 2011

Prameň: vlastné spracovanie.

Vzhľadom na skutočnosť, že našim cieľom bolo určiť hlavné vplyvy pôsobiace na strane dopytu a ponuky (resp. fundamentov trhu), vylúčili sme z analýzy ďalšie vplyvy, ktoré pôsobia na cenu ropy. Ide predovšetkým o 1. Vplyv prírodných katastrof, 2. Využívanie finančných nástrojov a obchodovania s ropou prostredníctvom futures kontraktov (keď nedochádza k fyzickej dodávke ropy) a 3. Geopolitickú situáciu v regiónoch sveta (predovšetkým v oblastiach oplývajúcich významnými zásobami ropy).

Jedným z problémov pri vytváraní modelov bola existencia multikolinearity zapríčinená práve faktormi ponuky (produkcia ropy), ktorú sme pri vytváraní finálneho modelu eliminovali pomocou hrebeňovej regresie, čím vznikol finálny model, ktorý, aj na základe uvádzaných limitov, verne charakterizuje faktory vplyvu na cenu Brent.

Záverom predpokladáme, že príspevok vyvolá ďalšiu potrebnú diskusiu a výskum v oblasti analýzy vplyvu faktorov dopytu a ponuky na cenu ropy a bude prínosom pre možné budúce analýzy v tejto oblasti, predovšetkým v prácach domácich autorov. Medzi návrhy na budúce modelovanie vplyvov na cenu ropy môžeme jednoznačne zaradiť faktory vplyvu, od ktorých sme v príspevku, kvôli zachovaniu jednoduchosti modelov, abstrahovali. Do pozornosti dávame predovšetkým možnosť zaradenia dummy premenných pre geopolitické vplyvy a vplyv globálnej ekonomickej krízy, ktoré môžu vplývať na jednotlivé faktory určujúce cenu ropy ako aj na samotnú cenu ropy.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BALÁŽ, P. 2001. *Ropa a svetové hospodárstvo v období globalizácie*. Bratislava: Sprint vĎra, 2001. ISBN 80-88848-85-7.
2. BALÁŽ, P. 2007. *Energia a jej vplyv na hospodársky rast vo svetovej ekonomike*. Bratislava: Sprint vĎra, 2007. ISBN 978-80-89085-87-3.
3. BALÁŽ, P. – LONDAREV, A. 2006. Ropa a jej postavenie v globalizácii svetového hospodárstva. *Politická ekonomie*. 2006, No. 4, pp. 508-528.
4. DÉES, S. et al. 2007. Modelling the world oil market: Assessment of a quarterly econometric model. *Energy Policy*. 2007, No. 35, pp. 178-191.
5. EIA. *International Energy Statistics*. Dostupné on-line na: <http://www.eia.gov/countries/data.cfm>.
6. FAMA, E. F. 1965. The behavior of stock-market prices. *The Journal of Business*. 1965, Vol. 38, No. 1, pp. 34-105.
7. FREYOVÁ, G. et al. 2009. Econometric models for oil price forecasting: A critical survey. *CESifo Forum*. 2009, Vol. 10, No. 1, pp. 29-44.
8. GRANČAY, M. Postavenie krajiny v medzinárodnom obchode a volatilita teritoriálnej štruktúry exportu. *Medzinárodné vzťahy*. 2012, roč. 10, č. 1, s. 23-35.
9. GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. Teórie analyzujúce priame investície pochádzajúce z rozvojových krajín. *Medzinárodné vzťahy*. 2011, roč. 9, č. 2, s. 44-55.
10. GREŠŠ, M. Ropa a jej budúcnosť. *Medzinárodné vzťahy*. 2008, roč. 6, č. 1, s. 101-111.
11. MERINO, A.; ORTIZ, Á. 2005. Explaining the so-called “price premium” in oil markets. *OPEC Review*. 2005, Vol. 29, No. 2, pp. 133-152.
12. MÖBERT, J. 2007. Crude oil price determinants. *Darmstadt Discussion Papers in Economics*. 2007, No. 186.
13. OPEC. 2011. Annual Statistical Bulletin 2011. Dostupné on-line na: http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2010_2011.pdf.
14. YE, M. et al. 2002. Forecasting crude oil spot price using OECD petroleum inventory levels. *International Advances in Economic Research*. 2002, Vol. 8, No. 4, pp. 324-333.
15. YE, M. et al. 2005. A monthly crude oil spot price forecasting model using relative inventories. *International Journal of Forecasting*. 2005, Vol. 21, No. 3, pp. 491-501.
16. ZAMANI, M. 2004. An econometrics forecasting model of short term oil spot price. Príspevok prezentovaný na 6th IAEE European Conference, Zürich, 2004.
17. ZOUHAR, J. Základy ekonometrie: multikolinearita. Dostupné on-line na: <http://nb.vse.cz/~zouhar/zek/multikolinearita.pdf>.

KONTAKT

doc. Ing. Martin Grešš, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/B

85235 Bratislava

E-mail: martin.gress@euba.sk

VPLYV PRÍLEVU PRIAMYCH ZAHRAŇIČNÝCH INVESTÍCIÍ NA
NEZAMESTNANOSŤ NA SLOVENSKU

---

doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

Článok doručený do redakcie / Date submitted: 18. 12. 2012

Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 15. 2. 2013

Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013

ABSTRAKT

Cieľom článku je preskúmať vplyv prílevu priamych zahraničných investícií na vývoj nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 1993-2011. Článok sa skladá z troch hlavných častí, pričom prvá časť obsahuje súhrn relevantných štúdií publikovaných v tejto oblasti skúmania. Druhá časť práce sa venuje empirickému skúmaniu vzťahu prílevu PZI a nezamestnanosti na Slovensku na národnej úrovni. Tretia časť pokračuje v empirickej analýze na úrovni regiónov, pričom sa analýza dotýka tak úrovne samosprávnych krajov, ako i okresov. Hlavným výsledkom analýzy je, že nebolo možné nájsť presvedčivý empirický dôkaz o pozitívnom vplyve prílevu PZI na vývoj nezamestnanosti na Slovensku.

Kľúčové slová: priame zahraničné investície, nezamestnanosť, Slovensko

ABSTRACT

The main goal of this paper is to examine the impact of foreign direct investment inflows on the development of unemployment in Slovakia in years 1993-2011. The article consists of three main parts. The first part contains a summary of the most relevant studies published in the chosen field of inquiry. The second part of the paper is devoted to empirical analysis of the relationship between FDI inflows and unemployment in Slovakia on the national level. The third part of the paper continues the empirical analysis at the regional level, while the level of analysis concerns the level of autonomous regions, as well as the level of districts. The main result of the analysis is that it was not possible to find robust empirical evidence on the positive impact of FDI inflows on the development of unemployment in Slovakia.

Key words: foreign direct investment, unemployment, Slovakia

JEL: E24, F21

ÚVOD

Po páde centrálne riadeného ekonomického systému sa v štátoch strednej Európy objavil nový fenomén – nezamestnanosť. Proces hospodárskej reštrukturalizácie viedol ku krachu málo konkurencieschopných podnikov, čo vyvolalo v takmer každom štáte dramatický nárast miery nezamestnanosti. Slovensko patrilo k najväčším zasiahnutým štátom, keď nezamestnanosť najprv dosiahla úroveň 10 %, následne 15 % a v istom období sa stabilizovala takmer na úrovni 20 %. Takáto miera nezamestnanosti bola veľkou záťažou pre ekonomiku, keďže štát vydával veľké časti verejných financií na pasívne a aktívne opatrenia boja proti nezamestnanosti. Po roku 2000 nastal obrat a nezamestnanosť klesala každý rok až do globálnej hospodárskej krízy v rokoch 2008/2009. Pred úplným prepuknutím vplyvov globálnej

hospodárskej krízy dosiahla nezamestnanosť najnižšiu úroveň 9,6 % v lete roku 2008¹. Keďže obdobie poklesu nezamestnanosti sa prekrýva s obdobím zvýšeného prílevu priamych zahraničných investícií (ďalej len PZI), je na mieste otázka, aký bol podiel práve prílevu PZI na tomto poklese.

Cieľom tohto článku je uskutočniť empirickú analýzu vzťahu prílevu PZI a vývoja nezamestnanosti na Slovensku a poskytnúť odpoveď na túto otázku. Článok sa skladá z troch hlavných častí, pričom prvá časť obsahuje súhrn relevantných štúdií publikovaných v tejto oblasti skúmania. Druhá časť práce sa venuje empirickému skúmaniu vzťahu prílevu PZI a nezamestnanosti na Slovensku na národnej úrovni. Tretia časť pokračuje v empirickej analýze na úrovni regiónov, pričom sa analýza dotýka tak úrovne samosprávnych krajov, ako i okresov.

Čo sa týka metodologickej stránky článku, budeme používať základné nástroje štatistickej analýzy – najmä metódu korelácie pomocou Paersonovho korelačného koeficientu a metódu lineárnej regresie. Údaje v použitých časových radoch pochádzajú zo štatistických databáz slovenských i medzinárodných organizácií. Údaje o príleve PZI na národnej úrovni pochádzajú z medzinárodnej organizácie UNCTAD a na regionálnej úrovni zo štatistickej databázy Národnej banky Slovenska. Údaje o nezamestnanosti sú na národnej úrovni myslené ako údaje o štatistickej miere nezamestnanosti a pochádzajú z on-line štatistických databáz Slovstat a RegDat. Údaje o nezamestnanosti na úrovni krajov a okresov sú údajmi o registrovanej miere nezamestnanosti a pochádzajú z on-line databázy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny.

1 Prehľad literatúry skúmajúcej vplyv prílevu PZI na nezamestnanosť

Prvým krokom v našom skúmaní je prehľad relevantných publikácií, ktoré vznikli v tejto tematike na Slovensku i v zahraničí. Ako už bolo spomenuté, rastom globálnych tokov PZI postupne rástol aj záujem o skúmanie ich vplyvov na prijímajúce štáty. Mnohé rozvíjajúce sa ekonomiky vkladali veľké nádeje do prílevu PZI aj z hľadiska pozitívnych vplyvov na zamestnanosť, preto sa v 90. rokoch 20. storočia vedecké skúmanie tejto problematiky výrazne zintenzívnilo.

Prvé štúdie však nepriniesli očakávané výsledky o pozitívnom vplyve prílevu PZI na zamestnanosť. Enrique Dussel Peters v roku 2000 publikoval štúdiu, ktorá skúmala vplyv PZI na ekonomiku Mexika v rokoch 1993 až 1998 a došiel k záveru, že prínos tohto prílevu na zvýšenie zamestnanosti je iba limitovaný (Dussel Peters, 2000). K podobnému záveru sa dopracoval aj Ramirez v roku 2001, ktorý skúmal vplyv prílevu PZI na dlhodobú zamestnanosť v automobilovom priemysle v Mexiku (Ramirez, 2001). Výsledkom jeho empirickej analýzy bolo, že v tomto odvetví má prílev PZI iba obmedzený prínos pre rast dlhodobej zamestnanosti, keďže zahraničné korporácie presúvajú najmä kapitálovo intenzívnu výrobu využívajúcu automatizované technológie. Kulfas, Porta a Ramos v roku 2002 publikovali štúdiu, ktorá skúmala vplyvy prílevu PZI v Argentíne (Kulfas, Porta a Ramos, 2002). Výsledkom ich empirickej analýzy bolo, že prílev PZI nevedol k zvýšeniu zamestnanosti, naopak v skúmaných odvetviach došlo po príchode zahraničných investorov k poklesu zamestnanosti. V rokoch 1993 až 1997 došlo k poklesu priemerného počtu zamestnancov v priemyselných podnikoch o 12,7 % a v službách o 2,7 %. Treba však dodať, že viacerí autori skonštatovali, že je nutné uskutočniť hlbší výskum efektov rôznych typov PZI – hlavne fúzií, akvizícií a investícií na zelenej lúke.

Skúmanie tejto problematiky v regióne strednej a východnej Európy sa začalo až na začiatku 21. storočia, keďže bolo nutné počkať na dlhobohjšie efekty prílevu PZI na zamestnanosť. Jednou z prvých relevantných štúdií v tejto oblasti je štúdia Slava Radosevica, Urmasa Varblanea a Tomasza Mickiewicza, ktorá vyšla v roku 2003 vo vedeckom časopise

---

¹ Zdroj: Internetová databáza EUROSTATu – ide pritom o štatistické zisťovanie miery nezamestnanosti, ktorú uskutočňuje Štatistický úrad SR.

Transnational Corporations, ktorú vydáva medzinárodná organizácia UNCTAD (Radosevic, Varblane a Mickiewicz, 2003). Autori tejto štúdie skúmali vplyv prílevu PZI na zamestnanosť v šiestich štátoch strednej a východnej Európy² na dátach z rokov 1993 až 1999. Základným zistením empirickej analýzy je, že v skúmaných štátoch predstavovali podniky so zahraničným vlastníctvom dôležitý pozitívny faktor v oblasti zamestnanosti, ktorý pomáhal vyrovnávať efekty negatívnych faktorov prítomných v týchto ekonomikách. Na druhej strane, analýza dát naznačila, že prílev PZI nemohol nahradiť podniky s domácim vlastníctvom v generovaní zamestnanosti. Bolo to viditeľné napríklad v Českej republike, kde ani najvyšší nárast zamestnanosti v podnikoch so zahraničným vlastníctvom nevedel zamedziť celkovému poklesu zamestnanosti v krajine. Celkovo však štúdia konštatuje potvrdenie pozitívnych očakávaní a pre vlády štátov v strednej a východnej Európe navrhuje pokračovať v snahe získavať ďalšie PZI.

V rámci Slovenska je skúmanie vplyvu PZI na zamestnanosť doposiaľ pomerne obmedzené, chýba najmä empirický výskum. Ako jediná skúma vplyv PZI na zamestnanosť na Slovensku Adela Hošková vo svojej štúdií z roku 2001 publikovanej v rámci NB (Hošková, 2001). Autorka v tejto štúdií konštatuje existenciu vzťahu medzi regionálnou štruktúrou prílevu PZI a stavom nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch. Podľa autorky je tiež zjavné, že bez PZI by nebolo možné udržať zamestnanosť v regiónoch na pôvodnej úrovni a bez nich nie je možné ani ďalšie zníženie nezamestnanosti. Zároveň však dodáva, že vzťah prílevu PZI a zamestnanosti nebol na základe dostupných dát úplne jednoznačný.

V ďalších rokoch však žiaden autor nenadviazal na prácu Hoškovej a napriek dostupnosti dlhších časových radov neexistujú ďalšie relevantné štúdie skúmajúce vzťah prílevu PZI a nezamestnanosti na Slovensku. Práve preto môže naše skúmanie priniesť nový impulz do skúmania tejto problematiky.

2 Vplyv prílevu PZI na mieru nezamestnanosti na úrovni národného hospodárstva

Od prílevu PZI sa vo všeobecnosti očakáva, že prispeje k tvorbe nových pracovných miest a riešeniu problému nezamestnanosti. Štáty v strednej Európe sa snažia získavať PZI založené na „zelenej lúke“, ktoré majú potenciál na tvorbu stoviek až tisícok nových pracovných miest. Keďže nezamestnanosť na Slovensku začala klesať približne v tom období, keď sa začali objavovať prvé významnejšie PZI v ekonomike, možno pracovať s nasledovnou základnou hypotézou: *Prílev PZI na Slovensko výrazne prispel k znižovaniu nezamestnanosti.*

Testovanie tejto hypotézy sa uskutoční prostredníctvom nástrojov štatistickej analýzy. Najprv uskutočníme korelačnú analýzu pomocou Paersonovho korelačného koeficientu na zistenie intenzity vzťahu medzi prílevom PZI a zmenou miery nezamestnanosti. V druhom kroku potom uskutočníme regresnú analýzu pomocou lineárnej regresie, pomocou ktorej možno testovať kvalitu vzťahu medzi dvoma testovanými premennými. Čo sa týka časových radov, v prípade prílevu PZI na Slovensku použijeme dáta UNCTAD (pozri Graf 1) a miera nezamestnanosti bude založená na výberovom zisťovaní uskutočňovanom Štatistickým úradom SR (tiež Graf 1). Testovaným obdobím budú roky 1993 až 2011, čo znamená, že počet premenných pre štatistické testovanie je 19.

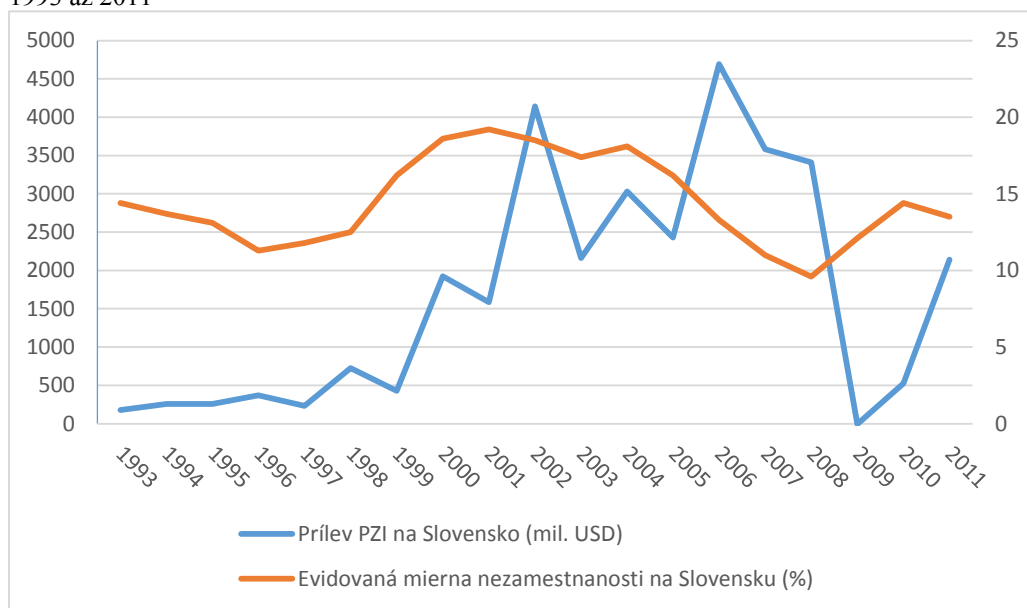
Pozitívny vplyv PZI na zamestnanosť je všeobecne očakávaný, vzťah týchto dvoch veličín však ešte nie je v odbornej literatúre celkom vyjasnený. Štúdia OECD ešte z roku 1995 deklaruje, že je ťažké analyzovať vzťah PZI a zamestnanosti, keďže ide o vzťah veľmi komplexný, a navyše dáta, ktoré sú k dispozícii, sú často nekompletné (Baldwin, 1995). Vzťah PZI a zamestnanosti skúmala aj medzinárodná organizácia UNCTAD vo svojej výročnej publikácii World Investment Report 1999. Analytici UNCTAD konštatovali, že problematika je veľmi komplexná a je nutné rozlišovať medzi krátkodobými a dlhodobými vplyvmi (UNCTAD, 1999). Ako príklad uvádzajú situáciu, keď krátkodobé negatívne efekty (strata pracovných

---

² Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Slovensko, Slovinsko a Estónsko.

miest) môžu vyvážiť dlhodobé pozitívne efekty (napr. rast efektívnosti, konkurencieschopnosti alebo exportnej výkonnosti ekonomiky).

Graf 1: Prílev PZI na Slovensko a štatistická miera nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 1993 až 2011

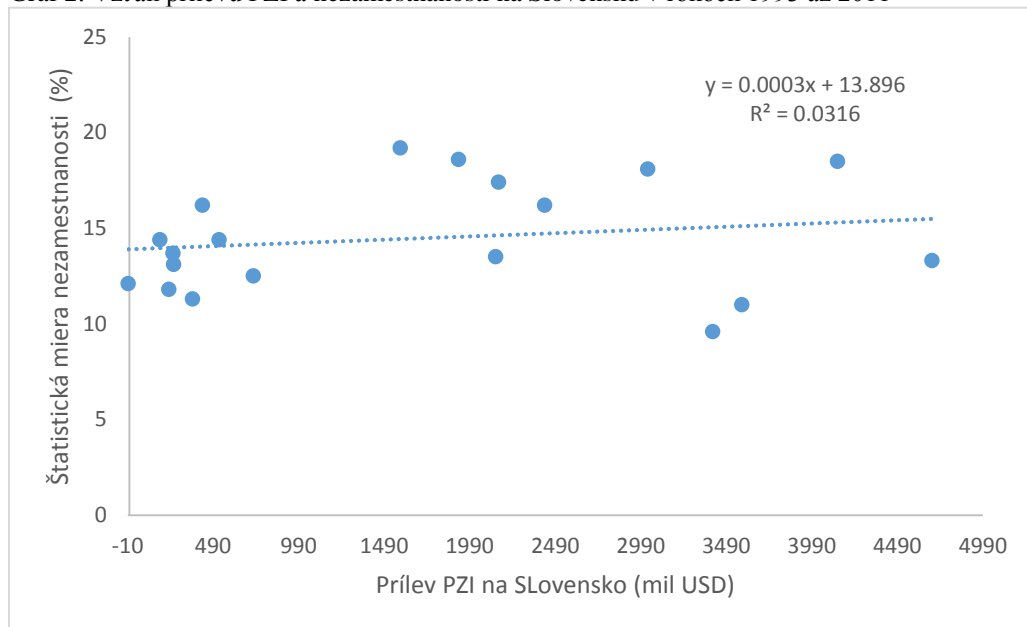
Prameň: On-line štatistická databáza Slovstat.

Výsledkom korelačného testu je korelačný koeficient, ktorého hodnota je v našom prípade 0,1778 s p-hodnotou na úrovni 0.2332. Podľa všeobecne uznávaných interpretačných pravidiel ide o štatisticky nesignifikantný vzťah medzi skúmanými premennými a takýto koeficient nie je možné ďalej interpretovať. Medzi prílevom PZI a mierou nezamestnanosti nebol teda v rokoch 1993 až 2011 štatisticky signifikantný vzťah a zmena v príleve PZI mala s iba malou pravdepodobnosťou za následok zmenu miery nezamestnanosti.

V následnom kroku uskutočníme aj korelačný test s posunutými dátami o $n+1$. Vychádzame z toho, že potrvá istý čas, kým sa investície reálne premenia na pracovné miesta, a preto je možno vhodnejšie skúmať vzťah prílevu PZI v roku n a nezamestnanosti v roku $n+1$. Výsledkom druhého korelačného testu je koeficient $-0,0539$ s p-hodnotou 0.4186, čo znamená úplnú nezávislosť dvoch skúmaných premenných. Oba naše prepočty teda naznačujú to, že na národnej úrovni neexistuje vzťah medzi prílevom PZI a vývojom nezamestnanosti. Dá sa predpokladať, že je to spôsobené tým, že na vývoj nezamestnanosti má vplyv pomerne veľké množstvo faktorov v ekonomike a prílev PZI je iba jedným z nich.

Napriek nízkej intenzite vzťahov sme pokračovali v testovaní kvality vzťahu týchto dvoch premenných. Čo sa týka kvality vzťahu prílevu PZI na Slovensku a zmeny miery nezamestnanosti, jej skúmanie sme uskutočnili prostredníctvom regresnej analýzy. Použili sme pritom metódu lineárnej regresie a časový rad tvorili roky 1993 až 2011.

Graf 2: Vzťah prílevu PZI a nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 1993 až 2011

Prameň: Vlastné výpočty na základe údajov Slovstatu a UNCTADu.

Výsledok regresnej analýzy nepotvrzuje východiskovú hypotézu o pozitívnom vplyve prílevu PZI na mieru nezamestnanosti (pozri Graf 2). Smerovanie a sklon regresnej priamky potvrdzuje mierne pozitívny vzťah, čo znamená, že jednotky prijatej PZI neprispievali k zníženiu nezamestnanosti na Slovensku. Treba však poznamenať, že koeficient determinácie bol v prípade tejto regresie veľmi nízky, a teda tento model vysvetľuje iba 3,16 % vzťahu medzi dvoma skúmanými premennými.

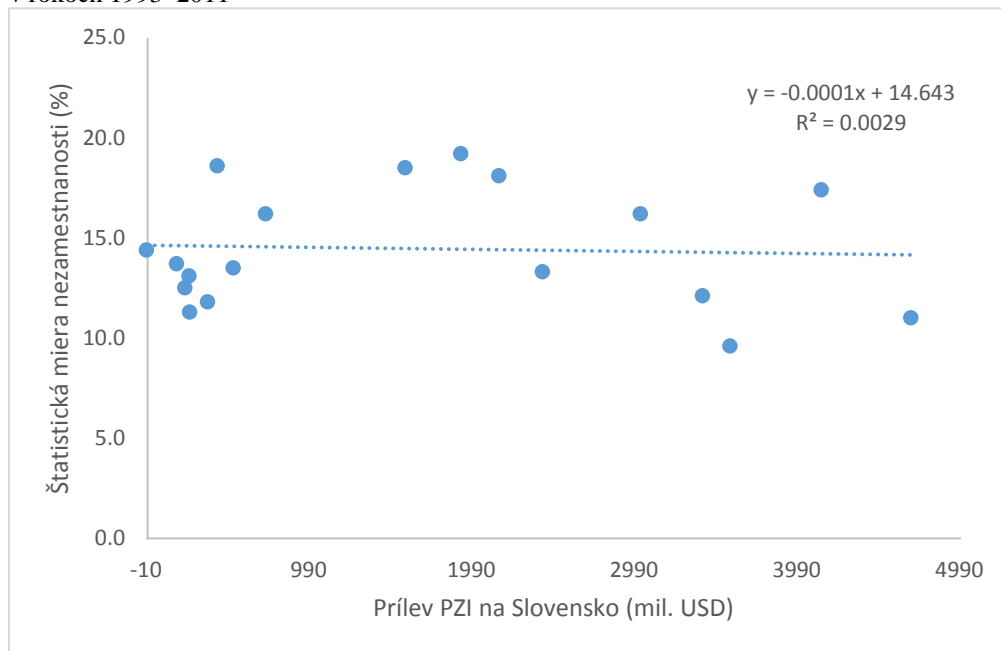
Napriek tomuto faktoru je zaujímavé zamyslieť sa nad tým, aké faktory sa skrývajú za pozitívnym vzťahom prílevu PZI a nezamestnanosti. Prvým faktorom by mohla byť forma PZI prichádzajúcich na Slovensko v skúmanom období, keďže ich veľká časť mala podobu privatizačných transakcií. Tieto PZI zvyčajne nemajú pozitívne vplyvy asociované s PZI projektmi na zelenej lúke, keď namiesto tvorby nových pracovných miest prichádza k reštrukturalizácii štátnych firiem novými majiteľmi. To v prvých rokoch vedie k zníženiu pracovných miest, a tým aj k rastu nezamestnanosti. Druhým faktorom ovplyvňujúcim analýzu môže byť charakter skúmaného obdobia, ktorý sa vyznačoval výraznými hospodárskymi turbulenciami. V skúmaných rokoch existovali viaceré silné faktory, ktoré prispievali k rastu nezamestnanosti (škrtenie verejných financií v rokoch 2000 a 2001 alebo globálna hospodárska kríza v rokoch 2008-2009), čo nedokázal zvrátiť ani zvýšený prílev PZI.

Ďalším krokom štatistickej analýzy vzťahu prílevu PZI a zmeny miery nezamestnanosti je lineárna regresia s posunutými dátami o $n+1$, kde skúmame aký mal vplyv PZI na vývoj nezamestnanosti v nasledujúcom roku. Opäť platí, že zahraničným investorom trvá istý čas, kým vybudujú svoje produkčné kapacity, a preto sme sa rozhodli uskutočniť aj testovanie tohto druhu.

Výsledok tejto analýzy graficky znázorňuje graf 3, na ktorom možno pozorovať veľmi mierne klesajúcu trendovú priamku. Pohľad na rozmiestnenie dátových bodov však nasvedčuje tomu, že vzťah medzi dvoma premennými je veľmi slabý. Navyše treba opäť upozorniť na extrémne nízky koeficient determinácie, ktorý v tomto prípade dosahuje iba 0,29 %. To znamená, že vypovedacia hodnota tohto testu je veľmi nízka.

Opäť teda musíme konštatovať, že ani analýza vplyvu prílevu PZI na vývoj nezamestnanosti v nasledujúcom roku nepotvrdil našu primárnu hypotézu. Treba však dodať, že analýzu aj v tomto prípade ovplyvňujú PZI prichádzajúce v rámci privatizácie. Je možno predpokladať, že opakované analýzy uskutočnené o päť alebo desať rokov neskôr preukážu silnejší pozitívny vplyv PZI na znižovanie miery nezamestnanosti.

Graf 3: Vzťah medzi prílevom PZI v roku x a mierou nezamestnanosti v roku $x+1$ na Slovensku v rokoch 1993–2011

Prameň: Vlastné výpočty na základe údajov Slovstatu a UNCTADu.

3 Vplyv prílevu PZI na nezamestnanosť v regiónoch Slovenska

Ako sme už spomenuli, vysoká miera nezamestnanosti patrí medzi hlavné problémy ekonomík v regióne strednej a východnej Európy. Miera nezamestnanosti nie je pritom homogénna, každá krajina má regióny, ktoré sú znevýhodnené dlhodobo vysokou mierou nezamestnanosti. Hospodárska transformácia aj na Slovensku odhalila tento problém, miera nezamestnanosti sa mení na osi západ – východ. Západná časť štátu ťažila už od roku 1990 z výhodnejšej geografickej polohy, z blízkosti hlavného mesta, z náskoku v ekonomickom rozvoji a vyznačovala sa dlhodobo nižšou mierou nezamestnanosti. Špecifickým prípadom je v každom štáte hlavné mesto, ani Slovensko v tomto ohľade netvorí výnimku. Bratislava je od začiatku hospodárskej transformácie regiónom s najnižšou nezamestnanosťou, kde evidovaná miera nezamestnanosti ani v obdobiach hospodárskej recesie (napr. rok 2000 alebo 2009) nepresiahla 10 %.

Zmeny v miere nezamestnanosti možno sledovať smerom na východ. Stredné a najmä východné Slovensko patria k regiónom ohrozeným vysokou nezamestnanosťou. Obzvlášť znevýhodnené sú okresy, ktoré majú slabú infraštruktúru a chýba im priemyselná tradícia. Štatistika evidovanej miery nezamestnanosti³ vykazovala v týchto regiónoch okresy, v ktorých

³ V tejto časti sú využité údaje zo štatistickej databázy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny – evidovaná miera nezamestnanosti.

evidovaná miera nezamestnanosti ešte aj v časoch najvyššieho hospodárskeho rastu Slovenska v rokoch 2007 a 2008 vysoko presahovali 20 %. Ako príklad môžeme uviesť okresy Rimavská Sobota (26,8 % na konci 2008), Revúca (25,6 % na konci 2008) alebo Rožňava (21,7 % na konci 2008), ktoré dlhodobo patria medzi okresy najpostihnutejšie nezamestnanosťou.

Mnohé regióny Slovenska teda ešte aj v súčasnosti zápasia s vysokou mierou nezamestnanosti, trendy posledných rokov však naznačovali postupné a permanentné zlepšovanie situácie. Situáciu opäť zmenila až globálna hospodárska kríza, ktorej vplyv sa začal prejavovať na Slovensku v druhej polovici roku 2008 postupným zvyšovaním nezamestnanosti. Na analýzu zmeny miery nezamestnanosti máme k dispozícii údaje od roku 1998, keď sa začali sledovať štatistické údaje podľa nového územnosprávneho členenia štátu. Dostupné údaje naznačujú, že nezamestnanosť od roku 1998 až po koniec roku 2008 neustále klesala v každom kraji a vo väčšine okresov Slovenska. Evidovaná miera nezamestnanosti na štátnej úrovni vrcholila v roku 1999, keď dosiahla 20,1 %. Od roku 2000 evidovaná miera nezamestnanosti klesala z roka na rok a na konci roka 2008 dosiahla len 8,39 %. Globálna hospodárska recesia sa však v roku 2009 rýchlo dostala aj na Slovensko, čo viedlo ku skokovému rastu nezamestnanosti v tomto roku. Na konci roka 2009 bola už nezamestnanosť na úrovni 12,66 %. Aj keď recesia bola pomerne krátka, Slovensko sa dostalo do stavu *jobless recovery*. To znamená, že hospodársky rast nie je sprevádzaný tvorbou nových pracovných miest, a preto sa výška nezamestnanosti drží v takomto prípade trvalo na vysokej úrovni. Tomu zodpovedajú aj údaje o miere nezamestnanosti na Slovensku, keď evidovaná miera nezamestnanosti bola na konci roka 2011 na úrovni 13,59 %.

Ak skúmame regióny na úrovni krajov, zistíme, že nezamestnanosť v skúmanom období klesala do konca roka 2008 v každom z ôsmich krajov (pozri Tab. 1). Štruktúra poklesu však nie je rovnomerná. Stále platí, že nezamestnanosť klesala v západných krajoch rýchlejšie než v krajoch na strednom a východnom Slovensku. Globálna hospodárska kríza priniesla radikálny obrat situácie a v rokoch 2009 až 2011 došlo v každom kraji k rastu nezamestnanosti.

Ak odhliadneme od vplyvov globálnej hospodárskej krízy, na konci roka 2008 sa dali identifikovať dve skupiny krajov. Do prvej skupiny patrili kraje, v ktorých bola miera evidovanej nezamestnanosti pod slovenským priemerom – do tejto skupiny patrilo v decembri 2008 päť krajov (Bratislavský, Trnavský, Trenčiansky, Nitriansky a Žilinský kraj). Evidovaná miera nezamestnanosti tu v posledných rokoch dosahovala jednocifernú úroveň a na konci roka 2007 sa pohybovala na úrovni 4 až 7 %. Ide pritom o kraje, ktoré sa nachádzajú v západnej a severozápadnej časti štátu a disponujú dobrou dopravnou infraštruktúrou. Druhú skupinu tvoria tri kraje, v ktorých bola nezamestnanosť aj na konci roka 2008 vysoko nad celoštátnym priemerom (Banskobystrický, Prešovský a Košický kraj). Tieto sa nachádzajú v strednej a východnej časti krajiny a ich miera nezamestnanosti aj napriek poklesu je 4 až 6 percentuálnych bodov nad celoštátnym priemerom. Spoločnou charakteristikou týchto krajov je nedostatočná infraštruktúra, ktorá sťažuje možnosti ich hospodárskeho rozvoja.

Ani globálna hospodárska kríza situáciu radikálne nezmenila, aj na konci roka 2011 tvorili Bratislavský, Trnavský a Trenčiansky kraj samostatnú skupinu s mierou nezamestnanosti pod 10 %. Naopak evidovaná miera nezamestnanosti sa v Košickom, Prešovskom a Banskobystrickom kraji pohybovala na úrovni 19 %.

Miera nezamestnanosti na Slovensku mala v rokoch 2004 – 2008 nepochybne klesajúcu tendenciu. Otázkou našej analýzy však je, aký podiel mal na poklese miery nezamestnanosti prílev PZI do jednotlivých regiónov Slovenska. Cieľom našej analýzy je teda preskúmať existenciu vzťahu medzi prílevom PZI a zmenou miery nezamestnanosti na úrovni krajov Slovenska. Analýza sa bude opierať o evidovanú mieru nezamestnanosti, ktorá je jediným údajom o nezamestnanosti na úrovni krajov. Tieto dáta pochádzajú zo štatistickej databázy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Údaje o príleve PZI na úrovni krajov pochádzajú z internej štatistickej databázy Národnej banky Slovenska, ktorá monitoruje všetky dáta spojené s PZI na Slovensku.

Tabuľka 1: Evidovaná miera nezamestnanosti v krajoch Slovenska v rokoch 2001–2011 (v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
SK⁴	18,63	17,45	15,56	13,07	11,36	9,40	7,99	8,39	12,66	12,46	13,59
BA	5,79	5,18	3,97	3,39	2,60	2,29	1,98	2,27	4,36	4,63	5,41
TT	15,51	12,99	11,05	8,83	7,15	5,22	4,30	4,29	8,37	8,17	8,88
TN	12,70	10,91	9,87	8,09	6,80	5,19	4,50	4,95	10,13	9,51	9,95
NT	23,12	21,51	19,07	14,80	11,39	9,09	7,10	7,41	11,72	11,76	13,27
ZA	16,38	14,74	13,23	11,12	9,33	7,03	5,55	6,20	10,89	10,86	11,91
BB	23,59	23,77	22,75	19,50	18,32	16,12	14,10	14,25	19,19	18,86	19,83
PO	23,96	23,00	19,57	17,50	15,77	13,68	12,05	12,86	18,29	17,75	18,95
KE	25,55	24,26	22,16	18,89	17,5	15,18	13,02	13,50	17,30	16,78	18,76

Prameň: Internetová štatistická databáza ÚPSVaR.

Prvým krokom analýzy skúmania vzťahu prílevu PZI a zmeny miery nezamestnanosti na úrovni krajov je opäť korelačná analýza, ktorá môže potvrdiť existenciu alebo neexistenciu vzťahu medzi týmito dvoma premennými. Skúmaným obdobím sú roky 1998 až 2011 a počet dátových dvojíc je 112. Dvoma skúmanými premennými budú prílev PZI na úrovni krajov a evidovaná miera nezamestnanosti na rovnakej úrovni.

Výsledkom korelačnej analýzy na úrovni samosprávnych krajov je korelačný koeficient, ktorého hodnota je v tomto prípade $-0,2696$ s p-hodnotou $0,0020$. Podľa všeobecne akceptovaných pravidiel interpretácie to znamená, že vzťah medzi dvoma skúmanými premennými je štatisticky signifikantný. Samotná hodnota koeficientu pritom vyjadruje pri danom počte pozorovaní stredne silnú mieru závislosti medzi dvoma premennými. V našom prípade to znamená inverzný vzťah, ak sa mení prílev PZI v istom kraji, je pravdepodobné, že sa bude meniť aj miera nezamestnanosti – a to opačným smerom. Ak porovnáme výsledky korelácie prílevu PZI a nezamestnanosti na národnej úrovni a na úrovni krajov, vzťah medzi premennými je jednoznačne silnejší na regionálnej úrovni.

Tabuľka 2: 10 okresov s najmenšou nezamestnanosťou a najväčším prílevom PZI na konci roku 2007

Prílev PZI	Nezamestnanosť
1. Bratislava II	1. Bratislava I
2. Bratislava I	2. Bratislava II
3. Košice II (34.)*	3. Bratislava III
4. Bratislava IV	4. Bratislava IV
5. Trnava	5. Bratislava V
6. Žilina (12.)	6. Trenčín (12.)
7. Bratislava III	7. Pezinok (50.)
8. Galanta (11.)	8. Senec (20.)
9. Skalica (19.)	9. Ilava (39.)
10. Bratislava V	10. Trnava

* - v zátvorke je uvedené poradie okresu v druhom ukazovateli mimo top 10.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov ÚPSVaR a NBS.

Na úrovni okresov bohužiaľ nemáme k dispozícii aktuálny dataset, keď údaje o príleve PZI sú dostupné iba do konca roku 2007. Aj z tohto datasetu možno urobiť niektoré závery,

⁴ SK – Slovensko, BA – Bratislavský kraj, TT – Trnavský kraj, TN – Trenčiansky kraj, NT – Nitriansky kraj, ZA – Žilinský kraj, BB – Banskobystrický kraj, PO – Prešovský kraj, KE – Košický kraj.

môžeme napríklad porovnať okresy s najnižšou nezamestnanosťou na konci roku 2007 a najvyšším stavom prílevu PZI. Výsledky tohto porovnania možno pozorovať v tabuľke 2, pričom až šesť okresov sa nachádza v najlepšej desiatke v oboch údajoch. Z toho vyplýva, vysoký prílev PZI dokáže výrazne ovplyvniť nezamestnanosť na úrovni okresov.

Dobrym príkladom je okres Galanta, ktorý sa po roku 2002 stal dôležitým centrom firmy Samsung. V roku 2002 sa v evidovanej miere nezamestnanosti pohyboval na úrovni 16,2 %, rozširovanie výrobných kapacít však viedlo k dramatickému poklesu miery nezamestnanosti až na úroveň 3,44 % na konci roku 2007. Podobný vývoj možno pozorovať aj v okrese Trnava, ktorý sa stal vďaka koncernu PSA centrom automobilového priemyslu. V roku 2002 dosahovala evidovaná miera nezamestnanosti 12,1 %, na konci roku 2007 to však už bolo iba 3,39 %.

Pri skúmaní najúspešnejších okresov je však zrejmé, že výsledky výrazne deformujú bratislavské okresy, takže bude vhodné výsledky očistiť o okresy Bratislava I až V. Ale výsledky sú aj bez hlavného mesta podobné, na oboch zoznamoch sa nachádza opäť až šesť okresov. Je zaujímavé, že až tri z týchto okresov ťažia z PZI v rámci automobilového priemyslu, ktorý je dominantný v okresoch Žilina, Trnava a Malacky.

Tabuľka 3: 10 okresov s najmenšou nezamestnanosťou a najväčším prílevom PZI (ku koncu 2007 bez Bratislavy)

Prílev PZI	Nezamestnanosť
1. Košice II (29.)*	1. Trenčín
2. Trnava	2. Pezinok (45.)
3. Žilina	3. Senec (15.)
4. Galanta	4. Ilava (34.)
5. Skalica (14.)	5. Trnava
6. Košice I (41.)	6. Galanta
7. Trenčín	7. Žilina
8. Šaľa (43.)	8. Malacky
9. Malacky	9. Piešťany (27.)
10. Púchov	10. Púchov

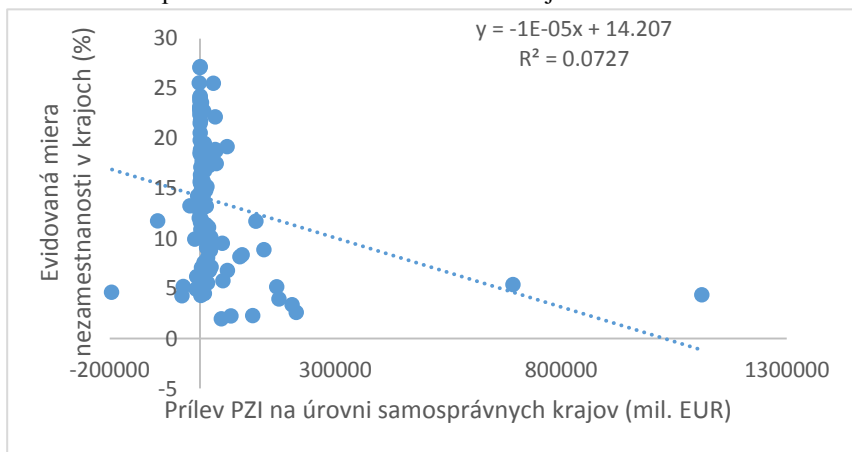
* - v zátvorke je uvedené poradie okresu v druhom ukazovateli mimo top 10.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov ÚPSVaR a NBS

Výsledok porovnania úspešných okresov však nie je vedeckým dôkazom pozitívneho vzťahu medzi prílevom PZI v danom regióne a mierou nezamestnanosti. Na definitívne potvrdenie kvality vzťahu je opäť vhodná regresná analýza, v ktorej bude premenná x opäť tvoriť prílev PZI do daného regiónu a závislú premennú y evidovaná miera nezamestnanosti v danom regióne. Skúmaným obdobím budú roky 1998 až 2011 a analýza sa uskutoční na vzorke 112 pozorovaní.

Pohľad na Graf 4 prezrádza, že body pozorovania nerovnomerne rozložené, čo naznačuje, že vypovedacia schopnosť regresnej analýzy bude obmedzená. Mohli by sme konštatovať, že analýza na úrovni krajov viacej potvrdzuje očakávania o pozitívnom vplyve prílevu PZI na vývoj nezamestnanosti, ale pre objektivitu treba dodať, že trendovú priamku ovplyvnili výsledky Bratislavského kraja, ktorý disponuje najväčším prílevom PZI, ako aj najnižšou mierou nezamestnanosti. Tú však iba v menšej miere ovplyvňuje prílev PZI, hlavné mestá a ich príslahlé regióny sú zvyčajne v každom štáte regiónmi s najmenšou mierou nezamestnanosti. Taktiež treba spomenúť, že koeficient determinácie je aj v tomto prípade nízky (7,27 %).

Graf 4: Vzťah prílevu PZI a nezamestnanosti v krajoch Slovenska v rokoch 1998 až 2011

Prameň: Vlastné výpočty na základe údajov Slovstatu a NBS.

Výsledky štatistických analýz potvrdzujú pozitívny vplyv PZI na pokles nezamestnanosti na regionálnej úrovni o niečo viac ako skúmania na národnej úrovni, no výsledky stále nie sú také jednoznačné, ako by sme ich očakávali. V tomto kontexte však treba opätovne konštatovať, že nezamestnanosť je komplikovaným fenoménom, pričom prílev PZI je iba jedným z faktorov, ktoré jej zmenu ovplyvňujú. Nepochybne je to však jeden z najdôležitejších faktorov.

ZÁVER

Hlavným záverom článku je, že pomocou nástrojov štatistickej analýzy sa nepodarilo získať presvedčivý empirický dôkaz na pozitívny vplyv prílevu PZI na vývoj nezamestnanosti na Slovensku. Výsledky na národnej úrovni sú najslabšie, keďže sa nepodarilo preukázať takmer žiadny vzťah medzi dvoma skúmanými premennými. Problémom môže byť charakter prichádzajúcich PZI, keďže veľkú časť prichádzajúcich PZI tvorili privatizačné PZI, ktoré prispievajú k rastu nezamestnanosti iba veľmi limitovane. Výsledky mohlo narušiť aj samotné skúmané obdobie, ktoré sa vyznačovalo značnými hospodárskymi turbulenciami, z čoho vyplývali veľké výkyvy v miere nezamestnanosti. Dôležitým faktorom mohol byť aj vstup Slovenska do Európskej únie, nakoľko po roku 2004 došlo k silnejším migračným tokom smerom do ostatných členských štátov EÚ. Skúmanie vplyvu tohto faktoru môže byť témou ďalšieho výskumu.

O niečo silnejšie dôkazy sa nám podarilo preukázať na regionálnej úrovni, aj keď vzťah je aj na tejto úrovni pomerne slabý. Pozitívny vplyv prílevu PZI na nezamestnanosť v regiónoch možno jednoznačne preukázať skôr na konkrétnych príkladoch a projektoch. Vhodným príkladom môže byť napríklad okres Galanta a jej susedné okresy, kde príchod nadnárodnej korporácie Samsung veľmi pozitívne ovplyvnil vývoj miery zamestnanosti. Podobná je pritom aj situácia v iných regiónoch, v ktorých sa usadil významný zahraničný investor.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. DUSSEL PETERS, E. (2000): *La inversión extranjera en México*. Serie Desarrollo productivo, No. 80, 2000.
2. HOŠKOVÁ, A. (2001): *Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomiku Slovenska*. Bratislava : Inštitút menových a finančných štúdií NBS, 2001.

3. KULFAS, M., PORTA, F., RAMOS, A. (2002): *Inversión extranjera y empresas transnacionales en la economía Argentina*. Serie Estudios y Perspectivas, No. 10 (ECLAC, Buenos Aires), 2002.
4. LIPKOVÁ, L. A kol. (2011): *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava : Sprint dva, 2011. 433 s. ISBN 978-80-89393-37-4.
5. NBS – Štatistika prílevu PZI. [Citované 16.12.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie>>.
6. RADOSEVIC, S., VARBLANE, U., MICKIEWICZ, T. (2003): Foreign direct investment and its effect on employment in Central Europe. In: *Transnational Corporations*, Volume 12, Number 1, April 2003, s. 53–91.
7. RAMÍREZ, M. (1999): Foreign Direct Investment in Mexico: a Cointegration Analysis. In: *Journal of Development Studies*, Vol. 37, No. 1, 2000, s. 138-162.
8. UNCTAD (1999): *World Investment Report 1999 – Foreign Direct Investment and the Challenge of Development*. Geneva and New York: United Nations, 1999. ISBN 92-1-112440-9.
9. UNCTADSTAT [Online.] [Citované 15.12.2012]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_referer=&sCS_CosenLang=en>.
10. ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY – Štatistika nezamestnanosti. [Online.] [Citované 10.12.2012]. Dostupné na internete: <http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254>.

KONTAKT

doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.
 Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/B
 85235 Bratislava
 E-mail: tomas.dudas@euba.sk

**TEORETICKÉ ASPEKTY VYMEDZENIA
ENERGETICKO-BEZPEČNOSTNÝCH KOMPLEXOV**

Ing. Ján Bocora

Článok doručený do redakcie / Date submitted: 17. 12. 2012

Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 17. 1. 2013

Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013

ABSTRAKT

Cieľom práce je analýza teoretických aspektov formovania a existencie bezpečnostných a následne energeticko-bezpečnostných komplexov, ktoré predstavujú základ pre hlbšiu analýzu politických, ekonomických, bezpečnostných a energetických vzťahov na regionálnej úrovni. Vychádzať budeme z existujúcich prístupov, ktoré predpokladajú existenciu regionálnych komplexov na základe geografického a funkčného hľadiska, na základe ktorých sa pokúsime identifikovať špecifické zoskupenia štátov, kde hlavným determinantom bude prvok regionálnej energetickej bezpečnosti a bezpečnosť dodávok zemného plynu.

Kľúčové slová: regionalizmus, regionálne bezpečnostné komplexy, energeticko-bezpečnostné komplexy, koncentrácia zdrojov, zemný plyn

ABSTRACT

The aim of the present paper is to analyze the theoretical aspects of creation and existence of regional security complexes and subsequently of energy security complexes, which present the basis for deeper analysis of the political, economic, security and energy relations at regional level. We will base our analysis on the existing theoretical approaches, which assume that the existence of the regional complexes is set on geographical and functional preconditions. We will use these to identify specific regional interactions, especially with focus on security of supply of natural gas.

Key words: regionalism, regional security complexes, energy security complexes, resource concentration, natural gas

JEL: F52, P48, Q31

Úvod

V súčasnej etape vývoja medzinárodných vzťahov sme svedkami čoraz intenzívnejších snáh štátov o regionálny prístup k formovaniu politických, ekonomických a bezpečnostných vzťahov. Je to výsledkom jednak nového mocenského usporiadania po konci studenej vojny, ktoré sa profiluje smerom od unipolárneho, s dominantným postavením USA, k multipolárnemu poriadku, ktorý je výsledkom rýchleho hospodárskeho, jednak vojensko-politického vzostupu štátov ako Rusko, Čína, India, Brazília a štáty Perzského zálivu, ako aj pokračujúcich respektíve rastúcich iniciatív v oblasti regionálnej integrácie v Európe, Latinskej Amerike alebo Ázii. Regionálny prístup k chápaniu medzinárodných vzťahov umožňuje detailnejší pohľad na celú problematiku vývoja politických, ekonomických, kultúrnych, bezpečnostných alebo energetických vzťahov, pretože práve na regionálnej úrovni dochádza k omnoho intenzívnejším spätným väzbám ako na úrovni globálnej, teda celosystémovej. V súčasných podmienkach možno taktiež badať rastúcu vzájomnú konkurenciu štátov

v politickom, ekonomickom alebo bezpečnostnom priestore, ktorá sa najčastejšie prejavuje v zmenách regionálnej dynamiky. Vznikajú tak špecifické bezpečnostné komplexy štátov, ktoré sú navzájom previazané spoločnými druhmi rizík a hrozieb a v rámci ktorých aktéri uplatňujú systémové ako aj nesystémové nástroje a pravidlá. Regionalizmus teda vytvára predpoklady na efektívnejšie uplatňovanie systémových noriem, ktoré sa prispôbia lokálnym podmienkam a potrebám a na druhej strane vytvára základ pre formovanie regionálnych politických, ekonomických a bezpečnostných organizácií a inštitúcií s cieľom presadzovať spoločné záujmy v rámci danej agendy.¹ Takéto interakcie možno badať aj v oblasti energeticko-bezpečnostných vzťahov medzi štátmi, jednak producentov a exportérov energetických surovín a jednak exportérov a konzumentov energií, kde možno badať výraznú ekonomickú a bezpečnostnú interdependenciu. V práci preto využijeme existujúce modely a koncepcie regionálnej bezpečnosti a regionálnych bezpečnostných komplexov a implementujeme ich základné prvky na trh so zemným plynom, ktorý sa vyznačuje viacerými osobitnými špecifikami. Vychádzať budeme z aktuálnych údajov a štatistík, ktoré každoročne publikuje spoločnosť BP ako aj z databáz medzinárodných organizácií ako OPEC a Medzinárodná agentúra pre energiu (IEA). Za hlavné východiskové údaje pre konštrukciu energeticko-bezpečnostných komplexov budeme pokladať geografickú koncentráciu zásob, produkciu a spotrebu zemného plynu ako aj vzájomnú obchodnú výmenu medzi regiónmi, ktoré ovplyvňujú a sú ovplyvňované bezpečnostnými a ekonomickými väzbami medzi štátmi. Na základe analýzy týchto údajov následne pristúpime k identifikácii energeticko-bezpečnostných komplexov, ktoré by mali slúžiť ako zdroj pre podrobnejšie skúmanie regionálneho energeticko-bezpečnostného vývoja.

1 Teoretické východiská regionálneho prístupu štúdia bezpečnosti

Myšlienka regionálnych bezpečnostných komplexov vychádza z porovnania troch teoretických prístupov, ktoré definujú nové usporiadanie medzinárodných vzťahov po rozpade bipolárneho systému – neorealistickej, globalistickej a regionalistickej. Neorealisti identifikujú suverénny štát a moc ako hlavné determinanty nového usporiadania systému, ktorý by sa mal nachádzať v stave novej mocenskej rovnováhy. To znamená, že treba obnoviť rovnovážny systém rozdelenia moci, a to jednak prostredníctvom novej bipolarity (USA verus Čína, rozvinuté štáty „Západu“ verus rýchlo sa rozvíjajúce štáty „Východu“), jednak v rámci nového unipolárneho (s dominanciou USA) alebo multipolárneho (USA, Európska únia, Rusko, Čína, India, Brazília) usporiadania. Podstatou je teda nastolenie novej globálnej a regionálnej dynamiky, ktorú určuje buď jeden hegemon alebo súperenie viacerých veľmocí.² Regióny sú tak v rámci neorealistickej chápania výsledkom pôsobenia dominantných aktérov, v dôsledku čoho vznikajú nové centrá moci obkolesené menšími subjektmi.³ Globalistický prístup predstavuje opačný názorový smer k neorealistickej koncepcii. Zameriava sa najmä na ekonomické a kultúrne vzťahy medzi štátmi, neštátnymi organizáciami a nadnárodnými subjektmi, pričom štát nepovažujú za centrálny subjekt a objekt medzinárodných vzťahov. Poukazuje na potrebu novej definície štátnej suverenity ako základnej hodnoty, pretože v dôsledku obrovských tokov tovarov, kapitálu a informácií v globálnom prostredí, štát stráca svoje suverénne postavenie ako hlavný aktér týchto vzťahov na úkor nadnárodných korporácií alebo regionálnych organizácií. Globalisti sa takisto zameriavajú na nové druhy hrozieb, ktoré vznikajú ako výsledok kultúrnych, ekonomických alebo energetických vzťahov najmä na

---

¹ Hurrell, A. (2007): One World? Many Worlds? The place of regions in the study of international society, s. 127-146.

² Buzan, B. – Waeber, O. (2003): Regions and Powers. The Structure of International Security, s. 6

³ Frazier, D. – Stewart-Ingersoll, R. (2010): Regional powers and security: A framework for understanding order within regional security complexes, s. 731-753

regionálnej a medziregionálnej úrovni.⁴ Globalistický prístup vychádza z konštruktivistického chápania medzinárodných vzťahov. Regióny sú výsledkom novej definície noriem a spoločných hodnôt v rámci nadnárodných inštitúcií, ktoré preberajú úlohy štátu v bezpečnostnej alebo ekonomickej oblasti.⁵ Tretím prístupom je regionalistický. Základným východiskom tejto teórie je rozpad bipolárneho usporiadania, ktorý viedol k úpadku globálnych bezpečnostných záujmov viacerých aktérov. To malo za dôsledok vznik menších regionálnych centier moci a vojenskej sily, ktoré sa koncentrujú na riešenie lokálnych politických a sociálnych problémov.⁶

Regionálny rámec pre analýzu medzinárodných vzťahov a bezpečnosti nevytvára nový teoretický prístup. Nepopiera realistické ani neorealistické koncepty, ide skôr o modifikovaný prístup k analýze globálnych procesov, keď sa systém rozloží na menšie celky – regióny, v rámci ktorých sa skúmajú jednotlivé procesy a vzťahy. Tento postup tak podáva podrobnejší náhľad na problematiku formovania nového globálneho systému, v ktorom dominuje konkurenčný boj v politickej a ekonomickej oblasti viacerých subjektov – štátov, regionálnych integračných celkov, nadnárodných korporácií a medzinárodných inštitúcií.

Problematike regionálneho rámca pre výskum medzinárodných vzťahov a bezpečnosti sa z teoretického hľadiska venuje veľké množstvo autorov. Významné sú práce nie len predstaviteľov kodanskej školy ako Buzan, Weaver a de Wilde, ktorí nadväzujú na konštruktivistický prístup k chápaniu medzinárodných vzťahov a definujú regionálne hľadisko ako jeden zo základných rámcov na skúmanie problematiky bezpečnosti, ale aj analytické koncepty Väyryna, Hurrela, Thompsona, Lakea, Morgana, Lemkeho, Katzensteina, Frazier a Kellyho, ktoré prinášajú alternatívne pohľady na vymedzenie regionálnej úrovne medzinárodných vzťahov a bezpečnosti. Regióny sú dôležitou súčasťou skúmania celej problematiky medzinárodných vzťahov. Nejde o nový objekt v rámci ich štúdia, predstavujú skôr historickú kategóriu a sociálny konštrukt, ktorý je výsledkom pôsobenia špecifických faktorov. Na jednej strane regióny predstavujú akýsi obranný mechanizmus voči rozširujúcim sa procesom globalizácie a internacionalizácie, ktorých výsledkom je stieranie regionálnych špecifik a vytváranie jednoliateho politického, ekonomického a kultúrneho poriadku. Na druhej strane, regióny tvoria špecifický analytický rámec na podrobnejšie skúmanie globálnych procesov.

V rámci teoretických prác o význame regionálneho konceptu narážame na rozličné postoje. Názory sa odlišujú už len v samotnom vymedzení regiónov, ich charakteru a základných definičných znakov. Kelly,⁷ Buzan⁸ a Thompson⁹ považujú za jeden z hlavných určujúcich faktorov geografickú blízkosť a teritoriálnu ohraničenosť. Regióny sú teda vonkajšími hranicami vymedzené územia, v ktorých dochádza k vzájomným interakciám na základe intenzity vzťahov, ktoré sú v tomto prípade dané vzájomnou vzdialenosťou. Hurrell¹⁰ a Väyrynen¹¹ vo svojich prácach poukazujú na prekonanie geografických limitov. Región nie je určený na základe blízkosti, ale na základe funkčných vzťahov, čiže prevládajúcej agendy vo vzájomných vzťahoch medzi štátmi. Podľa Väyryna, regióny možno rozdeliť na dve kategórie – fyzické a funkčné. Fyzické regióny sú definované na základe určitého teritória, v rámci ktorého môžeme identifikovať konkrétne bezpečnostné alebo ekonomické štruktúry. V súčasnosti je však vhodnejšie zamerať sa na funkčné vzťahy, ktoré vymedzujú regióny podľa

---

⁴ Buzan, B. – Weaver, O. (2003): *Regions and Powers*, s. 7-9

⁵ Frazier, D. – Stewart-ingersoll, R. (2010): *Regional powers and security*, s. 731-753

⁶ Buzan, B. – Weaver, O. (2003): *Regions and Powers*, s. 11

⁷ Kelly, R.E. (2007): *Security Theory in the „New Regionalism“*, s. 197-229.

⁸ Buzan, B. – Weaver, O. (2003): *Regions and Powers*.

⁹ Thompson, W. (1973): *The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and Propositional Inventory*, s. 89-117

¹⁰ Hurrell, A. (1995): *Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics*, s. 331–358.

¹¹ Väyrynen, R. (2003): *Regionalism: Old and New*, s. 25-51.

faktorov ako kultúrna identita, obchodné väzby alebo environmentálne a energetické faktory.¹² Lake a Morgan sa snažia o definíciu regiónov na základe tzv. bezpečnostných externalít. Rozhodujúca nie je vzájomná vzdialenosť, ktorá je eliminovaná technologickým pokrokom v dopravných a komunikačných systémoch, ale charakter regionálnych hrozieb, ktoré vyplývajú jednak zo správania a konania jedného alebo viacerých aktérov v danom regióne (politická provokácia, zbrojenie), jednak z objektívnych skutočností, ktoré predstavujú ohrozenie záujmov všetkých zainteresovaných štátov.¹³ Takto možno definovať bezpečnostné komplexy tvorené štátmi, ktoré za najväčšiu hrozbu považujú zmeny klímy, ochranu spoločných kultúrnych alebo náboženských hodnôt alebo bezpečnosť dodávok energetických zdrojov.

Regionálny prístup, či už definovaný na základe geografického alebo funkčného princípu, vytvára návod na dôkladnejšiu analýzu medzinárodných vzťahov. Je konkrétnejší, analyticky presnejší a konštruktívnejší ako systémové hľadisko, preto ho treba vyčleniť z klasického vnímania medzinárodných vzťahov a ich systémového charakteru. Kelly uvádza päť argumentov, na základe ktorých je možné identifikovať regionalizmus ako samostatný analytický rámec:¹⁴

- Globálny systém je abstraktná a teoretická kategória;
- Väčšina štátov považuje za prioritu svojej zahraničnej politiky ako aj bezpečnosti vzťahy vo svojom blízkom okolí. S nárastom vzdialenosti sa znižuje intervenčná schopnosť štátu ako aj jeho záujmy;
- Napriek tomu, že zdroje a moc sú vo svete značne koncentrované, dochádza k rozmachu aj menších subjektov a regiónov, ktoré sa snažia definovať svoj vlastný životný priestor;
- Intervencie a okupácia iných území a regiónov zo strany globálnych hegemonov sa stáva čoraz nákladnejšia, čím rastie aj odpor verejnej mienky voči takýmto aktivitám;
- V prípade intervencie mocností v určitom štáte alebo regióne, postihnutý subjekt sa snaží získať podporu iných regionálnych partnerov alebo iných silných štátov, čím sa celá bezpečnostná agenda dostáva z roviny veľmoc – štát na úroveň veľmoc – región.

Región teda predstavuje vhodnú úroveň pre hlbšiu analýzu medzinárodných vzťahov, nakoľko berie do úvahy špecifický charakter a vývojové tendencie v jednotlivých oblastiach sveta ako aj intenzitu vzťahov a väzieb, ku ktorým dochádza v omnoho väčšom počte ako na globálnej úrovni. Regionálna dynamika je omnoho pestrejšia a ponúka viac príležitostí pre výskum medzištátnych vzťahov ako aj celej agendy bezpečnosti.

Osobitný význam pre rozvoj regionálneho konceptu bezpečnosti má teória regionálnych bezpečnostných komplexov, ktorú rozpracovali autori Kodanského inštitútu pre výskum mieru Buzan a Waever. Táto teória predstavuje doposiaľ najkomplexnejší pohľad na problematiku bezpečnosti a jej regionálne aspekty. Základným východiskom tejto teórie je vznik novej situácie v medzinárodných vzťahoch po rozpade bipolárneho svetového poriadku, ktorý zatiaľ nie je nahradený novým systémom. Regionálne komplexy predstavujú prechodnú veličinu, prvky medzinárodného systému, ktoré vyplňajú vzniknuté mocenské vákuum a zároveň predstavujú zaujímavý analytický rámec na štúdium bezpečnostných vzťahov vo svete. Po rozpade Sovietskeho zväzu sa množstvo krajín ocitlo bez politickej a vojenskej podpory a istoty, ktorú ponúkala účasť a spolupráca na projektoch jednej alebo druhej veľmoci. Štáty museli danú situáciu riešiť nadväzovaním nových vzťahov, a to nie len v politickej a vojenskej, ale aj ekonomickej, energetickej alebo kultúrnej oblasti. Hlavným princípom

---

¹² Tamže

¹³ Lake, D. - Morgan, P. (1997): *Regional Orders: Building Security in a New World*, s. 11-13

¹⁴ Kelly, R.E. (2007): *Security Theory in the „New Regionalism“*, s. 197-229.

konštrukcie takýchto komplexov sú teda vzájomné vzťahy medzi jednotkami daného regiónu. Regionálne komplexy sú však abstraktné veličiny, nejedná sa o žiadne inštitucionalizované subjekty alebo reálne fungujúce jednotky. Ich prínos a využitie spočíva výlučne v nastolení novej úrovne pre analýzu medzinárodných vzťahov a bezpečnosti, ktorá je založená na vzájomne vnímaných vzťahoch jednotlivých aktérov regionálneho komplexu. Bezpečnosť aktérov daných komplexov je chápaná najmä ako vzťahový fenomén alebo vzťahová veličina, pretože národnú bezpečnosť nie je možné definovať, ak nepoznáme širší priestor, v ktorom sa štát nachádza a vyvíja, a v ktorom tieto vzťahy vznikajú.¹⁵ Základným elementom regionálnej bezpečnosti sú teda vzťahy medzi jednotlivými subjektmi, ktoré Buzan definoval ako:¹⁶

- Priateľstvo – vzťah, ktorý vedie k budovaniu spoločných záujmov, vzájomnej podpore a ochrane;
- Nepriateľstvo – vzťah poznačený vzájomným podozrievaním, obviňovaním a neistotou.

Na základe týchto vzťahov sa formuje regionálna dynamika bezpečnostných komplexov, v rámci ktorých sa zároveň prelínajú záujmy národných štátov s princípmi globálnych štruktúr.¹⁷ Regionálne jednotky tak môžu ľahšie identifikovať druhých aktérov, ich povahu, záujmy a hodnoty, na základe čoho vedia presnejšie definovať hrozby a riziká spojené s účinkovaním týchto aktérov v medzinárodných vzťahoch a najmä v ich geograficky blízkom okolí. Bezpečnostný komplex teda predstavuje zoskupenie štátov, ktorých záujmy sú navzájom previazané a bezpečnosť každého jedinca v rámci daného komplexu sa odvíja od bezpečnosti, respektíve politického, ekonomického a sociálneho vývoja ostatných členov.¹⁸ Významným definičným prvkom je sekuritizácia¹⁹ a desekuritizácia vzájomných väzieb.²⁰ To znamená, že bezpečnostné komplexy nepozostávajú len z členov, ktorí majú spoločné záujmy, hodnoty a priateľské vzťahy, práve naopak, každý komplex zahŕňa aj jednotky, ktoré presadzujú svoje záujmy aj na úkor iných subjektov respektíve svojimi krokmi a vnútorným vývojom negatívne ovplyvňujú bezpečnostné prostredie ostatných štátov regiónu. Pre bezpečnostné komplexy je charakteristický tak prvok spolupráce, ako aj vzájomné súperenie a rivalita. Dôležité je, aby intenzita tejto spolupráce alebo súperenia bola vyššia v porovnaní so vzťahmi s inými subjektmi. Problematickým elementom tejto teórie je identifikácia konkrétnych regionálnych komplexov, najmä ich hraníc a členov. Z metodologického hľadiska v prvom rade treba správne definovať intenzitu a povahu vzájomných vzťahov a interdependencií jednotlivých subjektov daného regiónu, ktorú možno vyjadriť v kvantitatívnej ako aj kvalitatívnej podobe (napríklad počet stretnutí na najvyššej úrovni, vzájomná obchodná výmena, intenzita politických útokov a vyjadrení, počet spoločných rokovaní alebo stretnutí o otázkach politickej, ekonomickej alebo kultúrnej spolupráce a pod.). Skúmať treba aj vzájomnú geografickú vzdialenosť, ako aj spoločné historické pozadie, ktoré formovalo správanie a konanie jednotlivých štátov (k vyšším interakciám dôjde medzi štátmi, ktoré sú si geograficky blízke a v minulosti boli ovplyvnené

---

¹⁵ Buzan, B. (1983): *People, states and fear. The National Security Problem in International Relations*, s. 187

¹⁶ Tamže, s. 189

¹⁷ Kahrs, T. (2004): *Regional Security Complex Theory and Chinese Policy towards North Korea*, s. 64-82.

¹⁸ Buzan, B. (1983): *People, states and fear*, s. 190

¹⁹ Sekuritizácia je pojem, ktorý prvýkrát definoval O. Waever. Sekuritizácia predstavuje zámerný proces, keď sa určitý jav, udalosť alebo vzťah stáva bezpečnostným problémom, a to nie v dôsledku objektívneho pozorovania a vyhodnotenia danej skutočnosti, ale ako výsledok politického rozhodnutia označiť túto skutočnosť za hrozbu.

²⁰ Buzan, B. – Waever, O. (2003): *Regions and Powers*, s. 44

spoločnými historickými faktormi, ako napríklad oblasť Perzského zálivu alebo Spoločenstva nezávislých štátov).

Hlavným určujúcim faktorom je však vnímanie spoločných hrozieb dvomi alebo viacerými subjektmi komplexu.²¹ Na základe tohto kritéria sa vyvinul napríklad európsky bezpečnostný komplex, ktorého štáty definovali za hlavnú hrozbu obnovenie vzájomného vojnového konfliktu a rozmach nedemokratických ideológií. Aby sa vyhlili danej hrozbe, rozhodli sa štáty západnej Európy budovať spoluprácu na spoločných hodnotách a podporovať integráciu v rôznych ekonomických a politických oblastiach. Tento projekt prerástol až do súčasnej podoby Európskej únie, ktorej členovia sú navzájom úzko poprepájaní širokým spektrom vzájomných vzťahov a väzieb, pričom tieto nadobúdajú podobu existenčnej podmienky. V niektorých prípadoch však nie je také jednoduché presne vymedziť rozsah bezpečnostného komplexu. Mnohé regióny sveta pozostávajú z politicky a spoločensky nestabilných krajín, ktoré sledujú najmä svoje vnútorné záujmy a bezpečnosť. Tieto regióny preto nevstupujú do vzťahov s okolitými štátmi, respektíve intenzita týchto vzťahov nie je dostatočná na to, aby sa dal identifikovať konkrétny bezpečnostný komplex.²² Vhodným príkladom je región subsaharskej Afriky, kde síce dominuje agenda bezpečnosti, ale tá má viac vnútroštátny ako medzinárodný charakter. Iným problematickým prípadom pre vyčlenenie regionálneho komplexu je prítomnosť vojenskej veľmoci v inom regióne, ktorá zároveň určuje bezpečnostnú dynamiku v danom geografickom priestore. Nemusí ísť o priamu vojenskú intervenciu, ide skôr o strategické rozmiestnenie vojenských síl v oblastiach, ktoré sa nachádzajú na hranici medzi dvoma významnými bezpečnostnými komplexmi.²³ Takýmto príkladom je región strednej Ázie, kde svoje záujmy v podobe vojenskej prítomnosti deklarujú najmä Rusko a USA, ale svoje pozície tu proklamuje aj Európska únia a Čína. Tieto regionálne diferenciacie vedú k vymedzeniu bezpečnostných komplexov, ktoré predstavujú samostatné úrovne analýzy politických, bezpečnostných a sociálno-ekonomických problémov.

Bezpečnostné komplexy nie sú trvalé jednotky medzinárodných vzťahov. Ich veľkosť, priestorová orientácia ako aj povaha a sila sa v priebehu času menia v závislosti od politického a ekonomického vývoja. Ich štruktúru ovplyvňujú najmä dva faktory. Prvým je princíp vzájomných vzťahov v rámci komplexu, ktoré Buzan definoval ako priateľstvo a nepriateľstvo. Druhým je distribúcia vojenskej, politickej a ekonomickej moci medzi hlavnými aktérmi v danom komplexe. Intenzívne zmeny v jednom alebo druhom prípade vedú k novej definícii štruktúry celého komplexu.²⁴ Všetky tieto faktory pôsobia na zmenu vnútornej štruktúry bezpečnostného komplexu, a tým aj na jeho veľkosť a schopnosť interakcie s inými subjektmi a regiónmi.

2 Energeticko-bezpečnostné komplexy

Energeticko-bezpečnostné komplexy predstavujú abstraktné štruktúry, skupiny štátov, ktoré zdieľajú spoločné hodnoty v oblasti rozvoja energetických vzťahov a budovania energetickej bezpečnosti. Energetickú bezpečnosť možno chápať dvojakým spôsobom. V prvom rade sa spája s bezpečnosťou dodávok zdrojov, teda stabilným množstvom a cenou energetických surovín, ktoré treba na zabezpečenie nepretržitého chodu hospodárstva. Tento pohľad sa spája najmä so štátmi, ktoré nedisponujú dostatkom vlastných zdrojov a sú odkázané na dovoz zo zahraničia. Druhý pohľad na problematiku energetickej bezpečnosti vychádza z potrieb hlavných producentov a exportérov zdrojov, ktorých prioritami sú rastúca produkcia, spracovanie a bezpečná preprava energetických surovín a produktov na miesta spotreby

---

²¹ Buzan, B. (1983): *People, states and fear*, s. 194

²² Buzan, B. (1983): *People, states and fear*, s. 197

²³ Tamže, s. 198

²⁴ Tamže, s. 211

a spoľahlivosť platieb za dodávané zdroje, ktoré predstavujú veľmi významnú položku štátnych príjmov. Na základe stanovených determinantov tak získame dva druhy hlavných aktérov energeticko-bezpečnostných komplexov – producentov, respektíve exportérov; a spotrebiteľov energií. Medzi týmito dvomi skupinami štátov dochádza k veľmi častým a významným interakciám, ktoré ovplyvňujú bezpečnosť oboch celkov.

V súčasnosti patria medzi najvýznamnejšie výzvy v oblasti energetickej bezpečnosti vysoká koncentrácia zdrojov a rastúca vzájomná závislosť od tokov energií. Tieto dva faktory predstavujú v našej práci hlavné určujúce prvky pre konštrukciu energeticko-bezpečnostných komplexov. Vysoká koncentrácia zdrojov sa prejavuje v rastúcom geopolitickom napätí v medzinárodných vzťahoch. Najväčšie zásoby najvýznamnejších energetických surovín, ropy a zemného plynu, sa nachádzajú v malom počte regiónov, ktoré sú navyše poznačené turbulentným politickým vývojom. To na druhej strane predstavuje rastúce riziko pre odberateľov týchto zdrojov, to jest štáty a regióny, ktoré predstavujú centrá hospodárskej a finančnej moci, ale ktoré nemajú dostatok vlastných prírodných zdrojov. Tento vývoj vedie k rastúcej závislosti na dovoze energetických surovín, čo pre štáty môže znamenať značné bezpečnostné riziko, najmä v súvislosti s povahou dodávateľov a ich mocenskými ambíciami. Energeticko-bezpečnostné komplexy sa teda pokúsime vymedziť na základe dvoch faktorov. Prvým bude regionálna koncentrácia zdrojov, kde sa zameriame na zemný plyn, ktorý má významný regionálny charakter ťažby ako aj distribúcie a spotreby. Druhým bude intenzita vzájomných vzťahov, ktorá sa prejavuje v podobe závislosti od dodávok energetických zdrojov.

2.1 Regionálna koncentrácia zásob, produkcie a spotreby zemného plynu ako determinant pre definovanie regionálnych energeticko-bezpečnostných komplexov

Globálne energetické zdroje ako aj produkcia a spotreba energetických surovín sú koncentrované v malom množstve regiónov. To ovplyvňuje súčasný charakter globálnej energetickej bezpečnosti, dynamiku svetového obchodu s energetickými surovinami ako aj celkovú konšteláciu v medzinárodných vzťahoch. Rastúci dopyt po energii v rýchlo rozvíjajúcich sa štátoch Ázie spôsobuje dynamickú zmenu energetických tokov vo svete. Dochádza nie len k zvýšeným obavám o bezpečnosť a udržateľnosť svetových zásob konvenčných zdrojov energií, ale aj k vzniku nových hrozieb pre energetickú bezpečnosť štátu spojených najmä s ekonomickou stránkou rozvoja nových druhov energie ako aj s politickými a technologickými faktormi súvisiacimi so zmenou doterajších vzorcov spotreby. Nová regionálna dynamika výrazne ovplyvňuje vývoj vzťahov medzi hlavnými producentmi a spotrebiteľmi energií, čo môže mať za následok vznik nového energetického a bezpečnostného poriadku v globálnom merítku.

Zemný plyn predstavuje v súčasnosti najrýchlejšie rastúci zdroj energie na svete. V prvom rade je to v dôsledku obrovských novoobjavených zásob tejto suroviny, ktorej zásoby sa v priebehu posledných dvoch desaťročí zvýšili o viac ako jednu tretinu a ich využiteľnosť sa odhaduje na ďalších 60 až 70 rokov. Druhým argumentom je relatívne nízky podiel emitovaných emisií pri spaľovaní zemného plynu vo výrobe elektrickej energie alebo tepla v porovnaní s uhlím a ropou. Ďalším argumentom je rozvoj technológií na skvapalnenie zemného plynu, vďaka čomu sa zemný plyn postupne stáva čoraz väčšími globálne obchodovateľnou komoditou. Podľa štatistik Medzinárodnej agentúry pre energiu sa vo svete nachádzajú konvenčné zásoby zemného plynu v celkovom objeme 190 biliónov metrov kubických.²⁵ Nekonvenčné zásoby sa odhadujú na ďalších viac ako 920 biliónov metrov kubických.²⁶ Ale v tejto práci budeme pracovať s údajmi spoločnosti BP, ktorá uvádza zásoby v objeme 208 biliónov metrov kubických, nakoľko poskytuje prehľadnú databázu objemu zásob, produkcie a obchodných tokov za dlhšie časové obdobie a umožňuje jednoduchšie

---

²⁵ International Energy Agency (2011): World Energy Outlook 2011

²⁶ International Energy Agency (2009): World Energy Outlook 2009

porovnanie údajov v čase.²⁷ Pri vymedzení energeticko-bezpečnostných komplexov budeme zároveň zohľadňovať tak geografické, ako aj funkčné hľadisko, teda v prvom rade analyzujeme priestorovú distribúciu zásob zemného plynu, a neskôr aj jeho produkciu, spotrebu a obchodnú výmenu, ktoré reprezentujú funkčné hľadisko.

Pri bližšom pohľade na zásoby zemného plynu je badateľná značná regionálna koncentrácia. Tri štáty sveta, Rusko, Irán a Katar disponujú takmer polovicou svetových konvenčných zásob zemného plynu. Ak k tejto tradičnej „veľkej trojke“ pripočítame Turkmenistan, kde boli v roku 2006 objavené obrovské ložiská zemného plynu v oblasti Južný Iolotan, ktoré sa odhadujú na viac ako 21 biliónov metrov kubických,²⁸ tak tieto štyri štáty disponujú viac ako šesťdesiatimi percentami svetových zásob (pre bližšie informácie o svetových konvenčných zásobách zemného plynu pozri tabuľku 1). Dôležité je najmä to, že tieto štáty (spolu s ďalšími subjektmi) vytvárajú dva geograficky aj funkčne jasne definovateľné regióny, ktoré dominujú nie len v objeme disponibilných zásob zemného plynu, ale aj v jeho produkcii a exporte.

Tab. 1: Dokázané konvenčné zásoby zemného plynu vo svete, 2011

<i>P.č.</i>	<i>Štát</i>	<i>Bil. m3</i>	<i>Podiel na svetových zásobách, %</i>	<i>Kumulatívny podiel, %</i>
1	Ruská federácia	44,6	21,4	21,4
2	Irán	33,1	15,9	37,3
3	Katar	25,0	12,0	49,3
4	Turkmenistan	24,3	11,7	61,0
5	USA	8,5	4,1	65,1
6	Saudská Arábia	8,2	3,9	69,0
7	Spojené arabské emiráty	6,1	2,9	71,9
8	Venezuela	5,5	2,7	74,6
9	Nigéria	5,1	2,5	77,1
10	Alžírsko	4,5	2,2	79,3
11	Austrália	3,8	1,8	81,1
12	Irak	3,6	1,7	82,8
13	Čína	3,1	1,5	84,3
14	Indonézia	3,0	1,4	85,7
15	Malajzia	2,4	1,2	86,9
-	<i>Ostatné štáty</i>	<i>27,7</i>	<i>13,1</i>	<i>100</i>
-	<i>Svet</i>	<i>208,4</i>	<i>100</i>	

Prameň: Vlastné spracovanie podľa BP Statistical review of world energy, June 2012.

Prvým zoskupením, ktoré možno definovať z geografického ako aj funkčného hľadiska je *komplex štátov SNS a Ruska*, kde najvýznamnejšiu úlohu regionálneho vodcovstva v oblasti energetických vzťahov a bezpečnosti zohráva Rusko s vôbec najväčšími konvenčnými zásobami zemného plynu v objeme viac ako 44 biliónov metrov kubických, čo predstavuje viac ako jednu pätinu celosvetových zásob plynu.²⁹ Významnými zásobami disponujú aj Turkmenistan, Kazachstan, Uzbekistan a Azerbajdžan, ktorých potenciál zatiaľ nebol plne využitý, spolu však tento región vykazuje zásoby v celkovom objeme takmer 74 biliónov metrov kubických.³⁰ Vzhľadom na historické väzby ako aj geografickú blízkosť je energetická

²⁷ BP (2012): BP Statistical review of world energy, June 2012

²⁸ Watkins, E. (2011): Turkmenistan's Iolotan gas field is world's second-largest.

²⁹ BP (2012): BP Statistical review of world energy, June 2012

³⁰ BP (2012): BP Statistical review of world energy, June 2012

bezpečnosť týchto štátov podmienená vzájomnou spoluprácou pri rozvoji produkcie a najmä prepravných sietí, ktoré z veľkej časti smerujú cez územie Ruska a ďalej ku koncovým spotrebiteľom v Európe. V poslednom období však badať rastúcu mieru súperenia o nové trhy a snahu diverzifikovať distribučné cesty najmä smerom na východ do Číny a na západ do Európy mimo územia Ruska, čím sa narúšajú pôvodné väzby. Je to spôsobené najmä politikou Ruska, ktoré využíva svoje postavenie v regióne na kontrolu zdrojov plynu, čo je v protiklade so stratégiami rozvoja ostatných štátov komplexu. Daný región teda spadá do definícií bezpečnostných komplexov, nakoľko tu badať nie len geografické, ekonomické, politické a historické spoločné črty, ale aj prvky vzájomného súperenia.

Druhým regiónom, respektíve energeticko-bezpečnostným komplexom, ktorý je možné definovať na základe geografického ako aj funkčného hľadiska je *oblasť Perzského zálivu*, ktorá disponuje v súčasnosti najväčšími zásobami zemného plynu na svete v objeme viac ako 79 biliónov metrov kubických, čo predstavuje takmer 40 % svetových zásob konvenčného zemného plynu.³¹ Formovanie a fungovanie tohto komplexu, ak sa obmedzíme len na zemný plyn, je založené na vzájomnej rivalite Kataru a Iránu, ktorí spolu súperia o regionálne prvenstvo v ťažbe plynu, ako aj o obrovské plynové pole Južný Pars/Severné pole s kapacitou viac ako 50 biliónov metrov kubických.³² Ide o najväčšie ložisko zemného plynu na svete, ktoré sa rozprestiera na hraniciach pobrežných vôd týchto dvoch krajín. Nakoľko je veľká časť produkcie zemného plynu tohto regiónu prepravovaná vo forme skvapalneného zemného plynu (LNG), bude energetická bezpečnosť tohto komplexu závisieť od rovnováhy síl a bezpečnosti Hormuzskej úžiny, ktorá predstavuje kritické miesto pre toky zemného plynu na svetové trhy.

Región Perzského zálivu a oblasť štátov SNŠ a Ruska dominujú trhu so zemným plynom. Spolu disponujú takmer tromi štvrtinami svetových zásob zemného plynu a zodpovedajú za takmer 39 % svetovej produkcie a viac ako 42 % svetového exportu. Preto z pohľadu teórií regionálnej bezpečnosti a predovšetkým energetickej bezpečnosti predstavujú tieto dva komplexy najvýznamnejšie subjekty pre analýzu bezpečnostných a energetických vzťahov s dominantným prvkom producentov a exportérov energetických zdrojov. Ďalej budeme analyzovať spotrebiteľské energeticko-bezpečnostné komplexy, kde taktiež dochádza k významným interakciám medzi producentmi, ale dominuje tu prítomnosť spotrebiteľov zdrojov, ktorí ovplyvňujú dynamiku vývoja jednotlivých komplexov.

Od roku 1990 rástla spotreba plynu v priemere o viac ako 2,4 % ročne, čím sa v roku 2011 dostala na svoju rekordnú úroveň 3,2 bilióna metrov kubických.³³ Tento dynamický rast bol spôsobený najmä rýchlym hospodárskym rastom a rozvojom výroby elektrickej energie v južnej a východnej Ázii, najmä v Číne a Indii, kde dopyt po zemnom plyne rástol medzi rokmi 2001 až 2011 v priemere 17 respektíve 9 percentným tempom,³⁴ ako aj v dôsledku uprednostňovania zemného plynu vo vyspelých štátoch ako čistejšej alternatívy uhlia. Najväčším spotrebiteľom ostávajú USA s ročnou spotrebou viac ako 690 miliárd metrov kubických, čo predstavuje viac ako jednu pätinu svetového dopytu.³⁵ Druhým významným spotrebiteľským centrom je Európska únia s ročnou spotrebou na úrovni 450 miliárd metrov kubických. Rusko ako štát s najväčšími zásobami plynu a druhou najväčšou produkciou na svete, je zároveň tretím najväčším spotrebiteľom s dopytom viac ako 420 miliárd metrov kubických za rok³⁶ (prehľad krajín s najväčšou spotrebou zemného plynu je znázornený v tabuľke 2). Hlavné centrá spotreby plynu sa teda nachádzajú v severnej Amerike, Európe

---

³¹ OPEC (2012): OPEC Annual Statistical Bulletin 2012

³² Doherty, R.E. (2010): Qatar, Iran share world's biggest gas field.

³³ BP (2012): BP Statistical review of world energy, June 2012

³⁴ Tamže

³⁵ Tamže

³⁶ BP (2012): BP Statistical review of world energy, June 2012

a východnej Ázii. Tu dochádza k významným bezpečnostným a hospodárskym interakciám medzi štátmi s rôznym postavením v rámci daného bloku. Buď ide o čistých producentov a exportérov plynu (Kanada, Nórsko), o štáty sebestačné vo výrobe a spotrebe (USA) alebo o čistých spotrebiteľov (Nemecko, Japonsko, Čína). Dominantným aktérom v týchto regionálnych celkoch je spotrebiteľ zdrojov, nakoľko producenti a exportéri nemajú dostatočné kapacity na určovanie regionálnej dynamiky (s výnimkou USA).

Tab. 2: Spotreba zemného plynu vo svete, 2011

P.č.	Štát	Spotreba zemného plynu		Index rastu spotreby 1990 - 2011, %
		mld. m ³	Podiel na svetovej spotrebe, %	
1	USA	690,1	21,4	1,14
*	EÚ	447,9	13,9	1,56
2	Ruská federácia	424,6	13,2	0,15
3	Irán	153,3	4,8	10,13
4	Čína	130,7	4,1	11,35
5	Japonsko	105,5	3,3	3,81
6	Kanada	104,8	3,3	2,29
7	Saudská Arábia	99,2	3,1	5,40
8	Veľká Británia	80,2	2,5	1,98
9	Nemecko	72,5	2,3	0,86
10	Taliansko	71,3	2,2	2,33
11	Mexiko	68,9	2,1	4,46
12	Spojené arabské emiráty	62,9	2,0	6,04
13	India	61,1	1,9	8,05
14	Ukrajina	53,7	1,7	-3,53
15	Egypt	49,6	1,5	9,05
	Svet	3222,9	100	2,43

Prameň: Vlastné spracovanie podľa BP Statistical review of world energy, June 2012.

Z pohľadu hlavných spotrebiteľských centier zemného plynu je možné odvodiť tri geograficky ako aj funkčne závislé energeticko-bezpečnostné komplexy. Prvým je *región severnej Ameriky*, kde dominantným hráčom sú jednoznačne USA, ako štát s najväčšou produkciou a spotrebou plynu na svete. Akékoľvek zmeny v kapacitách USA okamžite ovplyvňujú energetickú bilanciu celého regiónu, nakoľko Kanada a Mexiko sú s týmto hegemonom navzájom úzko previazané exportno-importnými sieťami. Spolu tieto tri štáty vyprodukovujú a zároveň spotrebujú viac ako 26 % celosvetového objemu zemného plynu.³⁷ Druhým regionálnym celkom je *európsky energeticko-bezpečnostný komplex*. Vyznačuje sa výraznou mierou prepojenosti jednotlivých ekonomík, pričom len málo subjektov disponuje dostatočnými prírodnými zdrojmi na uspokojovanie domáceho dopytu. Čistými producentmi a exportérmi zemného plynu v regióne sú len Nórsko a Holandsko, čiže aj tu dominuje prvok spotrebiteľa energie, nakoľko v Európe sa spotrebuje viac ako 575 miliárd metrov kubických plynu ročne.³⁸ Vlastné produkčné kapacity vedia uspokojiť len menej ako polovicu spotreby regiónu. Vzhľadom na veľkú previazanosť vo vnútri daného regiónu, akékoľvek zmeny v štruktúre alebo objeme tokov energie budú mať za následok výrazné negatívne dopady na energetickú bezpečnosť celého komplexu. Nárast spotreby nebude pravdepodobne možné uspokojovať z vnútorných zdrojov, čím sa zvýši závislosť na dovoze z iných regiónov a tým

³⁷ Tamže

³⁸ BP (2012): BP Statistical review of world energy, June 2012

oslabí celková energetická bezpečnosť. Tretím významným regiónom s dominantným prvkom spotrebiteľov energií je *východoázijský komplex*. Tu určuje dynamiku vývoja prítomnosť Číny, Japonska, Južnej Kórey a Taiwanu a ich vzájomné ekonomické a politické súperenie ako aj súperenie o fosílné zdroje v Juhočínskom a Východočínskom mori. Rolu regionálneho energetického hegemonu zohráva Čína, kde spotreba energie rastie medziročne dvojciferným tempom. Len spotreba zemného plynu vzrástla za posledných sedem rokov viac ako štvornásobne a v posledných dvoch rokoch tempo rastu spotreby plynu presiahlo 20 %.³⁹ Spotreba tak presiahla domácu produkciu, ktorá dosahuje približne 100 miliárd metrov kubických za rok,⁴⁰ a tak štát musí budovať zariadenia na import zemného plynu. Tým sa dostáva do priameho konfliktu s inými významnými spotrebiteľmi ako Japonsko, ktoré nedisponuje takmer žiadnymi domácimi zásobami a dopyt uspokojuje dovozmi LNG z iných regiónov, najmä Kataru, Austrálie a Indonézie. Pokračujúci rýchly rast spotreby v Číne ako aj v iných štátoch (predovšetkým v Japonsku v súvislosti s odstavením jadrových elektrární po katastrofe v prevádzke Fukushima-Daitchi) vyvolá zvýšenú mieru súperenia medzi štátmi o dodávky zdrojov.

2.2 Medziregionálne energetické vzťahy a dovozná závislosť ako determinant pre konštrukciu regionálnych energeticko-bezpečnostných komplexov

S rastúcou spotrebou energie vo svete rastie i význam energetických vzťahov a vzájomnej závislosti medzi regiónmi alebo štátmi. Vzhľadom na regionálnu koncentráciu produkcie a exportu zemného plynu v oblasti Perzského zálivu a štátov SNS a Ruska, ako aj s ohľadom na koncentráciu spotreby v Európe a východnej Ázii (severná Amerika sa považuje za sebestačný región), je možné predpokladať, že medziregionálna energetická výmena a najmä rastúca dovozná závislosť viacerých krajín, bude ďalším určujúcim faktorom konštrukcie energeticko-bezpečnostných komplexov. V tomto prípade budeme identifikovať regionálne komplexy na základe jednak kombinácie geografických a funkčných aspektov (vzhľadom na regionálny charakter obchodovania s plynom cez plynovodné siete), a jednak na základe čisto funkčného princípu (v dôsledku rozvoja technológií na skvapalnenie zemného plynu, čím sa plyn stáva obchodovateľný v globálnom meradle).

Z hľadiska geograficko-funkčného (teda ak berieme do úvahy nie len geografickú blízkosť, ale aj vysokú mieru závislosti od vzájomnej energetickej výmeny) môžeme identifikovať dva energeticko-bezpečnostné komplexy, v ktorých pôsobí EÚ ako hlavný aktér závislý od dovozov energie z krajín v jej blízkom susedstve. Prvým je *euroázijský komplex*, ktorý je založený na interakcii členských štátov EÚ ako čistých spotrebiteľov zdrojov a štátov SNS, ktoré predstavujú významných producentov a exportérov orientovaných najmä na európsky trh. Vzťahy týchto dvoch celkov sú považované za strategické a už dlhodobo v nich dominuje otázka výmeny energetických zdrojov a rozvoja racionálnych politických a ekonomických vzťahov. Rusko pokrýva tretinu spotreby ropy a plynu v Únii, pričom sú pripravené nové projekty budovania vzájomného prepojenia na zvýšenie respektíve upevnenie postavenia Ruska ako najvýznamnejšieho dodávateľa. Na druhej strane tieto záujmy narážajú na snahy samotnej EÚ ako aj štátov Kaspického mora o diverzifikáciu dodávok do Európy a budovanie vlastných distribučných sietí. Euroázijský energeticko-bezpečnostný komplex je teda založený nie len na strategickom partnerstve EÚ a Ruska, ale aj vzájomnej konkurencii a súperení medzi hlavnými producentmi zdrojov. Politický a ekonomický vývoj každého aktéra ovplyvňuje bezpečnostnú a spoločenskú situáciu v celom regióne.

Druhým energeticko-bezpečnostným komplexom je *euro-stredomorský región*. Podobne ako pri euroázijskom komplexe, aj tu zohráva hlavný určujúci prvok intenzita vzťahov medzi štátmi Únie a štátmi severnej Afriky, ktoré orientujú 90 % svojho exportu práve na trhy

---

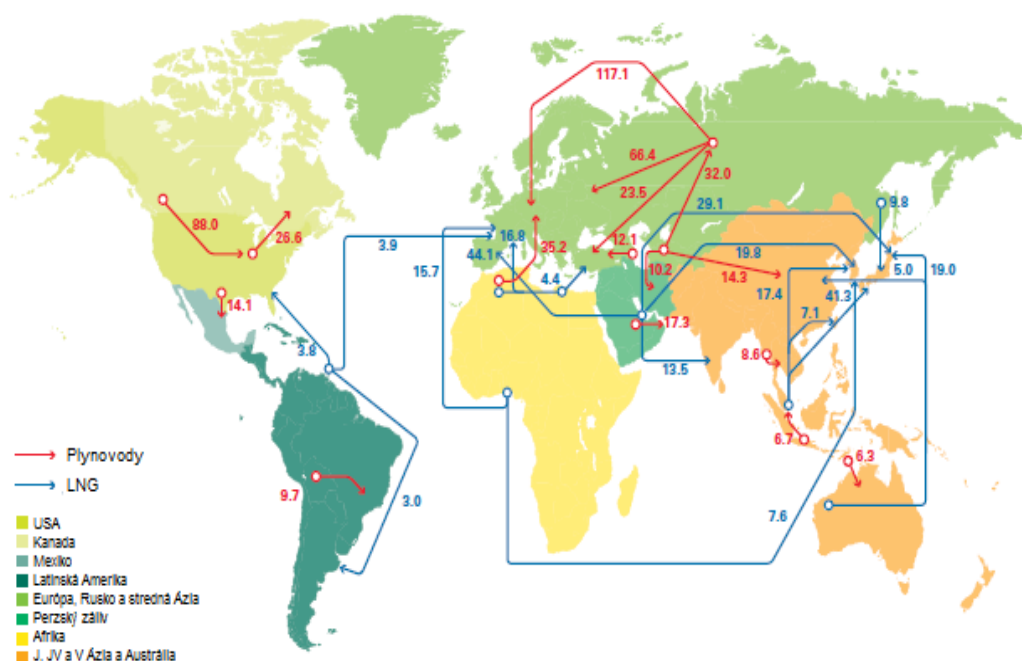
³⁹ Tamže

⁴⁰ Tamže

EÚ. Vzhľadom na geografickú blízkosť väčšina dodávok smeruje do krajín južnej Európy. Egypt a Alžírsko zodpovedajú za polovicu celkového dovozu zemného plynu do Španielska,⁴¹ Alžírsko taktiež pokrýva viac ako 30 % dovozu plynu v Taliansku.⁴² Vzájomná bezpečnostná závislosť sa prejavuje aj v iných oblastiach ako energetika, najmä v otázkach migrácie, ekonomického rozvoja, obchodu a politickej stability.

Funkčný princíp konštrukcie a fungovania energeticko-bezpečnostných komplexov abstrahuje od geografických faktorov a sústreďuje sa len na vzájomnú obchodnú výmenu a intenzitu energetických vzťahov definovaných na základe objemu importu energetických surovín, ktorá aj v oblasti obchodu so zemným plynom postupne dosahuje globálny rozmer a prekonáva regionálny charakter spotreby. Pri pohľade na obr. 1 môžeme identifikovať viacero významných vzťahových väzieb v rámci obchodu so zemným plynom medzi producentskými a spotrebiteľskými regiónmi.

Obrázok 1: Globálne toky zemného plynu za rok 2011

Prameň: BP Statistical review of world energy, June 2012

Energetická bezpečnosť významných konzumentov energetických zdrojov sa najčastejšie spája s bezpečnosťou a stabilitou dodávok. Centrá produkcie sa nie vždy prekrývajú s miestami dopytu, a preto vzniká rozsiahla distribučná sieť, ktorá prepravuje energetické suroviny (v našom prípade zemný plyn) na obrovské vzdialenosti. Otázka stability a bezpečnosti tejto distribučnej siete je zároveň otázkou ekonomického rastu a rozvoja mnohých štátov, ktoré nedisponujú vlastnými zdrojmi. Či už ide o prepravu plynu prostredníctvom plynovodov alebo vo forme LNG, čím viac plynu štát dováža z jedného regiónu, tým vyššia je jeho závislosť od stability producentov, a tým intenzívnejšie sú vzájomné

⁴¹ International Energy Agency (2011): Oil & Gas Security. Emergency response of IEA countries. Spain

⁴² International Energy Agency (2010): Oil & Gas Security. Emergency response of IEA countries. Italy

hospodárske, politické a bezpečnostné väzby. Na základe týchto predpokladov môžeme identifikovať tri ďalšie energeticko-bezpečnostné komplexy:

- *Ázijsko-austrálsky komplex* – nakoľko hlavné spotrebiteľské centrá v južnej a východnej Ázii nedisponujú dostatkom vlastných zdrojov zemného plynu sú odkázané na dovoz z iných regiónov a iných štátov. V rámci ázijsko-austrálskeho komplexu dochádza k významnej obchodnej výmene so skvapatelných zemným plynom ako aj plynom prepravovaným plynovodmi, ktorý v posledných rokoch zaznamenáva rýchly rast. Japonsko odoberá významné množstvá plynu z Austrálie, Indonézie a Malajzie, ktoré zabezpečujú takmer polovicu celkového importu krajiny. Takisto Južná Kórea dováža z Indonézie a Malajzie približne 30 % svojej spotreby.⁴³ Vzhľadom na rýchly rast spotreby plynu v Číne možno do budúcnosti očakávať vyostrovanie súperenia týchto krajín (Čína, Japonsko, Južná Kórea) o zdroje v regióne juhovýchodnej Ázie a najmä v Austrálii. Dodávky z týchto štátov sú totiž relatívne rýchle a bezpečné, lebo sú mimo hlavných rizikových oblastí (v porovnaní s dodávkami z Perzského zálivu, ktoré prechádzajú kritickými bodmi Hormuzskej a Malackej úžiny). Pre celý región preto bude rozhodujúce ďalšie rozširovanie ťažobných a distribučných kapacít, najmä kapacít na výrobu a prepravu LNG.
- *Komplex Perzský záliv - Ázia* – štáty Perzského zálivu predstavujú hlavných dodávateľov zemného plynu do južnej a východnej Ázie a naopak štáty ako India, Čína a Japonsko patria medzi najvýznamnejších investorov do produkčných a prepravných sietí v štátoch zálivu. Katar je významným dodávateľom do Indie (tri štvrtiny importu plynu), Japonska a Južnej Kórey. Taktiež Omán a Spojené Arabské Emiráty vyvážajú značné množstvá plynu do Japonska a Južnej Kórey. Spoločným záujmom oboch celkov je bezpečnosť prepravných sietí, nakoľko takmer celý objem exportovaného plynu prechádza cez Hormuzskú alebo Malackú úžinu, ktoré sa považujú za najkritickejšie prepravné miesta na svete, pretože tu dochádza k častým vojenským manévrom s cieľom zastrašiť ostatné zainteresované subjekty (Irán a blokády Hormuzskej úžiny) alebo k útokom pirátov. Otázka energetickej bezpečnosti a bezpečnosti dodávok preto bude rezonovať vo vzájomných vzťahoch týchto dvoch regiónov.
- *Komplex Perzský záliv – Európa* – podobné znaky má aj komplex štátov Perzského zálivu a Európy, ktorý je postavený na vzájomnej závislosti európskych krajín od dovozu LNG najmä z Kataru. Medzi významných odberateľov patrí Veľká Británia, Taliansko, Španielsko alebo Belgicko, pričom v prípade Belgicka a Veľkej Británie import z Kataru predstavuje až 90 % celkového dovozu. Európske štáty zároveň predstavujú druhý najvýznamnejší odbytový trh pre Katar, kam smeruje viac ako 40 % celkového exportu LNG.⁴⁴ Stabilita v regióne Perzského zálivu zároveň ovplyvňuje stabilitu a bezpečnosť celosvetových dodávok energetických surovín, pretože najväčšie zásoby ropy aj zemného plynu sa nachádzajú práve v tomto regióne, a politický a spoločenský vývoj v týchto štátoch má významný vplyv na disponibilné množstvá zdrojov, aj na ich cenu, čo sú zároveň predpoklady pre ekonomický rozvoj v hlavných importérskych štátoch.

---

⁴³ BP (2012): BP Statistical review of world energy, June 2012

⁴⁴ BP (2012): BP Statistical review of world energy, June 2012

Osobitnú funkciu v rámci viacerých energeticko-bezpečnostných komplexov zohráva Turecko. Tento štát predstavuje významné nárazníkové pásmo medzi euroázijským regiónom, euro-stredomorským, blízkovýchodným regiónom a regiónom SNŠ. Napriek tomu, že štát nedisponuje významnejšími zásobami ani domácou produkciou energetických zdrojov, vďaka jeho geografickej polohe získal úlohu tranzitného štátu pre export z oblasti Kaspického mora, aj Perzského zálivu, pričom tvorí prirodzenú geografickú aj kultúrnu bariéru medzi spomínanými regiónmi.

Z pohľadu zemného plynu zohrávajú ostatné regióny ako Latinská Amerika alebo subsaharská Afrika len malú úlohu. Ich energeticko-bezpečnostné interakcie nevyplývajú alebo len vo veľmi malej miere na celkovú situáciu v regióne, respektíve energetická bezpečnosť týchto štátov je formovaná do vnútra, čo znamená, že nedochádza k významnejším závislostiam od okolitých subjektov. Toto je spôsobené najmä nízkou mierou rozvoja infraštruktúry na ťažbu a export zemného plynu (napriek tomu, že množstvo krajín disponuje významnými zásobami tejto suroviny, ako Nigéria alebo Venezuela) ako aj neexistenciou spotrebného trhu so zemným plynom.

S postupným rastom spotreby plynu, ktorý, ako sa ukázalo, predstavuje čistejšiu, lacnejšiu a bezpečnejšiu alternatívu na výrobu energie v porovnaní s ropou, uhlím alebo jadrovou energiou, dochádza k rozvoju množstva projektov zameraných na lokalizáciu nových potenciálnych ložísk zemného plynu, najmä v ich nekonvenčnej forme. Prvým regiónom, v ktorom dochádza k významnejšiemu využitiu týchto zdrojov sú Spojené štáty americké, ktoré disponujú zásobami viac ako 37 biliónov metrov kubických vo forme bridlicového plynu, plynu z uhoľných slojov a plynu z nízko priepustných pieskov.⁴⁵ V súčasnosti sa rozvoj podobných ložísk zemného plynu dostáva do pozornosti viacerých štátov sveta. Čína disponuje obrovskými zásobami nekonvenčného plynu v objeme takmer 50 biliónov metrov kubických.⁴⁶ Ako ukazuje aj nasledovná tabuľka, významné nekonvenčné zásoby zemného plynu sa nachádzajú aj v Rusku, Argentíne, Austrálii, Saudskej Arábii, Juhoafrickej republike, ako aj Indonézii, Líbyi, Poľsku a Francúzsku.

Tab. 3: Odhadované zásoby nekonvenčného zemného plynu

P.č.	Štát	bil. m ³	P.č.	Štát	bil. m ³
1	Ruská federácia	84,0	9	Indonézia	16,1
2	Čína	49,9	10	JAR	13,7
3	USA	37,0	11	Líbya	8,2
4	Argentína	21,9	12	Alžírsko	6,5
5	Austrália	20,0	13	Brazília	6,4
6	Mexiko	19,2	14	Poľsko	5,3
7	Saudská Arábia	18,2	15	Francúzsko	5,1
8	Kanada	18,0	-	Svet spolu	921,0

Prameň: U.S. EIA (2011); IEA (2012).; Wright, S. (2012); Wahyuni, N.D. (2011); Mahdi, W. (2012); Gergert, V. (2010).

Rozvoj týchto nálezísk by mohol vytvoriť úplne novú situáciu na svetovom trhu s energetickými zdrojmi a definovať nové regionálne usporiadanie energetických vzťahov. Rozhodujúcim faktorom bude najmä technologická dostupnosť týchto zásob, nakoľko súčasné technológie používané na ťažbu bridlicového zemného plynu alebo iných foriem nekonvenčných ložísk sú finančne veľmi náročné a sú spojené s negatívnymi

⁴⁵ International Energy Agency (2012): IEA Golden rules for a golden age of gas. WEO Special report on unconventional gas

⁴⁶ Tamže

environmentálnymi následkami, čo brzdí rozvoj ťažby tejto formy plynu (najmä v Európe). Druhým dôležitým aspektom bude najmä politická a finančná podpora rozvoja týchto zdrojov a ochota vládnucich elít zmeniť súčasne fungujúce štruktúry trhu. Ak by však prišlo k celoplošnému rozvoju týchto zdrojov, mohlo by to narušiť existujúce väzby medzi štátmi a vytvoriť úplne novú situáciu v oblasti energetickej bezpečnosti a fungovania globálnych energetických trhov. Zároveň by prišlo k novej definícii súčasných energetických komplexov a zmene celkovej konštelácie medzinárodných energetických vzťahov.

ZÁVER

Energetická bezpečnosť je problematika, ktorá sa prejavuje na všetkých úrovniach bezpečnostného a ekonomického systému. Výpadky dodávok energií majú negatívny vplyv nie len na hospodársky rast, ale aj na celkový vývoj vzťahov medzi producentnými, exportujúcimi a spotrebiteľskými štátmi. Vzájomná previazanosť ekonomík štátov a ich schopnosť politickej a bezpečnostnej interakcie vytvára základ pre identifikáciu energeticko-bezpečnostných komplexov. Tie následne slúžia ako teoretický konštrukt pre hlbšiu analýzu regionálnej energetickej bezpečnosti. Analýzou vybraných údajov z databáz energetickej spoločnosti BP, Medzinárodnej agentúry pre energiu alebo OPEC, ktoré poukazujú na významný regionálny charakter zásob, produkcie ako aj spotreby a obchodnej výmeny zemného plynu, sme dospeli k identifikácii nasledovných energeticko-bezpečnostných komplexov, v rámci ktorých pôsobia štáty so spoločnými ako aj protichodnými záujmami, pričom je splnená podmienka nie len geografického a funkčného princípu, ale najmä podmienka zachovania dynamického vývoja vzájomných vzťahov:

- *Energeticko-bezpečnostný komplex štátov SNŠ a Ruska*
- *Energeticko-bezpečnostný komplex Perzského zálivu*
- *Severoamerický energeticko-bezpečnostný komplex*
- *Európsky energeticko-bezpečnostný komplex*
- *Východoázijský energeticko-bezpečnostný komplex*
- *Ázijsko-austrálsky komplex*
- *Komplex Perzský záliv - Ázia*
- *Komplex Perzský záliv – Európa*

V rámci týchto zoskupení môžeme identifikovať silné väzby prejavujúce sa na jednej strane v spoločnom záujme na rozvoji zdrojov a infraštruktúry, na druhej strane sú tu badateľné aj intenzívne prejavy súperenia o dodávky a tranzit zemného plynu či už na strane exportérov alebo spotrebiteľov zdrojov. Akákoľvek akcia jedného z aktérov komplexu má dopady na energetickú bezpečnosť ostatných subjektov, tým sa zachováva potrebná dynamika, ktorá je rozhodujúca pre fungovanie jednotlivých komplexov.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BP (2012): *BP Statistical review of world energy, June 2012*. [Online.] [Citované 25.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.bp.com/sectionbodycopy.do?categoryId=7500&contentId=7068481>>
2. BUZAN, B. – WAEVER, O. (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. New York: Cambridge University Press, 2003. 564 s. ISBN 978-0-521-81412-6.
3. BUZAN, B. (1983): *People, states and fear. The National Security Problem in International Relations*. Brighton: WHEATSHEAF BOOKS LTD, 1983. 262 s. ISBN 0-7108-0101-7.
4. DOHERTY, R.E. (2010): Qatar, Iran share world's biggest gas field. [Online]. [Citované 15.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/>

- 2010/07/26/us-northfield-qatar-idUSTRE66P1VV20100726>
5. FRAZIER, D. – STEWART-INGERSOLL, R. (2010): Regional powers and security: A framework for understanding order within regional security complexes. In: *European Journal of International Relations*, 2010, roč. 16, č. 4, s. 731-753.
  6. GERGERT, V. (2010): Russia's resource base ensures commercial CBM production. [Online.] [Citované 8.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://gazprom.com/press/comments/722255/>>
  7. HURRELL, A. (1995): Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics. In: *Review of International Studies*, 1995, roč. 21, č.4, s. 331–358.
  8. HURRELL, A. (2007): One World? Many Worlds? The place of regions in the study of international society. In: *International Affairs*, 2007, roč. 83, č. 1, s. 127-146.
  9. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2009): World Energy Outlook 2009. [Online.] [Citované 26.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.worldenergyoutlook.org/publications/weo-2009/>>
  10. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2010): *Oil & Gas Security. Emergency response of IEA countries. Italy*. [Online.] [Citované 30.10.2012.] Dostupné na internete: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/italy_2010.pdf>
  11. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2011): World Energy Outlook 2011. [Online.] [Citované 30.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.worldenergyoutlook.org/publications/weo-2011/>>
  12. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2011): *Oil & Gas Security. Emergency response of IEA countries. Spain*. [Online.] [Citované 30.10.2012.] Dostupné na internete: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/spain_2011.pdf>
  13. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2012): *IEA Golden rules for a golden age of gas. WEO Special report on unconventional gas*. [Online.] [Citované 1.11.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.worldenergyoutlook.org/goldenrules/>>
  14. KAHRIS, T. (2004): Regional Security Complex Theory and Chinese Policy towards North Korea. In: *East Asia. An International Quarterly*, 2004, roč. 21, č. 4, s. 64-82.
  15. KELLY, R.E. (2007): Security Theory in the „New Regionalism“. In: *International Studies Review*, 2007, roč. 9, č. 2, s. 197-229.
  16. LAKE, D. - MORGAN, P. (1997): *Regional Orders: Building Security in a New World*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1997. 406 s. ISBN 978-0271017044.
  17. MAHDI, W. (2012): Saudis May Have Fifth-Largest Shale Reserves, Baker Hughes Says. In: *Bloomberg Businessweek*. [Online.] [Citované 1.11.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.bloomberg.com/news/2012-04-10/saudis-may-have-fifth-largest-shale-reserves-baker-hughes-says.html>>
  18. OPEC (2012): *OPEC Annual Statistical Bulletin 2012*. [Online.] [Citované 25.10.2012.] Dostupné na internete: <http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2012.pdf>
  19. THOMPSON, W. (1973): The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and Propositional Inventory. In: *International Studies Quarterly*, 1973, roč. 17, č. 1, s. 89-117.
  20. U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION (2011): *World Shale Gas Resources: An Initial Assessment of 14 Regions Outside the United States*. [Online.] [Citované 1.11.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/pdf/fullreport.pdf>>

21. VÄYRYNEN, R. (2003): Regionalism: Old and New. In: *International Studies Review*, 2003, roč. 5, č. 1, s. 25-51.
22. WAHYUNI, N.D. (2011): Shale Gas Potential of Indonesia at 570 T Cubic Feet. In: *Indonesia Finance Today*. [Online.] [Citované 1.11.2012.] Dostupné na internete: <<http://en.indonesiainfinancetoday.com/read/5886/Shale-Gas-Potential-of-Indonesia-at-570-T-Cubic-Feet->>
23. WATKINS, E. (2011): Turkmenistan's Iolotan gas field is world's second-largest. In: *Oil and Gas Journal*. [Online]. [Citované 25.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.ogj.com/articles/2011/10/gca-turkmenistans-iolotan-gas-field-is-worlds-second-largest.html>>
24. WOLF, M. (2012): Fracking could lead to golden age of gas. In: *The Irish Times*. [Online]. [Citované 2.11.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.irishtimes.com/newspaper/finance/2012/0222/1224312169239.html>>
25. WRIGHT, S. (2012): Special Report. Natural gas – An Unconventional Bonanza. In: *The Economist*, 2012. [Online]. [Citované 2.11.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.economist.com/node/21558432>>

KONTAKT

Ing. Ján Bocora
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: jan.bocora@euba.sk

NUKLEÁRNÝ TERORIZMUS A MEDZINÁRODNÉ PROSTRIEDKY JEHO PREVENČIE A POTLÁČANIA

Mgr. Daša Adašková, PhD.

Článok doručený do redakcie / Date submitted: 17. 12. 2012

Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 12. 2. 2013

Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013

ABSTRAKT

Článok sa zaoberá jednou z najzávažnejších bezpečnostných hrozieb v súčasnosti - nukleárnym terorizmom. Hlavným cieľom je analyzovať závažnosť bezpečnostnej hrozby a zhodnotiť pripravenosť medzinárodného spoločenstva čeliť bezpečnostnej hrozbe. Na dosiahnutie týchto cieľov sú v rámci prvej kapitoly komplexne analyzované potenciálne formy nukleárneho terorizmu. Druhá kapitola sa zaoberá problematikou medzinárodnej spolupráce v boji proti nukleárnemu terorizmu s cieľom identifikovať hlavné výzvy medzinárodných preventívnych a represívnych nástrojov.

Kľúčové slová: nukleárne zbrane, terorizmus, bezpečnosť, bezpečnostná hrozba

ABSTRACT

The article deals with one of the most compelling security threats of today – nuclear terrorism. The main aim of the article is to analyse the relevance of the security threat and to assess international efforts in the fight against the security threat of nuclear terrorism. In order to achieve these aims, the first chapter provides a complex analysis of potential forms of nuclear terrorism. Second chapter deals with the international cooperation in the fight against nuclear terrorism with the aim to identify main challenges to current international preventive and repressive instruments.

Key words: nuclear weapons, terrorism, security, security threat

JEL: F50, F53

Úvod

Nukleárne zbrane patria v súčasnosti k najdeštruktívnejším zbraniam. Podstatou ich ničivej sily je energia uvoľnená pri explózií¹ v dôsledku umelo vyvolanej nukleárnej reakcie, pri ktorej dochádza k okamžitej intenzívnej termálnej radiácii, tlakovej vlně, elektromagnetickému vyžarovaniu a nukleárnej radiácii. Nukleárne zbrane spolu s chemickými a biologickými zbraňami patria do kategórie zbraní hromadného ničenia (ZHN).

Od historicky prvého testu nukleárnej zbrane, ako aj od prvého bojového použitia nukleárných zbraní proti Japonsku v roku 1945 nastalo nové obdobie v medzinárodných vzťahoch. Nukleárne zbrane začali určovať vzťahy tak medzi veľmocami, ako aj v rámci globálnej medzinárodnej bezpečnosti. Ich dominantnou črtou sa stali preteky v zbrojení medzi USA a ZSSR. Intenzívna vertikálna a horizontálna proliferácia nukleárných zbraní viedla k vytvoreniu a nahromadeniu obrovských arzenálov zbraní a k rozšíreniu počtu nukleárných

---

¹ Explózia nukleárnej bomby je tisíc až miliónkrát silnejšia ako explózia konvenčnej bomby.

mocností. Za najväčšiu bezpečnostnú hrozbu bolo považované vypuknutie nukleárnej vojny medzi superveľmocami, USA a ZSSR.²

Počas studenej vojny bola proliferácia nukleárnych zbraní výlučne spájaná so štátnymi aktérmi v kontexte ideologického súperenia medzi superveľmocami. Ich horizontálne šírenie bolo pomerne kontrolovateľné v rámci relatívne stabilného bezpečnostného prostredia udržiavaného prostredníctvom odstrašujúceho potenciálu nukleárnych arzenálov superveľmocí. O hrozbe nukleárneho terorizmu sa uvažovalo len v súvislosti so štátmi sponzorujúcimi terorizmus, ktoré by sa mohli stať potenciálnym zdrojom nukleárnych zbraní pre teroristické organizácie.

Pád bipolarity nevedol k očakávanej zmene bezpečnostného prostredia. Naopak, v súvislosti s proliferáciou nukleárnych zbraní sa objavili nové bezpečnostné hrozby. Trendom sa stalo zvyšovanie počtu aktérov proliferácie tak na štátnej, ako aj neštátnej úrovni. Obzvlášť nebezpečnými sa stali nukleárne ambície teroristických skupín, ktorých základným prvoradým cieľom sa stal vysoký počet obetí, ktorý svojimi psychologickými dopadmi presahuje hranice jedného štátu a vytvára globálnu atmosféru strachu ovplyvňujúcu verejnú mienku na celom svete. Práve tieto kvalitatívne znaky súčasných teroristických skupín vedú k oprávneným obavám z potenciálnych snáh o získanie a použitie nukleárnych zbraní s cieľom uskutočniť terorizmus.

Cieľom článku je analyzovať závažnosť bezpečnostnej hrozby nukleárneho terorizmu na začiatku 21. storočia a zhodnotiť pripravenosť medzinárodného spoločenstva čeliť bezpečnostnej hrozbe. Na dosiahnutie týchto cieľov sú najskôr v rámci prvej kapitoly komplexne rozanalyzované potenciálne formy nukleárneho terorizmu. Druhá kapitola sa zaoberá problematikou medzinárodnej spolupráce v boji proti nukleárnemu terorizmu a kladie si za cieľ identifikovať hlavné výzvy relevantných medzinárodných preventívnych a represívnych nástrojov vo vzťahu k nukleárnemu terorizmu.

1 Nukleárny terorizmus

Nukleárny terorizmus možno charakterizovať ako „extrémnu formu násilia – násilného trestného činu, ktorý vytvára atmosféru strachu na základe použitia, resp. oprávnenej hrozby použitia nukleárnej bomby, nukleárneho materiálu s cieľom zapríčiniť kontamináciu vôd, pôdy či ovzdušia alebo útoku proti nukleárnej elektrárni“³. Nukleárne zbrane disponujú na rozdiel od chemických a biologických zbraní neporovnateľne väčším deštruktívnym potenciálom schopným zasiahnuť všetky sféry spoločenského života, preto ich získanie a použitie teroristickou skupinou predstavuje vážne nebezpečenstvo pre medzinárodné spoločenstvo. Na druhej strane, nukleárny terorizmus vyvoláva neporovnateľne vyšší psychologický dopad na spoločnosť, čo primárne pramení zo všeobecných obáv z deštruktívnych účinkov a potenciálnej dlhodobej rádioaktívnej kontaminácie.

Doposiaľ je z histórie známy len jediný prípad použitia nukleárnych zbraní, a to konkrétne počas druhej svetovej vojny proti Japonsku. Snahy teroristických skupín získať a použiť nukleárne zbrane siahajú už do obdobia 90. rokov 20. storočia. Jednou z najvýznamnejších teroristických skupín, ktoré mali ambície získať nukleárne zbrane bola japonská sekta Om Šinrikjo, ktorá mala záujem vyrobiť vlastnú nukleárnu zbraň s cieľom rozpútať vojnu medzi USA a Japonskom, ktorá by urýchlila apokalypsu⁴. Jej členovia sa údajne

---

² Kazanský, R. (2011): Bezpečnostná politika - teória konfliktov, s. 59.

³ Terem, P. (2008): Jadrové zbrane - ich význam a vplyv na svetovú politiku, s. 206.

⁴ Od roku 1987 zakladateľ sekty Šoko Asahara začal prezentovať svoje apokalyptické vízie o nukleárnej vojne a zániku ľudskej rasy. Podľa neho mala medzi rokmi 1999 - 2003 vypuknúť nukleárna vojna, po ktorej mala zostať iba vyvolená skupina ľudí. Nukleárna vojna sa mala

pokúsili ťažiť urán v Austrálii a prostredníctvom fungujúceho čierneho trhu kúpiť nukleárnu hlavicu z Ruska.⁵ Om Šinrikjo sa nikdy nepodarilo získať nukleárnu zbraň. Úspešnejšia bola sekta pri chemických⁶ a biologických zbraniach. Ďalším príkladom nukleárneho terorizmu v období 90. rokov 20. storočia je umiestnenie tzv. „špinavej bomby“ čečenskými separatistami na čele so Šamilom Basajevom z roku 1995 v Rusku, v Izmajlovskom partku v Moskve. Celá akcia mala slúžiť ako demonštrácia nukleárných ambícií a schopností čečenských separatistov uchýliť sa k nekonvenčnému terorizmu. Ďalšou významnou teroristickou organizáciou s ambíciami získať nukleárne zbrane je organizácia Al-Kaida. Jej snahy získať nukleárne zbrane potvrdili opakované výroky jej bývalého vodcu Usamu bin Ladina, ako aj aktuálneho vodcu Al-Zawahiriho, že organizácia považuje získanie nukleárnej zbrane a jej použitie proti USA za svoju náboženskú povinnosť. Napriek ambíciám teroristických skupín a organizácií získať a použiť nukleárne zbrane, z histórie nie je známy žiaden úspešný čin nukleárneho terorizmu. Táto skutočnosť jasne signalizuje technologické problémy s vývojom a použitím tejto kategórie zbraní u neštátnych aktérov. O nukleárnom terorizme možno preto v súčasnosti uvažovať len v teoretickej rovine.

Potenciálny terorizmus s použitím nukleárných zbraní môže mať niekoľko podôb:

1. výroba nukleárnej zbrane a jej následné použitie,
2. získanie nukleárnej zbrane a jej následné použitie,
3. útok na zariadenia skladujúce a produkuje nukleárny materiál,
4. rádiologický terorizmus.

1.1 Výroba nukleárnej zbrane a jej následné použitie

V súčasnosti sa na akademickej úrovni intenzívne kalkuluje predovšetkým s potenciálnou možnosťou získania nukleárnej zbrane teroristami a jej následného použitia. V zásade platí, že sofistikované nukleárne zbrane s vysokou deštručnou silou sú extrémne náročné na produkciu dokonca aj pre moderné národné nukleárne programy. V prípade neštátnych aktérov je preto pravdepodobné, že sa budú usilovať o vyrobenie primitívnej nukleárnej zbrane, tzv. improvizovaného nukleárneho zariadenia (Improvised Nuclear Device, IND) s nižšou výbušnou silou.⁷ Výzvu pri tomto druhu nukleárneho terorizmu predstavuje získanie dostatočného množstva štiepneho materiálu pre produkciu zbrane, a to konkrétne buď vysoko obohateného uránu (HEU), alebo plutónia. Minimálne množstvo štiepneho materiálu na výrobu nukleárnej zbrane závisí od takých faktorov akými sú účinnosť zbraňového dizajnu, typ, tvar, hustota a čistota štiepneho materiálu, a v neposlednom rade aj fyzikálne prostredie materiálu. Podľa údajov IAEA na výrobu IND je potrebných 25 kg HEU alebo 8 kg plutónia.⁸ Ako štiepny materiál môže byť na nukleárnu zbraň použitý aj urán obohatený na menej ako 90% (pod úrovňou weapons-grade) a plutónium Pu-240. V tomto prípade však bude treba získať väčšie množstvo štiepneho materiálu. Konkrétne sa odhaduje, že by bolo treba získať 8

---

začať konfliktom medzi USA a Japonskom, pričom sekta sa snažila svojimi aktivitami tento konflikt iniciovať, mimo iných aj útokmi na americké vojenské základne.

⁵ Allison, G. (2004): Nuclear Terrorism. New York: Henry Holt and Company, s 89.

⁶ Japonská sekta Om Šinrikjo je zodpovedná za teroristický útok s použitím nervovoparalytickej toxickéj chemickej látky sarin v tokijskom metre v roku 1995. Počas útoku prišlo o život celkovo 12 ľudí a viac ako 5000 bolo intoxikovaných.

⁷ Cole, B. (2011): The Changing Face of Terrorism: How Real is the Threat from Biological, Chemical and Nuclear Weapons?, s. 36.

⁸ Ferguson, Ch. D - Potter W. C. (2006): Improvised Nuclear Devices and Nuclear Terrorism [online]. Dostupné na internete: <<http://www.blixassociates.com/wp-content/uploads/2011/03/No2.pdf>>.

až 15 kg Pu-240 a 25 až 40 kg obohateného uránu. Nukleárna zbraň by zároveň disponovala vysokou hmotnosťou a nižšou explozívnu silou.⁹

V súčasnosti je málo pravdepodobné, že by sa teroristická skupina rozhodla pri výrobe IND ísť cestou obohacovania HEU alebo separáciou plutónia, keďže by k tomu potrebovala rozsiahle nukleárne zariadenia. Z hľadiska náročnosti a komplexnosti procesu sa predpokladá, že žiadna teroristická organizácia nie je schopná vyvinúť HEU alebo plutónium na výrobu nukleárných zbraní.¹⁰ Preto v prípade neštátnych aktérov pripadá do úvahy ich získanie z existujúcich svetových zásob.

Po získaní štiepneho materiálu teroristickou skupinou prichádza na rad produkcia nukleárnej nálože. Ako bolo uvedené vyššie, v súvislosti s neštátnymi aktérmi nemožno uvažovať o produkcii sofistikovaných zbraní, ktoré majú vo svojich arzenáloch súčasne nukleárne mocnosti. To súvisí predovšetkým s faktom, že nukleárne štáty rozvíjali svoje programy niekoľko desiatok rokov, v rámci ktorých boli uskutočnené početné experimenty a testy zbraní. V prípade neštátnych aktérov možno uvažovať o produkcii štiepných nukleárných zbraní prvej generácie. Z technického hľadiska je dokonca produkcia nukleárnej zbrane hlavňového typu z HEU jednoduchšia, a preto podľa expertov sa teroristické skupiny budú usilovať získať práve tento druh štiepneho materiálu.¹¹ Ide o najjednoduchší dizajn nukleárnej zbrane, ktorý bol použitý počas druhej svetovej vojny proti Japonsku. V zásade ide o technológiu, ktorá s dostatočnými technickými vedomosťami nie je pre neštátnych aktérov nedosiahnuteľná. Podľa analytíkov na produkciu IND treba tím odborníkov so špecializáciou v oblasti nukleárnej fyziky, strojárstva, metalurgie a konvenčných výbušnín.¹²

Po skonštruovaní IND prichádza na rad fáza použitia, ktorá sa pri nukleárných zbraniach zdá najjednoduchšia. Ako cieľ do úvahy pripadá útok na veľkomesto alebo infraštruktúru. IND by mala pravdepodobne vysokú hmotnosť dosahujúcu až jednu tonu.¹³ V tomto prípade pripadajú do úvahy ako nosiče nákladné autá, komerčné lietadlá alebo kontajnerové lode. Ich výhodou je možný transport zbrane priamo k cieľu, ktorým môže byť husto obývaná časť veľkomesta, priemyselné zariadenie alebo dopravný uzol a pod. Práve táto skutočnosť zvyšuje atraktivitu nukleárných zbraní pre teroristické skupiny.

Explozívna sila IND vyrobenej teroristickými skupinami bude podobná sile nukleárných zbraní použitých v druhej svetovej vojne. To znamená, že pôjde o zbrane o sile približne 20 kiloton. V prípade výroby primitívnejšej nukleárnej zbrane by jej sila dosahovala pravdepodobne od niekoľko desiatok ton TNT až po niekoľko kiloton TNT, ktorá by stále mohla spôsobiť silnú explóziu omnoho väčšiu ako konvenčné výbušniny.¹⁴ Navyše by na rozdiel od konvenčnej trhavy mala za následok významný stupeň rádioaktívneho zamorenia, čo by v konečnom dôsledku viedlo k vyvolaniu psychologického efektu.

Pri produkcii IND teroristickou skupinou najväčšiu výzvu predstavuje získanie dostatočného množstva štiepneho materiálu, HEU alebo plutónia. V prípade neštátnych aktérov jeho získanie pripadá do úvahy prostredníctvom krádeže, fungujúceho čierneho trhu, sympatizujúceho režimu alebo jednotlivca.

Expertí odhadujú, že aktuálne celkové globálne zásoby HEU predstavujú okolo 1440 ton, ktoré môžu byť použité pre výrobu viac ako 60 000 nukleárných zbraní prvej generácie.

---

⁹ Cole, B. (2011): *The Changing Face of Terrorism: How Real is the Threat from Biological, Chemical and Nuclear Weapons?*, s. 40.

¹⁰ Ackerman, G. A. - Bale, J. M. (2009): *Profiling the WMD Terrorist Threat*, s. 30.

¹¹ Allison, G. (2004): *Nuclear Terrorism*. New York: Henry Holt and Company, s. 105.

¹² Ferguson, Ch. D. - Potter, W. C. (2006): *Improvised Nuclear Devices and Nuclear Terrorism* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.blixassociates.com/wp-content/uploads/2011/03/No2.pdf>>.

¹³ Ibid.

¹⁴ Allison, G. (2004): *Nuclear Terrorism*. New York: Henry Holt and Company, s. 133.

Okolo 98% tohto štiepneho materiálu sa nachádza vo vlastníctve nukleárných štátov¹⁵. Všeobecným trendom je pokles v zásobách HEU. Podľa údajov na začiatku roku 2012 celkovo 68 štátov sveta disponuje výskumným nukleárnym reaktorom, ktorý využíva HEU a 34 štátov skladuje vo svojich zásobách najmenej 1 kg HEU v rámci civilného programu. Na druhej strane, globálne zásoby separovaného plutónia predstavujú asi 500 ton, z ktorých asi polovica bola vyprodukovaná pre nukleárne zbrane a zvyšok v rámci mierového nukleárneho programu. Trendom je zvyšovanie globálnych zásob plutónia. Rovnako okolo 98% zásob sa nachádza u nukleárných štátov.¹⁶

V prípade krádeže štiepneho materiálu teroristickou skupinou sú najrizikovejšími práve zásoby mimo existujúcich nukleárných zbraní, ktoré možno nájsť na stovkách miest po celom svete. Najväčšie obavy pritom dlhodobo vzbudzujú predovšetkým zásoby HEU a plutónia umiestnené v Ruskej federácii. Doteraz nie je známe presné množstvo vyprodukovaného nukleárneho materiálu z čias ZSSR. Rusko produkuje veľké zásoby štiepneho materiálu v rámci civilného a vojenského nukleárneho programu aj v súčasnosti. Spolu s USA patrí k štátom s najväčšími zásobami štiepneho materiálu mimo zbraní, a to primárne v dôsledku demilitarizácie nukleárnej výzbroje. Rusko v súčasnosti disponuje viac ako 700 ton HEU a viac ako 120 ton plutónia.¹⁷ Najväčšia neistota ohľadom ruských zásob štiepneho materiálu pramení z faktu, že od rozpadu ZSSR je správa, kontrola a fyzické zabezpečenie nukleárneho materiálu skladovaného približne na tisíc rozličných miestach považovaná za neadekvátnu vzhľadom na nukleárnu bezpečnosť. Závažným faktorom totiž je, že Rusko disponuje nedostatočným systémom na monitorovanie aktuálnych zásob nukleárneho materiálu a z tohto dôvodu nemožno presne určiť, koľko štiepneho materiálu Rusko aktuálne vlastní a kde ho skladuje.¹⁸ Na druhej strane, nukleárne zariadenia sú zastarané a mnohé sa nachádzajú v havarijnom stave, čo by mohlo v dôsledku nedostatočného zabezpečenia viesť k relatívne ľahkému prístupu teroristických skupín k štiepnemu materiálu. Navyše, strata postavenia pracovníkov v rámci nukleárneho programu a nedostatok alokovaných financií do programu kombinované s pretrvávajúcimi ekonomickými problémami, vysokou mierou korupcie a organizovaného zločinu v rámci ruskej spoločnosti významne zvyšujú riziko potenciálnych snáh teroristických skupín získať štiepny materiál pre následnú produkciu nukleárnej zbrane. Toto bolo v minulosti potvrdené niekoľkými pokusmi neštátnych aktérov o pašovanie nukleárneho a rádioaktívneho materiálu z Ruska¹⁹. Ďalším rizikovým štátom v tomto kontexte je Pakistan, ktorého zásoby štiepneho materiálu sú výrazne nízke, avšak rovnako sa považujú za neadekvátne zabezpečené. Navyše, riziko ich získania teroristickými skupinami zvyšuje aj fakt, že na jeho území operujú viaceré teroristické skupiny a organizácie.

Ďalšími rizikovými zariadeniami produkujúcimi štiepny materiál sú civilné nukleárne reaktory, výskumné reaktory používajúce HEU ako palivo a produkujúce plutónium vo forme odpadu a reaktory na produkciu medicínskych izotopov a pod. Všetky štáty disponujúce nukleárnym programom majú zásoby štiepneho materiálu. Podľa Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu (ďalej IAEA) je dnes funkčných výskumných reaktorov celkovo 232 v 56

---

¹⁵ Najväčšie zásoby HEU sa nachádzajú v USA a Ruskej federácii.

¹⁶ IPFM (2011): Global Fissile Material Report 2011 [online] Dostupné na internete: <<http://fissilematerials.org/library/gfmr11.pdf>>

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Cole, B. (2011): The Changing Face of Terrorism: How Real is the Threat from Biological, Chemical and Nuclear Weapons?, s. 58.

¹⁹ Medzi rokmi 1993 a 1994 zatkli celkovo 300 zamestnancov ruského nukleárneho programu na základe obvinenia z ilegálneho vlastníctva, krádeže alebo pašovania nukleárneho materiálu. V roku 1998 z regiónu Čeljabinsk neštátni aktéri odcudzili dostatočné množstvo nukleárneho materiálu na produkciu nukleárnej bomby. Cole, B. (2011): The Changing Face of Terrorism: How Real is the Threat from Biological, Chemical and Nuclear Weapons?, s. 59.

štátoch sveta. Podľa údajov IAEA, okolo 20 000 vyhorených palivových súborov z výskumných reaktorov je obohatených nad 20%, pričom asi polovica z tohto množstva je obohatená nad 90%.²⁰ Hlavným problémom civilných reaktorov a zariadení využívajúcich alebo produkujúcich HEU a plutónium je skutočnosť, že nedisponujú adekvátnou ochranou štiepneho materiálu. Väčšina z nich je situovaná na univerzitách alebo vo výskumných centrách, ktoré sú prístupné verejnosti. Zásoby vyhorených palivových tyčí, ktoré sú dokonca menej zabezpečené, a rastúce zásoby separovaného plutónia zvyšujú riziko záujmu teroristických skupín o tento druh nukleárneho materiálu. K potenciálnym hrozbám patrí rovnako medzinárodný obchod s nukleárnym materiálom, pri ktorom dochádza k transportu štiepneho materiálu na globálnej úrovni. Táto skutočnosť predstavuje potenciálnu príležitosť pre teroristické skupiny získať štiepny materiál počas transportu.

Na druhej strane, okrem oficiálneho obchodu s nukleárnym materiálom existuje ilegálny obchod v rámci čierneho trhu. Podľa údajov IAEA od roku 1993 do roku 2011 bolo zaznamenaných celkovo 2164 kriminálnych aktivít súvisiacich s nukleárnym a rádioaktívnym materiálom. Konkrétne išlo o krádež, neautorizované a ilegálne vlastníctvo, ilegálnu prepravu a pokusy o predaj nukleárneho a rádioaktívneho materiálu. V 16 prípadoch išlo o ilegálne aktivity spojené s HEU a plutóniom. Vo všetkých prípadoch však množstvo HEU a plutónia bolo extrémne malé, a teda nedostatočné na produkciu IND.²¹ Na základe týchto údajov možno konštatovať, že naďalej pretrvávajú problémy so zabezpečením nukleárneho materiálu, čím sa zvyšuje riziko jeho získania teroristickými skupinami. Na druhej strane, toto riziko umocňuje fakt, že nešťatní aktéri majú záujem získať nukleárny a rádioaktívny materiál.

Ďalšiu možnosť získať štiepny materiál na výrobu nukleárnej zbrane predstavuje jeho poskytnutie tzv. „darebáckymi štátmi“ (rogue states), ktoré môžu potenciálne byť sympatizantmi a podporovateľmi teroristickej skupiny v jej cieľoch. Možno predpokladať, že v tomto prípade by sympatizanti mohli byť donormi nielen štiepneho materiálu, ale aj potrebného know-how na výrobu zbrane. Navyše, v tomto prípade by pôvod materiálov na skonštruovanie zbrane bol ťažšie identifikovateľný. V súčasnosti za najrizikovejšie štáty v tomto kontexte možno považovať Pakistan, KĽDR a Irán.

Pakistan je rizikovým štátom v kontexte potenciálnych snáh teroristických skupín o získanie štiepneho materiálu. V súčasnosti jeho nukleárny arzenál rastie, keďže produkuje HEU aj plutónium pre nukleárne zbrane a rozširuje zariadenia na produkciu štiepneho materiálu. V jeho prípade najväčšie obavy vzbudzuje politická nestabilita, aktivity islamských teroristov na jeho území, ako aj v susedných štátoch, nedostatočný systém zabezpečenia nukleárných zariadení produkujúcich štiepny materiál a pod. Riziko tu predstavuje skutočnosť, že mnoho vysoko postavených pakistanských úradníkov, a predovšetkým náboženských predstaviteľov, sympatizuje s islamskými fundamentalistami a talibanským režimom, pakistanská vláda v minulosti, v 90. rokoch 20. storočia, dokázala vojenskou podporou radikálnych islamistov z Talibanu. V súvislosti s nukleárnym terorizmom tu existuje riziko poskytnutia štiepneho materiálu teroristickej skupine. V prípade KĽDR neexistujú jasné dôkazy o prepojení a podpore teroristických skupín. V tomto prípade pripadá primárne do úvahy možnosť predaja štiepneho materiálu priamo alebo nepriamo teroristickej skupine. Ďalšie obavy vzbudzuje Irán, ktorý je dlhodobo podozrievaný zo snáh vyvinúť a vyrobiť nukleárnu zbraň, pričom jeho oficiálni predstavitelia tvrdia, že jeho nukleárny program slúži výlučne mierovým cieľom. Problémom je, že sa tieto technológie môžu v prípade nedostatočnej kontroly použiť na výrobu nukleárných zbraní. Znepokojujúci je aj fakt, že Irán sa netají svojou podporou

---

²⁰ IAEA (2012): Research Reactors Database [online]. Dostupné na internete: <<http://nucleus.iaea.org/RRDB/RR/ReactorSearch.aspx?filter=0>>

²¹ IAEA (2012): Illicit Trafficking Database [online]. Dostupné na internete: < <http://www-ns.iaea.org/downloads/security/itdb-fact-sheet.pdf>>

medzinárodného terorizmu. Na základe tejto skutočnosti existuje hrozba poskytnutia štiepneho materiálu alebo iných komponentov na výrobu nukleárných zbraní teroristom.

1.2 Získanie nukleárnej zbrane a jej následné použitie

Ďalšiu potenciálnu formu nukleárneho terorizmu predstavuje získanie a následné použitie existujúcej nukleárnej hlavice, náboja, míny torpéda a pod. Ide o potenciálne najvyššiu formu nukleárneho terorizmu. V prípade teroristov prichádza do úvahy jej získanie prostredníctvom krádeže z armádnych základní, skladov, výrobných zariadení, alebo počas transportu a pod., alebo získanie od sympatizujúceho nukleárneho štátu.

Pokiaľ ide o získanie nukleárnej zbrane prostredníctvom sympatizujúcej krajiny, ktorá by tým chcela dosiahnuť určité ciele za pomoci teroristov, tento predpoklad je málo pravdepodobný. Táto skutočnosť pramení predovšetkým z toho, že pravdepodobnosť odhalenia činu a vinníka by bola veľmi vysoká. Navyše, krajina by následne čelila masívnej odвете a morálnemu odsúdeniu medzinárodného spoločenstva.

Pri krádeži by sa teroristi pravdepodobne snažili získať už vyradené nukleárne hlavice určené na likvidáciu. Ďalej by to boli predovšetkým taktické nukleárne zbrane, ktoré sú vďaka svojej relatívne nižšej hmotnosti prenosnejšie. Strategické nukleárne zbrane sa vyznačujú svojou pomerne vysokou hmotnosťou a objemom. Navyše bývajú skladované mimo svojich nosičov.²² Na druhej strane v prospech taktických nukleárných zbraní hovorí aj fakt, že v súčasnosti nepodliehajú medzinárodnej kontrole, a preto ich presný počet v arzenáloch nukleárných mocností nie je známy.

Napriek značnej redukcii zásob nukleárných zbraní po skončení studenej vojny, stále viac ako 20 000 strategických a taktických nukleárných zbraní zostáva v národných arzenáloch, z toho viac ako desaťtisíc zbraní sa nachádza v rezervách, ale doposiaľ ešte nerozmontované a nezničené, pričom asi deväťdesiat percent z nich sa nachádza v USA a Rusku.²³ Najväčšie obavy z potenciálnej snahy teroristov získať nukleárne zbrane, vzbudzujú arzenály Ruska a Pakistanu, a to predovšetkým pre nedostatočné bezpečnostné opatrenia arzenálov. V tejto súvislosti však treba dodať, že aj napriek istým pochybnostiam ohľadom zabezpečenia arzenálov u niektorých nukleárných štátov, prekonanie bezpečnostných opatrení je pre neštátnych aktérov stále extrémne náročné. Nukleárne zbrane sú totiž najlepšie stráženým strategickým záujmom štátov, sú lokalizované do prísne strážených oblastí a podliehajú niekoľkonásobným zabezpečovacím systémom proti neautorizovanému použitiu, ktoré sú na sebe nezávislé.²⁴ Túto skutočnosť potvrdzuje aj fakt, že doposiaľ nebola zaznamenaná žiadna úspešná krádež nukleárnej zbrane.

V prípade úspešného získania nukleárnej zbrane, ďalšiu výzvu predstavuje doručenie zbrane do cieľa a jej následná detonácia. Podľa niektorých expertov práve detonácia nukleárnej zbrane predstavuje ďalšiu zásadnú prekážku²⁵. Ako bolo demonštrované, všetky fázy v procese získania a použitia nukleárnej zbrane predstavujú značné prekážky, preto je málo pravdepodobné, že by sa niektorá zo súčasných teroristických skupín na základe svojich

---

²² Allison, G. (2004): Nuclear Terrorism. New York: Henry Holt and Company, s. 133.

²³ IPFM (2011): Global Fissile Material Report 2011 [online] Dostupné na internete: <<http://fissilematerials.org/library/gfmr11.pdf>>

²⁴ Matoušek, J. - Mika, O. - Vičar, D. (2005): Nové hrozby terorizmu: chemický, biologický, radiologický a jaderný terorizmus, s. 57.

²⁵ Aby mohli dôjsť k detonácii nukleárnej zbrane, teroristi musia prekonať zabezpečenie proti neoprávnenému použitiu. Väčšina štátov používa tzv. PALs (Permissive Action Links) fungujúci ako elektronická zámka s mnohonásobným digitálnym kódom integrovaným priamo do hlavíc alebo tzv. SAFF systém fungujúci ako elektronická zámka požadujúca autorizačný kód od viacerých jednotlivcov. Ackerman, G. A. - Bale, J. M. (2009): Profiling the WMD Terrorist Threat, s. 30.

motivácií a schopností odhodlala k tomuto druhu nukleárneho terorizmu na dosiahnutie svojich cieľov. Táto forma nukleárneho terorizmu je síce teoreticky možná, v praktickej rovine je však jej realizácia značne obmedzená, a preto málo pravdepodobná.

1.3 Útok na zariadenia skladujúce a produkujúce nukleárny materiál

Ďalšiu formu nukleárneho terorizmu predstavuje útok na nukleárne zariadenia s následným rozptýlením rádionuklidov a vyvolaním havarijných udalostí. Teroristi v tomto prípade nemusia mať záujem resp. schopnosť zostrojiť nukleárnu bombu. Prostredníctvom ich vlastných zdrojov a technických znalostí môžu uskutočniť útoky na nukleárne ciele. Potenciálne terče tohto druhu nukleárneho terorizmu predstavujú nukleárne elektrárne, sklady vyhoreného paliva, nemocnice, výskumné ústavy a pod., pričom útok na ne môže byť potenciálne realizovaný zvonku alebo zvnútra.²⁶

Pri útoku zvonku ide o použitie konvenčnej výbušniny s cieľom spôsobiť deštrukciu nukleárneho zariadenia s následným únikom rádiácie do okolitého prostredia. Úspech pri tomto druhu útoku je však málo pravdepodobný, keďže nukleárne zariadenia sú spravidla adekvátne zabezpečené aj proti najsilnejšiemu zemetraseniu alebo pádu lietadla. Pri útoku zvnútra možno počítať s prípadnou sabotážou pracovníka v rámci nukleárneho zariadenia. Aj tento operačný cieľ je málo pravdepodobný z hľadiska úspechu, keďže potenciálna sabotáž nukleárneho zariadenia by si vyžadovala prekonanie celého radu viacnásobných zabezpečovacích prvkov chrániacich samotný reaktor.

Z hľadiska zabezpečenia sú rizikovejšie sklady nukleárneho materiálu, vyhoreného nukleárneho paliva a sklady závodov na jeho prepracovanie. Hoci sú tieto objekty pod prísnou kontrolou a možnosť prieniku do nich je minimálna, nie je vylúčená. Ďalším príkladom by mohol byť útok počas prepravy rádioaktívneho odpadu.

1.4 Rádiologický terorizmus

Špecifickou formou nukleárneho terorizmu je použitie rádiologickej zbrane²⁷, ktorá sa pre neštátnych aktérov vo všeobecnosti považuje za podstatne jednoduchšie dosiahnuteľnú, ako získanie a použitie nukleárnej zbrane. Podľa analytikov, k rádiologickému terorizmu sa potenciálne môžu uchýliť všetky kategórie teroristických skupín. Predovšetkým však pôjde o teroristov s nedostatočnými finančnými a technologickými prostriedkami na útok prostredníctvom nukleárnej zbrane, ako aj tých, ktorých cieľom bude psychologický dopad na verejnosť.²⁸

Existuje niekoľko spôsobov, ktorými možno rozšíriť rádioaktívny materiál za pomoci použitia špinavej bomby. Pri najjednoduchšej rádiologickej zbrani sa využíva konvenčná výbušnina na rozptýlenie rádioaktívneho materiálu. Sofistikovanejšie metódy si vyžadujú špeciálne technické znalosti. Rádioaktívny materiál vo forme prášku, môže byť rozšírený prostredníctvom ventilačného systému v budove, prostredníctvom rozprašovacieho zariadenia rozšírený v atmosfére, vo vodných zdrojoch a pod. Ďalší variant rádiologickej zbrane môže mať podobu kufríka s rádiologickým materiálom, ktorý teroristi môžu prípadne umiestniť do oblasti s vysokým výskytom a frekvenciou ľudí. Takáto rádiologická zbraň môže mať v dôsledku dlhodobého vyžarovania rádiácie veľmi negatívny vplyv na zdravie obyvateľov.²⁹

---

²⁶ Cole, B. (2011): The Changing Face of Terrorism: How Real is the Threat from Biological, Chemical and Nuclear Weapons?, s. 39.

²⁷ Rádiologická zbraň alebo tzv. špinavá bomba býva označovaná ako Radiological Dispersion Device (RDD).

²⁸ Ferguson, Ch. D. - Potter, W. C. (2004): The Four Faces of Nuclear Terrorism, s. 59.

²⁹ Cole, B. (2011): The Changing Face of Terrorism: How Real is the Threat from Biological, Chemical and Nuclear Weapons?, s. 39.

Potenciálna atraktivita rádiologickej zbrane pramení primárne z toho, že rádioaktívny materiál je pre neštátnych aktérov dostupnejší ako štiepny. Existuje široké spektrum rádioaktívnych materiálov, ktoré môžu byť zdrojom pre špinavú bombu. Najefektívnejšími sú izotopy s relatívne krátkym polčasom rozpadu, ktoré sú schopné dosiahnuť maximálny radiačný efekt, ako stroncium-90, cézium-137 a kobalt-60. Zdrojmi rádioaktívneho materiálu sa môže stať vyhorené palivo z reaktorov nukleárných elektrární, rádiologické zdroje alebo rádioaktívny materiál používaný vo výskumných zariadeniach, nemocniciach či priemyselnej výrobe, ktoré sú relatívne nedostatočne zabezpečené.³⁰ Z hľadiska fyzikálnych vlastností je pre účely terorizmu dostupnejší rádioaktívny odpad z výskumných reaktorov ako odpad z nukleárných elektrární, a to predovšetkým kvôli jeho nižšej rádioaktivite, hmotnosti a následne jednoduchšej manipulácii s ním. Ďalším relevantným faktorom pre teroristov, ktorý vplýva na príťažlivosť suroviny na výrobu špinavej bomby, je možnosť jej rozšírenia. Z tohto dôvodu sa pre nich stávajú príťažlivejšími suroviny v práškovej forme, ktoré sú pre nich použiteľnejšie ako suroviny v pevnom skupenstve.³¹

Následky teroristického útoku s použitím špinavej bomby by pravdepodobne nedosahovali takú mieru intenzity ako potenciálny útok s použitím nukleárnej zbrane. Pri detonácii špinavej bomby by došlo k rozšíreniu rádioaktívneho materiálu, ktorý by pravdepodobne viedol k usmrteniu malého počtu ľudí v krátkom časovom horizonte. Z dlhodobého hľadiska by mal útok za následok usmrtenie stoviek ľudí na následky ožiarenia.³² Pokiaľ ide o dosiahnutie psychologického efektu v podobe vyvolania atmosféry strachu medzi populáciou, bol by jeho celospoločenský dopad nepochybne významný.

2 Prevencia a potláčanie nukleárneho terorizmu

Konkrétne pokusy získať a použiť nukleárne zbrane s cieľom uskutočniť teroristický útok z histórie dokazujú, že spoločnosť, hlavne západné demokracie, sú zraniteľné. Táto skutočnosť má za následok zvýšené nároky na prevenciu a obranu, ktorá je v súčasnosti problematická, čo súvisí s charakterom samotných teroristických skupín. Prevencia a potláčanie nukleárneho terorizmu sa stali prioritou na medzinárodnej úrovni už v polovici 90. rokov 20. storočia, pretože charakter bezpečnostnej hrozby zásadne ovplyvňuje efektivita predovšetkým medzinárodných multilaterálnych opatrení a spolupráca na jeho potlačenie.

Boj proti terorizmu možno vo všeobecnosti charakterizovať ako „dlhodobé pôsobenie, pri ktorom sa v najväčšom možnom rozsahu používajú nevojenské prostriedky a nástroje“.³³ K týmto prostriedkom patria hlavne diplomatické, politické, ekonomické a legislatívne nástroje, medzinárodná spolupráca, uplatnenie preventívnych a represívnych opatrení štátu a pod. Ich primárnym cieľom je prevencia a potláčanie samotného terorizmu. Za hlavné zložky medzinárodnej spolupráce pri prevencii a potláčaní nukleárneho terorizmu možno považovať:

1. opatrenia na zastavenie proliferácie nukleárných zbraní, materiálov, technológií a odborných znalostí,
2. opatrenia na zabezpečenie existujúcich arzenálov zbraní, materiálov a technológií,
3. represívne nástroje kriminalizujúce ilegálne aktivity spojené s proliferáciou nukleárných zbraní, materiálov, technológií a odborných znalostí s cieľom uskutočniť teroristický útok.

---

³⁰ Ferguson, CH. D. - Potter, W. C. (2004): *The Four Faces of Nuclear Terrorism*, s. 59.

³¹ Allison, G. (2004): *Nuclear Terrorism*. New York: Henry Holt and Company, s 150.

³² Cole, B. (2011): *The Changing Face of Terrorism: How Real is the Threat from Biological, Chemical and Nuclear Weapons?*, s. 40.

³³ Eichler, J. (2010): *Terorismus a války v době globalizace*, s 218.

Do prvých dvoch identifikovaných skupín možno zaradiť medzinárodné právne normy a medzinárodné inštitúcie ako nástroje v oblasti prevencie proliferácie nukleárných zbraní, materiálov, technológií a odborných znalostí. Sú súčasťou komplexu - globálneho neproliferačného režimu. Cieľom režimu je zabránenie proliferácii nukleárných zbraní, zaistenie ochrany nukleárných materiálov a zavedenie účinnej ochrany zariadení na ich produkciu. Čo sa týka hrozby nukleárneho terorizmu je ich primárnym cieľom zabrániť teroristickým skupinám v ich snahách získať a použiť nukleárne zbrane, technológie a materiály na dosiahnutie svojich cieľov, pretože by to malo v konečnom dôsledku katastrofický dopad.

Do tretej skupiny nástrojov v boji proti nukleárnemu terorizmu patria medzinárodné dohovory, zmluvy a inštitúcie, ktoré sú svojím charakterom represívne. Ich cieľom je zriadiť mechanizmy, ktoré umožnia trestné stíhanie páchatel'ov proliferácie nukleárných zbraní s cieľom realizovať teroristický akt. Tieto nástroje kriminalizujú a trestajú neoprávnené aktivity s nukleárnymi, zbraňami, materiálmi a technológiami uskutočňované neštátnymi aktérmi, alebo priamo páchanie nukleárneho terorizmu. Súlad všetkých troch skupín medzinárodných nástrojov je nevyhnutný pre efektívny boj proti proliferácii nukleárných zbraní, materiálov, technológií a know-how s cieľom uskutočňovať teroristickú činnosť.

V nasledujúcich podkapitolách budú rozanalyzované hlavné medzinárodné nástroje relevantné z hľadiska prevencie a potlačania bezpečnostnej hrozby nukleárneho terorizmu. Pozornosť je venovaná najvýznamnejším nástrojom, ktoré sa týkajú výlučne prevencie alebo potlačania proliferácie nukleárných zbraní.

2.1 Zmluva o nešírení nukleárných zbraní

Právnym a politickým základom globálneho nukleárneho neproliferačného režimu je Zmluva o nešírení nukleárných zbraní (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, ďalej NPT) z roku 1968 (do platnosti vstúpila v 1970). Jej primárnymi cieľmi je zabrániť horizontálnej proliferácii nukleárných zbraní a technológií medzi zmluvnými štátmi, podporovať mierové využívanie nukleárnej energie a smerovať ku konečnému nukleárnemu odzbrojeniu.³⁴

Medzi hlavné výzvy medzinárodného režimu ustanoveného zmluvou NPT patrí práve význam zmluvy vo vzťahu k nukleárnemu terorizmu. NPT bola prijatá v čase studenej vojny, kedy sa za najväčšiu bezpečnostnú hrozbu považovalo vypuknutie nukleárnej vojny medzi superveľmocami, USA a ZSSR. Na začiatku 21. storočia sa za ňu považuje práve nukleárny terorizmus. Z hľadiska jeho prevencie má NPT limitovanú funkciu, keďže sa nukleárnym terorizmom nezaobera priamo. Vo vzťahu k nemu je nepriamo relevantný článok VI. NPT, podľa ktorého každá zmluvná strana sa zaväzuje viesť rokovania o účinných opatreniach na zastavenie pretekov v nukleárnom zbrojení v blízkej budúcnosti a na nukleárne odzbrojenie.³⁵ Jeho podstata spočíva v predpoklade, že len úplné nukleárne odzbrojenie môže zabrániť použitiu nukleárných zbraní a technológií, a to teda aj neštátnym aktérom. Tento cieľ je možné dosiahnuť len za predpokladu, že sa všetky nukleárne štáty vzdajú svojich arzenálov. Napriek aktivitám USA a Ruska v oblasti nukleárneho odzbrojenia, v krátkodobom horizonte nemožno v tejto oblasti očakávať progres. Problematickými štátmi sú Izrael, India a Pakistan, ktoré nukleárne zbrane vlastnia, alebo v prípade Izraela, sú podozrievané z ich vlastníctva. Zmluvu NPT neratifikovali, a preto sa nachádzajú mimo jej režimu. Ďalším problematickým štátom je KĽDR, ktorá od zmluvy odstúpila v roku 2003 po odhalení jej vojenského nukleárneho programu, čím oslabilila dôveryhodnosť celého medzinárodného režimu ustanoveného zmluvou NPT. Navyše, status zmluvy ďalej oslabuje Irán, ktorý ako zmluvný štát nerešpektuje záväzky vyplývajúce z NPT a je dlhodobo podozrivý z rozvíjania vojenského nukleárneho programu.

³⁴ UN (1968): Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons [online], Dostupné na internete: <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/pdf/NPTEnglish_Text.pdf>

³⁵ Ibid.

Z hľadiska proliferácie nukleárných zbraní a nukleárneho terorizmu možno preto konštatovať, že súčasný stav v plnení záväzku týkajúceho sa nukleárneho odzbrojenia, neprispieva k ich prevencii.

Za ďalšie články NPT nepriamo predchádzajúce nukleárnemu terorizmu možno považovať tie, ktoré sa týkajú cieľa zabrániť horizontálnej proliferácii nukleárných zbraní a technológií, a tým vzniku nových nukleárných mocností s neadekvátne zabezpečenými arzenálmi, ktoré by sa mohli stať relatívne ľahkým terčom teroristických skupín. Konkrétne ide o článok I. NPT, z ktorého nukleárnym štátom vyplýva záväzok nikomu neposkytnúť priamo alebo nepriamo nukleárne zbrane alebo iné nukleárne výbušné zariadenia, ani kontrolu nad nimi. Ďalším relevantným je článok II., ktorý zaväzuje štáty nevlastniace nukleárne zbrane neprijatť priamo alebo nepriamo nukleárne zbrane alebo nukleárne výbušné zariadenia ani kontrolu nad nimi.³⁶ Tieto ustanovenia NPT môžu slúžiť ako efektívna prevencia nukleárneho terorizmu len pod podmienkou, ak k zmluve pristúpia všetky štáty rozvíjajúce mierový nukleárny program a zároveň sa podriadia jej verifikačnému mechanizmu zo strany IAEA.

NPT môže teda plniť funkciu efektívneho nástroja v prevencii nukleárneho terorizmu len pod podmienkou dosiahnutia univerzálneho členstva a zároveň podriadenia sa zmluvných štátov verifikačnému mechanizmu zmluvy, ktorý prostredníctvom prísnych opatrení umožňuje kontrolu záväzkov NPT a je schopný zaručiť, že nukleárny materiál, či už deklarovaný alebo nedeklarovaný, je zaistený voči neoprávnenému použitiu. V neposlednom rade významným nedostatkom režimu NPT je absencia účinnej inštitúcie s právom kontrolovať implementovanie záväzkov zmluvných štátov a uplatňovať sankčné prostriedky voči zmluvným stranám v prípade ich porušenia.

2.2 Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu

Za jedného z najvýznamnejších aktérov v oblasti prevencie a boja proti nukleárnemu terorizmu možno považovať IAEA. IAEA ako organizácia pridružená k OSN bola založená v roku 1957 s primárnym cieľom slúžiť ako popredné svetové vedecké fórum pre vedeckú a technickú spoluprácu a podporu využívania nukleárnej energie na mierové účely.

Prevenciu nukleárneho terorizmu IAEA nepriamo realizuje prostredníctvom dohľadu nad plnením záväzkov štátov vyplývajúcich z NPT. Ako už bolo spomenuté, IAEA predstavuje inštitúciu v oblasti verifikácie správnosti, presnosti a úplnosti deklarovania nukleárných materiálov a aktivít vykonávaných štátmi v nukleárných zariadeniach. Dohľad nad nukleárnym programom štátu s cieľom zistiť, či sa rozvíja v súlade s NPT, sa vykonáva prostredníctvom systému záruk. Opatrenia v rámci neho sa realizujú na základe dohody medzi štátom a IAEA. Verifikačné aktivity v rámci systému záruk sa v zmluvnom štáte vykonávajú prostredníctvom inšpekcií na mieste (on-site inspections) a návštev zariadení a lokalít, v ktorých štát deklaroval prítomnosť nukleárneho materiálu, a nasledujúcim monitorovaním a vyhodnocovaním. Cieľom týchto aktivít je overovanie správnosti a presnosti deklarovaneho typu a množstva nukleárných materiálov štátu a ich technické zabezpečenie.³⁷ Od roku 1997 je verifikačný systém záruk posilnený pomocou právneho dokumentu, Dodatkového protokolu. Na základe neho má IAEA právo nielen overovať, či štát rozvíja nukleárny program v súlade s NPT, ale aj komplexne monitorovať nukleárne aktivity štátu. Na základe Dodatkového protokolu má IAEA právo prístupu k rozsiahlym informáciám a zariadeniam štátu s cieľom overiť jeho deklarované a potenciálne nedeklarované nukleárne aktivity.

---

³⁶ UN (1968): Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons [online], Dostupné na internete: <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/pdf/NPTEnglish_Text.pdf>

³⁷ IAEA (2012): IAEA Safeguards Overview: Comprehensive Safeguards Agreements and Additional Protocols [online], Dostupné na internete: <http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/sg_overview.html>

Okrem verifikácie NPT, IAEA slúži ako expertná organizácia. Problematikou prevencie nukleárneho terorizmu sa IAEA zaoberá prostredníctvom Oddelenia Nukleárnej ochrany a bezpečnosti (Department of Nuclear Safety and Security). Súčasnú aktivitu IAEA v oblasti nukleárnej bezpečnosti sa realizujú v súlade s Plánom nukleárnej bezpečnosti na roky 2010-2013 (Nuclear Security Plan for 2010-2013, ďalej Plán)³⁸, ktorý je založený na medzinárodných zmluvách a jeho cieľom je pomôcť štátom posilniť ich nukleárnu bezpečnosť a predísť hrozbe nukleárneho terorizmu.³⁹ Implementácia Plánu v kontexte nukleárneho terorizmu prebieha v rámci troch základných oblastí.

Prvou z nich je prevencia, ktorá zahŕňa opatrenia na fyzickú ochranu nukleárneho a rádioaktívneho materiálu proti krádeži, ilegálnemu vlastníctvu, pašovaniu, neoprávnenému používaniu, ako aj opatrenia na ochranu nukleárnych zariadení a transportu materiálu proti sabotáži alebo inému zákernému činu⁴⁰. Fyzická ochrana nukleárneho a rádioaktívneho materiálu a zariadení je záväzok štátov, ktorý im vyplýva z medzinárodných zmlúv týkajúcich sa nešírenia nukleárnych zbraní. Na podporu implementácie týchto záväzkov v rámci oblasti prevencie bola vytvorená Medzinárodná poradná služba IAEA pre fyzickú ochranu (International Physical Protection Advisory Service) v roku 1995. Jej úlohou je na základe žiadosti štátu vyslať skupinu expertov s cieľom poskytnúť pomoc pri posudzovaní kvality systémov na fyzickú ochranu nukleárneho a rádioaktívneho materiálu a zariadení na národnej úrovni a ich súlad s medzinárodnými štandardmi. V prípade potreby môže štátu odporučiť opatrenia na zvýšenie efektivity systému. Ďalším nástrojom v tejto oblasti je Medzinárodná poradná služba IAEA pre nukleárnu bezpečnosť (International Nuclear Security Advisory Service), ktorej úlohou je identifikovať potreby v rámci nukleárnej bezpečnosti štátu, odporučiť ďalšie oblasti pre spoluprácu a pod.⁴¹ V oblasti prevencie IAEA plní významné aktivity aj pri asistencii štátu v lokalizovaní a zaistení opustených rádioaktívnych zdrojov⁴² a predchádzaní vzniku nových opustených zdrojov, ktoré sú vysoko rizikové práve z hľadiska nukleárneho terorizmu.

Ďalšou oblasťou implementácie Plánu v súvislosti s nukleárnym terorizmom je odhaľovanie a schopnosť reagovať na zákerné činy týkajúce sa nukleárnymi a rádioaktívnymi materiálmi. Rozvoj tejto oblasti v rámci IAEA je nevyhnutý pre prípad zlyhania prevencie a jeho podstatou je zvýšenie národných kapacít a schopností štátov pri odhaľovaní a zabránení snahám neštátnych aktérov získať nukleárne a rádioaktívne materiály na dosiahnutie svojich cieľov. Aktivity IAEA sa v rámci odhaľovania zameriavajú na hodnotenie kapacít a schopností štátu potláčať ilegálne obchodovanie, krádež alebo iné protiprávne získanie nukleárnymi

---

³⁸ Program nukleárnej bezpečnosti bol v rámci IAEA spustený v roku 2002, keď zároveň Rada guvernérov schválila prvý spoločný Akčný plán IAEA v boji proti nukleárnemu terorizmu (IAEA Action Plan to Combat Nuclear Terrorism). V rovnakom roku bolo schválené vytvorenie dobrovoľného mechanizmu financovania prostredníctvom Fondu nukleárnej bezpečnosti (Nuclear Security Fund), ktorého najväčšími dobrovoľnými prispievateľmi sú USA, Kanada, EU a Rusko. V roku 2005 Rada guvernérov schválila v poradí druhý Plán nukleárnej bezpečnosti na roky 2006-2009 (Nuclear Security Plan for 2006-2009).

³⁹ IAEA (2009): Nuclear Security Plan for 2010-2013 [online], Dostupné na internete: <http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC53/GC53Documents/English/gc53-18_en.pdf>.

⁴⁰ Aktivitami v oblasti fyzickej ochrany nukleárnymi materiálmi sa IAEA zaoberá už od roku 1972 na základe nezáväzného dokumentu Odporúčania pre fyzickú ochranu nukleárnymi materiálmi (Recommendations for the Physical Protection of Nuclear Material).

⁴¹ IAEA (2012): Prevention of Malicious Acts [online], Dostupné na internete: <<http://www-ns.iaea.org/security/prevention.asp?s=4&l=26>>.

⁴² Opusteným rádioaktívnym zdrojom (orphan source) je zdroj obsahujúci značné množstvo rádioaktívnych látok, ktorý sa v dôsledku straty, krádeže, neoprávneného premiestnenia alebo prepravy nenachádza pod adekvátnou kontrolou.

a rádioaktívnych materiálov. Hodnotenie sa vykonáva v rámci expertnej Medzinárodnej poradnej služby IAEA pre nukleárnu bezpečnosť, ktorá zároveň štátom poskytuje odporúčania na posilnenie opatrení na odhaľovanie neoprávneného pohybu nukleárneho a rádioaktívneho materiálu.⁴³ Navyše, aktivity IAEA v oblasti verifikácie plnenia záväzkov NPT v rámci systému záruk prispievajú k nukleárnej bezpečnosti. V tomto smere hlavnú úlohu zohrávajú inšpekcie IAEA, ktoré pomáhajú odhaľovať prípady krádeže alebo protiprávneho zaobchádzania s nukleárnymi a rádioaktívnymi materiálmi. V prípade potreby IAEA poskytuje odporúčania národným autoritám v oblasti posilnenia a zlepšenia kontroly nukleárnych a rádioaktívnych materiálov.

Poslednou oblasťou realizácie Plánu, ktorá má dopad na prevenciu nukleárneho terorizmu, je koordinácia informácií o nukleárnej bezpečnosti a ich analýza. V praktickej rovine ide o blízku spoluprácu a koordináciu aktivít a programov v oblasti nukleárnej bezpečnosti s ostatnými oddeleniami IAEA, na jednej strane. Na strane druhej, IAEA udržiava blízku spoluprácu a koordináciu v tejto oblasti s relevantnými medzinárodnými inštitúciami ako Medzinárodná organizácia kriminálnej polície (INTERPOL), Európsky policajný úrad (EUROPOL), Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE), Úrad OSN pre drogy a kriminalitu (UNODC) a pod. V oblasti koordinácie informácií IAEA od roku 1995 vedie informačný systém o prípadoch týkajúcich sa ilegálneho obchodu a neoprávnených aktivít s nukleárnym a rádioaktívnym materiálom (Illicit Trafficking Database). Jeho hlavným cieľom je uľahčiť výmenu informácií o neoprávnených aktivitách týkajúcich sa nukleárnym a rádioaktívnymi materiálmi a pomáhať v identifikovaní potenciálnych bezpečnostných hrozieb.

Napriek uvedeným aktivitám IAEA, ktoré konkrétne napomáhajú predchádzanie nukleárnemu terorizmu, má v tejto oblasti stále limitovaný mandát. Na to, aby slúžila ako efektívna verifikačná organizácia NPT, treba, ako už bolo spomenuté, rozšíriť členstvo NPT a zároveň rozšíriť medzinárodný dohľad nad nukleárnymi kapacitami štátov. Ďalšie nedostatky možno identifikovať v poradnej funkcii IAEA pre členské štáty v oblasti dohľadu nad implementáciou záväzkov. Problémom je, že v prípade odhalenia nedostatkov IAEA má právomoc len odporučiť štátom prijať opatrenia buď na zaistenie ochrany, alebo na prijatie adekvátnej legislatívy. Tieto odporúčania však nie sú pre členské štáty záväzné a ich rešpektovanie závisí len od politickej vôle a možností konkrétneho štátu.

2.3 Spoločný dohovor o bezpečnosti nakladania s vyhoreným palivom a o bezpečnosti nakladania s rádioaktívnym odpadom

Z hľadiska prevencie nukleárneho terorizmu ďalšiu významnú medzinárodnú zmluvu predstavuje Spoločný dohovor o bezpečnosti nakladania s vyhoreným palivom a o bezpečnosti nakladania s rádioaktívnym odpadom (Joint Convention on the Safety of Spent Fuel Management and on the Safety of Radioactive Waste Management, ďalej Spoločný dohovor), ktorý bol prijatý v roku 1997 (do platnosti vstúpil v roku 2001) na konferencii zvolanej IAEA. Spoločný dohovor upravuje nakladanie s vyhoreným palivom a rádioaktívnym odpadom z civilných nukleárnych reaktorov a zariadení a s vyhoreným palivom a rádioaktívnym odpadom z vojenských a obranných programov, keď sú tieto materiály natrvalo presunuté a spracované v rámci civilných nukleárnych programov, alebo ak sú deklarované za materiál na účely dohovoru.⁴⁴

Ide o prvú medzinárodnú multilaterálnu dohodu, ktorá reguluje bezpečnosť a ochranu zmienených materiálov, a tým rozvíja a podporuje medzinárodný režim nukleárnej bezpečnosti

---

⁴³ IAEA (2009): Nuclear Security Plan for 2010-2013 [online], Dostupné na internete: <http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC53/GC53Documents/English/gc53-18_en.pdf>.

⁴⁴ IAEA (1997): Joint Convention on the Safety of Spent Fuel Management and on the Safety of Radioactive Waste Management [online], Dostupné na internete: <<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1997/infcirc546.pdf>>

IAEA. Dané materiály sú vysoko rizikové z hľadiska potenciálnych snáh teroristických skupín získať ich a použiť vo forme zbrane na dosiahnutie svojich cieľov. Z hľadiska prevencie nukleárneho terorizmu je významný záväzok signatárskych štátov, ktoré sa prijatím Spoločného dohovoru zaviazali uskutočňovať opatrenia na zaistenie bezpečnosti zmienených materiálov na svojom území, ako aj pri cezhraničnej preprave. Každý zo zmluvných štátov je povinný na hodnotiacich stretnutiach zmluvných štátov predkladať národnú správu o vykonaných opatreniach s cieľom implementovať záväzky vyplývajúce zo Spoločného dohovoru.⁴⁵ Výzvu v tejto oblasti predstavuje slabý verifikačný mechanizmus, ktorý spočíva v pravidelných správach od zmluvných strán o uskutočňovaní konkrétnych opatrení na realizáciu záväzkov vyplývajúcich zo zmluvy a o národných zásobách vyhoreného paliva a rádioaktívneho odpadu. V prípade akýchkoľvek nezrovnalostí, zmluvné strany môžu konzultovať problémy na spoločných stretnutiach.

Ďalším nedostatkom je, že dohovor neustanovuje žiadnu medzinárodnú inštitúciu, ktorá by vykonávala priamy dohľad nad realizáciou a plnením záväzkov zmluvy a disponovala právom udeľovať sankcie zmluvným stranám za porušenie záväzkov dohovoru, čo de facto z hľadiska prevencie nukleárneho terorizmu oslabuje jeho význam. V neposlednom rade ďalším závažným faktom je, že nie všetky štáty sveta disponujúce nukleárnymi zariadeniami sú jeho signatármi. Dohovor neratifikovali napríklad India, Pakistan, Izrael, KĽDR, Irán. Vzhľadom na tieto skutočnosti, efektívnosť Spoločného dohovoru ako jedného z medzinárodných nástrojov na prevenciu nukleárneho terorizmu možno považovať za limitovanú.

2.4 Dohovor o nukleárnej bezpečnosti

Ďalším dohovorom, ktorý možno považovať za preventívny voči nukleárnemu terorizmu, je Dohovor o nukleárnej bezpečnosti (Convention on Nuclear Safety) z roku 1994 (platnosť nadobudol v 1996), ktorého primárnym cieľom je zaistiť bezpečnosť nukleárných zariadení zmluvných štátov. Jeho ratifikáciou štátom vyplýva povinnosť prijať vnútroštátne opatrenia na zaistenie bezpečnosti národných nukleárných zariadení, civilných nukleárných elektrární, a spolupracovať s ostatnými zmluvnými štátmi na dosiahnutie tohto cieľa. (Convention on Nuclear Safety, 1994) Na monitorovanie dodržiavania záväzkov sú zmluvné strany povinné pravidelne predkladať správy o ich implementácii záväzkov na hodnotiacich stretnutiach zmluvných štátov v rámci IAEA.⁴⁶ Za hlavný význam Dohovoru vo vzťahu k prevencii nukleárneho terorizmu možno považovať ustanovenia na posilnenie bezpečnosti nukleárných zariadení zmluvných strán. Ich dôsledná implementácia má potenciál zabrániť teroristickým skupinám získať a použiť nukleárny materiál a technológie na dosiahnutie svojho cieľa.

Nedostatkom Dohovoru je rovnako ako pri Spoločnom dohovore absencia účinného verifikačného a sankčného mechanizmu, ktorý by overoval plnenie záväzkov zmluvných štátov a udeľoval sankcie za ich neplnenie. Navyše, jeho zmluvnými štátmi nie sú všetky štáty disponujúce civilnými nukleárnymi zariadeniami. Z tohto hľadiska možno Dohovor hodnotiť ako nedostatočný nástroj v oblasti prevencie nukleárneho terorizmu, keďže jeho uplatňovanie závisí predovšetkým od politickej vôle konkrétneho zmluvného štátu.

2.5 Dohovor o fyzickej ochrane nukleárných materiálov

Z hľadiska boja proti nukleárnemu terorizmu je relevantný Dohovor o fyzickej ochrane nukleárných materiálov (Convention on the Physical Protection of Nuclear Material) z roku

---

⁴⁵ IAEA (1997): Joint Convention on the Safety of Spent Fuel Management and on the Safety of Radioactive Waste Management [online], Dostupné na internete: <<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1997/infcirc546.pdf>>

⁴⁶ IAEA (1994): Convention on Nuclear Safety [online], Dostupné na internete: <<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/inf449.shtml>>

1980 (do platnosti vstúpil v 1987). Predstavuje špecifický právny nástroj, ktorý zakotvuje okrem preventívnych opatrení voči nukleárnemu terorizmu aj represívne opatrenia na potrestanie ilegálnych činov súvisiacich s nukleárnymi materiálmi. Dohovor sa týka nukleárneho materiálu, ktorý je určený na mierové účely pri jeho preprave a čiastočne aj pri jeho vnútroštátnom používaní, preprave a skladovaní. Jeho ustanoveniam nepodliehajú nukleárne materiály určené na vojenské účely. Zmluvným stranám z neho vyplýva záväzok zabezpečiť ochranu nukleárneho materiálu pri medzinárodnej preprave a pri skladovaní počas nej na území zmluvného štátu. Úroveň fyzickej ochrany nukleárneho materiálu závisí od konkrétnej kategórie, v ktorej sa nachádza. Zmluvné strany sa ďalej zaväzujú, že nepovolia dovoz, tranzit ani vývoz nukleárneho materiálu, pokiaľ nedostanú od druhého zmluvného štátu potvrdenie o poskytnutí ochrany v súlade s dohovorom. Okrem fyzickej ochrany nukleárneho materiálu sa dohovor ďalej zaoberá trestaním ilegálnych činov v súvislosti s nukleárnym materiálom, a to konkrétne jeho ilegálneho získania, vlastníctva, používania, predávania alebo rozptyľovania, ďalej krádeže a odcudzenia, sprenevery alebo získania nukleárných materiálov podvodom.⁴⁷

Dohovor o fyzickej ochrane nukleárných materiálov vykazoval určité nedostatky vo vzťahu k prevencii a potrestaniu ilegálnych aktivít v súvislosti s nukleárnymi materiálmi. V roku 2005 bol preto prijatý Dodatok k dohovoru na diplomatickej konferencii vo Viedni, ktorý niektoré nedostatky dohovoru odstraňuje. Jeho prijatie je dôsledkom vývoja globálneho bezpečnostného prostredia po 11. septembri 2001 a súvisí najmä so zvýšenými opatreniami a prevenciou rozsiahlych teroristických útokov. Dodatok konkrétne zaväzuje zmluvné strany uskutočňovať všetky opatrenia na zaistenie ochrany nukleárných zariadení a materiálu určeného na mierové účely pri jeho používaní, skladovaní a transporte. Ďalej zakotvuje širokú spoluprácu medzi zmluvnými štátmi týkajúcu sa vyhľadávania a odhaľovania ukradnutého alebo pašovaného nukleárneho materiálu, zmierňovania následkov rádiologických sabotáží a prevencie a potlačania trestných činov súvisiacich s nukleárnym materiálom. Napriek skutočnosti, že Dodatok k dohovoru predstavuje významné opatrenie v oblasti nukleárnej bezpečnosti, v súčasnosti ešte stále nie je v platnosti, čo znamená, že jeho ustanovenia nemôžu byť v praktickej rovine plne implementované. Z hľadiska nukleárneho terorizmu to predstavuje závažnú prekážku pri realizovaní opatrení na jeho prevenciu a potlačanie. Ďalším závažným nedostatkom Dohovoru je skutočnosť, že nebol ustanovený nijaký verifikačný mechanizmus, ktorý by kontroloval dodržiavanie jeho záväzkov zo strany zmluvných štátov.

2.6 Medzinárodný dohovor o potláčaní činov nukleárneho terorizmu

Komplexnejším právnym nástrojom zaoberajúcim sa rovnako potláčaním nukleárneho terorizmu, ako aj jeho prevenciou, je Medzinárodný dohovor o potláčaní činov nukleárneho terorizmu (International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism) z roku 2005 (do platnosti vstúpil v roku 2007), ktorý prijalo Valné zhromaždenie OSN. Medzinárodný dohovor je založený na predchádzajúcich univerzálnych medzinárodných dohovoroch a protokoloch týkajúcich sa potlačania terorizmu, pričom predstavuje právny nástroj v oblasti, ktorá nebola adekvátne riešená v dohovoroch týkajúcich sa boja proti terorizmu ani dohovoroch v oblasti prevencie proliferácie nukleárných zbraní.

Primárnym cieľom Medzinárodného dohovoru je poskytnúť právny základ pre medzinárodnú spoluprácu v oblasti vyšetrovania a trestného stíhania páchatel'ov činov, pri ktorých ide o použitie, hrozbu použitia alebo zámer použiť nukleárne zbrane, nukleárny alebo rádiologický materiál, či uskutočniť útok na nukleárne zariadenia. Zároveň zakotvuje

---

⁴⁷ IAEA (1980): Convention on Physical Protection of Nuclear Material [online], Dostupné na internete: < <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/inf274r1.shtml> >

prehľbovanie spolupráce zmluvných štátov pri prevencii terorizmu, a to prostredníctvom zdieľania informácií a spolupráce pri vyšetrovaní trestných činov a pri procese extradície.⁴⁸

Význam Medzinárodného dohovoru spočíva v tom, že definoval nový trestný čin v rámci medzinárodného práva. Medzinárodný dohovor neobsahuje však samotný pojem terorizmus, ale jeho ustanovenia sa týkajú činov, ktoré sa vo všeobecnosti posudzujú ako teroristické. Je aplikovateľný len na trestné činy, ktorých páchatelmi sú jednotlivci, a ktoré sú svojím charakterom medzinárodné⁴⁹. Podľa medzinárodného dohovoru trestným činom je vlastníctvo, použitie alebo hrozba použitia nukleárneho a rádiologického materiálu a zariadenia s cieľom usmrtiť alebo zraniť, spôsobiť materiálne alebo environmentálne škody, alebo prinútiť osoby, štáty či medzinárodné organizácie konať alebo zdržať sa konania. Ďalej sa za trestný čin považuje neoprávnené získanie nukleárneho, rádioaktívneho materiálu alebo zariadení patriacich zmluvnému štátu prostredníctvom podvodu, krádeže, násilného získania a pod.⁵⁰

Na základe Medzinárodného dohovoru zmluvným štátom vyplýva povinnosť spolupracovať v oblasti prevencie a trestania trestného činu nukleárneho terorizmu, a to prijatím potrebných legislatívnych a technických opatrení. V oblasti legislatívnych opatrení sú zmluvné štáty povinné prijať na národnej úrovni zákony trestajúce trestný čin nukleárneho terorizmu podľa Medzinárodného dohovoru a zároveň stanoviť zodpovedajúce tresty. V oblasti technických opatrení sú zmluvné štáty viazané prijať nevyhnutné kroky zohľadňujúce relevantné odporúčania IAEA na zaistenie ochrany nukleárneho a rádiologického materiálu a zariadení s cieľom predísť neoprávnenému prístupu zo strany jednotlivcov k nemu.⁵¹ Efektivita Medzinárodného dohovoru tak závisí predovšetkým od implementácie jeho opatrení na národnej úrovni v rámci zmluvných štátov.

Nedostatkom Medzinárodného dohovoru o potlačaní činov nukleárneho terorizmu je skutočnosť, že nezakotvuje definíciu pojmu terorizmus. Jednotná medzinárodne uznávaná definícia terorizmu je totiž nevyhnutná z hľadiska posilnenia globálneho režimu boja proti terorizmu. K ďalším nedostatkom patrí vyňatie vojenských aktivít a vojenského personálu z trestného stíhania pri spáchaní trestného činu definovaného Medzinárodným dohovorom. A v neposlednom rade, Medzinárodný dohovor je kritizovaný pre jeho uplatňovanie len na trestné činy spáchané jednotlivcami, pričom nezakotvuje protiprávnosť činov nukleárneho terorizmu spáchaného štátnymi aktérmi.

2.7 Režimy kontroly exportu

Z hľadiska prevencie šírenia nukleárných zbraní, a teda aj nukleárneho terorizmu je relevantný Zanggerov výbor (Zangger Committee, ZC), ktorý bol vytvorený v roku 1971 ako medzivládny neformálny orgán⁵² na vypracovanie Zoznamu vybraných položiek pre tzv. Trigger List v súlade s NPT. Konkrétne ide o citlivý štiepny materiál, zariadenia a materiál určený na produkciu štiepneho materiálu, ktorý by mal byť predmetom záruk IAEA pri ich dodávkach štátom nevlastniacim nukleárne zbrane od zmluvných štátov NPT.

K činnosti ZC patrí pravidelné dopĺňanie a aktualizovanie zoznamu, čo súvisí predovšetkým s vývojom nových technológií a rizikom ich potenciálneho zneužitia. ZC

---

⁴⁸ UN (2005): International Convention on the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism [online]. Dostupné na internete: <<http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-15.pdf>>

⁴⁹ Medzinárodný dohovor nie je aplikovateľný na činy, pri ktorých páchatel' a obeť sú príslušníkmi toho istého štátu a v prípadoch, keď je páchatel' zadržaný na území štátu, ktorého je občanom.

⁵⁰ UN (2005): International Convention on the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism [online]. Dostupné na internete: <<http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-15.pdf>>

⁵¹ Ibid.

⁵² Status neformálneho orgánu znamená, že jeho rozhodnutia nie sú pre jeho členov právne záväzné.

nedisponuje žiadnym formálnym mechanizmom, ktorý by verifikoval plnenie a dodržiavanie režimu nukleárneho exportu. Dohody a rozhodnutia na úrovni výboru sú implementované prostredníctvom vnútroštátnej legislatívy členského štátu týkajúcej sa exportu.

Ďalšou inštitúciou významnou z hľadiska prevencie nukleárneho terorizmu je Skupina nukleárnych dodávateľov (Nuclear Suppliers Group, NSG), ktorá vznikla v roku 1978. Jej primárnym cieľom je pomocou koordinácie národných exportných kontrol nukleárneho materiálu, zariadení a technológií predísť ich zneužitiu na produkciu zbraní, a tým zabrániť horizontálnej proliferácii nukleárnych zbraní. NSG vypracovala smernice pre export nukleárneho materiálu, zariadení a technológií, ktoré sú publikované prostredníctvom IAEA vo forme dokumentu. V praktickej rovine to znamená, že položky možno exportovať do štátov nevlastniacich nukleárne zbrane len pod bezpečnostnými zárukami IAEA. Ustanovenia dokumentu sú implementované prostredníctvom národnej legislatívy členských štátov týkajúcej sa vydávania exportných oprávnení. NSG podporuje globálny neproliferačný režim tým, že jej členmi sú aj štáty stojace mimo režimu NPT. V praktickej rovine to znamená, že ich nukleárne aktivity sú podriadené medzinárodným záväzkom a povinnostiam.

Hlavný prínos kontrolno-exportných režimov spočíva v tom, že vypracovaním podmienok a procedúr pre export nukleárneho materiálu, zariadení a technológií zabraňujú ich zneužívaniu na iné ako mierové účely. Ich export je de facto podriadený medzinárodnej kontrole. V konečnom dôsledku vedú k obmedzeniu proliferácie citlivých materiálov, zariadení a technológií, a tým nepriamo tieto aktivity predchádzajú ich zneužitiu teroristickými skupinami. Ďalším významným faktorom je, že spolupráca štátov v rámci režimov pomohla posilniť exportné kontrolné systémy na národnej úrovni.

Na druhej strane, k najväčším nedostatkom kontrolno-exportných režimov patrí skutočnosť, že režimy sú dobrovoľné. V konečnom dôsledku teda závisí od členských štátov a ich národných záujmov, či budú implementovať režimy kontroly exportu prostredníctvom národnej legislatívy a do akej miery ich budú implementovať. Navyše, ani jeden režim nezahŕňa mechanizmy verifikácie dodržiavania záväzkov členských štátov, ani inštitúciu, ktorá by mala právo vynútiť si dodržiavanie záväzkov členských štátov v oblasti nešírenia nukleárnych zbraní.

ZÁVER

Hrozba nukleárneho terorizmu bude pravdepodobne dominovať bezpečnostným témam aj v budúcnosti, a to aj napriek skutočnosti, že doteraz nie je známy prípad úspešného použitia nukleárnych zbraní teroristickými skupinami. Toto tvrdenie súvisí najmä s existujúcimi predpokladmi pre pretrvávanie bezpečnostnej hrozby.

Na základe analýzy jednotlivých foriem nukleárneho terorizmu možno konštatovať, že súčasným teroristickým skupinám sa s najväčšou pravdepodobnosťou nepodarí v krátkodobom horizonte získať sofistikované nukleárne zbrane. To súvisí primárne s kvalitatívnymi vlastnosťami tohto druhu ZHN a nedostatočnými technickými a technologickými kapacitami neštátnych aktérov. Možno povedať, že nukleárne zbrane sú v súčasnosti pre teroristické organizácie nedosiahnuteľné. Z technického hľadiska vysoké riziko predstavuje získanie a použitie rádiologickej zbrane, keďže existuje niekoľko relatívne prístupných civilných zdrojov rádioaktívneho materiálu. Ďalšou vysoko rizikovou formou nukleárneho terorizmu je uskutočnenie konvenčného útoku na zariadenia skladujúce nukleárny materiál, a to z dôvodu nižšej úrovne ich zabezpečenia. Naopak, za menej pravdepodobné možno považovať získanie a použitie primitívnejšej nukleárnej zbrane, keďže jej produkcia a úspešné použitie si vyžaduje konkrétne uvedené technické schopnosti a zručnosti. Skutočnosť, že nukleárne zbrane nikdy neboli vo vlastníctve žiadnej teroristickej skupiny dokazuje, že práve technická a technologická náročnosť získania a manipulovania s nukleárnymi zbraňami je mimo schopností neštátnych aktérov.

Z dlhodobej perspektívy však získanie sofistikovaných nukleárnych zbraní teroristickými skupinami vylúčené nie je. Vývoj bezpečnostnej hrozby proliferácie nukleárnych

zbraní s cieľom uskutočniť teroristický útok bude ovplyvnený zmenami v bezpečnostnom prostredí v jednotlivých rizikových regiónoch a najmä medzinárodnou spoluprácou v boji proti nukleárnemu terorizmu. Aktuálny medzinárodný globálny nukleárny neproliferačný režim, ktorého základom sú analyzované medzinárodné právne a inštitucionálne nástroje, vykazuje určité nedostatky vo vzťahu k prevencii a potláčaniu nukleárneho terorizmu. Jeho prínosom je zákaz horizontálnej proliferácie nukleárnych zbraní, monitorovanie a kontrola fyzického zabezpečenia nukleárnych a rádioaktívnych materiálov a zariadení, hodnotenie kapacít štátu pri odhaľovaní a potláčaní ilegálnych aktivít v súvislosti s nukleárnym a rádioaktívnymi materiálmi a pod. Avšak zároveň jeho hlavným nedostatkom je fakt, že nezakazuje vlastníctvo nukleárnych zbraní u nukleárnych štátov a nedisponuje sankčnými mechanizmami na vynútenie si dodržiavania záväzkov zmluvných štátov vyplývajúcich z neproliferačných zmlúv. Navyše, medzi jeho signatármi absentujú kľúčoví aktéri v oblasti proliferácie nukleárnych zbraní. Ich nukleárne programy sa tak nachádzajú mimo medzinárodnej kontroly. V praktickej rovine to znamená, že nemožno overiť využívanie ich programov výlučne na mierové účely a zároveň overiť ich zabezpečenie a kontrolu voči snahám teroristických skupín o ich získanie. Tento stav významne zvyšuje riziko získania nukleárnych zbraní teroristickými skupinami, a preto bude nukleárny terorizmus aj naďalej predstavovať výzvu v oblasti medzinárodnej bezpečnosti.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ACKERMAN, G. A. - BALE, J. M. (2009): Profiling the WMD Terrorist Threat. In *WMD Terrorism: Science and Policy Choices*. Cambridge: MIT Press, 2009. s. 11 - 45. ISBN 978-0-262-01298-0.
2. ALLISON, G. (2004): *Nuclear Terrorism*. New York: Henry Holt and Company, 2004. 209 s. ISBN 0-8050-7651-4.
3. COLE, B. (2011): *The Changing Face of Terrorism: How Real is the Threat from Biological, Chemical and Nuclear Weapons?* London: I.B. Tauris, 2011. 277 s. ISBN 987-1-84511-893-8.
4. EICHLER, J. 2010. *Terorismus a války v době globalizace*. Praha: Univerzita Karlova, 2010. 397 s. ISBN 978-80-246-1790-9.
5. FERGUSON, CH. D - POTTER, W. C. (2006): Improvised Nuclear Devices and Nuclear Terrorism [online]. In: *Weapons of Mass Destruction Commission*, 2006. [cit. 2012-11-25] Dostupné na internete: <<http://www.blixassociates.com/wp-content/uploads/2011/03/No2.pdf>>
6. FERGUSON, CH. D - POTTER, W. C. (2004): *The Four Faces of Nuclear Terrorism*. Monterey: Center for Nonproliferation Studies, 2004. 336 s. ISBN 91-38-22582-4.
7. IAEA (1994): Convention on Nuclear Safety [online]. In: *International Atomic Energy Agency*, 1994. [cit. 2012-12-11]. Dostupné na internete: <<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/inf449.shtml>>
8. IAEA (1980): Convention on Physical Protection of Nuclear Material [online]. In: *International Atomic Energy Agency*, 1980. [cit. 2012-12-11]. Dostupné na internete: <<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/inf274r1.shtml>>
9. IAEA (1997): Joint Convention on the Safety of Spent Fuel Management and on the Safety of Radioactive Waste Management [online]. In: *International Atomic Energy Agency*, 1997. [cit. 2012-11-30]. Dostupné na internete: <<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1997/infcirc546.pdf>>
10. IAEA (2009): Nuclear Security Plan for 2010-2013 [online]. In: *International Atomic Energy Agency*, 2009. [cit. 2012-11-20]. Dostupné na internete: <http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC53/GC53Documents/English/gc53-18_en.pdf>.

11. IAEA (2012): IAEA Safeguards Overview: Comprehensive Safeguards Agreements and Additional Protocols [online]. In: *International Atomic Energy Agency*, 2012. [cit. 2012-11-30]. Dostupné na internete: <http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/sg_overview.html>
12. IAEA (2012): Research Reactors Database [online]. In: *International Atomic Energy Agency*, 2012. [cit. 2012-11-25]. Dostupné na internete: <<http://nucleus.iaea.org/RRDB/RR/ReactorSearch.aspx?filter=0>>
13. IAEA (2012): Illicit Trafficking Database [online]. In: *International Atomic Energy Agency*, 2012. [cit. 2012-11-25]. Dostupné na internete: <<http://www-ns.iaea.org/downloads/security/itdb-fact-sheet.pdf>>
14. IPFM (2011): Global Fissile Material Report 2011 [online]. In: *International Panel for Fissile Material*, 2011. [cit. 2012-11-25]. Dostupné na internete: <<http://fissilematerials.org/library/gfmr11.pdf>>
15. KAZANSKÝ, R. (2011) *Bezpečnostná politika - teória konfliktov*. Banská Bystrica: UMB, 2011. 124 s. ISBN 978-80-557-0250-6.
16. UN (2005): International Convention on the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism [online]. In: *United Nations*, 2005. [cit. 2012-11-30]. Dostupné na internete: <<http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-15.pdf>>
17. TEREM, P. (2008): *Jadrové zbrane - ich význam a vplyv na svetovú politiku*. Banská Bystrica: UMB, 2008. 290 s. ISBN 978-80-8083-531-6.
18. UN (1968): Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons [online]. In: UN [cit. 2012-11-30]. Dostupné na internete: <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/pdf/NPTEnglish_Text.pdf>

KONTAKT

Mgr. Daša Adašková, PhD.
 Katedra medzinárodných politických vzťahov
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/B
 85235 Bratislava
 E-mail: dasa.adaskova@euba.sk

THE GENEVA TALKS AND THE EUROPEAN UNION: CONDITIONALITY AND SOCIAL LEARNING OR STRATEGIC SOCIALIZATION?¹

Levan Makhashvili, MA

*Článok doručený do redakcie / Date submitted: 11. 12. 2012**Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 12. 2. 2013**Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013***ABSTRACT**

The Geneva Talks – a negotiations' framework founded after the EU brokered 'Cease-Fire Agreement' ending the dramatic August 2008 war between Georgia and Russia – has brought only marginal progress. It is thus striking why the European Union could not make the Geneva Talks a successful story. The paper discusses the EU instruments and mediation types to explain the failure. The analysis reveals that the EU mediation styles have been only partially effective. It also demonstrates that EU conditionality and social learning have failed to succeed because of a strong 'patron' state in the region – Russia. The examination further suggests that the separatists merely and strategically socialize themselves to get more benefits rather than to internally change their deep-rooted interests. The paper thus concludes that because of these shortcomings the EU has been incapable of pushing the negotiations to a successful end.

Key words: mediation style, European Union, Russia, conditionality, social learning, strategic socialization

JEL: F51

INTRODUCTION

The Geneva Talks – a negotiations' framework founded on the bases of the EU brokered 6-point Cease-Fire Agreement ending the dramatic August 2008 war between Georgia and Russia – has been under limited academic and public attention since its launching.

Despite the desperate efforts of the European Union, the United Nations, the Organization of Security and Cooperation in Europe and the United States of America to reconcile Georgia and Russia and to provide 'stability, security and conflict resolution' in the region, the politically significant negotiations have not achieved more than these. Indeed, hard militarization, declarations of independence of the secessionist entities of Abkhazia and South Ossetia by Russia, termination of UN and OSCE missions and other abruptly negative processes have been witnessed in the conflict regions. 'Incident Prevention and Response Mechanism' (IPRM) that was adopted at the 6th meeting of the Geneva Talks and still presents the only format for discussing the existing problematic issues on the ground, could not manage to bring any significant progress either.

While not ignoring the roles and influence of other participants, this paper focuses particularly on the European Union and its (in)ability to change the preferences of the separatist Abkhazia and South Ossetia. As a broker and an active participant of the negotiations, it is thus

---

¹ The research paper was prepared within the Academic Fellowship Program of International Higher Education Support Program of Open Society Foundations.

striking *why the European Union could not manage to make the Geneva Talks a successful story.*

The paper will investigate the negotiating styles and instruments of the European Union to answer the research question. It particularly discusses the types of mediation developed in the theory of international negotiations and international crises mediation, namely ‘facilitation, formulation and manipulation’, and tries to identify which one of them best suits to the European Union during the Geneva Talks. The analysis also accommodates the exploration of the shortcomings of the EU mediation style that contributes to the failure of the negotiations. In addition, the paper examines the EU instruments (i.e. conditionality and social learning) and investigates whether they are responsible for any kind of progress of the negotiations or other processes (like strategic socialization) better explain the change.

Several indicators of the progress potentially accelerated by the European Union will be introduced and evaluated hereinafter: any change in the behavior of the representatives of secessionist Abkhazia and South Ossetia; any significant agreement adopted on the negotiations in Geneva; and any resulted progress on the ground. Prior analysis suggests several hypotheses: first, taking the adoption of the IPRM on the Geneva Talks into consideration, it could be argued that the EU managed to change behavior of the delegates of separatist Abkhazia and South Ossetia on ‘*Geneva talks*’ level. Second, contrary to the negotiations’ table, the situation in the regions has deteriorated, thus, probably indicating that the EU failed to change deep-rooted preferences of the secessionist entities through its instruments and mediation styles and to obtain progress in conflict resolution *on ground*. And third, because of these processes during the negotiations and in conflict regions, it can be expected that the EU mediation style is partially effective, but not decisive enough to push the disputants to the final agreement.

Scholarly articles, official documents of the Ministry of Foreign Affairs (MFA) of Georgia and of EU institutions, agreements signed between the European Union and Georgia, online media articles and interviews with Georgian officials will be used as an empirical and theoretical evidence to analyze the topic, to answer the research question and to test the hypotheses.

1 Mediation style and the European Union

Mediation is a third-party intervention with the main goal of a mediator ‘to enhance the incentives for an agreement by altering the payoff structure of the bargain [...] by adding, denying, promising or threatening side payments to negotiations thereby increasing the prospects for a win-win agreement’². Scholars come to an agreement that mediators differ from each other on the basis of several circumstances, including intensity of their activities during the negotiations, their bargaining strategies, degree of involvement, degree of creativity and proactivity, level of utilization of their leverages and other manipulative instruments, etc. There is no doubt that each style of mediation has its own distinguished and peculiar influence on the process and ultimate results of the negotiations.

1.1 Mediation styles

Following other scholar’s classifications, Wilkenfeld et al.³ identify three types of mediation: facilitation, formulation and manipulation.

Mediator as a *facilitator* (or as others also call it a *communicator*) serves a role of antennae transmitting information and other communicative messages from one party to

---

² Tocci, N. (2004): *Conflict Resolution in the European Neighbourhood: The Role of the EU as a Framework and as an Actor*, p. 3.

³ Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*.

another⁴. Facilitative mediation includes but is not limited to ‘[providing] the physical space for negotiations, [...] [organizing] logistics of the negotiation process, [collecting] information, [setting] agenda regarding which issues will be discussed and in what order, and/or [assisting] conflicting parties in understanding the messages being conveyed among parties [...] [and channeling] messages between disputants, especially when face-to-face communication isn’t possible or desired’⁵.

In other words, facilitation accommodates several roles: ‘the process facilitator; the facilitator of communication, compromise, and convergence; and the facilitator of cognitive change, attempting to induce the parties to see the problem in a new light and view each other empathetically, without making specific suggestions regarding potential solutions’⁶. A very important point worth mentioning is that a degree of involvement of a facilitative mediator in the substance of the negotiations is minimal. This kind of mediator is actually limited to ‘ensuring continued, and [...] constructive, discussion and dialogue among disputants’⁷ and is ‘non-evaluative, non-coercive, and non-directive over outcomes’⁸. That’s why, many researchers criticize this kind of ‘restrained intervention’ as being not a ‘true mediation’⁹.

Mediator as *formulator* goes further by increasing degree of its involvement and actually contributing to the negotiating process. Contrary to the facilitation, formulative mediation includes ‘conceiving and proposing new solutions to the disputants [...] by [redefining] the issues at hand in a conflict and [...] [attempting] to employ innovative strategies aimed at ‘unblock(ing) the thinking of the conflicting parties’¹⁰. Hence, the mediator’s proactive creativity is recognized and highly valued as it can push the mediation process to a successful end by suggesting fresh ideas and proposals. However, whatever idea, proposal, strategy or outcome there is on the negotiation table, formulative mediation does not combine any type of coercion, i.e. disputants are free to choose the options and to abide the voluntarily accepted rules.

Comparing to facilitator and formulator, mediator as *manipulator* is most intensively and actively involved in the negotiations. Its proactivity is expressed not only in its strategy to use *facilitator’s* roles but also in its attempt to ‘manipulate the parties into agreement’¹¹ by using its own beneficial position and manipulative instruments. A classical method of manipulation by utilizing leverages is reckoned to be a situation when compliance to the agreement or cooperative spirit during the negotiations is praised by incentives (or ‘carrots’) while non-compliance or non-cooperation is punished by costly sanctions (or ‘sticks’). In most cases, only powerful third parties can pursue manipulative mediation. Indeed, there will be little chance for progress if mediator’s reputation is severely undermined or if there are doubts about the perceived power and credibility of its ‘sticks and carrots’.

---

⁴ Keashly, L. - Fisher, R. J. (1996): A Contingency Perspective on Conflict Interventions: Theoretical and Practical Considerations.

⁵ Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*, p. 70.

⁶ Hoppman, P.T. (1996): *The Negotiation Process and the Resolution of International Conflicts*. Columbia: University of South Carolina Press. In Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*. London: Routledge, p. 70.

⁷ Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*, p. 71.

⁸ Keashly, L. - Fisher, R. J. (1996): A Contingency Perspective on Conflict Interventions: Theoretical and Practical Considerations, p. 238.

⁹ Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*, p. 71. Dixon, W. J. (1996): Third-party Techniques for Preventing Conflict Escalation and Promoting Peaceful Settlement, p. 655.

¹⁰ Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*, p. 72. Zartman, I.W. - Touval, S. (1996): International Mediation in the post-Cold War Era, p. 454.

¹¹ Touval, S. - Zartman, I.W. (1985): Introduction: Mediation in Theory, p. 12.

Scholars legitimately argue that mediation is not a fixed process. It indeed ‘changes as the dispute changes and as the intermediary and the disputants gain information and skill’¹². It is therefore expected that mediators adapt to the process changes by evaluating, revising and altering their mediation styles in order to adjust to a given situation and to more efficiently mediate the dispute¹³. So, certain type of mediation could be best suited to and most beneficial in certain kind of crises. For example, one school of researchers believes that facilitative mediation is the most effective strategy ‘for securing long-lasting, mutually beneficial outcomes and resolving the fundamental causes of conflicts’¹⁴. They argue that ‘disputing parties should arrive at their own solutions rather than having outcomes developed and/or imposed by a third party’. They also criticize the manipulative strategies for damaging the ‘atmosphere of good will, trust, and joint problem solving’ between the parties’¹⁵. However, other scholars don’t see high-level efficiency of facilitative mediation in disputes other than ‘low-intensity conflicts’¹⁶.

Contrary to Jabri, Kelman and their ideological colleagues, Schelling¹⁷ advocates a formulative mediation with the reason that it utilizes more effective instruments for successful negotiations. By initiating and suggesting fresh proposals (that are out of vested interests, subjective perceptions, political pressure and short-termism) to the disputants, the formulator takes the responsibility of perceived ‘capitulations or concessions’ from the stalemates and in turn gives them opportunity to reassess the cost-benefit calculations, redefine their cognitive structures and possibly accept the proposals paving the way to the conflict resolution.

Bercovitch¹⁸ and Bercovitch & Houston¹⁹ take a different stance by presenting empirical data indicating the effectiveness of manipulative mediation (52% success rate in international conflicts with only 32% for facilitation). Berridge²⁰ supports the argument as well noting that ‘the mediator needs to employ a judicious combination of carrots and sticks, together with deadlines and [to] press manipulation in order to sustain diplomatic momentum’. Wilkenfeld et al. affirm that ‘manipulative mediators’ ability to provide side payments to crisis actors makes them especially effective in helping to manage crises’, as they ‘can change the overall stakes of a situation in order to encourage agreements even in the most dangerous and hostile environments’²¹. However, manipulator must be careful in strictly and coercively pushing to an agreement in order to avoid unexpected negative consequences. It is also argued that ‘since manipulation ‘only alters the relative costs of conflict and deflates each party’s reservation point,’ it ‘is likely to have a lesser effect on tension reduction’ because it does not necessarily lead to the outcome that is ‘in line with the true distribution of capabilities’²².

---

¹² Princen, T. (1992): *Intermediaries in International Conflict*, p. 65.

¹³ Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*, p. 75.

¹⁴ Jabri, V. (1996): *Discourse on Violence: Conflict Analysis Reconsidered*. Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*, p. 75.

¹⁵ Kelman, H. C. (1992): *Informal Mediation by the Scholar/Practitioner*. Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*, p. 75.

¹⁶ Hiltrop, J. M. (1989): *Factors Associated with successful mediation*. Donohue, W. A. (1989): *Communicative Competence in Mediators*.

¹⁷ Schelling, T. C. (1960): *The Strategy of Conflict*.

¹⁸ Bercovitch, J. (1986). *International Mediation: A Study of the Incidence, Strategies and Conditions of Successful Outcomes*.

¹⁹ Bercovitch, J. - Houston, A. (1996). *The Study of International Mediation: Theoretical Issues and Empirical Evidence*.

²⁰ Berridge, G. R. (2002): *Diplomacy: Theory and Practice*, p. 201.

²¹ Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*, p. 76.

²² Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*, p. 80. Beardsley, K. et al. (2004): *Mediation Style and Crisis Outcomes in the Twentieth Century*, p. 12.

Proponents of facilitative, formulative and manipulative mediation seem to suggest extremes of their positions by exaggerating particular type of mediation while undermining the others. The best type of mediation is more likely to be a mixture of all three. As Wilkenfeld *et al.* more precisely and clearly express this point, ‘reformulations and suggestions offered by [formulator], and the sanctions and rewards offered by [manipulator] create new options for parties, and ‘a way out’ that were not there without the mediator’²³.

1.2 European Union mediation style

The European Union (together with other co-chairs of the Geneva Talks) provides a physical space (i.e. ‘good offices’) to the disputants in the Palais Des Nations building in Geneva, Switzerland. In order to continue negotiations deadlocked by legitimacy problems of the secessionist participants, the disputants agreed to meet in one official and two unofficial formations. Official plenary sessions accommodate the US, Georgian and Russian officials while other two informal working groups let separatists as well as representatives of legitimate governments of Abkhazia and South Ossetia (under Georgian delegation) to attend the negotiations. The latter is the format where disputants sit face-to-face discussing security issues and questions concerning the Internally Displaced Persons²⁴. It is also a forum where the European Union could have the most frequent contacts with and thus possibility to influence the representatives of the breakaway regions. The divided structure and a tense nature of the negotiations push the EU to play the roles of facilitative mediator transmitting messages among the disputants and formal and informal working groups. Moreover, the EU actively accommodates the functions of a formulative mediator by providing with various proposals to the stalemates with the aim to de-escalate the situation on the ground, to obtain and maintain stability there and to remedy the most acute demands of the counterparts.

However, it is also apparent that this is not enough for decisive progress. The situation on ground remains extremely tense. It seems as if the EU’s less substantial involvement (i.e. less ‘aggressive’ mediation style) traps the negotiations into a deadlock. It would be wise for the European Union to use manipulation to push the disputants to the agreement, i.e. to “deliberately alter the relative bargaining strength” by offering ‘threats and promises’²⁵. But this is where the most striking limitations to the EU mediation style come into play. As scholars emphasize, mediators cannot exclusively and independently select mediating style relevant to the negotiations. Its participants usually limit the maneuverability of a mediator. In other words, disputants’ preferences, power and effectiveness often influence and mirror the mediation styles employed by a mediator. This is true to the Geneva Talks - the EU is not in a position to effectively use its mediating power and leverages in order to successfully conciliate the counterparts. Russia as one of the Geneva Talks participants, is strongly believed to be an enduring counterweight vis-à-vis the European Union. Russia can (and actually does) severely restrict the EU’s ability to manipulate the disputants to the agreement.

In spite of the limitations to the EU mediation style, there is still some opportunity of success. Although privacy and lack of transparency of the negotiations make it difficult to thoroughly observe the patterns of and instruments utilized by the EU, next chapter hereinafter will nevertheless examine how the EU applies its two most important instruments of Europeanization – conditionality and social learning – to influence the Geneva Talks participants, and whether they are effective or not.

---

²³ Wilkenfeld, J. et al. (2005): *Mediating International Crises*, p. 79.

²⁴ Mikelidze, N. (2010): *The Geneva Talks over Georgia’s Territorial Conflicts: Achievements and Challenges*.

²⁵ Tocci, N. (2004): *Conflict Resolution in the European Neighbourhood: The Role of the EU as a Framework and as an Actor*, p. 2.

2 EU conditionality and social learning

The idea of the EU conditionality or the policy of so called ‘sticks and carrots’ ‘is based on cost-benefit calculations in which domestic change is a response by the applicants to the material and social benefits offered by the [EU]’²⁶. In other words, as believed by some scholars, the EU is capable of changing ‘the strategic calculations of the players in the conflict’ through conditionality by granting or removing ‘aid, trade, investment, security guarantees, membership of an international organizations’ etc., that can, in turn, speed up a conflict resolution²⁷. However, conditionality does not have decisive impact on vested interests and deep-rooted changes of the actors. Conditionality may only influence the disputants’ short-to-medium term interests. That is, the actors ‘simply alter their actions to account for a change in context’²⁸. As Tocci further explains, ‘the more deep-rooted change that occurs through the transformation of identity and interests can only occur over the longer term’ without ‘coercion and incentives, but through an endogenous processes of social change. Over time and through institutional contact actors may alter their perceived identity and interests’²⁹. This process is known as social learning. It involves the actors into persuasion, argumentation, socialization, etc. that leads to the changes of identity, “perceived interests and ensuing action”. In this sense, participation of the secessionists in the negotiations is believed to be an important step towards the resolution³⁰.

Being usually in a superior position, the Union can ‘either directly [...] coerce [the conflict parties] into agreeing on an acceptable solution or indirectly [...] shift the domestic balance of power by encouraging moderate groups and discouraging hard-liners’³¹. Although this is true for the countries striving for the immediate EU membership, it fails when it comes to the Eastern Neighborhood. Not surprisingly one of the main reasons of the failure is another strong player in the region – Russia which successfully competes with the Union and makes the conditionality and social learning less effective, if not marginal.

It is however important to mention that conditionality and social learning don’t inevitably cause conflict resolution. In other words, ‘[if] policies of conditionality are viewed as insufficiently legitimate, if existing domestic practice is uncontested, if EU norms are insufficiently related to domestic norms or if institutional ties are too weak’, efficiency of these

---

²⁶ Schimmelfennig, F. – Engert, S. - Knobel, H. (2003). Costs, Commitment, and Compliance. The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia, and Turkey, p. 11. Schimmelfennig, F. - Sedelmeier, U. (2004): Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe, p. 662. Hill, C. (2001): The EU’s Capacity for Conflict Prevention. Smith, K. E. (1998a): Conflict Prevention; In *The making of European Union Foreign Policy: the Case of Eastern Europe*, p. 139. See also Smith, K. E. (1998b): The Use of Political Conditionality in the EU’s Relations with Third Countries: How Effective?

²⁷ Tocci, N. (2004): Conflict Resolution in the European Neighbourhood: The Role of the EU as a Framework and as an Actor, p. 3.

²⁸ Tocci, N. (2004): Conflict Resolution in the European Neighbourhood: The Role of the EU as a Framework and as an Actor, p. 14.

²⁹ Tocci, N. (2004): Conflict Resolution in the European Neighbourhood: The Role of the EU as a Framework and as an Actor, p. 14-15.

³⁰ Checkel, J. (2003): *International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework*.

³¹ Emerson, M. et al. (2004): Europeanization and conflict resolution: case studies from the European periphery, p. 12.

instruments will more likely be severely reduced³². In this case, disputants will use other strategies to temporarily adjust to the situation without having changed deep-rooted interests and identity. Or as several scholars highlight³³ and Emerson and his colleagues put it effectively, the ‘EU conditionality generates ‘simple learning’. This means that rationally calculating players, confronted by institutional constraints, may easily alter their strategies and tactics in order to achieve their objectives. But this does not mean that they will therefore change their underlying identities’³⁴.

During the Geneva talks, the EU instruments have not been effective enough due to their serious limitations.

2.1 Geneva Talks and EU social learning

In an e-mail interview with the official of the MFA of Georgia, the interviewee talked about blatant changes in the behavior of the representatives of Abkhazia and South Ossetia between the first and last meetings of the Geneva talks. The interviewee highlighted that during the first meeting these delegates behaved in a very uncivilized manner and used a lot of words which are out of norms and ethics of diplomatic relations. They stood on harsh positions, only demanding certain actions and not expressing readiness or willingness for any compromise. Daniel Fried, Assistant Secretary of State of the USA at the time, also proves this information: ‘authorities from South Ossetia and Abkhazia did not exhibit [...] cooperative spirit [...] and attempted to force a number of demands’³⁵. As the Georgian official continued in the interview, last meeting proved their behavioral progress – these delegates behaved in a much more civilized way. The interviewee further remarked that it was apparent how the separatist delegates progressed from meeting to meeting. After six such meetings in Geneva, the IPRM was established. That’s why, it is tempting to conclude that social learning played its role in socializing these people into international environment and making them relatively more compromise-builders.

The newly adopted mechanism of the IPRM might be reckoned as a success of the Geneva talks, as its task is ‘to reach and maintain security and stability in the occupied regions’³⁶. Nevertheless, the situation was not improved on the ground. Apart from purely technical issues, the participatory sides failed to achieve any relatively valuable decision that can *actually* provide and sustain ‘security and stability’ in the conflict regions³⁷. It is thus essential to search for another explanation that clarifies the deterioration of the situation. I point at the role and interests of Russia as a stronger power in the region and a supporter of the secessionist entities (it will be discussed later in the paper).

---

³² Tocci, N. (2004): Conflict Resolution in the European Neighbourhood: The Role of the EU as a Framework and as an Actor, p. 15.

³³ Checkel, J. (1999a): Norms, Institutions and National Identity in Contemporary Europe. Checkel, J. (1999b): Social Construction and Integration.

³⁴ Emerson, M. et al. (2004): Europeanization and conflict resolution: case studies from the European periphery, p. 12.

³⁵ Kellerhals, M. (2008): Geneva Talks Seek Stability, Security in Georgia, U.S. Says.

³⁶ Ministry of Foreign Affairs of Georgia (2009): *Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Georgia on the seventh round of the Geneva Talks held on September 17*. EU Council (2009): *Proposals for joint incident prevention and response mechanisms*.

³⁷ Recent events in the region prove this statement (Please, see Ministry of Foreign Affairs of Georgia, 2011).

2.2 Geneva Talks and EU conditionality

The EU conditionality is vague and weak because the most important incentive – full membership³⁸ – is missing from all documents³⁹. Even if we assumed that the full membership or any other strong incentive had been offered before, it would less likely have worked effectively because of several reasons. These reasons also explain why it has been impossible so far to settle the conflict. They are formulated by various scholars and will be examined hereinafter.

For these reasons, former State Ministers of Georgia for Reintegration is skeptical about the current EU foreign policy modes. In an interview in Brussels the minister was clear that whatever the EU had been doing in Geneva, it couldn't have brought tangible results in the conflict resolution. He believed that with the Lisbon Treaty the EU would be more influential and effective in the field within the nearest future (Interview with State Minister of Georgia for Reintegration, 2010). However, there has been no significant improvement of the EU's position since the signing of the Lisbon Treaty. And there is no remarkable institutional activity at the moment to expect otherwise.

The only possible scenario changing the attractiveness of Georgia for the secessionists seems to be the readiness of the EU to grant the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement and Visa-free regimes to Georgia in response of the free and democratic parliamentary elections in the country in October, 2012. If these EU incentives are realized by Georgia, it will certainly have some influence over the preferences of the separatists.

2.3 Role and Interests of Russia

It is clear that the behavior of the separatists has changed. But it has not been reflected into conflict resolution. Indeed, the situation in the conflict regions is tenser. I believe it is Russia that seriously limits the EU's effectiveness and that pushes the conflict resolution towards a deadlock.

The starting point is a set of assumptions swarmed in single article by Nicu Popescu in one of his works⁴⁰ but originally developed by other scholars. Popescu discussed the conditions in which a process of Europeanization might be successful. These conditions include the variations in potential costs and benefits of Europeanization for the conflict sides, attractiveness of Europeanization 'for the protector state of the secessionist entity' (Russia in this case), possible alternatives to the process, etc.

Russia obviously is another power in the South Caucasus with its own interests⁴¹, and has much stronger influence on the region than the EU. It supported Abkhazia and South Ossetia militarily before and during the august war in 2008, followed by their recognition as independent states by Russia. The regions are extremely depended on Russia in all aspects, including, especially, militarily and economically. Clearly, Russia has played the role of their "patron". Thus, it would have been a smart decision from the EU to put a pressure on the secessionist regions through influencing Russia. However, the EU has a little or no leverage on

---

³⁸ Schimmelfenig, F. - Sedelmeier, U. (2004): Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe, p. 662.

³⁹ Partnership and Cooperation Agreement, ENP Action Plan, Eastern Partnership, planned Association Agreement.

⁴⁰ Popescu, N. (2004): Europeanization and conflict resolution: a view from Moldova.

⁴¹ See Legvold, R. (2007, ed.): *Russian Foreign Policy In The Twenty-First Century And The Shadow Of The Past*. Çelikpala, M. (2010): Security in the Black Sea Region. Adomeit, H. - Åslund, A. (2005): Russia versus the United States and Europe – or "Strategic Triangle"? Developments in Russian Domestic and Foreign Policy, Western Responses, and Prospects for Policy Coordination. Götz, R. (2007): Russian Gas and European Energy Security. Halbach, U. (2010): Ungeöste Regionalkonflikte im Südkaukasus.

the country (unlike Turkey⁴²). The reason of this is at least two-fold. First, Russia is not keen on Europeanization that would stand the EU in a relatively preferential, superior position. And second, Russia is militarily, economically and strategically strong enough to negotiate with the EU from an equal position.

Abkhazia and South Ossetia, due to 'cross conditionality' (offers from the EU and Russia at the same time), are also reluctant to Europeanization. Russia offers them 'independence' and military/political/economic assistance without much concern about democratization. In turn, the EU recognizes Georgia's territorial integrity and leaves those entities unrecognized. Most importantly, EU's perspective on the conflict resolution automatically means the loss of their *de-facto* sovereignty. Hence, the solution through Europeanization is much more costly than beneficial for these entities. As a result, they prefer being under Russian (rather than the EU) umbrella. These three conditions – unattractiveness of Europeanization for Abkhazia and South Ossetia, and for their 'protector state',⁴³ and more costs for Europeanization than benefits⁴⁴ – significantly decrease the chances for the conflict resolution at the Geneva Talks.

3 Conditionality and social learning vs. strategic socialization

Despite some potential success during the Geneva talks, the situation on ground remains deteriorated. It clearly indicates that the Geneva Talks format is not successful. Here is a question: then why did the secessionist delegates change their behavior? This drives the analysis to the supposition that the separatists changed their behavior during the negotiations as part of their strategic calculations rather than because of social learning or conditionality. In other words, the separatists, 'confronted by institutional constraints' (i.e. the Geneva talks framework), changed their behavior as a part of their tactical/strategic maneuver, however, this doesn't actually change their rooted identities, vested interests and ultimate preferences. Again, the latter argument can be strongly backed up by the situation on ground, where neither IPRM nor any other instrument has been working successfully enough. This occurrence is conceptualized in this paper as *strategic socialization*. While considering the socialization process in the CFSP⁴⁵ Council Working Groups, Juncos and Pomorska explain that 'where [...] evidence of internationalization of norms is still lacking, compliance with [cognitive scripts] can be better explained by strategic factors: long-term perspective of the negotiations and reputation'⁴⁶. In other words, 'socialization may be better perceived as a strategic action undertaken by actors, pursuing their interests and resulting from [...] rational cost-benefit calculations [...] The actors' motivation to follow social pressures stems from the desire to maintain or improve their position within the group, as part of their long-term interest calculation. Legitimacy and reputation, factors contributing to one actor's status in a group, become highly appreciated as they improve the chances of getting the national interest reflected

---

⁴² See Tocci, N. (2008): The EU and Conflict Resolution in Turkey and Georgia: Hindering EU potential Through the Political Management of Contractual Relations.

⁴³ Popescu, N. (2004): Europeanization and conflict resolution: a view from Moldova.

⁴⁴ Schimmelfennig, F. et al. (2003): Costs, Commitment, and Compliance. The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia, and Turkey. Popescu, N. (2004): Europeanization and conflict resolution: a view from Moldova.

⁴⁵ Common Foreign and Security Policy of the European Union.

⁴⁶ Juncos, A. E. - Pomorska, K. (2006): Playing the Brussels game: Strategic socialisation in the CFSP Council Working Groups, p. 4.

in the policy outcome. Credibility is particularly important in the case of iterated negotiations [...] where frequent and repetitive contacts with the same group of officials occur⁴⁷.

This argument is true to the Geneva Talks too. Indeed, intensive and imaginative socialization is in interest of and beneficial for the secessionists for several reasons. First, there is an illusion as if the disputants are under control of and loyal to the mediators, including the European Union. Second, reputation of a harsh actor is capitulated from the negotiations table while reputation of a compromise-builder is introduced. And third, in the long term the loyalty and positive reputation improves levels of 'legitimacy' and credibility of the disputant in the negotiations. Hence, having control over the processes in the conflict regions, it was more beneficial for the secessionists to socialize themselves strategically and to express imaginative readiness for and openness to a compromise and the mediator's activities. In other words, strategic socialization enabled the separatists both to recover their reputation, 'legitimacy' and credibility, and to remain loyal to their deep-rooted and vested ('national') interests at the same time.

The relative success of the EU mediation styles needs to be evaluated in this context as well. The EU mediation was as effective as the disputants let it to be. The most valuable outcome of the Geneva Talks – the IPRM – was a result and example of strategic socialization: separatists expressed their fake negotiative spirit with this decision while obstructing its day-to-day working process in the conflict regions.

4 Results

It was expected that the EU was relatively effective during the negotiations by using different mediation styles. Indeed, the pressure and institutional constraints created by the EU as a mediator was successfully reflected in behavioral change of the representatives of Abkhazia and South Ossetia. Nevertheless, this was not decisive enough for ultimate conflict resolution. This is to say that the third hypothesis of the paper proves to be correct.

'Confronted by institutional constraints' and mediation pressure, the separatists changed their behavior but they socialized themselves strategically rather than internally. In other words, their behavior was based on costs and benefits calculation expressing a facade negotiative spirit but actually maintaining the status quo. This has stronger explanatory power after examination of the deteriorated situation in the conflict regions. Thus it can be argued that the first hypothesis is false because the European Union actually failed to effectively influence the secessionists through social learning. It also indicates that the second hypothesis of the paper is correct stating that the EU was not successful in changing the deep-rooted preferences of the separatist entities through its instruments and mediation styles and to obtain a decisive progress in conflict resolution on the ground.

In sum, the EU was unable to make the Geneva Talks a successful story because of Russia and strategic socialization of the separatists that decisively undermined the power of the EU instruments and mediation.

5 Theoretical understanding

This paper mainly focuses on sociological institutionalism and rationalist/power-based models and tries to identify the thought of school that best explains the processes of the Geneva Talks.

---

⁴⁷ Juncos, A. E. - Pomorska, K. (2006): Playing the Brussels game: Strategic socialisation in the CFSP Council Working Groups, p. 4.

5.1 Sociological institutionalism

Lewis argues that '[basic] actor properties are treated as endogenous to institutional environments, where interaction and the exchange of views can lead to the creation of new identities, attitudes, or roles – or the multiplication and nesting of existing identity configurations'⁴⁸.

Other researchers share the same argument and believe that 'persuasion and argumentation' (i.e. social learning) are the drivers of the 'socialized negotiation in a 'thick' institutional environment'⁴⁹. Looking at the case of this paper, the Geneva talks might be reckoned as a 'socialized negotiation', the highest platform, the strongest source of socialization and relatively permanent negotiation framework in which the representatives of South Ossetia and Abkhazia have ever participated. That's why, one may argue that the meetings with the disputants and the EU's desperate efforts to socialize separatists and to make them more compromise-builders *through social learning* achieved its goals (e.g. the IPRM was established after six such meetings).

However, as it was clarified, it was a strategic move to agree with the IPRM showing the rest of the community an imaginative negotiative and peace-and-stability-seeking spirit. Their behavioral change was a result of pressure from mediation and institutional constraints, leaving their identities and interests unchanged. This argument is strengthened by the actual deteriorated situation in the conflict regions, meaning that '[sociological] accounts of socialization have underestimated the strategic use of norms and practices'⁵⁰, and that power-based models seem to have much more explanatory power.

5.2 Power-based models

Rationalist, power-based theories claim that actors are rational in the sense that their behavior is strongly based on 'cost and benefit calculations' and they always maximize their interests⁵¹. Most importantly, unlike constructivists, Jupille, J. et al. suggest that participatory sides have 'fixed and given (exogenous) preferences' and that 'actors undertake means-ends calculations in choosing their best course of action. Whatever actors want (and this is canonically to maximize utility), they choose what they believe to be the best means available to attain it'⁵².

It can be concluded that those actors tend to bargain rather than negotiate. In fact, this is what is happening in the conflict regions. Russia has its own interests in Abkhazia and South Ossetia, and its own military presence there is vitally important for the country. Recognition of the independence of the secessionist regions and opening military bases there could be considered as protection and maximization of those interests by all means. The only commitment of Abkhazia and South Ossetia is to stay loyal towards Russia which is less costly

---

⁴⁸ Lewis, J. (2003): Institutional Environments And Everyday EU Decision Making: Rationalist or Constructivist?, p. 107-108.

⁴⁹ Jupille, J. et al. (2003): Integrating Institutions: Rationalism, Constructivism, and the Study of the European Union. Schimmelfenig, F. - Sedelmeier, U. (2004): Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. Checkel, J. (2001): Why Comply? Social Learning and European Identity Change.

⁵⁰ Juncos, A. E. - Pomorska, K. (2006): Playing the Brussels game: Strategic socialisation in the CFSP Council Working Groups, p. 4.

⁵¹ Lewis, J. (2003): Institutional Environments And Everyday EU Decision Making: Rationalist or Constructivist?, p. 102-106.

⁵² Jupille, J. et al. (2003): Integrating Institutions: Rationalism, Constructivism, and the Study of the European Union. Schimmelfenig, F. - Sedelmeier, U. (2004): Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. Checkel, J. (2001): Why Comply? Social Learning and European Identity Change, p. 12.

than possible loss of *de-facto* independence in the case of conflict resolution through EU scenario. That is why, the EU conditionality fails to function efficiently.

It is true to the Geneva negotiations as well. Strategic socialization utilized by the separatists during the negotiations is a clear example and result of costs and benefits calculation, and can be better explained by the power-based models than sociological institutionalism.

CONCLUSION

The paper discussed the (in)abilities of the European Union to solve the conflicts in Georgia after 2008 Georgian-Russian war through the Geneva Talks. It examined the functioning of EU's existing instruments (i.e. social leaning and conditionality) and the EU mediation styles in pushing the negotiations to the resolution. The analysis indicated that the Union failed to produce effective framework or mechanism for conflict resolution because of another, more powerful player, Russia, over which the EU has no effective leverage. It was also apparent that the EU mediation caused certain behavioral change of the separatists, but there was an explicit disappointment of the efficiency and successfulness of the EU conditionality and social learning because the reason for the relative change was strategic socialization utilized by the separatists rather than the EU instruments.

The research question has thus been answered, i.e. the European Union's instruments and mediation styles were incapable of changing the deep-rooted preferences of the representatives of South Ossetia and Abkhazia and pushing the negotiations to an ultimate favorable resolution. The EU couldn't make the Geneva Talks a successful story because of strategic socialization of the secessionists based on the costs and benefits calculation, and because of a strong player – Russia.

The paper does not intend to ignore the roles and influence of other mediators of the Geneva Talks, particularly, the United Nations, the United States of America and the Organization of Security and Cooperation in Europe. They surely have their impact on the negotiations process, sometimes maybe even more than the European Union. However, this could be a topic for further analysis.

REFERENCES:

1. Adomeit, H. - Åslund, A. (2005): Russia versus the United States and Europe – or “Strategic Triangle”? Developments in Russian Domestic and Foreign Policy, Western Responses, and Prospects for Policy Coordination. In: *SWP: Stiftung Wissenschaft und Politik Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit*. Berlin, 2005.
2. Beardsley, K. – Quinn, D. – Biswas, B. – Wilkenfeld, J. (2004): Mediation Style and Crisis Outcomes in the Twentieth Century. *Paper presented at the Annual Meeting of the International Studies Association*, Montreal, Canada, 2004.
3. Bercovitch, J. (1986). International Mediation: A Study of the Incidence, Strategies and Conditions of Successful Outcomes. In: *Cooperation and Conflict*, 1986, 21, pp. 155-168.
4. Bercovitch, J. - Houston, A. (1996). The Study of International Mediation: Theoretical Issues and Empirical Evidence. In Bercovitch, J. (ed.): *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation*. Boulder: Lynne Rienner, 1996. 290 pp.
5. Berridge, G. R. (2002): *Diplomacy: Theory and Practice*. 2nd edition, London: Palgrave, 2008. 256 pp.
6. Çelikpała, M. (2010): Security in the Black Sea Region. In: *Policy Report II*, 2010. [Cited 25.10.2012.] Available online: www.blackseacom.eu.

7. Checkel, J. (2003): *International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework*. Oslo: ARENA, 2003. 292 pp.
8. Checkel, J. (2001): Why Comply? Social Learning and European Identity Change. In: *International Organization*, 2001, 55, 3, pp. 553-588.
9. Checkel, J. (1999a): Norms, Institutions and National Identity in Contemporary Europe. In: *International Studies Quarterly*, 1999, 43, 1, pp. 83-114.
10. Checkel, J. (1999b): Social Construction and Integration. In: *Journal of European Public Policy*, 1999, 6, 4, pp. 545-560.
11. Dixon, W. J. (1996): Third-party Techniques for Preventing Conflict Escalation and Promoting Peaceful Settlement. In: *International Organization*, 1996, 50, 4, pp. 653-681.
12. Donohue, W. A. (1989): Communicative Competence in Mediators. In Kressel, K. – Pruitt, D. G. (eds.): *Mediation Research: The Process and Effectiveness of Third Party Intervention*. San Francisco: Jossey-Bass, 1989. 457 pp.
13. E-mail interview with official of the Ministry of Foreign Affairs of Georgia in 2010.
14. Emerson, M. – Coppieters, B. – Huysseune, M. – Kovziridze, T. – Noutcheva, G. – Tocci, N. – Vahl, M., (2004): Europeanization and conflict resolution: case studies from the European periphery. In: *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2004, 1.
15. EU Council (2009): *Proposals for joint incident prevention and response mechanisms*, Geneva, February 18, 2009, Available online: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/mechanismENG.pdf>.
16. European Commission (2009): *Eastern Partnership*. [Cited 15.01.2010.] Available online: http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/index_en.htm.
17. Fall, B. (2006): Conflicts in the South Caucasus. In: *Asian Affairs*, 2006, 37, 2, pp. 198-209.
18. Götz, R. (2007): Russian Gas and European Energy Security. In: *SWP-Research Paper: Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs*. Berlin, 2007.
19. Halbach, U. (2010): Ungeöste Regionalkonflikte im Südkaukasus. In: *SWP-Studie: Stiftung Wissenschaft und Politik Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit*. Berlin, 2010.
20. Hill, C. (2001): The EU's Capacity for Conflict Prevention. In: *European Foreign Affairs Review*, 2001, 6, pp. 315-333.
21. Hiltrop, J. M. (1989): Factors Associated with successful mediation. In Kressel, K. – Pruitt, D. G. (eds.): *Mediation Research: The Process and Effectiveness of Third Party Intervention*. San Francisco: Jossey-Bass, 1989. 457 pp.
22. Hoppman, P.T. (1996): *The Negotiation Process and the Resolution of International Conflicts*. Columbia: University of South Carolina Press. In Wilkenfeld, J. - Young, K. J. - Quinn, D. M. - Asal, V. (2005): *Mediating International Crises*. London: Routledge, 2005. 256 pp.
23. Interview with the State Ministers of Georgia for Reintegration in Brussels, Belgium, October, 2010.
24. Jabri, V. (1996): *Discourse on Violence: Conflict Analysis Reconsidered*. Manchester: Manchester University Press, 1996. 224 pp.
25. Juncos, A. E. - Pomorska, K. (2006): Playing the Brussels game: Strategic socialisation in the CFSP Council Working Groups. In: *European Integration online Papers*, 2006, 10.
26. Jupille, J. – Caporaso, J. A. - Checkel, J. (2003): Integrating Institutions: Rationalism, Constructivism, and the Study of the European Union. In: *Comparative Political Studies*, 2003, 36, 1-2.

27. Keashly, L. - Fisher, R. J. (1996): A Contingency Perspective on Conflict Interventions: Theoretical and Practical Considerations. In Bercovitch, J. (ed.): *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation*, Boulder: Lynne Rienner, 1996. 290 pp.
28. Kellerhals, M. (2008): Geneva Talks Seek Stability, Security in Georgia, U.S. Says. In: *Amedica.gov*, October 16, 2008. Available online: http://www.america.gov/st/peacesecenglish/2008/October/20081016141405dmslahrell_ek0.1095697.html.
29. Kelman, H. C. (1992): Informal Mediation by the Scholar/Practitioner. In Bercovitch, J. - Rubin, J. Z. (1992): *Mediation in International Relations: Multiple Approaches to Conflict Management*. New York: St. Martin's Press, 1992. 301 pp.
30. Legvold, R. (2007, ed.): *Russian Foreign Policy In The Twenty-First Century And The Shadow Of The Past*. New York: Columbia University Press, 2007. 544 pp.
31. Lewis, J. (2003): Institutional Environments And Everyday EU Decision Making: Rationalist or Constructivist?. In: *Comparative Political Studies*, 2003, 36, 1-2.
32. Mikelidze, N. (2010): The Geneva Talks over Georgia's Territorial Conflicts: Achievements and Challenges. In: *Documenti Istituto Affari Internazionali*, 2010, 10, 25.
33. Ministry of Foreign Affairs of Georgia (2011): *Statement of the Georgian Ministry of Foreign Affairs regarding the armed attack on five young men which took place in the Sachkhere district on 18 May 2011*. Available online: http://mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=59&info_id=13758.
34. Ministry of Foreign Affairs of Georgia (2009): *Cooperation and Partnership Agreement (PCA)*. [Cited 15.01.2010.] Available online: http://mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=458.
35. Ministry of Foreign Affairs of Georgia (2009): *European Neighborhood Policy Action Plan*. [Cited 15.01.2010.] Available online: http://mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=458.
36. Ministry of Foreign Affairs of Georgia (2009): *Chronology of Basic Events in EU - Georgia Relations*. Available online: http://mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=462.
37. Ministry of Foreign Affairs of Georgia (2009): *Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Georgia on the seventh round of the Geneva Talks held on September 17*. [Cited 15.01.2010.] Available online: http://usa.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=131&info_id=137.
38. Popescu, N. (2009): EU and the Eastern Neighbourhood: Reluctant Involvement in Conflict Resolution. In: *European Foreign Affairs Review*, 2009, 14, pp. 457-477.
39. Popescu, N. (2004): Europeanization and conflict resolution: a view from Moldova; In Emerson, M. - Coppieters, B. - Huyseune, M. - Kovziridze, T. - Noutcheva, G. - Tocci, N. - Vahl, M., (2004): Europeanization and conflict resolution: case studies from the European periphery. In: *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2004, 1.
40. Princen, T. (1992): *Intermediaries in International Conflict*. Princeton: Princeton University Press, 1992. 280 pp.
41. Schelling, T. C. (1960): *The Strategy of Conflict*. Cambridge: President and Fellows of Harvard College, 1960. 318 pp.
42. Schimmelfennig, F. - Engert, S. - Knobel, H. (2003). Costs, Commitment, and Compliance. The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia, and Turkey. In: *Journal of Common Market Studies*, 2003, 41, 3, pp. 495-517.

43. Schimmelfenig, F. - Sedelmeier, U. (2004): Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. In: *Journal of European Public Policy*, 2004, 11, 4, pp. 661-679.
44. Smith, K. E. (1998a): Conflict Prevention; In *The making of European Union Foreign Policy: the Case of Eastern Europe*, Landon: Macmillan, 1998. 308 pp.
45. Smith, K. E. (1998b): The Use of Political Conditionality in the EU's Relations with Third Countries: How Effective? In: *EFA Rev.*, 1998, 2, pp. 253-274.
46. Tocci, N. (2008): The EU and Conflict Resolution in Turkey and Georgia: Hindering EU potential Through the Political Management of Contractual Relations. In: *Journal of Common Market Studies*, 2008, 46, 4, pp. 875-897.
47. Tocci, N. (2004): Conflict Resolution in the European Neighbourhood: The Role of the EU as a Framework and as an Actor. In: *European University Institute Working Papers*, 2004, 29.
48. Touval, S. - Zartman, I.W. (1985): Introduction: Mediation in Theory. In Touval, S. - Zartman, I.W. (ed.): *International Mediation in Theory and Practice*, Boulder: Westview Press, 1985. 264 pp.
49. Whiteman, R. G. - Wolff, S. (2010): The EU as a conflict manager? The case of Georgia and its implications. In: *International Affairs*, 2010, 86, 1, pp. 87-107.
50. Wilkenfeld, J. - Young, K. J. - Quinn, D. M. - Asal, V. (2005): *Mediating International Crises*. London: Routledge, 2005. 256 pp.
51. Zartman, I.W. - Touval, S. (1996): International Mediation in the post-Cold War Era. In Crocker, C. A. – Hampson, F. O. - Aall, P. (ed.): *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*. Washington: United States Institute of Peace Press, 1996. 640 pp.

CONTACT

Levan Makhashvili, MA
 Tbilisi State University
 30a Vazha-Pshavela Avenue
 0177 Tbilisi
 Georgia
 E-mail: levanmakhashvili@gmail.com

GENOCÍDA ARMÉNOV – PRVÁ MODERNÁ GENOCÍDA 20. STOROČIA (1. ČASŤ)

PhDr. Simona Chuguryan, PhD. – PhDr. Vahram Chuguryan, PhD.

*Článok doručený do redakcie / Date submitted: 17. 12. 2012**Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 11. 2. 2013**Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013***ABSTRAKT**

Článok sa zaoberá veľmi citlivou a často marginalizovanou témou, ktorou je arménska genocída. Genocída sa uskutočnila počas 1. svetovej vojny vo vtedajšej Osmanskej ríši na území dnešného Turecka. Genocída arménskeho národa bola dôsledkom konfliktu dvoch mocensky nerovných etník. Arménska genocída je prvou modernou genocídou 20. storočia, ktorá predstavovala vo svojej masovosti a organizovanosti jav dovtedy celkom atypický.

Kľúčové slová: genocída, Turci, Arméni, Osmanská ríša

ABSTRACT

The article deals with a very sensitive and often marginalized topic of the Armenian genocide. The genocide took place during World War I in the former Ottoman Empire. The genocide of the Armenian nation was a consequence of the conflict of two unequal ethnics. Armenian genocide was the first modern genocide of the 20th century and was a very uncommon event of the era.

Key words: genocide, Turkish, Armenian, Ottoman Empire

JEL: F51, N40

ÚVOD

Téma arménskej genocídy je unikátna z viacerých hľadísk. Uvedieme niektoré z nich. Ide o prvú genocídu 20. storočia. Arménska genocída sa stala inšpiráciou pre Adolfa Hitlera, ktorý svojím známym výrokom: „Kto si už dnes pamätá na Arménov“ (majúc na mysli ich vyhladenie tureckým štátom), odštartoval holokaust. Na základe tragédie Arménov, poľský právnik Rafael Lemkin najprv obsahovo opísal a potom presne zadefinoval samotný pojem genocída. Arménska genocída je ukázkovým príkladom použitia celej štátnej mašinérie na dosiahnutie jediného cieľa – vyhladenie národa.

V danom článku najprv zadefinujeme pojem a typológiu genocídy, následne v stručnosti opíšeme dejiny Arménov a priblížime ich osud v rámci Osmanskej ríše. Na záver rozoberieme všetky fázy genocídy a poukážeme na mechanizmy dobre premysleného zločinu proti ľudskosti.

1 Vymedzenie pojmu genocída a jej typológia

V tejto časti sa pokúsime poukázať na to, či je možné snahu o vyhladenie arménskeho národa a uskutočnené masakry, ktoré viedli k eliminácii takmer celého jedného etnika v období existencie Osmanskej ríše začiatkom 20. storočia, považovať za prvú modernú genocídu. Vymedzením špecifických znakov, charakteristických pre genocídy spáchané v období modernity, potvrdíme, respektíve vyvrátíme tvrdenie, že arménska genocída je prvá moderná genocída v ľudských dejinách.

Problematike genocídy sa venujú viacerí politológovia, sociológovia, odborníci na medzinárodné právo i medzinárodné vzťahy. Klasifikácia jednotlivých definícií nie je jednotná a závisí od autorov a od toho, čo zobrali za základ pri tvorbe svojej definície.

Pojem genocída bol objasnený a definovaný až v 20. storočí. To však neznamená, že sa zločiny genocídneho charakteru nepáchali už dávno predtým. Je dôležité rozlišovať medzi pojmami a uvedomiť si, že nie každý masaker je zároveň genocídou. Odborníci tiež diskutujú, ktorú z genocíd možno považovať za tradičnú a ktorú za modernú genocídu.

Pojem genocída prvýkrát použil v roku 1943 poľský právnik židovského pôvodu Raphael Lemkin spojením dvoch pojmov, a to: gréckeho, *genos*-rasová skupina, kmeň a latinského, *ocidere*-zabiť. Jeho považujú za autora a tvorca pojmu genocída. Pod pojmom genocída rozumel vyhladenie určitého národa alebo etnickej skupiny.

„Ide o koordinovaný plán rôznych akcií smerujúcich k zničeniu podstatných základov života národných skupín, čo potom vedie k zničeniu týchto skupín samotných.“¹

Lemkin uvádza tri typy genocídy, ktoré určil na základe zámeru páchatel'a, ktorý ho viedol k spáchaniu zločinu.

- Prvý typ genocídy predstavuje úplné, alebo takmer úplné vyhladenie vytypovanej skupiny alebo národa. Patria sem vyhladzujúce vojny z obdobia staroveku a stredoveku.
- Druhý typ genocídy predstavuje vyhladenie určitej kultúry, ale jej nositelia nie sú fyzicky zlikvidovaní. Je typická pre obdobie modernity.
- Tretí typ genocídy je kombináciou predchádzajúcich dvoch typov, pričom časť ľudí (určitá skupina) je vybraná na okamžitú likvidáciu a iná časť ľudí (určitá skupina) na etnickú asimiláciu. K tomuto typu genocídy Lemkin zaradil holokaust.

Vymedzeniu pojmu genocída sa venovalo aj Valné zhromaždenie OSN. Na jeho podnet bol v rámci medzinárodnej spolupráce vytvorený Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocída (32/1955 Zb.), ktorý bol prijatý 9. 12. 1948 a do platnosti vstúpil 12. 1. 1951.

Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy v prvom článku stanovuje potrebu bojovať proti genocíde: „zmluvné strany potvrdzujú, že genocída, nezávisle od toho, či bola spáchaná v mieri alebo za vojny, je zločinom, ktorý porušuje normy medzinárodného práva, a zaväzujú sa prijímať proti nej opatrenia a trestať ju“.²

Článok 2, definuje genocídu ako nasledovné druhy konania zamerané na úplnú alebo čiastočnú likvidáciu určitej národnej, etnickej, rasovej alebo náboženskej skupiny ako takej:

- a) usmrtenie príslušníkov takej skupiny;
- b) spôsobenie ťažkého fyzického ublíženia na zdraví alebo duševných porúch členom takej skupiny;
- c) úmyselné vytvorenie takých životných podmienok, ktoré majú privodiť úplné alebo čiastočné fyzické vyhladenie určitej skupiny;
- d) prijatie opatrení brániacich rodeniu detí v takej skupine;
- e) násilné preraďovanie detí z jednej ľudskej skupiny do druhej.

Ako môžeme vidieť, definícia genocídy je takmer identická s formuláciami navrhnutými Raphaelom Lemkinom ešte v roku 1933 na madridskej Konferencii o unifikácii medzinárodného trestného práva.

Ďalší článok ukladá medzinárodnoprávnu zodpovednosť nielen za priame páchanie genocídy. „Trestné sú tieto činy:

- a) genocída;

---

¹ TERNON, Y. (2011): *Genocidy XX. stololetí*, s. 12.

² *Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy*. U.N.T.S. (United Nations Treaty Series), No. 1021, vol. 78 (1951)

- b) spolčenie na spáchanie genocídy;
- c) priame a verejné podnecovanie na spáchanie genocídy;
- d) spoluúčasť na genocíde.

Vymedzeniu pojmu genocída sa venovala aj sociologička Helen Fein³, podľa ktorej sa za genocídu považuje „sústavné úmyselné konanie páchatel'a vedúce k priamemu alebo nepriamemu fyzickému zničeniu skupiny pomocou zabránenia fyzickej alebo sociálnej reprodukcie členov skupiny, udržiavané bez ohľadu na kapituláciu alebo absenciu hrozby zo strany obete.“⁴

Autorka vytvorila typológiu genocíd, na základe ktorej ich delí podľa doby uskutočnenia na dva druhy:

- pred vznikom národného štátu – dva druhy genocídy - ide o genocídu vedúcu k eliminácii inovercov a o genocídu skupín, ktoré sú považované za neasimilovateľné;
- v období moderného štátu – tri druhy genocídy – genocída ako potvrdenie toho, že berie osud skupiny do vlastných rúk, genocída smerujúca k eliminácii domorodej skupiny, ktorá zamedzuje ekonomickej expanzii a genocída smerujúca k zničeniu odporu rebelov.

Sociológ a filozof Leo Kuper sa venuje genocídam uskutočneným v čase minulom a genocídam realizovaným v modernej dobe. Jeho delenie vychádza z pohnútok, ktoré viedli ku genocíde jej realizátorov. Rozlišuje:

- genocídy minulého obdobia:
  - a) riešiacie náboženské, rasové a etnické konflikty
  - b) smerujúce k terorizovaniu podmaneného národa
  - c) páchané s cieľom sledovať určitú ideológiu
- genocídy modernej doby – uvádza dva základné typy:
  - a) genocídu vznikajúcu na základe medzinárodného konfliktu
  - b) genocídu vznikajúcu na základe vnútorných odlišností⁵.

Podľa Kupera dochádza v „období modernej doby“ k omnoho častejším konfliktom, ktoré možno označiť za genocídy, dôsledkom čoho je vytváranie nových pluralitných spoločností. Existenciu genocíd podporuje aj neustále striedanie kolonizácie a dekolonizácie.

Odborník na arménsku genocídu Vahakn Dadrian⁶ stanovil päť základných typov genocídy, na základe cieľa, ku ktorému smerujú:

- kultúrna – cieľom je asimilácia členov „vybranej“ skupiny
- latentná – ku ktorej dochádza v dôsledku epidémie alebo vojny
- trestná – obeťou genocídy je minoritná skupina, ktorá vzdoruje majoritnej
- utilitárna – cieľom je získať ekonomické zdroje a ekonomickú kontrolu
- optimálna – smeruje k úplnej likvidácii „vybranej“ skupiny.

1.1 Moderná genocída

Po vymedzení pojmu a jednotlivých typov genocíd zameriame svoju pozornosť na stanovenie charakteristických znakov modernej genocídy. Zároveň sa pokúsime určiť v čom sa moderná genocída odlišuje od tradičných genocídnych konfliktov. Konflikty boli od nepamäti

³ Jej definíciu možno považovať za sociologickú. Zaujímavosťou je, že sociológovia sa zhodujú v názore na arménsku genocídu a považujú ju za prvú modernú genocídu. Naopak odborníci v oblasti medzinárodných vzťahov ako ani politológie nemajú jednotný postoj.

⁴ FEIN, H. (2002): *Genocide: A Sociological Perspective*, s. 74-90.

⁵ KUPER, L. (1984): *Types of Genocide and Mass Murder*, s. 32-47.

⁶ TERNON, Y. (2011): *Genocidy XX. stololetí*, s. 32.

súčasťou ľudskej spoločnosti. Často viedli k eliminácii, dokonca až k úplnému zániku jednej z konfliktných strán, či už to bolo jej vyvraždením, alebo asimiláciou s víťaznou stranou. Je jasné, že s vývojom ľudskej spoločnosti dochádzalo aj k rozvoju konfliktov.

Moderné genocídy sú založené na dlhodobom a dôkladnom plánovaní, presnej koordinovanosti. Majú vopred stanovený plán, ktorý je dokonale premyslený a do detailov prepracovaný. Ich plán ako aj realizácia sú vedené na vysokej odbornej úrovni a sú založené na úmyselnej realizácii.

Na rozdiel od tradičných typov genocíd, obeťami už nie sú nepriatelia zvonku, ale vnútorní nepriatelia (neprekračuje hranice štátu). Treba sa ich akýmkoľvek spôsobom zbaviť. Nezapadajú do plánu, ktorý povedie k vytvoreniu „novej a lepšej spoločnosti“, v ktorej by boli len prekážkou.

Základný rozdiel medzi modernou a tradičnou genocídou je v tom, aké sú jej hlavné príčiny (pohnútky) vzniku a s akým dôsledkom sa končí.

Rozvoj technológií prispel k zdokonaleniu genocídnych zločinov a viedol k vytvoreniu ďalšej odlišnosti od tradičných genocídnych konfliktov. Nedá sa jednoznačne povedať, že v genocídach modernej doby zahynulo viac ľudí v porovnaní s tradičnými typmi genocíd, ale moderné technológie umožnili dokonalejšie zbrane a prostriedky likvidácie ľudí, čo v konečnom dôsledku vedie k väčšiemu počtu obetí za kratší čas.

V modernom type genocídy existuje hierarchické usporiadanie, ktoré smeruje k deľbe práce. Podstatnú úlohu plní byrokracia, ktorá vykonáva dozor nad realizáciou genocídnych cieľov. Uvedené skutočnosti majú za následok oslabenie zodpovednosti a tiež svedomia realizátorov. Jednotlivci v závislosti od svojej pozície v hierarchickom rebríčku majú pridelené úlohy, ktoré musia vykonať. Berú to ako príkaz zhora, ktorý treba splniť. Nezamýšľajú sa nad tým, že uskutočňujú jeden z krokov, ktorý vedie ku konečnému cieľu – likvidácii určitej nežiaducej skupiny.

„Tak je amorálnosť racionalizovaná a hranice prekročené, bez toho, aby sa to dotýkalo svedomia.“⁷ Odstup medzi obeťami a tými, ktorí vydali rozkazy je tak väčší a v konečnom dôsledku menej pôsobí na ich svedomie. Svoju úlohu tu zohrávajú aj informačno-komunikačné technológie, ktoré značne urýchľujú odovzdávanie informácií a ich spracovanie je presnejšie a detailnejšie. To je tiež jeden zo znakov modernej genocídy.

Realizáciu genocídy vždy podporuje a priamo ju riadi štát, respektíve vláda daného štátu. Vybraná skupina, je v prvej fáze zbavená ľudskej dôstojnosti. Jej členovia sú považovaní za menejcenných, za niečo nižšie ako je ľudská rasa, a tak môže dôjsť k ich likvidácii. V nasledujúcej fáze sú vylúčení z účasti na politickom živote tým, že sú im odňaté občianske práva. Je popretá jedinečnosť človeka ako ľudskej bytosti. Zaochádzanie s príslušníkmi vybranej skupiny je neľudské a nedôstojné. V ceste k vyhladzovaniu už nestojí nič, veď ide len o menejcenné bytosti, ktoré nedosahujú úroveň majority.

Môžeme teda arménsku genocídu považovať za modernú genocídu? Všetky fakty nasvedčujú tomu, že áno.

Arménsko bolo križovatkou medzi východom a západom, a preto vo svojej minulosti bolo často predmetom sporov medzi vládcami okolitých ríš. Arméni disponovali vlastným jazykom, kultúrou, náboženstvom (kresťanstvom)⁸, ktoré im Osmanská ríša ponechala. Hlavne vo východnej časti ríše tvorili Arméni jednu z najpočetnejších skupín.

Na druhej strane, pozbavili ich občianskych práv, čím zabránili ich účasti na verejnom a politickom živote. Toto bol prvý krok k tomu, aby Turci mohli Arménov považovať za niečo menejcenné, ako bol plnohodnotný občan osmanskej ríše tureckej národnosti.

Aj cieľ a účel, ktorý Turci sledovali, zaraďuje arménsku genocídu medzi moderné. Tradičné genocídy mali za cieľ predovšetkým získať územie protivníka, tým že sa ho zbavia,

⁷ TERNON, Y. (2011): *Genocidy XX. stololetí*, s. 83.

⁸ Arménsko je prvý štát, ktorý prijal kresťanstvo ako štátne náboženstvo.

nezávisle od prostriedkov, aké pritom použijú. V modernej genocíde je cieľom vytvoriť „lepšiu“ spoločnosť. Turci chceli vytvoriť silnú a jednotnú ríšu založenú na jednotnom náboženstve a kultúre. Jedinou prekážkou bola existujúca arménska skupina, ktorá mala inú kultúru, jazyk a iné náboženstvo. Osmanská vláda teda začala realizovať plány útokov namierených proti vnútorným nepriateľom – Arménom, čo je tiež jeden zo znakov modernej genocídy. Genocída Arménov sa uskutočnila na ideologickom základe, ktorý vytvoril xenofóbny nacionalizmus Turkov a ktorý bol založený na myšlienke jednotnej spoločnosti vytvorenej z obyvateľov rovnakej národnosti – tureckej, hovoriacej spoločným jazykom a, v neposlednom rade, spojenej jednotnou vierou, ktorou má byť islam.

Modernú genocídu plánuje, riadi a vykonáva priamo štát, s použitím všetkých štátnych prostriedkov. Rovnako tomu bolo aj v prípade arménskej genocídy (sultán, neskôr Mladoturci i Kemalisti).

Aj počtom obetí, ktorý sa odhaduje na približne 1 500 000 osôb, čo bolo dve tretiny arménskeho obyvateľstva žijúceho na území Osmanskej ríše v danom období, je možné arménsku genocídu zaradiť medzi moderné.

Tradičný typ genocídy bol realizovaný s cieľom získať územie, alebo ekonomické bohatstvo protivníka. Moderný typ je oveľa zákernejší a likviduje členov skupiny preto, akí sú. Zabíjajú ich len na základe toho či patria do skupiny, ktorá je určená na likvidáciu alebo nie.

To čo definuje uvedenú genocídu ako modernú, je aj fakt, že na jej realizácii sa nepodieľali len vycvičení vojaci, ako to bolo v minulosti, ale aj bežní občania. Existovalo tu hierarchické usporiadanie medzi vykonávateľmi zločinu, ktorí venovali značnú pozornosť plánovaniu vedúcemu k vysokej efektívnosti, teda k vysokému počtu obetí pri pomerne nízkych „nákladoch“, politických i ekonomických.

Na základe vyššie vymedzených skutočností je teda možné považovať arménsku genocídu za prvú modernú genocídu 20. storočia.

2 Stručná história Arménov

Dejiny Arménska sú veľmi staré a bohaté. Arméni dokonca zo žartu tvrdia, že v každom človeku je kus Arména. Vychádzajú pritom z Biblie, podľa ktorej sa život na zemi začal po potope na hore Ararat, kde po 40. dňoch „pristála“ Noemova archa. Napriek tomu, že biblická hora sa už nachádza na tureckom území, oni ju považujú za arménsky národný symbol.

Aby sme sa lepšie zorientovali v súvislostiach, ktoré viedli ku genocíde Arménov v rokoch 1876 – 1923, treba si pripomenúť základné historické fakty.

“Dnešné Arménsko bolo osídlené už v 4. – 3. tisícročí pred. n. l. V 13. storočí pred. n. l. sa začali formovať kmeňové zväzy, ktoré bojovali proti Asýrčanom. Zjednotením arménskych kmeňov v 9. storočí pred. n. l. vznikla na území Arménska ríša Urartu“.⁹

Na prelome 7. a 6. storočia pred. n. l. táto kedysi mocná ríša stratila svoju silu a postupne sa vytratila z dejín. O 60 - 70 rokov, po definitívnom páde ríše Urartu, po prvý raz sa spomína názov Armina. Je to perzský názov Arménska, obsiahnutý v známom Bechistunskom nápise (z roku 520 pred. n. l.) perzského panovníka Dáriusa I.

Arménsko počas svojich dejín malo veľa panovníkov, ale pre obmedzenosť priestoru spomenieme iba dvoch z nich, ktorí sú vzhľadom na tému podľa nás najvýznamnejší. Počas vlády jedného z nich, Tigrana II. (95 - 55 pred. n. l.), ktorého volali Tigran Veľký, nastal najväčší rozkvet štátu. Veľké Arménsko sa rozprestieralo medzi Kaspickým, Stredozemným a Čiernym morom a malo rozlohu približne 300 tisíc km².

Arménske dejiny najpodrobnejšie popísal veľký arménsky historik svetového významu, Movses Chorenaci. Dielo “Dejiny Arménska“ je napísané v 5. storočí v staroarménskom jazyku a obsahuje nielen historické udalosti týkajúce sa Arménska, ale i opis

---

⁹ HERENBERG, B. (1998) : *Kronika ľudstva*, s. 1161.

tradícií, kultúry a histórie susedných štátov. Z tohto hľadiska je dôležitým prínosom aj do svetovej historiografie. Movses Chorenaci o Tigranovi Veľkom napr. píše: „Je to najmocnejší a najrozumnejší z našich kráľov, ktorý mal väčšiu odvahu ako ostatní. On pomocou Kira (Kir II. Veľký (559 - 530) - zakladateľ Perzskej ríše pozn. autorov) rozdrvil nadvládu Márov, zvíťazil nad Grékmi a dlho ich držal v podrobení. On rozšíril hranice nášho štátu a doviedol ich najďalej. On vzbudzoval závisť všetkých svojich súčasníkov.“¹⁰

Arménsko sa zmenilo na jednu z najsilnejších veľmocí tej doby. Štát sa intenzívne rozvíjal a narástol aj vojensko-ekonomický potenciál. „Bolo to obdobie rozvoja remesiel a obchodu, vznikali mestá, vysokú úroveň dosiahlo poľnohospodárstvo a prekvitala kultúra“.¹¹

Ďalší arménsky kráľ, Trdat III. (287 - 330) je známy tým, že prijal kresťanstvo a vyhlásil ho za Arménske štátne náboženstvo.

Arménsko sa týmto aktom v roku 301 stalo prvým štátom, ktorý vyhlásil kresťanstvo nielen za štátne, ale aj za jediné náboženstvo. Až o niekoľko rokov rímsky cisár Konštantín Veľký zlegalizoval predtým intenzívne prenasledované kresťanstvo. K následnému zrovnoprávneniu s pohanským náboženstvom, došlo známym Milánskym ediktom v roku 313, teda 12 rokov po Arménsku.

Celé Arménsko je dodnes „posiate“ kresťanskými pamiatkami, predovšetkým chačqarmi (kamennými krížmi), ktorých výroba, kvôli náročnosti, trvá aj niekoľko rokov. Arménski majstri sa realizovali takýmto spôsobom, pretože kresťanská viera pôvodne zakazovala „zdobenie“ kostolov. Druhým významným medzníkom arménskych dejín bol vznik písma. Arménska abeceda (ajbenaran), ktorú v roku 405 vymyslel Mesrop Maštoc, patrí medzi najstaršie písma na svete. Arménčina patrí do indoeurópskej skupiny jazykov.

Počas vlády dynastie Aršakuní v piatom storočí sa nadmerne zvýšil tlak zo strany cudzích mocností na arménsku štátnosť. Bolo to obdobie vzniku feudálneho zriadenia. Obranyšchopnosť Arménska zhoršil fakt, že monarcha sa dostal do principiálnej konfrontácie s veľkostatkármi, čo viedlo k nasledovnému vyhláseniu: „My už viac nepotrebujeme arménskeho kráľa, nech sa tu z času na čas objaví nejaké perzské knieža a vládne nám“.¹²

Prijateľnejšie riešenie pre Peržanov ani neexistovalo. Kráľ Artašes (423 - 428) bol zbavený koruny, katolikos (hlava arménskej apoštolskej gregoriánskej cirkvi) Saak Partev – katolikosatu a za vládcu bol určený perzský veľmož Vechmichršapur. „Vram (perzský cár) prikázal zbaviť Artašesa kráľovskej moci, uväzniť ho a skonfiškovať celý majetok jeho rodiny; tak isto postupovať, voči Saakovi Veľkému, vrátane konfiškácie katolikosovho domu“.¹³

Tak v roku 428 prestal existovať staroveký arménsky štát ako samostatný politický celok. Arménsko stratilo svoju suverenitu v dôsledku zlej zahraničnopolitickej situácie a taktiež vnútro politickej krízy, ktorú zapríčinila feudalizácia krajiny.

Arménske kráľovstvo bolo rozdelené na dve časti: západné okresy, ktoré tvorili štvrtinu a pripadli Rímu a tri štvrtiny územia – Iránu.

V roku 591 sa uskutočnilo ďalšie delenie Arménska. Väčšiu časť západného Arménska získala Byzancia.

V 30-tych rokoch 7. storočia vďaka novému náboženstvu (islamu) vznikol Arabský kalifát. V roku 630 - 640 Arabi s veľkou prevahou zvíťazili nad Sasanidským Iránom a Byzanciou. V roku 640 vojská kalifátu prvýkrát vpadli do Arménska a panovali na tomto území viac ako poldruha storočia. Nepretržité národno-oslobodzovacie hnutie už v roku 855 oslabilo pozície kalifátu a pánmi Arménska sa stali arménske kniežatá.

¹⁰ CHORENACI, M. (1990) : *Istorija Arménii*, s. 39.

¹¹ HERENBERG, B. (1998) : *Kronika ľudstva*, s. 1161.

¹² SARKISIAN, G. S. a kol. (1980): *Istorija Armianskogo naroda. S drevnejšich vremjon do našich dnej*, s. 97.

¹³ CHORENACI, M. (1990): *Istorija Armenii*, s. 270.

V druhej polovici 11. storočia sa na politickej aréne objavili Turci – seldžuci, ktorí sa za krátke obdobie zmocnili rozsiahlych území, čo im umožnilo vybudovať obrovskú veľmoc. Seldžukskí Turci patrili ku stredoázijským kočovým bojovým kmeňom. Ich potomkami sú dnešní Turci. Historik Movses Chorenaci poukazuje na to, že pre tieto kmene vpády a lúpeže boli dôležitým a obvyčajným javom.¹⁴

„Od IV. do VI. storočia si Arméni zabezpečili „prostriedky“ na prežitie: náboženstvo – kresťanstvo; jazyk – arménčinu; náboženský partikularizmus – monofyzitstvo. Mali svoju vieru, tradície, cirkevnú hierarchiu. Vytvorenie národnej cirkvi zbavilo Arménsko podpory Západu, ale zaistilo mu politické prežitie a umožnilo Arménom udržať si autonómiu. Príchodom seldžuckých Turkov v XI. storočí sa zem spustošila.“¹⁵

Mnohí Arméni boli nútení odísť smerom na západ, kde v roku 1078 vytvorili silné arménske kráľovstvo Kilikiu, známe tiež pod názvom Malé Arménsko. Kráľovstvo si udržalo nezávislosť do roku 1375.

Koncom 13. storočia v severozápadnej časti Ázie Osman-bej založil základy tureckého vojensko-feudálneho štátu. Roku 1453 osmanskí Turci dobyli hlavné mesto Byzancie Carihrad, čím zapríčinili pád Byzantskej ríše.

V roku 1555 po dlhoročných bojoch medzi Osmanskou a Perzskou ríšou bola podpísaná mierová zmluva, na základe ktorej sa Arménsko rozdelilo na západné a východné. Západné Arménsko pripadlo Turecku a bolo v súlade s administratívnym zriadením Osmanského impéria rozdelené na Erzerumský, Karsský, Vanský, Sebastijský a Diarbekirský vilajet (turecká administratívna jednotka). Vo Východnom Arménsku boli pod nadvládou Perzie zriadené Jerevanské, Nachičevanské, Karabašské a iné chánstva (Slovo chán vzniklo v Iráne za čias Mongolov a znamená vládca. Chánstvo je územie patriace chánovi).¹⁶

Nasledujúce roky pod jarmom tureckej a perzskej vojensko-feudálnej despotie sa široké národné masy podrobovali etnicko-náboženskému útlaku a ťažkému sociálno-triednemu vykorisťovaniu. Kresťanov, ktorí chceli naďalej vyznávať svoje náboženstvo, používať svoj jazyk a ctiť svoju kultúru zbavili občianskych práv. Nesmeli sa nijako podieľať na politickom živote krajiny. „Kresťania a židia boli poddanými v podradnom postavení. Nevlastnili obrábanú pôdu, tá patrila štátu, ktorý za ňu vyberal pozemkovú daň. Ďalšie dane, ktorých výšku podľa vlastnej ľubovôle a úvahy často určovali skorumpovaní hodnostári, ťažko doliehali na roľníkov, remeselníkov a obchodníkov v provinciách. Poddaní nemali žiadnu zákonnú ochranu. Súdy uznávali jedine šariu, civilné a náboženské právo založené na Koráne a ďalších svätých textoch, kde svedectvo kresťana proti moslimovi nemalo žiadnu platnosť.“¹⁷

Vzhľadom na to, že sily boli nerovné, Arméni sa neustále obracali s petíciami na európske štáty v nádeji, že im pomôžu oslobodiť Arménsko spod jarma tureckých pašov (paša v turečtine znamená pán, vládca). Tieto žiadosti však ostali nepovšimnuté. Prvý článok v reťazi príčin, ktoré neskôr viedli ku genocíde, bol naplnený.

Od 18. storočia sa Arméni začali so žiadosťami o pomoc obracať na čoraz silnejšie Rusko. Kontakty s ruským štátom sa zintenzívnili v 70-tych rokoch 17. storočia. Postupne sa začala vytvárať ruská orientácia arménskeho národa.

V roku 1804 vypukla rusko-perzská vojna, ktorá sa skončila 12. októbra 1813 podpísaním Gjulistanského mierového dohovoru „na večné časy“.¹⁸

Gjulistanský dohovor bol podpísaný na základe „Status quo ad praesentem“, čo znamenalo, že každá strana si ponechala tie územia, ktoré vlastnila vo chvíli uzatvorenia mieru.

¹⁴ CHORENACI, M. (1997): *Chronika*. s. 23.

¹⁵ TERNON, Y. (1997): *Genocidy XX. století. Zločinný štát*, s. 149.

¹⁶ SARKISIAN, G. S. a kol (1980): *Istoriya Armianskogo naroda. S drevnejšich vremjon do našich dnej*, s. 231.

¹⁷ TERNON, Y. (1997): *Genocidy XX. století. Zločinný štát*, s. 150.

¹⁸ Mestečko Gjulistan sa nachádza pri rieke Zejva v Náhornom Karabachu.

Podľa tohto dohovoru sa niektoré okresy Východného Arménska (Širák, Lori, Zangezur atď.), ako aj Karabašské, Gjandžijské a iné chánstva i východné Gruzínsko vyhlásili za vlastníctvo ruského impéria. Takto Irán právne priznal pripojenie horeuvedených území k Rusku.¹⁹

Onedlho, po ukončení rusko-tureckej vojny v r. 1829, boli k ruskému impériu pripojené aj Jerevanské a Nachičevanské chánstva spolu s Ordubadskou oblasťou. Z toho vyplýva, že na začiatku 19. storočia všetky územia tvoriace Východné Arménsko, t. j. Jerevanské, Nachičevanské, Karabašské chánstva a Ordubadská oblasť prešli k Rusku.

Obyvateľstvo Zakaukazska prijalo oslobodenie spod iránsko-tureckej despotie s veľkou radosťou. V Turecku a Iráne panovala feudálna anarchia a chaos. Aj v Rusku v tom čase prevládali feudálne zvyky, ale formoval sa tu kapitalistický základ, existovala silná centralizovaná moc, ktorá sa opierala o organizovanú byrokraciu.

Národy podrobené Tureckom a Iránom boli pod neustálym nacionálnym a náboženským útlakom. Po pripojení k Rusku náboženský útlak zmizol a hoci národný útlak existoval, v porovnaní s osmanským a iránskym bol podstatne menší. Rusko zabezpečilo arménskemu obyvateľstvu prvýkrát po mnohých storočiach úplne bezpečný život a ochranu majetku. Národ bol zachránený pred úplnou fyzickou likvidáciou. Rusko-arménska spolupráca bola obojstranne výhodná vzhľadom na cársku expanzionistickú politiku v regióne. Rusko získalo nevyhnutnú podporu obyvateľstva v oblasti, odkiaľ mu neustále hrozilo nebezpečenstvo.

V priebehu určitého obdobia sa územno-administratívne správne členenie najnovšie pričlenených oblastí až do cárskeho nariadenia z 9. decembra 1867 niekoľkokrát menilo. V súlade s týmto nariadením vzniklo v Zakaukazsku nové správne členenie a vytvorili sa Kutaiská, Tbilisska, Bakinská, Jelizavetpolská a Jerevanská gubernia.

Takéto správne členenie Zakaukazska sa zachovalo až do pádu Ruského impéria a následného vzniku nezávislej Gruzínskej, Azerbajdžanskej a Arménskej republiky v roku 1918.

Bez ohľadu na niektoré negatívne črty národno-koloniálnej politiky cárizmu, pripojenie k Rusku malo pre národy južného Kaukazu dôležitý a progresívny význam. Okrem toho, že v rámci ruského impéria boli zabezpečené priaznivé podmienky na stabilný hospodársky rozvoj krajiny, rýchly rast miest, "tretieho stavu" a na formovanie a konsolidáciu Arménskej buržoázie, tieto roky sa stali priaznivými pre duchovný a kultúrny rozvoj krajiny, ale aj pre rozmach architektúry. Na území Východného Arménska začali rekonštruovať staroveké chrámy a stavali nové. Rýchlym tempom sa rozvíjali remeslá, hodvábnictvo, obchod. Bolo vybudované množstvo obytných a administratívnych budov, škôl, mostov, ciest atď.

Koncom 19. storočia nastúpilo Rusko na cestu imperializmu, čo spôsobilo prudký rozvoj priemyslu aj vo Východnom Arménsku.

V rokoch 1918 – 1920 sa vznikla Arménska buržoázna republika pod vedením pronárodne orientovanej strany Dašnakcutjun.

Do arménskeho života čoskoro začali postupne prenikať marxistické myšlienky a blížili sa revolučné udalosti. Po sovielizácii Arménska v novembri 1920 sa dejiny Arménska z prevažnej väčšiny stali súčasťou dejín Sovietskeho zväzu.

Západné Arménsko, ktoré ostalo aj naďalej pod tureckou nadvládou, postihol ťažký osud. Arméni sa bránili asimilácii a konvertovaniu na islam, boli preto zbavení politických, ekonomických a kultúrnych práv. Ich situácia sa neustále zhoršovala. Životné podmienky boli neúnosne ťažké, a preto už v rokoch 1828 - 1830 viacerí z nich opustili svoje starodávne územie a emigrovali do sveta. Len do Východného Arménska sa presťahovalo okolo 130 tisíc Arménov.²⁰ Najhoršie obdobie v dejinách v podobe genocídy Arméni Západného Arménska mali ešte pred sebou.

¹⁹ JUZEFOVIČ, T. (1869): *Dogovory Rossiji s vostokom političeskije i torgovyje*, s. 208-214.

²⁰ SARKISIAN, G. S. a kol (1980): *Istorija Armianskogo naroda. S drevnejšich vremjon do našich dnej*, s. 243.

2.1 Postavenie arménskeho obyvateľstva Západného Arménska v rámci Osmanskej ríše

Na rozdiel od iných štátov podrobených tureckými dobyvateľmi. Arménsko prvýkrát napadli turecké kočovné plemeň už v 11. storočí. V 16. storočí bolo včlenené do Osmanskej ríše a zostalo pod tureckou nadvládou aj v čase jej rozpadu. Práve to bolo obdobie najväčšej genocídnej aktivity tureckého štátu.

Územie arménskeho národa, podobne ako územia všetkých ostatných zotročených národov Osmanskej ríše, sa považovalo za „vlastníctvo“ Alaha a „jeho tieňa na zemi“, tureckého sultána. Arménsky národ síce mal osmanské občianstvo, ale žil v rámci Osmanskej ríše ako národ ani nie druhej kategórie. „Arménom, degradovaným na úroveň bezprávneho raia (dobytky), sa život daroval ako akt zľutovania (aman), tureckých dobyvateľov a utláčateľov ... kým bezpodmienečne plnili ich vôľu.“²¹

Nevraživosť tureckej spoločnosti voči Arménom prehlbovali aj radikálne odlišnosti v náboženstve, politických dejinách, či v úrovni kultúrneho rozvoja.

V otrockých podmienkach sa na vlastnom území ocitol národ s bohatou históriou, ktorý mal kedysi vlastnú ríšu a vyznačoval sa vysokou mierou kultúrneho rozvoja. Jeho pánmi sa stali kočovníci, ktorí si vydobyli pozíciu silnej vojenskej moci. „Počas stáročia na území Arménska Turek vždy vystupoval ako úradník, vojak, policajt, vládca ... bol reprezentantom vláduceho národa a náboženstva, len on mal právo nosiť zbraň a najvyššie postavený kresťan musel pri stretnutí uvoľniť cestu najnižšie postavenému moslimovi.“²²

Milión obyvateľov bolo postavených mimo zákona. Arménskeho kresťana považovali za nepravoverného, a nepravoverný bol „gjur“ – nepriateľ. Fyzickú existenciu arménskeho národa žijúceho v týchto podmienkach vo svojej historickej vlasti turecký štát vždy hodnotil ako politické nebezpečenstvo. Turci po stáročia vládli podľa princípu, že počet Arménov treba vždy znížiť, či už skrytou alebo otvorenou formou fyzickej likvidácie. Mnohí autori upozorňujú na skutočnosť, že pre Turka-moslima bola vražda Arména-kresťana považovaná za dlh pravoverných voči bohu a jeho tieňu na zemi – sultánom. Vraždou Arména si Turek mohol zabezpečiť miesto v raji.

S týmto religióznym fanatizmom však mnohí Turci nesúhlasili. Napríklad turecký spisovateľ Jevlia Čelebi, ktorý cestoval po Arménsku začiatkom XVII. storočia, písal: „V Erzurme bol celý horizont pokrytý dymom horiacich arménskych dedín, a zo stanov tureckých vojakov bolo počuť zvuky hudobných nástrojov a stony Arménov.“²³ Po absolvovaní pochodu spolu s tureckou armádou Čelebi napísal, že ho prekvapili nezmyselné strašné obete.

Francúz Amédée Jaubert, ktorý navštívil Arménsko neskôr, v roku 1806, skonštatoval, že situácia sa tam vôbec nezmenila: „v tejto nešťastnej oblasti neexistuje ani rodina, ani bezpečie, ani pokoj... pohľad na mnohé spálené a spustošené obce vyvolával vo mne najsmutnejšie myšlienky... Oblasť Erzurmu kavaléria natoľko spustošila, že obyvatelia dedín navždy opustili svoje príbytky. Ľudoprázdné boli aj oblasti od Vana po Araks.“²⁴

Ďalší cestovateľ, ktorý navštívil Arménsko v roku 1807, tiež informuje o zorganizovanom vraždení a okrádaní arménskeho obyvateľstva, ktoré „sa nemohlo postaviť na odpor, pretože nesmelo vlastniť zbraň“. „Boli olúpené a spálené všetky obce doliny Andžalu ...a ich arménske obyvateľstvo ušlo do Perzie. Všade bola smrť a spustošenie.“ V oblasti od Diadina po Toprak-Kale informuje o 118 spálených a spustošených obciach, „obyvaných nešťastnými arménskymi kresťanmi.“²⁵ Tieto vládou schvaľované a zorganizované

²¹ BARSEGOV, J.G. (2000): *Genocid armjan-Prestuplenije po mezhdunarodnomu pravu*. s. 24.

²² MARX, K. - ENGELS, F.: *Soč. t. IX.*, s. 373-374.

²³ BARSEGOV, J. G. (2000): *Genocid armjan-Prestuplenije po mezhdunarodnomu pravu*, s. 27.

²⁴ JAUBERT, A. (1821): *Voyage en Arménie et en Perse, fait dans les années 1805 et 1806*, s. 27.

²⁵ TANCOIGNE, T. M. (2000): *Lettres sur la Perse et la Turquie d'Asie. Paris 1819, 2000*, s. 27.

krádeže, pustošenie a vraždy pokračovali stáročia a boli čoraz masovejšie a lepšie zorganizované.

Pšenicu Arménov spaľovali, dobytok a poľnohospodárske náradie konfiškovali, obydliá búrali alebo odoberali a dávali Turkom, Čerkesom, či Kurdom. Arménske obyvateľstvo vyhánali, likvidovali alebo obracali na islam. Predstavitelia tureckého štátu takto systematicky a cielene menili demografické zloženie Západného Arménska.

Napriek všetkému, kresťanský arménsky národ stále predstavoval jednotnú etnickú, náboženskú a politickú skupinu. Navyše, aj v takých neľudských podmienkach sa vypracoval na úroveň jednej z najvzdelanejších komunit v rámci Osmanskej ríše. Medzi Arménmi a Turkami boli veľké kultúrne rozdiely. Viacerí Arméni sa stali významnými obchodníkmi, právnikmi, či lekármi. O tieto profesie turecká väčšina neprejavovala veľký záujem. Arméni boli otvorenejší pre vedecké, politické, či sociálne idey prenikajúce do krajiny zo Spojených štátov a západnej Európy. Deti bohatších arménskych rodičov začali dopĺňať vzdelanie v Paríži, Ženeve, ba dokonca i v Spojených štátoch. Naopak, väčšina tureckého obyvateľstva patrila v tom období k negramotným roľníkom, farmárom a majiteľom malých obchodov. Osmanskí vládcovia tradične neprikladali vzdelaniu veľký význam. Tým sa vysvetľuje aj neexistencia ani jednej významnejšej vzdelávacej ustanovizne.

Jednotná vzdelaná kresťanská menšina predstavovala pre vládcov Osmanskej ríše veľké nebezpečenstvo. Z tohto prameňa základné príčiny blížiacej sa genocídy Arménov. Akceleráciou následne poslúžila frustrácia Turkov z oklieštenia rozpadajúcej sa Osmanskej ríše začiatkom 20. storočia a snaha arménskeho obyvateľstva zlepšiť si svoje postavenie presadením politických reforiem. Arméni podporovaní Európou predstavovali pre Turkov hrozbu ďalšieho odtrhnutia podrobeného územia Západného Arménska. Vhodnou príležitosťou na finálne riešenie „arménskej otázky“ sa stane prvá svetová vojna.

Politický základ smerovania tureckého štátu spočíval v princípe neustáleho znižovania počtu Arménov, a preto počas 50-ročnej genocídy Arménov (1876 - 1923) táto politika hladko a bez zmien prechádzala z jednej vládnucej elity k druhej, napriek tomu, že v ostatných otázkach medzi jednotlivými vládami vládli vážne rozpory. Potreba vyhladenia Arménov sa považovala za axiómu. V plnení tohto strategického cieľa sa najďalej dostali Mladoturci počas prvej svetovej vojny.

3 Prvá genocída 20. storočia

Proces genocídy má tri etapy: rozhodnutie ju vykonať, resp. prípravnú fázu, samotnú realizáciu genocídy a jej zapieranie.

Genocída sa nekončí fyzickou likvidáciou obetí. Trestný čin pretrváva voči národu, na ktorom bola genocída spáchaná a pokračuje, až kým jej autor otvorene neprizná zodpovednosť za svoje činy. Odhalenie kriminálnej podstaty spáchanej genocídy je povinnosťou nielen štátu, ktorý ju vykonal, ale aj celého medzinárodného spoločenstva. Genocída sa považuje za najťažšiu formu zločinu proti ľudskosti. Obetou je preto medzinárodné spoločenstvo ako celok.

V tejto časti priblížime prípravu, priebeh a následné stanovisko tureckých predstaviteľov k otázke genocídy Arménov. Zjednodušene uvidíme mechanizmus prijímania rozhodnutí o likvidácii Arménov a iných kresťanských národov v Osmanskej ríši počas prvej svetovej vojny.

Nato, aby celý reťazec úspešne fungoval vedúci predstavitelia sa museli nachádzať v jednom jej článku, napríklad v prvom. Tu boli zastúpení a mali vplyv aj na ďalšie články. Praktická realizácia rozhodnutí o vykorenení Arménov, preto bezprostredne súvisí s nastolením diktatúry strany Jednota a pokrok, v januári 1913. Paradoxne, strana, ktorá sa prevratom dostala k moci, aby, podľa vyjadrení svojich lídrov, nasmerovala krajinu na demokratické reformy, v praxi urobila presný opak.

Turecko za vlády Mladoturkov, podobne ako počas vládnutia despotického sultána Abdul Hamida II., začalo vykazovať znaky totalitnej diktatúry, pri ktorej „jadrom politického mocenského poriadku je totalitná strana, ktorá vznikla z revolučného alebo pseudorevolučného masového hnutia a transformovala sa na centralistický mocenský nástroj menšiny. Prostredníctvom ovládnutia mocenského aparátu, stranícka elita vytvára personálnu úniu v kľúčových pozíciách štátu (štátna byrokracia, armáda, justícia, hospodárstvo a pod.). Cirkulácia elity, t. j. pohyb funkcionárov mocenského aparátu, prebieha výlučne pod vedením a kontrolou totalitnej strany. Personálne zmeny sú plánované, manipulované a centralizované podľa záujmov straníckej elity.“²⁶

3.1 Prípravná fáza

Druhého novembra 1914 Osmanská ríša pod silným tlakom Nemecka vstúpila do prvej svetovej vojny. Minister obrany Enver paša si chcel inváziou na Kaukaz otvoriť cestu na Baku, petrolejárske centrum a metropolu Azerbajdžanu. Turecká tretia armáda však v januári 1915 zaznamenala zdrvivú porážku od ruských vojakov pri meste Sarikamyš na území obývanom Arménmi.

Tureckí dôstojníci obvinili z porážky Arménov, pritom však prehru v skutočnosti spôsobilá chybná vojenská stratégia a nepripravenosť na drsné klimatické podmienky. Svoje obvinenie opierali o existenciu štyroch cárskych légií zložených z „ruských“ Arménov, ktoré cárskemu vojsku pomohli prejsť labyrintom arménskych hôr. Osmanská vláda nemala žiadne dôkazy, no napriek tomu vyhlásila, že musí deportovať milióny Arménov z východných osmanských provincií do vnútrozemia. Medzinárodnému spoločenstvu sľúbila, že sa všetci po vojne vrátia do svojich domovov.

Už vtedy však vodcovia Mladoturkov mali do detailov premyslený plán totálneho vyhladenia Arménov na celom území Osmanskej ríše a definitívneho vyriešenia tzv. arménskej otázky. „V roku 1915 turecká vláda odštartovala voči Arménom ... realizáciu politiky neľútostných masových masakier a deportácií. 300 alebo 400 tisíc mužov, žien a detí utieklo na ruské územie, časť do Perzie a na Blízky východ. Malá Ázia bola natoľko očistená od Arménov, nakoľko sa to dalo dosiahnuť podobnými opatreniami uskutočňovanými v najširšom možnom rozsahu.“²⁷

Vyhlásenia, že pôjde „len“ o dočasnú deportáciu mali upokojiť svetovú verejnú mienku a zároveň paralyzovať vôľu arménskeho obyvateľstva a ubrániť štát pred možnou vzburou. Garantovaním bezpečnosti životov a majetku „dočasne“ deportovaného obyvateľstva, turecká vláda mohla nejaký čas skrývať svoje skutočné úmysly pred Arménmi odsúdenými na smrť. Použila pritom aj ďalšie, z politického hľadiska unikátne, spôsoby. Napríklad práve v tom čase vznikla čisto turecká metóda zdvojených vládných rozkazov a nariadení: jeden rozkaz sa vydával „pre oči verejnosti“ a druhý paralelný, na reálne vykonanie.

Okrem deportácií a metód paralelných rozkazov „darovalo“ Turecko ľudstvu aj know-how na dokonale fungujúci systém koncentračných táborov zameraný na zhromaždenie a následnú likvidáciu tisícok ľudí.

Napriek všetkým „vynálezom“ si Mladoturci uvedomovali, že realizácia takej rozsiahlej úlohy nie je možná bez podpory celého štátneho aparátu Osmanskej ríše preto ihneď po nastolení diktatúry vládnucej mladotureckej organizácie a premeny vlády na vykonávateľa príkazov ÚV strany „Jednota a Pokrok“ rozpracovaný plán genocídy Arménov bol na realizáciu posunutý do vládných štruktúr. „Vo chvíli, keď sa prijíma rozhodnutie o vykonaní genocídy, vláda vytvára a centralizuje zoznamy ľudí a organizácií, proti ktorým sa bude útočiť s tým, aby

²⁶ KULAŠÍK, P. (1997): *Dejiny politického myslenia. Od staroveku do súčasnosti*, s. 164.

²⁷ CHURCHILL, W. (1932): *Mirovoj krízis 1918-1925*, s. 277.

akcia bola čo najrýchlejšia, systematická, efektívna, a tiež, aby v prípade zásahu medzinárodného spoločenstva bola celá záležitosť prezentovaná ako ukončený fakt.²⁸

Samotné uznesenie o genocíde vypracovali dve ministerstvá: ministerstvo vnútra a ministerstvo obrany. Schválila ho Rada ministrov a podporila Štátna rada (parlament). Masakry priamo a bezprostredne nariad'ovalo ministerstvo vnútra. Kontrolnú činnosť nad plnením rozkazov vykonávalo ministerstvo obrany, vnútra a ďalšie ministerstvá.

Do príprav sa aktívne zapojila aj úslužná inteligencia, ktorá pre široké vrstvy obyvateľstva vytvorila špeciálnu terminológiu na vštepenie oficiálneho postoja. Existencia akéhokoľvek názoru odlišného od „štátneho“ sa stala neprijateľným, nebezpečným, rizikovým, negatívnym faktorom. „Prostriedky propagandy – knihy, články v tlači, konferencie či rozhlas vykonávali funkciu reklamy tejto prípravnej fázy.“²⁹ Ďalej sa nastolila absolútna kontrola verejnej mienky, pracovných a súkromných aktivít, cenzúra začala generovať samocenzúru.

V prípravnej fáze genocídy je charakteristické zrušenie del'by moci, jej koncentrácia v rukách malej skupiny ľudí, pri plnej podpore ozbrojených síl. Rozhodnutia sa prijímajú na najvyššej úrovni a vykonávaním sa poverujú vojenský a civilní funkcionári nižších rangov. „Rozkaz o vyhladzovaní národa sa vykonáva okamžite, rýchlo, efektívne, presne, všade a dokonale, čo možno vysvetliť jeho plánovaním. Funkcionárov, ktorí otáľajú s plnením rozkazu odstraňujú.“³⁰

3.2 Realizácia genocídy 1915

Dohľad nad vyhladzovacím plánom mal jeden z hlavných organizátorov genocídy, minister vnútra Talaat paša. Keď Talaata pašu 12. apríla 1915 navštívili arménski poslanci Vardkes a Aknuni, ktorí vždy mali zvlášť priateľské vzťahy s Mladoturkami a boli spojencami v boji proti despotickeému sultánovi a za demokratické reformy ríše, a spýtali sa, čo sa stalo s ich spoločnými ideálmi, Talaat odpovedal: “V dňoch našej slabosti ste nás chytili pod krk a nastolili otázku arménskych reforiem. Práve preto musíme využiť vhodnú situáciu, v ktorej sa momentálne nachádzame, a rozprášiť váš národ tak, aby ste na najbližších 50 rokov myšlienky o reformách vyhodili z hlavy.”³¹

V období od januára do apríla 1915 turecká vláda pod rôznymi zámienkami odobrala zbrane arménskym vojakom, preradila ich do pracovných táborov a pod hrozbou smrti odzbrojila i zvyšných mladých mužov arménskej národnosti. Neozbrojených mužov bez akéhokoľvek odporu nechala neskôr vyvraždiť.

Dvadsaťštvrtého a dvadsaťpiateho apríla³² v Istanbule zatkli 2 345 významných arménskych osobností a vyše 250 arménskych intelektuálov a miestnych lídrov v iných mestách. Všetkých neskôr zavraždili. V ten istý deň zadržali aj redaktorov hlavných arménskych novín Azadamart, ktorých 15. júna zavraždili.

Od mája do júla takmer všetkých Arménov zo siedmich východných provincií Osmanskej ríše – Erzrum, Van, Trabzon, Bitlis, Sivas, Charpert a Dyarbekir zabili alebo deportovali. Očítý svedok udalostí, asistent a tlmočník generála Limana von Sandersa, šéfa nemeckej vojenskej misie v Turecku v rokoch 1913 - 1918, veliteľ 5. tureckej armády (1915 - 1916) a tureckých vojsk v Palestíne (1917 - 1918), Heinrich Vierbücher vo svojej knihe opísal

²⁸ OGANIAN, P.K. (2004) : *Genocid armjanskogo naroda i zašita prav čeloveka*, s. 35.

²⁹ OGANIAN, P.K. (2004) : *Genocid armjanskogo naroda i zašita prav čeloveka*, s. 36.

³⁰ OGANIAN, P.K. (2004) : *Genocid armjanskogo naroda i zašita prav čeloveka*, s. 37.

³¹ VIERBUCHER, H. (1991): *Armenien 1915. Was die kaiserliche regierung den deutschen untertanen verchwiegen hat. Die abschlauchtung eines kulturvolkes durch die Turken*, s. 47.

³² Dvadsaťštvrtého apríla Najvyššia rada Arménskej republiky vyhlásila za Deň pamäti obetí genocídy Arménov. Státisíce Arménov kladie každý rok 24. apríla vence a kvety k pomníku genocídy Arménov v Jerevane a ďalší v stovkách miest na svete (USA, Rusko, EÚ, Južná Amerika atď.).

množstvo masakier státisícov Arménov v Turecku v roku 1915. „Medzi mestom Jerznka a Sivasom sa nachádza údolie Kemach. V júnových dňoch 1915 tam po neuveriteľných mučeniach zhodili zo skál desaťtisíce žien a detí.“³³

Všetko sa dialo pod pláštikom legality. Arménskemu obyvateľstvu oznámili nariadenie o deportácii. „Arméni dostali niekoľko hodín na to, aby sa pripravili na opustenie domov a majetku, s výnimkou malej osobnej batožiny, ktorú si smeli vziať so sebou. Významné osobnosti pritom boli zatknuté a popravené ešte pred vyhlásením tohto príkazu. Hneď ako sa obyvatelia, ktorých sa to týkalo, zhromaždili, boli zdraví muži oddelení, poslaní po skupinkách do blízkeho okolia a zabití.“³⁴

Ženy, starcov a deti poslali do koncentračného tábora v Aleppe, kam väčšina z nich nedorazila. Konvoj buď hromadne zlikvidovali kurdske čaty alebo eskortujúce polovojenské skupiny, či turecké obyvateľstvo miest, ktorými prechádzal.

Desaťtisíce ľudí dopravovali loďami na otvorené more. „Nemeckí, americkí, talianski a švajčiarski konzuli, ktorí boli v tom čase v Anatólii, svoje metropoly o udalostiach informovali. Nechýbali ani svedkovia. Popísali napríklad tragický koniec obyvateľstva Trabzonu, ktoré bolo utopené v Čiernom mori.“³⁵ „V auguste 1915 zavŕšili Mladoturci prvú časť svojho programu: v oblasti, kde arménsky národ desať storočí odolával jednej vlne votrelcov po druhej, nezostal jediný Armén.“³⁶ Veľvyslanec Nemecka v Turecku Von Hejghem v telegrame zo 7. júla 1915 v súvislosti s deportáciou Arménov z Turecka písal: „Spôsoby, ktorými sa realizuje sťahovanie, ukazujú, že v skutočnosti vláda sleduje cieľ zničiť arménsku rasu v tureckom impériu.“³⁷

Druhá časť vyhladzovacieho plánu sa týkala arménskeho obyvateľstva v ostatných častiach ríše sa uskutočnila od augusta 1915 do júla 1916. Napriek intervencii Vatikánu a Rakúsko-Uhorska, Turci neušetřili ani katolíckych Arménov.

Výkon a bezprostrednú kontrolu nad deportáciami a likvidáciou deportovaného obyvateľstva mala na starosti Teşkilat-i Mahsusa („Špeciálna organizácia“). Organizácia sformovala špeciálne oddiely (čaty), ktoré deportovali a vyhladzovali Arménov počas cesty a v koncentračných táboroch. „Kriminálni zločinci boli prepustení z väzení a poslaní do vojenských stredísk, kde sa z nich formovali prápory nepravidelného vojska, čaty.“³⁸ Teşkilat-i Mahsusa mala na starosti tiež koordináciu a proces masového vyvražďovania Arménov pracujúcich v miestnych úradoch jednotlivých vilajetov, v lokálnych straníckych pobočkách, vo vojenských štruktúrach a ďalších štátnych inštitúciách. V správe generálneho ústredia rakúskej armády v Konštantínopole z 12. septembra 1915 sa píše: „Podmienky, v ktorých sa ocitli Arméni, sú beznádejné. Zdá sa, že sa turecká vláda rozhodla vykoreniť celú arménsku rasu.“³⁹

Vyvraždenie 1,5 milióna ľudí by sama Teşkilat-i Mahsusa nezvládla. Podiel na genocíde Arménov malo aj civilné moslimské obyvateľstvo, predovšetkým Turci a Kurdi, polícia a v niektorých prípadoch aj priamo osmanská armáda. „Okrem toho bol národ varovaný pred akoukoľvek pomocou Arménom. Jeden z príkazov tretej armády obsahoval nasledovné upozornenie: „Moslim, ktorý pomôže Arménovi, bude popravený, jeho majetok bude spálený,

---

³³ VIERBUCHER, H. (1991): *Armenien 1915. Was die kaiserliche regierung den deutschen untertanen verzwiegen hat. Die abschlauchtung eines kulturvolkes durch die Turken*, s. 14.

³⁴ TERNON, Y. (1997): *Genocidy XX. století. Zločinný stát*, s. 155.

³⁵ *Le Figaro ke genocíde Arménov z roku 1915*. In: ČTK. 23 júna. 8:30. Praha 1998

³⁶ TERNON, Y. (1997): *Genocidy XX. století. Zločinný stát*, s. 155.

³⁷ VIERBUCHER, H. (1991): *Armenien 1915. Was die kaiserliche regierung den deutschen untertanen verzwiegen hat. Die abschlauchtung eines kulturvolkes durch die Turken*, s. 68.

³⁸ TERNON, Y. (1997): *Genocidy XX. století. Zločinný stát*. Praha, s. 154.

³⁹ Wien, KA AOK NA 1915. Fasz. 5632. Konstantinopel. 12. 12. Sept. Kann 15366 (AO, Vol. VI. p. 4736), s. 240.

vedúci pracovníci budú odvolaní a bude ich stíhať vojenský tribunál. Ak pomáhajúci bude vojak, neminie ho tribunál,“ píše turecký autor Suat Parlar.⁴⁰

Tí tureckí historici, ktorí uznávajú fakt masového plánovaného vraždenia Arménov počas prvej svetovej vojny, pripisujú zodpovednosť Teşkilat-i Mahsusa, čím sa snažia zbaviť viny turecký štát. Uvedená organizácia je najväčšmi skutočne, zodpovedná za likvidáciu západoarménskeho obyvateľstva, ale jej zodpovednosť je veľmi malá v prípade plánovania genocídy. Teşkilat-i Mahsusa len splnila úlohy, ktoré nevzišli z jej vlastných štruktúr. Plánovanie a rozhodnutie vykonať genocídu prijali na najvyššej štátnej úrovni, v štruktúrach vládnucej strany a vlády.⁴¹

Vládna moc vyhlásila Džihád (svätú vojnu) v snahe zapojiť do masakrov celé moslimské obyvateľstvo. Štátna propaganda vystupňovala nenávisťné emócie, strhla široké masy a nechala „pracovať“ dav, ktorý teória definuje ako „skupinu ľudí sústredených na jednom mieste, keď fyzický kontakt i jednoduchý cieľ, a často tiež vodca, podnecujú rozbúrené emócie, znižujú racionálnu kontrolu, posilňujú sugestibilitu a odstraňujú individuálne morálne zábrany v správaní.“⁴²

Reakcia štvaneho davu nasledovala ihneď. Aktívnu úlohu pri vraždení arménskeho obyvateľstva hrali spolu s Kurdmi aj Turci, vrátane žien. Nemci, ktorí stavali Bagdadskú železnicu, sa stali svedkami toho, ako „Turci zväzovali za chrbtom ruky obetí, zhadzovali ich zo strmých kopcov; dole čakali ženy, ktoré ich dobíjali nožičkami.“⁴³

Celkový odhad majetku, ktorý Mladoturci získali od zavraždených a deportovaných Arménov, je okolo 14 miliárd dolárov. „Okrem genocídy to teda bola aj obrovská lúpež.“⁴⁴ Turecko tak získalo k dispozícii tiež desaťtisíce kilometrov štvorcových „voľných“ území, ktoré zostali po zlikvidovaných obyvateľoch.

Civilné moslimské obyvateľstvo, najmä jeho vplyvnejšie vrstvy, malo z genocídy veľké ekonomické výhody. Po masakroch im zostala nehnuteľnosť, finančné úspory, tovar, šperky, hospodárske zvieratá, iný hnutel'ný i nehnuteľný majetok, či ekonomické pozície vyvraždených Arménov. O okrádaní národa hovoria mnohí očití svedkovia – Nemci, Briti, Američania, Rusi a ďalší. „Koncom októbra (roku 1914), keď Turci vstúpili do vojny, oficiálni predstavitelia začali brať Arménom všetko, čo potrebovali vo vojne. Ich majetky, peniaze – všetko bolo skonfiškované. Neskôr mohol každý Turek vojsť do arménskeho obchodu a zmocniť sa všetkého, čo len chcel.“⁴⁵

Podľa amerického konzula v oblasti Muš, turecká vláda zrealizovala „gigantický plán olúpenia a finálnej likvidácie tejto rasy.“⁴⁶ Ďalšie svedectvo, ktoré uverejnila 4. 10. 1915 Komisia USA na vyšetrenie masakier uvádza: „Polícia vyváža jeden za druhým nábytok z tisícok arménskych domov..., a tlupy tureckých žien a detí chodia za policajtmí ako hyeny a chytajú všetko, čo sa dá; len čo polícia vyvezie z domov najcennejšie veci, oni vtrhnú do domov a rozchytávajú všetko, čo tam zostalo. To všetko pozorujem na vlastné oči každý deň.

---

⁴⁰ AKÇAM, T. (1999): *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu İttihat ve Terakki' den Kurtuluş Savaşına. İstanbul* s. 77.

⁴¹ AVAKIAN, A. (1999): *Genocid 1915. Mechanizmy prinjatija i ispolnenija rešenij*, s. 96.

⁴² KREJČÍ, O. (2006): *Nová kniha o vol'bách*, s. 43.

⁴³ STEPANJAN, S. (1991): *Germanskije istočniki o genocide armjan. Sbornik dokumentov i materialov v 2-ch tomach*, s. 20.

⁴⁴ ŠEBEJ, F. (2004): *Turecká (a Európska) pamäť*, s. 34.

⁴⁵ BARSEGOV, J.G. (2000): *Genocid Armjan-Prestuplenije po mezhdunarodnomu pravu*, s. 192.

⁴⁶ U.S. National Archives. R.G. 59.807.4014/148 (príloha k správe veľvyslanca Spojených štátov v Turecku Morgenthaua z 30. augusta 1915)

Predpokladám, že za niekoľko týždňov vykradnú všetky domy, podniky a obchody patriace Arménom.⁴⁷

Podľa údajov britskej rozvedky len „v Mardine a Dyjarbekire vylúpili šperky, koberce a antikvariát za 6 miliónov tureckých funtov a zlata za 1,5 milióna tureckých funtov.“ Jeden z organizátorov genocídy Arménov v Dyjarbekire pricestoval do Aleppa „vlakom, ktorý smeroval do Konštantínopolu so 48 debnami šperkov, dvoma truhlicami plnými drahokamov.“⁴⁸

Vláda lúpež národa zlegalizovala. Zákomom z 10. júna 1915 vyhlásila celý majetok deportovaných Arménov za opustený. Zákon sa odvolával na memorandum predložené ministrom vnútra 26. mája 1915 o začatí deportácie, ktorú neschválil parlament ako to predpisoval článok 36 Ústavy. V súlade s tureckou historiografiou zákonodarný orgán „súhlasil“ s memorandom 15. septembra 1915.⁴⁹ Dvadsiateho šiesteho septembra 1915 v Turecku prijali Dočasný zákon o expropriácii a konfiškácii opusteného majetku a účtov deportovaných Arménov. O tri roky neskôr, 4. novembra 1918, keď bolo Turecko porazené a členovia vlády Mladoturkov z krajiny ušli, parlament Osmanskej ríše vyhlásil tento zákon za protiústavný a právne neplatný.⁵⁰ Na faktickej stránke veci to však už nič nezmenilo, nakoľko majetky a účty Arménov boli prepísané na Turkov alebo ministerstvo financií.

Genocída Arménov a následne Grékov mala veľký podiel na formovaní anatólijskej buržoázie. Členovia strany Jednota a pokrok, ich rodiny a priatelia dostali privilégium kúpiť si domy zmasakrovaných Arménov za 2 % ich trhovej ceny. Mnohí z nich sa stali, z noci na ráno, boháčmi. Časť vylúpeného majetku poslúžila na splatenie vojnových dlhov Mladoturkov voči Nemecku. „Talaat paša oslovil dokonca amerického veľvyslanca Henryho Morgenthaua s neuveriteľne drzou a cynickou požiadavkou, aby mu dodal zoznam všetkých Arménov, ktorí mali životnú poisťku v amerických poisťovniach. Talaat paša vyhlásil: keďže sú oni a ich dediči mŕtvi, všetky platby z poisťiek musí dostať turecká vláda ako právoplatný dedič.“⁵¹ Morgenthau spomína uvedenú tureckú žiadosť o uvoľnenie prostriedkov z amerických poisťovní „New York Life Insurance Company“ a „Equitable Life of New York“ vo svojich memoároch a označuje ju za „najzarážajúcejšiu udalosť na svete.“⁵² Podobnú žiadosť turecká vláda pravdepodobne adresovala aj Nemecku, Rakúsko-Uhorsku a ďalším európskym štátom, proti ktorým Turecko nebojovalo. Išlo o veľmi vysoké sumy, nakoľko majetok a život Arménov bol v Osmanskej ríši dlhodobo ohrozený, a preto každý kto mohol, poistil sa v európskych a amerických poisťovniach.

Účasť moslimského obyvateľstva pri genocíde Arménov mala dôležitý vplyv na formovanie nacionalistického hnutia v Turecku po porážke Osmanskej ríše v I. svetovej vojne. Široké masy zámožného obyvateľstva podporili nacionalistické kemalistické hnutie aj preto, že nechceli prísť o nakradnutý majetok vyvraždeného arménskeho obyvateľstva. „Nacionalisti využili vzniknutú hierarchiu v anatólijskej spoločnosti autorít, čím aspoň čiastočne zabezpečili účasť národných mäs v ich hnutí. Prechodu mestských vplyvných osobností a cirkevných

---

⁴⁷ American Committee's Report. TOYNBEE, A. (1987): *Les Massacres des Arméniens (1915-1916)*. Payot. Paris 1987, s. 40.

⁴⁸ FO 317/4172/24597. The february 12., 1919 Report prepared by the General Staff Intelligence Egyptian Expeditionary Force and submitted to the British Foreign Office by the Director of millitary Intelligence, folio 304.

⁴⁹ TAKVIMI, V. No 2189 (May 19/june 1, 1915).

⁵⁰ Meclisi Meduran Zabıt Ceredesi (stenogram zasadnutia Parlamentného zboru. Tretie volebné obdobie. Piatá sesia. Jedenáste zasadnutie 4. novembra 1918).

⁵¹ ŠEBEJ, F. (2004): *Turecká (a Európska) pamäť*, s. 34.

⁵² MORGENTHAU, H. (1918): *Memoires de l'Ambassadeur Morgenthau (Vingt-Six Mois en Turquie)*. Par Henry Morgenthau, Ambassadeur des Etats-Unis á Constantinople avant et pendant la guerre mondiale. s. 194.

hodnostárov na stranu nacionalistov pomohol aj fakt, že väčšina z nich bola spojená s pogromami Arménov a Grékov, a preto sa bála zodpovednosti za svoje činy.⁵³

V septembri 1916 sa strana Jednota a pokrok „arménskou otázkou zaoberala“ naposledy. Dodatočne prijala dokument o „deportáciách“ arménskeho obyvateľstva, ktorý je dodnes oficiálnou interpretáciou udalostí v tureckej historiografii.

V tomto dokumente sú uvedené všetky prípady „vzbúr a spolupráce s nepriateľom, a preto, aby sme zachránili našu armádu zo situácie, keď sa ocitla medzi dvoma kameňmi, bolo nutné premiestniť všetkých Arménov z oblastí, kde sa bojovalo, z blízkosti železníc a iných cestných komunikácií. Boli oznámenia, že počas premiestňovania konvojov sa odohrali niektoré mimoriadne udalosti, ktoré neskôr vyšetřovali špeciálne inšpekčné skupiny.“⁵⁴ Formuláciou „niektoré mimoriadne udalosti“ turecké úrady dodnes operujú v reakcii na obvinenia z genocídy.

V súvislosti s výskumom správania zvierat sa často zdôrazňuje, že človek je najkrutejším, ak nie jediným, masovým vrahom príslušníkov svojho druhu. Človek je podľa etnológa Ericha Fromma „jediným primátom, ktorý zabíja a týra príslušníkov svojho druhu bez biologického alebo ekonomického dôvodu a pociťuje pritom uspokojenie.“⁵⁵ Vopred plánované, starostlivo realizované, cielené, dlho trvajúce a najmasovejšie masakry môže zorganizovať jedine človek. Len málo národov vo svete by bolo pritom schopných vykoreniť národy pre určitú politickú ideológiu.

Masakry miliónov Arménov, Grékov, Židov a Kurdov, ktoré zorganizovali a zrealizovali osmanské vlády, sa najlepšie dajú pochopiť v kontexte dejín tureckej ríše. „Násilie, násilie a ešte raz násilie – to sú turecké dejiny. ...ani v jednej krajine sveta ničiacia sila tak zjavne nepanovala a šabl'a tak nepotláčala duchovné a tvorivé sily národa, ako v Turecku. Z 200 Veľkých vezírov, 76 nezomrelo prirodzenou smrťou. Tretinu všetkých sultánov zavraždili.“⁵⁶ Už turecký vodca Osman, ktorého meno je spojené s Osmanskou ríšou, sníval o celosvetovom panstve. „Slávnym sa stal potom, keď šípom zabil svojho 90-ročného strýka za to, že mu chcel zabrániť v dobývaní nejakého zámku.“⁵⁷ Jeho syn Orchan (1326 – 1359) bol zakladateľom Janičiarskeho oddielu, ktorý svojím konaním vystrašil nielen Áziu, ale i celú Európu.

Pred masakrami unikli len Arméni, ktorí žili pri diplomatických zastupiteľstvách v Libanone, v Palestíne, v Istanbule a v Smyrne, kde ich ochránil nemecký generál Liman von Sanders. Jeho už spomínaný asistent a tlmočník Heinrich Vierbücher videl príčiny genocídneho chovania Turkov v absencii kultúrnych základov. Tureckí spisovatelia využívali tzv. jazyk vzdelaných, ktorému nerozumie ani jeden jednoduchý Turek. Turci nikdy nemali vlastnú architektúru. Oni jednoducho likvidovali to, čo zostalo z minulosti. Najznámejšie stavby boli postavené pred príchodom Turkov alebo ich naplánovali kresťanskí architekti a slúžili sultánovi. Veda na tureckej pôde nemá miesto. Turek je schopný len napodobňovať, aj to len najpovrchnejším spôsobom, nemôže byť skutočne tvorivý v nijakej duchovnej oblasti.“⁵⁸

---

⁵³ MIRZOJAN, K. (1996): *K voprosu o zaroždeniji nacionalističeskogo dvizenija v Turciji v 1918-1919 godach. – Strany i narody Bvlišnego i Srednego Vostoka*, s. 137.

⁵⁴ *İttihat ve Terakki'nin Son Yılları. 1916 Kongresi Zabıtları*. İstanbul, (1992), s. 23.

⁵⁵ FROMM, E. (1997): *Anatomie lidské destruktivity. Mužeme ovlyvniť její podstatu a následky?*, s. 17.

⁵⁶ VIERBUCHER, H. (1987): *Armenien 1915. Was die kaiserliche regierung den deutschen untertanen verchwiegen hat. Die abschlauchtung eines kulturvolkes durch die Turken*, s. 29

⁵⁷ Tamt VIERBUCHER, H. (1987): *Armenien 1915. Was die kaiserliche regierung den deutschen untertanen verchwiegen hat. Die abschlauchtung eines kulturvolkes durch die Turken*, s. 30

⁵⁸ VIERBUCHER, H. (1987): *Armenien 1915. Was die kaiserliche regierung den deutschen untertanen verchwiegen hat. Die abschlauchtung eines kulturvolkes durch die Turken*. s. 23.

Na druhej strane, Turecko je podľa Vierbüchera majstrom vojny. Podľa počtu vojen krajina má palmu víťazstva na zemi. „Turci sa aktivizovali vtedy, keď sa na váhu dali päsť, strach, túžba, ničenie a nie rozum, či idey.“⁵⁹

Podobné ostré vyjadrenia o tureckom národe a tureckých dejinách nie sú ojedinelé, treba ich však vnímať ako emotívne hodnotenie niektorých historických faktov. Tento postoj zastávajú prevažne očiti svedkovia – cudzinci, ktorých udalosti zo začiatku XX. storočia šokovali a navždy poznačili. Viacerí z nich sa priznali, že sa nemôžu zbaviť výčitiek svedomia za to, že bezmocne pozorovali masaker státisícov ľudí. Mnohých Arménov sa však niektorým vplyvným cudzincom podarilo zachrániť.

Na tomto mieste je nevyhnutné zdôrazniť, že napríklad aj niektorí predstavitelia tureckého národa riskovali vlastné životy, aby zachránili svojich arménskych susedov. V mnohých prípadoch schovávali Arménov u seba doma alebo im pomohli ujsť z krajiny.

Genocída arménskeho obyvateľstva je prvým rozsiahlym trestným činom v novodobých dejinách ľudstva, ktorý bol spáchaný z politických motívov s cieľom likvidovať celý národ. Arméni boli, na základe dokonale premyslenej vládnej stratégie, úmyselne vykynožení bez rozdielu veku, či pohlavia na 9/10 územia ich historickej vlasti. „Mimoriadne krutým spôsobom, ktorý nemal obdobu vo svetových dejinách všetkých masových vražd, o život bolo pripravených 2 milióny Arménov; okolo 800 tisíc ľudí utieklo z krajiny, v ktorej ich predkovia žili tisícročia. Dnes sú ich potomkovia – 2 mil. 225 tis. zahraničných Arménov, roztrúsení v 84-ch krajinách sveta,⁶⁰ dostali sa do pozície „národa vyhnanca“ a dodnes trpia dôsledkami tohto neľudského trestného činu.“⁶¹

ZÁVER

V medzinárodnej politike sa denne potvrdzuje známe cynické konštatovanie, že „Zabitie jedného človeka je vražda, usmrtenie viacerých ľudí – tragédia a vyhladenie miliónov – štatistika.“

Lahostajný prístup k tragickým osudom státisícov detí, žien či starých ľudí však môže spôsobiť úplnú pohromu pre celý svet, preto je dôležité nezabudnúť, ani na jeden prípad zločinu proti ľudskosti, bez ohľadu na to, kto a kedy ho spáchal.

Objektom genocídy sa stali okrem Arménov aj Gréci, Bulhari, Srbi, Arabi, Kurdi a iné národy. Pred očami celej Európy turecký štát zo dňa na deň, počas polstoročia, vyhladzoval celý národ na podmanenom území Západného Arménska. Na kritiku európskych predstaviteľov za systematické vraždenie vlastných občanov všetky turecké vlády reagovali obvinením zo zasahovania do vnútorných záležitostí štátu.

Do 1. svetovej vojny sa genocída páchala pomocou systému vražd jednotlivcov a malých skupín po celom štáte alebo masovým vyvražďovaním v jednotlivých oblastiach s väčšinovým arménskym obyvateľstvom. Len počas tohto obdobia bolo zavraždených vyše 300 000 Arménov a stotisíce museli opustiť svoju vlasť.

Počas 1. svetovej vojny Turci prešli k záverečnej fáze genocídy – totálnemu vyhladeniu arménskeho národa na celom území Osmanskej ríše a za jej hranicami. V tomto období, od roku 1915 do roku 1923, zahynulo vyše jeden a pol milióna Arménov. Ďalším stovkám tisíc ľudí sa podarilo ujsť z krajiny a usadiť sa v desiatkach štátov po celom svete.

Kým cieľom prvej fázy genocídy 1876 – 1914 bolo udržanie území zotročeného národa, cieľom druhej etapy v rokoch 1915 – 1923 už bola teritoriálna expanzia a zničenie etnického, náboženského i politického arménskeho klanu brániaceho realizácii programu

---

⁵⁹ VIERBUCHER, H. (1987): *Armenien 1915. Was die kaiserliche regierung den deutschen untertanen verchwiegen hat. Die abschlauchung eines kulturvolkes durch die Turken*, s. 23.

⁶⁰ „Vestnik obšestvennyh nauk“, (1985), s.513.

⁶¹ BARSEGOV, J. G. (1990): *Genocíd armjan – prestuplenije protiv čelovečstva. O pravomernosti termina i juridičeskoj kvalifikaciji*, s. 4.

panturkizmu. Okrem iného išlo o odtrhnutie turkofónnych oblastí Južného Kaukazu, Severného Kaukazu, Volgy, Strednej Ázie od Ruska a ich spojenie s Tureckom. Dôkazom týchto expanzionistických cieľov Turecka sú dva vpády tureckej armády za hranice štátu.

Vitáznosť po 1. svetovej vojne pripravovali odplatu za genocídu. Napriek všetkým vyhláseniam, dohodám, zmluvám a odhodlaniu sa však odplata nakoniec nekonala. Potvrdili tak tvrdenie, že prinútenie štátu k zodpovednosti za spáchané zločiny závisí od momentálnej nálady v svetovej politike. Je to oveľa ťažšie dosiahnuť ako prinútiť k zodpovednosti fyzické osoby.

Politická predpojatosť, konflikt geopolitických, vojenských, ekonomických, politických a iných záujmov veľkých mocností môže nakoniec, i napriek začiatkovej všeobecnej úprimnej snahe, zabrániť potrestaniu dokonca aj takého zločinu, akým je genocída.

(pokračovanie v časti č. 2)

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. AKÇAM, T. (1999): *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu İttihat ve Terakki' den Kurtuluş Savaşına*. İstanbul 1999, s. 77 In: AVAKJAN, A.: *Genocid 1915. Mechanizmy prinjatija i ispolnenija rešenij*. Jerevan 1999.
2. American Committee's Report. TOYNBEE, A. J.. Les Massacres des Arméniens (1915-1916). Payot. Paris 1987, p. 40. In: BARSEGOV, J.G.: *Genocid Armjan-Prestuplenije po mezhdunarodnomu pravu*. Moskva 2000.
3. BARSEGOV, J. G. (1990): *Genocid Armjan – prestuplenije protiv čelovečestva. O pravomernosti termina i juridičeskoj kvalifikacii*. Jerevan 1990.
4. BARSEGOV, J. G. (2000): *Genocid Armjan-Prestuplenije po mezhdunarodnomu pravu*. Moskva 2000, s. 24.
5. Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy. U.N.T.S. (United Nations Treaty Series), No. 1021, vol. 78 (1951).
6. FEIN, H (2002): *Genocide: A Sociological Perspective*, in: HINTON, A.L., editor: *Genocide: an anthropological reader*, Blackwell: Oxford, UK ; Maldan, Mass. 2002.
7. FO 317/4172/24597. The February 12, 1919 Report prepared by the General Staff Intelligence Egyptian Expeditionary Force and submitted to the British Foreign Office by the Director of military Intelligence, folio 304. In: Dadrian, V.: *German responsibility in the Armenian Genocide*. Blue Crane Books 1996.
8. FROMM, E. (1997): Anatomie lidské destruktivity. Mužeme ovlyvnit její podstatu a nasledky? Praha. 1997. s. 17. In: KREJČÍ, O.: *Politická psychologie*. Praha 2004, ISBN 80-224-0852-2.
9. HERENBERG, B (1998): *Kronika ľudstva*. Bratislava 1998, s. 1320, ISBN 80-88980-46-1.
10. CHORENACI, M. (1990): *Istoriija Armeniji*. Jerevan 1990, ISBN 5-540-01084-1.
11. CHORENACI, M. (1997): *Chronika*. Venezia 1865. s. 604. (arm) In: Sejránian, P.A.: *Karabach i rossija. Stranici istorii*. Moskva 1997.
12. CHURCHILL, W. (1932): *Mirovoj krizis 1918-1925*. M., 1932.
13. İttihat ve Terakki'nin Son Yılları. 1916 Kongresi Zabıtları. İstanbul. 1992. s. 23. In: AVAKJAN, A.: *Genocid 1915. Mechanizmy prinjatija i ispolnenija rešenij*. Jerevan 1999.
14. JAUBERT, A. (2000): *Voyage en Arménie et en Perse, fait dans les années 1805 et 1806*. Paris. 1821. pp. 23, 24, 368. In: Barsegov, J. G.: *Genocid Armjan-Prestuplenije po mezhdunarodnomu pravu*. Moskva 2000.

15. JUZEFOVIČ, T. (1869): *Dogovory Rossiji s vostokom političeskije i torgovyje*. Sankt Peterburg 1869, s. 208-214 In: Sejrnanjan, P.: *Karabach i Rossija. Stranici Istorii*. Moskva 1999.
16. KREJČÍ, O. (2006): *Nová kniha o volbách*. Praha 2006, 484s. ISBN 80-86946-01-0.
17. KULAŠÍK, P. (1997): *Dejiny politického myslenia. Od staroveku do súčasnosti*. Banská Bystrica 1997, s. 236, ISBN 80-8055-011-5.
18. KUPER, L. (1984): Types of Genocide and Mass Murder, In: *Israel W. Charny, editor: Toward the Understanding and Prevention of Genocide*, Westview Press: Boulder, Col. ; London, UK. 1984.
19. *Le Figaro ke genocíde Arménov z roku 1915*. In: ČTK. 23 júna. 8:30. Praha 1998.
20. Meclisi Meduran Zabit Ceredesi (stenogram zasadnutia Parlamentného zboru. Tretie volebné obdobie. Piatá sesia. Jedenáste zasadnutie 4. novembra 1918). In: BARSEGOV, J.G.: *Genocid Armjan-Prestuplenije po meždunarodnomu pravu*. Moskva 2000.
21. MIRZOJAN, K. (1996): *K voprosu o zaroždení nacionalističeskogo dvizenija v Turciji v 1918-1919 godach. – Strany i narody Bvliznego i Srednego Vostoka*. Zv. XVI, Jerevan 1996.
22. MORGENTHAU, H. (1919): *Memoires de l’Ambassadeur Morgenthau (Vingt-Six Mois en Turquie)*. Par Henry Morgenthau, Ambassadeur des Etats-Unis á Constantinopole avant et pendand la guerre mondiale. Paris. Payot. 1919. Flammarion. 1984. In: BARSEGOV, J.G.: *Genocid Armjan-Prestuplenije po meždunarodnomu pravu*. Moskva 2000.
23. OGANIAN, P.K. (2004): *Genocid armjanskogo naroda i zaščita prav čeloveka*. Jerevan 2004.
24. SARKISIAN, G. S. a kol. (1980): *Istorija armianskogo naroda. S drevnejšich vremjon do našich dnei*. Jerevan 1980.
25. STEPANJAN, S. (1991): *Germanskije istočniki o genocide armjan. Sbornik dokumentov i materialov v 2-ch tomach*. zv. 1, Jerevan. 1991.
26. ŠEBEJ, F. (2004): Turecká (a Európska) pamäť. In: *Týždeň*. č. 50. Bratislava 2004.
27. Takvimi Vekâyi, No 2189 (May 19/June 1, 1915). In: DADRIAN, V. (1995) : *The History of the Armenian Genocide*. Berghahn Books, 1995.
28. TANCOIGNE, T. M. (2000): *Lettres sur la Perse et la Turquie d’Asie*. Paris 1819, pp. 94, 98, 181. In: BARSEGOV, J. G.: *Genocid armjan-prestuplenije po meždunarodnomu pravu*. Moskva 2000.
29. TERNON, Y. (1997): *Genocidy XX. století. Zločinný stát*. Praha 1997. s. 358. ISBN. 80-85821-45-1.
30. U.S. National Archives. R.G. 59.807.4014/148 (príloha k správe veľvyslanca Spojených štátov v Turecku Morgenthaua z 30. augusta 1915).
31. „*Vestnik obšestvennyh nauk*“. Moskva 1985, č. 9. (513).
32. VIERBUCHER, H. (1987): *Armenien 1915. Was die kaiserliche regierung den deutschen untertanen verchwiegen hat. Die abschlauchtung eines kulturvolkes durch die Turken*. Bremen 1987. *Preklad do ruského jazyka Minalian*, V. Jerevan 1991.
33. Wien, KA AOK NA 1915. Fasz. 5632. Konstantinopel. 12. 12. Sept. Kann 15366 (AO, Vol. VI. p. 4736). In: Ohandjanian, A. *1915 Irrefutable Evidence. The Austrian Documents on the Armenian Genocide*. Jerevan 2004.

KONTAKT

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: chuguryan@centrum.sk

PhDr. Vahram Chuguryan, PhD.
Eustream, a.s.
Votrubova 11/A
825 11 Bratislava
E-mail: chuguryan@gmail.com

**PRIESTOR SLOBODY BEZPEČNOSTI A SPRAVODLIVOSTI V KONTEXTE
EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE¹**

JUDr. Lucia Hurná, PhD.

*Článok doručený do redakcie / Date submitted: 17. 12. 2012**Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 26. 1. 2013**Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013***ABSTRAKT**

Cieľom tohto príspevku je skúmať priestor slobody bezpečnosti a spravodlivosti v kontexte európskej integrácie. Priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti zahŕňa tak rozdielne oblasti ako prisťahovalectvo, azyl, hraničné kontroly a víza, súdnu spoluprácu v civilných a trestných veciach a policajnú spoluprácu. Postupné prehĺbovanie integrácie medzi členskými štátmi v rámci únieového priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti predstavuje významné napredovanie európskeho projektu. Súbežne integrácia v priestore slobody, bezpečnosti a spravodlivosti sleduje aktuálny vývoj integrácie v Európskej únii, ktorý sa vyznačuje zvýšenou decentralizáciou s dôrazom na fragmentáciu pravidiel.

Kľúčové slová: Európska únia, európska integrácia, priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí

ABSTRACT

The main purpose of this paper is to consider the Area of Freedom, Security and Justice in the context of European integration. The Area of Freedom, Security and Justice covers matters as diverse as immigration and asylum, border controls and visa policy, judicial cooperation in civil and criminal matters and police cooperation. The gradual deepening of integration in the European Union's Area of Freedom, Security and Justice among member states represents a significant step in advancing the European project. Simultaneously the integration in the Area of Freedom, Security and Justice follows the trend of recent developments of integration in the European Union and is marked by increased decentralisation with an emphasis on fragmented rules.

Key words: European Union, European integration, Area of Freedom, Security and Justice, Justice and Home Affairs Cooperation

JEL: K33, K39

ÚVOD

Európsky priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti (Area of Freedom, Security and Justice) sa týka agendy, ktorá je v jednotlivých členských štátoch Európskej únie (ďalej aj Únia) najmä v pôsobnosti ministerstiev spravodlivosti a vnútorných vecí, preto býva označovaná aj ako spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí (Justice and Home Affairs Cooperation). Hoci je táto kooperácia uvádzaná pod jedným spoločným názvom, ide o vnútorne nehomogénny celok zastrešujúci rôzne politiky, konkrétne prisťahovalectvo, azyl,

¹ Článok je publikovaný v rámci projektu VEGA 1/1083/12 Vybrané aspekty rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného.

hraničné kontroly a víza, policajnú spoluprácu a súdnu spoluprácu v občianskych a trestných veciach.

Európska integrácia v podobe, v akej ju poznáme v súčasnosti, sa začala v období po druhej svetovej vojne a je spätá so založením troch Európskych spoločenstiev (ďalej aj spoločenstvá). Počas viac ako päťdesiatich rokov existencie európskeho integračného procesu však došlo k podstatnej zmene cieľov integrácie. Hoci pôvodne bola spolupráca zameraná na plnenie ekonomických cieľov a vytvorenie spoločného trhu, v uplynulých rokoch došlo k rozšíreniu oblastí regulovaných právom Európskej únie o otázky, ktoré majú viac politický charakter. Okrem uvedených tendencií sa súbežne menili aj formy integrácie. Aj keď sa v európskom integračnom procese po právnej stránke dlhodobo kládol dôraz na prijímanie jednotných úniových pravidiel a ich rovnakú aplikáciu, v posledných desaťročiach je zjavné čoraz väčšie trieštenie práva Európskej únie, čoho príkladom je neparticipácia všetkých členských krajín Európskej únie na všetkých jej politikách. V týchto súvislostiach je kreovanie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti na jednej strane prejavom zásadného posunu v procese európskej integrácie, ktorý predstavuje novú etapu vývoja Európskej únie, na druhej strane sa v tejto oblasti prejavujú viaceré decentralizačné trendy.

Článok si kladie za cieľ poskytnúť čitateľovi všeobecný prehľad o problematike úniového priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti prostredníctvom bližšieho objasnenia podstaty tohto inštitútu, jeho graduálneho vývoja v kontexte zakladajúcich zmlúv a motívov, ktoré viedli členské štáty k spolupráci.

1 Charakteristika priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti

Priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti je v zmysle čl. 4 ods. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie zaradený medzi spoločné právomoci Európskej únie a členských štátov, to znamená, že v tejto oblasti členské štáty preniesli právomoci na Európsku úniu, tieto právomoci však vykonáva Európska únia spolu s členskými štátmi.

V preambule Zmluvy o Európskej únii zástupcovia jednotlivých členských štátov deklarujú svoje odhodlanie a pranie uľahčiť voľný pohyb osôb, a pritom zaručiť bezpečnosť svojich národov utvorením priestoru slobody, bezpečnosti a práva² v súlade s ustanoveniami Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Ich odhodlanie je konkretizované v čl. 3 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii, podľa ktorého medzi ciele Európskej únie patrí vytváranie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. V zmysle tohto ustanovenia „Únia ponúka svojim občanom priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti bez vnútorných hraníc, v ktorom je zaručený voľný pohyb osôb spolu s príslušnými opatreniami týkajúcimi sa kontroly na vonkajších hraniciach, azylu, prisťahovalectva a predchádzania trestnej činnosti a boja s ňou.“ V čl. 67 Zmluvy o fungovaní Európskej únie je tento všeobecne formulovaný cieľ definovaný podrobnejšie, pričom Európska únia pri jeho naplňaní rešpektuje základné práva a rozličné právne systémy a tradície členských štátov. Európska únia:

- zabezpečuje absenciu kontrol osôb na vnútorných hraniciach a tvorí spoločnú politiku v oblasti azylu, prisťahovalectva a kontroly vonkajších hraníc, ktorá sa zakladá na solidarite medzi členskými štátmi, a ktorá je spravodlivá voči štátnym príslušníkom tretích krajín;
- usiluje sa o zabezpečenie vysokej úrovne bezpečnosti prostredníctvom opatrení na predchádzanie trestnej činnosti, rasizmu a xenofóbie a na boj proti nim prostredníctvom opatrení na koordináciu a spoluprácu medzi policajnými a justičnými orgánmi a inými príslušnými orgánmi, ako aj vzájomným uznávaním rozsudkov v trestných veciach a v prípade potreby aj aproximáciou trestnoprávných predpisov;

---

² V ďalších ustanoveniach Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie sa namiesto slovného spojenia „priestor ... práva“ používa spojenie „priestor ... spravodlivosti“.

- uľahčuje prístup k spravodlivosti najmä prostredníctvom zásady vzájomného uznávania súdnych a mimosúdnych rozhodnutí v občianskych veciach.

Na základe uvedeného možno konštatovať, že spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí v Európskej únii slúži k naplneniu jedného z cieľov Európskej únie, ktorým je vytváranie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. Z doterajšieho vývoja úniovej spolupráce sa dá vydedukovať, že jej zmyslom je vytvoriť priestor, v ktorom sa občania Európskej únie môžu pohybovať slobodne, žiť bezpečne a majú rovnaký prístup k spravodlivosti, pričom zároveň sú dodržiavané ich základné práva. Určitou slabinou úniovej právnej úpravy je absencia definície „slobody“, „bezpečnosti“ a „spravodlivosti“ v zmluvách. Keďže ide o veľmi široké pojmy, ich precízne vymedzenie v texte zmlúv by bolo nanajvýš žiaduce. V tejto súvislosti je na mieste otázka, koľko slobody, bezpečnosti a spravodlivosti chce Európska únia svojim občanom ponúknuť a kde sú hranice týchto pojmov. Odpoveďou na ňu by malo byť stanovenie a formulovanie osobitých čiastkových cieľov. Za úvahu tiež stojí, či neexistujú ústavné, politické a praktické prekážky realizovania tohto projektu v Európskej únii, ktorá má v súčasnosti dvadsaťsedem členských štátov.

Podľa Eckes definícia uvedená v čl. 3 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii kladie dôraz na práva súvisiace s voľným pohybom, ktoré sú neoddeliteľne spojené so slobodou a bezpečnosťou. Pojem sloboda má v kontexte tohto priestoru osobitý význam, pretože sa zameriava najmä na práva spojené s voľným pohybom, a tým prepája priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti s vnútorným trhom. Zároveň, práva súvisiace s voľným pohybom nemôžu existovať bez občianskych a politických práv a slobôd, čo Európska únia zdôrazňuje najmä svojou antidiskriminačnou politikou.³

Slobodu, bezpečnosť a spravodlivosť spája tiež vzťah medzi právom a jednotlivcom v demokratickej spoločnosti. Podľa Komisie sloboda stráca svoj význam, ak sa nemôže uplatňovať v bezpečnom prostredí a v plnom rozsahu sa neopiera o právny poriadok, ktorému občania Európskej únie môžu dôverovať.⁴

Pikna uvádza konkrétne obsahové vymedzenie pojmov priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti:

- Priestor slobody zahŕňa zabezpečenie voľného pohybu osôb na báze Schengenu, a zároveň ochranu základných práv a slobôd vrátane plného rešpektovania zásady nediskriminácie. Patrí sem i azylová a cudzinecká politika. Rovnako musí byť zabezpečená ochrana súkromnej sféry, vrátane ochrany osobných údajov.
- Priestor bezpečnosti obsahuje opatrenia zamerané na potlačanie trestnej činnosti, najmä terorizmu a všetkých foriem organizovanej trestnej činnosti.
- Priestor spravodlivosti zahŕňa postupné odstraňovanie rozdielov existujúcich medzi jednotlivými štátmi Únie, ktoré sa týkajú národnej právnej úpravy v trestnoprávnej a občianskoprávnej oblasti. V oblasti občianskeho práva ide najmä o zjednodušenie rámcových podmienok pre prístup občanov k svojim právam. V rámci trestného práva ide o zlepšenie koordinácie pri trestnom stíhaní a stanovení minimálnych noriem pre porovnateľné ustanovenia trestného práva hmotného, vrátane trestov, a tiež trestného práva procesného.⁵

³ Eckes, Ch. (2011): *A European Area of Freedom, Security and Justice: A Long Way Ahead?* [Online.] Uppsala Faculty of Law, 2011, Working paper 2011:6a. [Citované 6.12. 2012]. s. 6 - 7.

⁴ Pozri Oznámenie Komisie z 14. Júla 1998 - Smerom k priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, KOM(1998) 459, s. 1.

⁵ Pikna, B. (2010): *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva prizmatem Lisabonské smlouvy*. 2. vydanie. Praha : Linde Praha, 2010, s. 150 - 151.

Vzhľadom na veľmi rozdielne vecné zameranie jednotlivých problematík, práve pojem „priestor“ zastrešuje túto ich heterogenitu. Hoci sa pri skúmaní uvedenej agendy môžu vyskytnúť problémy s identifikáciou vnútornej prepojenosti v kontexte priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti a tiež pri definovaní jeho základných charakteristík, podľa Walkera práve prijatím Amsterdamskej zmluvy boli položené základy na chápanie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti ako ucelenej politiky Európskej únie.⁶ V tejto súvislosti je evidentné, že bez ohľadu na odlišnosť oblastí spadajúcich do rozsahu priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, od uvedeného obdobia možno hovoriť o systematickej koncepcii celej agendy priestoru slobody bezpečnosti a spravodlivosti, ktorá zahŕňa nielen komplexný prístup k rozvoju čiastkových problematík, ale aj vnímanie týchto jednotlivých častí ako jeden celok. Z tohto dôvodu sú v dokumentoch Európskej únie často uvádzané odkazy na „slobodu“, „bezpečnosť“ a „spravodlivosť“ zdôrazňujúce vzájomné väzby medzi týmito tromi pojmami. Obdobne podľa Komisie „Únia musí odolať tendenciám venovať sa otázkam bezpečnosti, spravodlivosti a základných práv bez ich vzájomného prepojenia. Tieto otázky idú ruka v ruke s jednotným prístupom s cieľom riešiť súčasné a budúce výzvy.“⁷

Ďalšou otázkou je, či sa Európskej únii darí dosiahnuť rovnováhu medzi tromi dimenziami tohto priestoru a či nie je niektorá z nich uprednostňovaná. Európska únia po teroristických útokoch v USA a v Európe na začiatku dvadsiateho prvého storočia pri prijímaní opatrení v oblasti slobody, bezpečnosti a spravodlivosti začala klásť prioritu bezpečnosti pred slobodou a spravodlivosťou. Nevyhla sa preto kritike, kvôli tomuto prehnaneému dôrazu a vytváraniu napätia medzi nimi. Pre úniouú spoluprácu je kľúčové dosiahnuť vyváženosť medzi slobodou a bezpečnosťou, pričom rovnováhu medzi ne má vnieť práve spravodlivosť.⁸ Tieto tri pojmy sú neoddeliteľné a majú jedného spoločného menovateľa, ktorým je jednotlivec. Naplnenie jedného nie je možné dosiahnuť v plnom rozsahu bez ostávajúcich dvoch. Zachovanie správnej rovnováhy medzi nimi musí byť hlavnou myšlienkou pri činnosti Európskej únie.⁹ Snaha o väčšiu vyváženosť súčasných cieľov Európskej únie pri vytváraní priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti je formulovaná v Štokholmskom programe, podľa ktorého „Prioritou na nadchádzajúce roky bude zamerať sa na záujmy a potreby občanov. Výzvou bude zabezpečiť dodržiavanie základných práv a slobôd a integrity osoby, a zároveň zaručiť bezpečnosť v Európe. Je mimoriadne dôležité, aby opatrenia na presadzovanie práva na jednej strane a opatrenia na ochranu práv jednotlivca, právneho štátu a pravidiel medzinárodnej ochrany na strane druhej, išli ruka v ruke tým istým smerom a vzájomne sa posilňovali“.¹⁰

2 Kľúčové aspekty vývoja spolupráce

V zakladajúcich zmluvách pôvodných troch Európskych spoločenstiev nebola zmienka o problematike spravodlivosti a vnútorných vecí. Aj po ich vzniku sa členské štáty po dlhé roky bránili myšlienke preniesť spoluprácu v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí

---

⁶ Walker, N. (2004): *Europe's Area of Freedom, Security and Justice*. Oxford : Oxford University Press, 2004, s. 7-8.

⁷ Pozri Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov z 20. apríla 2010 – Vytvorenie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti pre európskych občanov – Akčný plán na implementáciu Štokholmského programu, KOM(2010) 171, s. 3.

⁸ Eckes, Ch. (2011): *A European Area of Freedom, Security and Justice: A Long Way Ahead?* [Online.] Uppsala Faculty of Law, 2011, Working paper 2011:6a. [Citované 5.12. 2012]. s. 7.

⁹ Pikna, B. (2010): *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva prizmatem Lisabonské smlouvy*. 2. vydanie. Praha : Linde Praha, 2010, s. 151.

¹⁰ Pozri Štokholmský program – otvorená a bezpečná Európa, ktorá slúži občanom a chráni ich, 17024/09, bod 1.1.

z národnej úrovne do kompetencie Európskych spoločenstiev. Ešte v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia nebola medzi členskými štátmi politická vôľa rozšíriť právomoci spoločenstiev o oblasť spravodlivosti a vnútorných záležitostí.¹¹ Predovšetkým ekonomické zameranie pôvodných zmlúv zakladajúcich Európske spoločenstvá však bolo v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia doplnené o politickú spoluprácu aj v omnoho citlivejších oblastiach spravodlivosti a vnútorných vecí. Išlo len o neformálnu medzivládnu spoluprácu mimo formálnych štruktúr spoločenstiev, ktorá sa vyvíjala v rámci európskej politickej spolupráce. Jej cieľom bolo zefektívniť výmenu informácií a praktickú spoluprácu, nie vytvoriť spoločné politiky a pravidlá.¹²

Začiatkom deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia bolo zrejmé, že dovtedajšia „ad hoc“ medzivládna spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí je nepostačujúca, a že treba stanoviť jednoznačný právny základ kooperácie v právnom poriadku Európskych spoločenstiev. No aj napriek tomu pretrvávajúce citlivé vnímanie agendy spravodlivosti a vnútra zo strany členských štátov bolo naďalej veľkou prekážkou rozšírenia komunitárnych právomocí o uvedené oblasti. V týchto súvislostiach bola formálne zavedená spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí ako nový prvok obsiahnutý v novej Zmluve o Európskej únii (Maastrichtskej zmluve). Touto zmluvou členské štáty vytvorili medzi sebou Európsku úniu s jasnou trojpilierovou štruktúrou. Tretí pilier zastrešoval spoluprácu v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí, ktorá mala medzivládny charakter s použitím spoločných úniových inštitúcií, a zároveň s určitými nadnárodnými črtami, ako napríklad konzultácie s Komisiou či Európskym parlamentom.¹³ Vo všeobecnosti sa dá povedať, že zámerom Maastrichtskej zmluvy bolo uľahčiť medzinárodnú spoluprácu, nie harmonizovať národné predpisy členských štátov. Možno ju považovať za začiatok ďalších reforiem, keďže praktická realizácia jej ustanovení odhalila nedostatky čisto medzivládnych riešení problémov spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútra založených na dobrovoľnej medzivládnej spolupráci. Spoznanie slabín medzivládnej spolupráce však neznamenalo, že nadnárodné riešenia boli v ďalšom období vítané bez výhrad.

Dokument, s prijatím ktorého je spojené formalizovanie slovného spojenia „priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti“ v právnom poriadku Európskej únie, predstavuje Amsterdamská zmluva. Prostredníctvom tejto zmluvy bol v čl. 2 Zmluvy o Európskej únii definovaný nový cieľ Európskej únie „zachovávať a rozvíjať Úniu ako priestor slobody, bezpečnosti a práva, v ktorom je zaručený voľný pohyb osôb spolu s príslušnými opatreniami týkajúcimi sa ochrany vonkajších hraníc, azylu, prisťahovalectva a prevencie a boja proti zločinnosti“. Amsterdamská zmluva vytvorila nový právny a vecný rámec pre celú oblasť spravodlivosti a vnútra predovšetkým tým, že časť jej agendy (problematika víz, azylu, prisťahovalectva a súdna spolupráca v civilných veciach) bola prenesená z pôvodného úniového tretieho piliera do kompetencie spoločenstiev, a teda komunitárneho práva. Z právneho hľadiska išlo o presun do silno integrovanej komunitárnej oblasti prvého piliera. Hlavným dôvodom prenesenia problematiky azylu, prisťahovalectva a vonkajších hraníc do prvého piliera bol fakt, že sa lepšie prerokovali v kontexte slobody pohybu osôb, ktorý mal komunitárny charakter. Tretí medzivládny pilier Európskej únie stratil väčšiu časť svojho obsahu, keďže reguloval už len policajnú a súdnu spoluprácu v trestných veciach a bol podstatným spôsobom modifikovaný smerom k užšej a účinnejšej spolupráci. Amsterdamskou zmluvou spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí nadobudla hybridný charakter, pretože časť politik získala komunitárnu podobu a časti bola ponechaná pôvodná medzivládna

---

¹¹ Denza, E. (2002): *The Intergovernmental Pillars of the European Union*. Oxford : Oxford University Press, 2002, s. 63 - 64.

¹² Za najznámejšie aktivity tohto prvotného obdobia možno považovať platformu Trevi (1975) a začiatky schengenskej spolupráce.

¹³ Apap, J. (2004): *Justice and Home Affairs in the EU*. Edward Elgar Publishing, 2004, s. 66.

podoba.¹⁴ Amsterdamská zmluva opäť nebola vnímaná ako konečné riešenie problematiky spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí. Hoci podstatným spôsobom zmenila „ústavné“ základy Únie a komunitárne politiky, neobsiahla všetky požiadavky na zmenu. Pri hodnotení poamsterdamského obdobia vytvárania priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti možno konštatovať, že sa počas neho dosiali viaceré významné úspechy. No počiatočnej snahe o intenzívnejšiu kooperáciu sa postavili do cesty obmedzenia inštitucionálneho charakteru, ale niekedy aj nedostatočný politický konsenzus. Politika malých krokov bola často jedinou alternatívou na dosiahnutie pokroku. Vytvorenie oblasti slobody, bezpečnosti a spravodlivosti sa však stalo pre Európsku úniu strategickou prioritou.

Pripravenosť členských štátov Európskej únie na reformu spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí sa odrazila už v texte Zmluvy o Ústave pre Európu. Tá obsahovala viaceré inovatívne ustanovenia významné pre účinnejšie vytváranie spoločného priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. Hoci tento dokument nebol úspešne ratifikovaný všetkými členskými krajinami Európskej únie, načrtnol určitú víziu budúcej možnej podoby spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútra, ktorú následne prebrala do svojho textu Lisabonská zmluva. Jej cieľom bolo odstrániť inštitucionálne a právne rozpory, ktoré doposiaľ charakterizovali túto spoluprácu, stanoviť jednotný právny rámec zabezpečujúci vyššiu efektívnosť a právnu istotu, a zároveň eliminujúci demokratický deficit a nedostatočné právomoci Súdneho dvora Európskej únie v rámci jednotlivých politík spravodlivosti a vnútra a v neposlednom rade zrušiť pilierovú štruktúru Európskej únie.

Posledná revízia zakladajúcich zmlúv prostredníctvom Lisabonskej zmluvy vo viacerých aspektoch zmenila predchádzajúcu kooperáciu členských krajín pri vytváraní priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v Európskej únii a ešte viac posilnila úlohu Európskej únie pri vytváraní tohto priestoru. Nová právna úprava formálne zrušila trojpilierovú štruktúru Európskej únie, čo má dopad na celú agendu spravodlivosti a vnútorných vecí. Jednotlivé politiky spravodlivosti a vnútorných vecí boli v predchádzajúcom období rozptýlené medzi prvý a tretí pilier Európskej únie, no Lisabonskou zmluvou došlo k ich spojeniu do jedného celku v rámci Zmluvy o fungovaní Európskej únie. V dôsledku tejto reformy sa komunitárna metóda začala vzťahovať aj na policajnú a súdnu spoluprácu v trestných veciach, a teda došlo k podriadeniu politík bývalého tretieho piliera nadnárodnej koncepcii spolupráce. V predlisabonskom období sa ozývali hlasy proti hlbšej integrácii v tejto oblasti na pôde Únie, a to najmä kvôli obavám týkajúcim sa ohrozenia národnej suverenity a občianskych práv a slobôd, ktoré sú neoddeliteľne spojené s agendou trestného práva, policajnej spolupráce či prisťahovalectva, tvoriacimi jadro spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí na úniovej úrovni. Členské štáty Európskej únie si prijatím Lisabonskej zmluvy zvolili cestu ďalšieho napredovania a pristúpili k takej reforme priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, ktorá by pretrvávajúce problémy dokázala riešiť efektívnejšie, no zároveň by zohľadňovala citlivosť tejto agendy. Lisabonskou zmluvou bola posilnená úloha Európskej únie v oblasti slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. Zároveň sa zvýšila demokratická zodpovednosť a zlepšila ochrana práv jednotlivcov, ktorá bola Európskej únii v rámci uvedenej spolupráce vytýkaná. V polisabonskom období sa prioritou európskej spolupráce pri vytváraní priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti stalo presadzovanie súladu úniových noriem a rozhodovacích procesov s princípmi zodpovednosti, právneho štátu a základných práv.¹⁵ No, hoci nová právna úprava zjednocuje pravidlá pre všetky politiky spravodlivosti a vnútorných vecí, existujú z nich početné výnimky a odlišné postupy, odrážajúce najmä pretrvávajúcu

---

¹⁴ Mitsilegas, V. - Monar, J. - Rees, W. (2003): *The European Union and Internal Security*. Palgrave Macmillan 2003, s. 2.

¹⁵ Guild, E. - Carrera, S. - Eggenschwiler, A. (2010): *The Area of Freedom, Security and Justice ten years on – Successes and future challenges under the Stockholm Programme* [Online]. Brussels : Centre for European Policy Studies, 2010. [Citované 5.12.2012]. s. 1 - 2.

citlivosť niektorých otázok spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí. Prijaté ustanovenia zároveň zohľadňujú tú skutočnosť, že jednotlivé členské štáty Európskej únie majú odlišné právne systémy aj právne tradície. A tak aj naďalej charakterizuje túto agendu vo viacerých aspektoch vnútorná heterogenita. Vzhľadom na to, že Lisabonská zmluva v určitých smeroch dáva priestor na diferencovaný prístup, otázne je, ako sa podľa tejto novej koncepcie podarí v budúcom období vytvoriť spoločný úniový priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti.

3 Motívy vedúce členské štáty k spolupráci

Veľmi často býva vytváranie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v Európskej únii spolu s jeho početnými politikami vnímané ako jedno z najdôležitejších napredovaní v rámci európskeho integračného procesu na začiatku dvadsiateho prvého storočia. V priebehu uplynulých rokov boli stanovené inštitucionálne, právne, politické a finančné základy spolupráce v uvedenej oblasti. Členské štáty Európskej únie prekonalí svoj počiatočný rezervovaný postoj k spolupráci v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí a celá agenda sa stala jednou z kľúčových politických priorít Únie. Priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti predstavuje pre Európsku úniu a jej členské štáty veľkú výzvu. Toto tvrdenie podporuje niekoľko nasledovných úvah.

Budovanie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti sa týka základných funkcií a právomocí moderného štátu. Garantovanie vnútornej bezpečnosti občanom, kontroly na vonkajších hraniciach štátu, vstup na národné teritórium, či vykonávanie spravodlivosti, patria už od obdobia postupného vytvárania moderných národných štátov v sedemnástom a osemnástom storočí k ich základným atribútom. Zároveň súčasťou priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti je tiež spolupráca v trestných veciach, azylová problematika, či problematika utečencov, ktoré sa zásadným spôsobom dotýkajú nielen právomocí členských štátov, ale najmä ochrany základných práv, slobody a bezpečnosti jednotlivcov a princípov, na ktorých je založená Európska únia. Verejnosť tieto oblasti vníma vo zvýšenej miere. Keďže ide o vysoko citlivé vnútorné záležitosti štátov, nie je vôbec prekvapujúce, že celá táto problematika bola zahrnutá do projektu európskej integrácie ako jedna z posledných.¹⁶

Aby Európska únia mohla zaručiť obyvateľom Európy slobodu a spravodlivosť, a zároveň zvyšovať bezpečnosť, to si vyžaduje prijatie mnohých opatrení, akými sú, napríklad harmonizácia vybraných oblastí civilného a trestného práva, zefektívnenie vzájomnej spolupráce národných policajných zložiek, prokurátorov a súdov z jednotlivých členských štátov, vytvorenie spoločnej ochrany hraníc, zavádzanie spoločných vízových, azylových a prístahovaleckých politík alebo garantovanie práv jednotlivcov. Základným predpokladom realizácie týchto politicky citlivých reforiem v rámci Európskej únie je, že členské štáty na ňu prenesú časť svojich právomocí, ktoré jej umožnia prijímať a presadzovať legislatívu v daných oblastiach.¹⁷

Spoločná zákonodarná a výkonná právomoc vo vzťahu k nelegálnym prístahovalcom, teroristom, pašerákom drog a páchatelom cezhraničných trestných činov vyvoláva citlivé a veľmi komplexné otázky o národných kompetenciách a rozdieloch medzi ústavným, civilným a trestným právom jednotlivých členských krajín. Napríklad v oblasti trestného práva sú medzi národnými právnymi poriadkami výrazné odlišnosti, nehovoriac o rozdieloch medzi kontinentálnym právom a britským „common law“ pričom, každá krajina sa domnieva, že práve

---

¹⁶ Peers, S. (2006): *EU Justice and Home Affairs Law*. Oxford : Oxford University Press, 2006, s. 1.

¹⁷ Townsend, A. (2003): *Can the EU deliver the Area of Freedom, Security and Justice?* [Online.] Brussels : Centre for European Policy Studies, September 2003. [Citované 6.12.2012]. s. 1.

jej systém je ten správny. Okrem toho medzinárodné právo verejné poskytuje národným vládam a parlamentom dostatočný priestor na prijímanie medzinárodných zmlúv. Výhodou medzinárodného práva je, že umožňuje vo väčšom rozsahu zachovať národný systém práva, a to prostredníctvom negociácií, či obmedzenia platnosti niektorých ustanovení medzinárodných zmlúv na konkrétnu zmluvnú stranu. Medzinárodné zmluvy nemôžu pripraviť národnú legislatívu o jej nezastupiteľné postavenie.

V uvedených súvislostiach si treba položiť otázku, čo viedlo členské štáty Európskej únie k prenosu časti kompetencií v týchto citlivých oblastiach na Európsku úniu a ich následnej regulácii právom Európskej únie?

Vývoj spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí na pôde Európskych spoločenstiev a Európskej únie v jej súčasnej podobe sa stal nevyhnutným po prvé preto, že národné riešenia narastajúcich problémov s migráciou, cezhraničným zločinom a terorizmom sa ukázali ako neadekvátne. Koniec studenej vojny v rokoch 1989 až 1990 znamenal pre vtedajšie členské štáty spoločenstiev vznik nových nevojenských bezpečnostných hrozieb. Mnohé z nich mali svoju príčinu v kolapse komunistických režimov v krajinách strednej a východnej Európy. Takto sa dal odvodiť nárast počtu nelegálnych prisťahovalcov, vojnových utečencov, žiadateľov o azyl, ekonomických migrantov a čoraz väčší rozmer medzinárodného organizovaného zločinu. No, samozrejme, nie všetky bezpečnostné hrozby v uvedenom období pochádzali zo strednej a východnej Európy. Napríklad pre medzinárodný obchod s drogami, pranie špinavých peňazí, falšovanie a terorizmus je typický širší celosvetový rozmer. Druhým dôvodom bolo odstraňovanie hraničných kontrol medzi členskými štátmi Európskej únie. V Jednotnom európskom akte, ktorý menil obsah zakladajúcich zmlúv pôvodných troch Európskych spoločenstiev, bol okrem iného obsiahnutý záväzok postupne vytvoriť vnútorný trh ako priestor bez vnútorných hraníc, v ktorom je zaručený voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu. Jeho cieľom bolo zabezpečiť slobodný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu v rámci Európskej únie prostredníctvom odstránenia prekážok cezhraničného pohybu. Koncepcia realizácie priestoru bez vnútorných hraníc sa zároveň bezprostredne týkala otázky zodpovednosti štátu za garantovanie jeho vnútornej bezpečnosti, ktorá priamo súvisí so suverenitou štátu. Každý štát je povinný brániť svoje vonkajšie hranice a zabezpečovať vonkajšiu bezpečnosť. Tento projekt však priniesol zásadné prehodnotenie a zmenu v chápaní rozdielov medzi tým, čo je národné a čo je nadnárodné. Oprávnenie vykonávať hraničné kontroly, ktoré bolo dovtedy výlučnou doménou jednotlivých členských štátov získavalo čoraz viac nadnárodný rozmer.¹⁸ So zavedením priestoru bez vnútorných hraníc bezprostredne súvisela otázka, ako sa vyrovnáť s nezákonnými cezhraničnými aktivitami (napríklad nelegálnym prisťahovalectvom, obchodovaním s drogami, pašovaním a práním špinavých peňazí). Uľahčenie slobodného pohybu zvýšilo možnosť vzniku súdnych sporov medzi občanmi rôznych členských štátov Európskej únie týkajúcich sa vlastníctva, rozvodov či starostlivosti o maloletých. Aktuálnou sa stala aj problematika práv štátnych príslušníkov nečlenských krajín Európskej únie žijúcich prípadne pracujúcich v Únii. Odstránenie prekážok cezhraničného pohybu si z týchto dôvodov vyžadovalo aj paralelnú harmonizáciu vybraných odvetví národných právnych poriadkov členských štátov upravujúcich hraničné kontroly, prisťahovalectvo, azyl či súdnu spoluprácu.

Na základe poznatku, že žiadna členská krajina sa s uvedenými otázkami nevie vyrovnáť sama, začali medzi sebou rozvíjať aktivity smerujúce k intenzívnejšej medzinárodnej kooperácii. Úniové politiky v tejto oblasti sa prevažne formovali na základe princípu „bottom-

---

¹⁸ Balzacq, T. - Carrera, S. (2005): *Migration, Borders & Asylum – Trends and Vulnerabilities in EU Policy* [Online.] Brussels : Centre for European Policy Studies, July 2005. [Citované 5.12. 2012]. s. 8.

up¹⁹, čo viedlo k pomalému vytváraniu priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v Európskej únii. Prvé roky spolupráce na úniovej úrovni boli charakteristické váhavým postojom niektorých členských štátov Európskej únie k europeizácii oblastí, ktoré sú tradične spojené s národnou suverenitou. Po nadviakaní prvých vzťahov medzi členskými štátmi v rámci štruktúr Európskej únie bolo zrejmé, že iba čistá medzivládna spolupráca v uvedených oblastiach nebude do budúcnosti postačovať, a preto došlo k postupnej komunitarizácii jednotlivých politík spravodlivosti a vnútra. Hoci sa Európska únia a jej členské štáty vedeli zhodnúť na spoločnom ciele vytvoriť priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, doterajší vývoj naznačuje, že stanovenie spoločných čiastkových cieľov bolo pre ne často problematické. Nezriedka sa vyskytli ústavné, politické aj praktické prekážky pri implementácii prijatej úniovej legislatívy do národných právnych poriadkov, pri zavádzaní osobitých foriem spolupráce (napríklad v súvislosti s výmenou informácií), pri štiepení priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v dôsledku uplatňovania flexibility a následnej diferencovanej integrácie, pri výkone parlamentnej kontroly, pri zaobchádzaní s občanmi tretích krajín a pri kontrole minimálnych štandardov na všetkých úrovniach spolupráce.²⁰

Pre európsku integráciu v tejto oblasti je charakteristická flexibilita, ktorá podľa Apap umožňuje jednotlivcom alebo skupinám (teda aj štátom) prispôbiť sa odlišným a meniacim sa okolnostiam s cieľom dosiahnuť jeden spoločný cieľ. V Európskej únii sa flexibilita vyskytuje v rôznych formách. Prvá je zakotvená v zakladajúcich zmluvách a jej podstatou je pripustenie výnimiek zo spolupráce pre konkrétne členské štáty. Táto flexibilita má dvojakú podobu, konkrétne ide o umožnenie výnimky (opt-out) alebo vstupu (opt-in) vo vzťahu k určitej úniovej politike alebo posilnenú spoluprácu, čiže integráciu len časti členských štátov v konkrétnej oblasti s využitím inštitúcií Európskej únie. Druhou formou je inštitucionálna flexibilita. Európska únia podporuje vytváranie nových inštitucionálnych štruktúr na úniovej, národnej aj regionálnej úrovni, čo vedie k otvorenejšiemu chápaniu úloh týchto úniovej agentúr. Zároveň sa uprednostňuje presadzovanie priamej spolupráce uvedených agentúr s kompetentnými inštitúciami v členských štátoch pred direktívnou úpravou úniovejmi právnymi predpismi, čo je tiež prejavom flexibility. A na záver, flexibilita sa môže prejavovať v rozšírení úniovej spolupráce aj na nečlenské štáty (najmä susedné).²¹

Na reguláciu vytvárania priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti právom Európskej únie a jednotlivými úniovejmi politikami výrazne vplývajú rôzne procesy a udalosti, ktoré sa odohrávajú na medzinárodnej, európskej a národnej úrovni. Procesy prehlbovania európskej integrácie a rozširovania Európskej únie majú na ňu bezprostredný dopad. Prehlbovanie európskej integrácie zahŕňa nielen hospodársku, ale aj politickú integráciu. Spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí je na jednej strane výsledkom snáh o dosiahnutie hlbšej politickej Únie, a teda budovania Európskej únie ako politického, nie iba ekonomického subjektu, na druhej strane vyplynula z hospodárskej integrácie. Napríklad hospodárska a finančná integrácia prinútila členské štáty Únie venovať viac pozornosti problému cezhraničného falšovania a prania špinavých peňazí. Rovnako rozširovanie Európskej únie o nové členské krajiny viedlo k zvýšeniu záujmu o otázky súvisiace s kontrolou

---

¹⁹ Všeobecne je možné rozlíšiť „bottom-up“ a „top-down“ prístup pri formovaní politík Európskej únie. V zmysle postupu „bottom-up“ členské krajiny rozvíjajú politiky na bilaterálnej či multilaterálnej úrovni a táto spolupráca môže následne viesť k vzniku právnej úpravy na úniovej úrovni. Podstatou „top-down“ postupu je stanovenie pravidiel Európskej únie priamo zhora prostredníctvom úniovej rozhodovacích procedúr.

²⁰ Eckes, Ch. (2011): *A European Area of Freedom, Security and Justice: A Long Way Ahead?* [Online.] Uppsala Faculty of Law, 2011, Working paper 2011:6a. [Citované 6.12. 2012]. s. 1.

²¹ Apap, J. (2004). *Towards Closer Partnerships: Requirements for More Effective JHA Cooperation in an Enlarged EU* [Online.] Brussels : Centre for European Policy Studies, October 2004. [Citované 5.12. 2012]. s. 5.

cezhraničnej trestnej činnosti (napríklad organizovaný zločin, obchodovanie s ľuďmi) a prísťahovalectva. Po teroristických útokoch na USA a Európu na začiatku dvadsiateho prvého storočia sa na úniovej úrovni začal klásť dôraz na bezpečnostné otázky, a práve obava z ďalšieho ohrozenia vnútornej bezpečnosti bola jedným z dôvodov vyššieho stupňa europeizácie jednotlivých politík.

Vytváranie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti nesúvisí len s Európskou úniou, ale má aj vonkajšiu dimenziu. Uvedená spolupráca sa priamo dotýka tretích krajín, ktoré susedia s Úniou aj tých, s ktorými Únia uzavrela rôzne medzinárodné zmluvy o spolupráci. Okrem toho, terorizmus alebo organizovaná trestná činnosť presahujú hranice Európskej únie.

Európska únia síce nenahrádza úlohu členských štátov, ktoré aj naďalej zabezpečujú bezpečnosť a spravodlivosť na svojom území, no výrazným spôsobom dopĺňa ich činnosť. Jednotlivé členské štáty sú v otázkach spravodlivosti a vnútorných vecí nielen politicky, ale aj právne viazané cieľmi a spoločnými pravidlami prijímanými Európskou úniou. To však neznamená, že by sa členské štáty úplne vzdali presadzovania ich vlastných aktívnych politík v tejto oblasti spolupráce.²²

ZÁVER

Počnúc Maastrichtskou zmluvou Európska únia postupne nadobudla v agende spravodlivosti a vnútorných vecí čoraz pevnejšie postavenie, a tým sa ujala ďalšej sféry spadajúcej pôvodne do výlučných národných kompetencií členských štátov. Kooperácia v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí sa v Európskej únii začala dynamickejšie rozvíjať od konca deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia v nadväznosti na prijatie Amsterdamskej zmluvy. Vytváranie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti bolo od tohto obdobia sprevádzané nárastom aktivity zo strany Európskej únie, čo zahŕňalo prípravu veľkého množstva právnych aktov, a tiež vytváranie nových inštitucionálnych štruktúr, ako napríklad Europol a Eurojust. Rada v zložení ministrov vnútra a spravodlivosti členských krajín Únie sa schádza v pravidelných mesačných intervaloch, čím sa stala jednou z najaktívnejších formácií. Ďalšou špecifickou črtou vytvárania priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v Európskej únii je, že okrem jej formálneho zakotvenia v zmluvách zohráva pri jeho formovaní významnú úlohu Európska rada. Po nadobudnutí platnosti Amsterdamskej zmluvy začala Európska rada prijímať politické dokumenty, konkrétne Tamperský program (1999-2004), Haagsky program (2004-2009) a Štokholmský program (2009-2014), ktoré definovali viacročnú stratégiu Európskej únie pri vytváraní priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti aj časový harmonogram dosahovania cieľov v jednotlivých politikách v danom období. Zároveň viaceré zasadnutia Európskej rady, napríklad v Tampere (1999), Laekene (2001), Seville (2002) alebo Haagu (2004), boli venované predovšetkým otázkam spravodlivosti a vnútorných vecí. Legislatívny proces týkajúci sa „acquis“ Európskej únie v oblasti spravodlivosti a vnútra patril medzi najrýchlejšie sa rozvíjajúci, a hoci pokrok bol niekedy dosť pomalý v porovnaní s očakávaniami, dá sa povedať, že celá táto agenda sa rozrástla do takej miery, ktorá by bola na začiatku deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia absolútne nepredstaviteľná. Európskej únii sa nedá uprieť, že za obdobie dvadsiatich rokov formálneho zakotvenia spolupráce v zmluvách, vyvíjala mnohé aktivity na vytvorenie silného spoločného priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. Výsledky tohto úsilia sú zmiešané. Vo viacerých oblastiach boli dosiahnuté výrazné úspechy, sú však aj také politiky, v rámci ktorých sa nepodarilo dosiahnuť predpokladaný stupeň zblíženia. Dôležitým medznikom pre ďalší vývoj spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí v Európskej únii je Lisabonská zmluva, ktorá je potrebnou a pozitívnou odpoveďou na pretrvávajúce nedostatky a slabé miesta jednotlivých politík

---

²² Della Cannanea, G. (2010): Trail-Blazing Developments in Justice and Home Affairs. In Micossi, S. - Tosato, G. L. - Cassese, S. *The European Union in the 21st Century. Perspectives from the Lisbon Treaty*. Brussels: Centre for European Policy Studies. s. 240.

spravodlivosti a vnútra. Lisabonská reforma vytvára nové inštitucionálne, rozhodovacie a právne predpoklady na prijímanie ďalšej generácie opatrení potrebných na rozvoj priestoru slobody, bezpečnosti a práva. V nadväznosti na zmeny v úniomom primárnom práve bol Európskou radou prijatý Štokholmský program, ktorý definuje stratégiu Únie v jednotlivých oblastiach tejto politiky na nasledujúcich päť rokov.

Možno konštatovať, že pôvodne bol priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti kreovaný na základe princípov medzivládnej spolupráce, no postupnými krokmi došlo k jeho priblíženiu k štruktúram Európskej únie a nadnárodným postupom kooperácie. Výsledkom doterajšej spolupráce pri vytváraní priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti je súbor politik, ktoré sú jedinečné v porovnaní s inými politikami Európskej únie. Ich osobitosťou sú ustanovenia o flexibilitate, špecifická územná pôsobnosť práva, ktorá nie vždy zodpovedá územia Európskej únie a výnimky zo spolupráce pre niektoré členské krajiny.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. APAP, J. (2004): *Justice and Home Affairs in the EU*. Edward Elgar Publishing, 2004, 360 s. ISBN 9781843767879.
2. APAP, J. (2004): *Towards Closer Partnerships: Requirements for More Effective JHA Cooperation in an Enlarged EU* [Online.] Brussels : Centre for European Policy Studies, October 2004, 13 s. [Citované 5.12.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.ceps.eu/book/towards-closer-relationships-requirements-more-effective-jha-cooperation-enlarged-eu>>. ISBN 92-9079-530-1.
3. BALZACQ, T. - CARRERA, S. (2005): *Migration, Borders & Asylum – Trends and Vulnerabilities in EU Policy* [Online.] Brussels : Centre for European Policy Studies, July 2005, s. 88. [Citované 6.12.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.ceps.be/book/migration-borders-asylum-trends-and-vulnerabilities-eu-policy>>. ISBN 92-9079-572-7.
4. DELLA CANNANEA, G. (2010): Trail-Blazing Developments in Justice and Home Affairs. In Micossi, S. - Tosato, G. L. - Cassese, S. *The European Union in the 21st Century. Perspectives from the Lisbon Treaty*. Brussels : Centre for European Policy Studies, 2010, 287 s. ISBN 978-92-9079-929-0.
5. DENZA, E. (2002): *The Intergovernmental Pillars of the European Union*. 2001. Oxford : Oxford University Press, Oxford, 2002, 387 s. ISBN 0198299354.
6. ECKES, Ch. (2011): *A European Area of Freedom, Security and Justice: A Long Way Ahead?* [Online.] Uppsala Faculty of Law, 2011, Working paper 2011:6a, 26 s. [Citované 5.12.2012]. Dostupné na internete: <<http://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?searchId=1&pid=diva2:454234>>.
7. GUILD, E. - CARRERA, S. - EGGENSCHWILER, A. (2010): *The Area of Freedom, Security and Justice ten years on – Successes and future challenges under the Stockholm Programme* [Online.] Brussels : Centre for European Policy Studies, 2010, 104 s. [Citované 6.12.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.ceps.be/book/area-freedom-security-and-justice-ten-years-successes-and-future-challenges-under-stockholm-pro>>. ISBN 978-94-6138-034-0.
8. MITSILEGAS, V. - MONAR, J. - REES, G. W. (2003): *The European Union and Internal Security*. Palgrave Macmillan, 2003, 216 s. ISBN 0-333-96861-1.
9. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov z 20. apríla 2010 – Vytvorenie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti pre európskych občanov – Akčný plán na implementáciu Štokholmského programu, KOM(2010) 171.
10. Oznámenie Komisie z 14. Júla 1998 - Smerom k priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, KOM(1998) 459.

11. PEERS, S. (2006): *EU Justice and Home Affairs Law*. Oxford : Oxford University Press, 2006, 588 s. ISBN 978-0-19-929055-0.
12. PIKNA, B. (2010): *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva prizmatem Lisabonské smlouvy*. 2. vydanie. Praha : Linde Praha, 2010, 422 s. ISBN 978-80-7201-813-0.
13. TOWNSEND, A. (2003): *Can the EU deliver the Area of Freedom, Security and Justice?* [Online.] Brussels : Centre for European Policy Studies, September 2003, 12 s. [Citované 6.12.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.ceps.eu/book/can-eu-deliver-area-freedom-security-and-justice>>. ISBN 92-9079-458-5.
14. WALKER, N. (2004): *Europe's Area of Freedom, Security and Justice*. Oxford : Oxford University Press, 2004, 330 s. ISBN 978-0-19-927465-9.
15. Štokholmský program – otvorená a bezpečná Európa, ktorá slúži občanom a chráni ich, 17024/09.
16. Zmluva o fungovaní Európskej únie.
17. Zmluva o Európskej únii.

KONTAKT

JUDr. Lucia Hurná, PhD.
Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: hurna@euba.sk

RUSSIA'S, INDIA'S AND CHINA'S ROLES IN THE WORLD ECONOMY AND THEIR MUTUAL TRADE

Prof. Dr. Vladimír Ya. Portyakov

Článok doručený do redakcie / Date submitted: 11. 12. 2012

Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 20. 12. 2012

Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013

ABSTRACT

The article presents an analysis of the aggregate positions of so called “RIC format” countries (Russia, India, and China) in the world economy and international trade in 2011-2012. Mutual trade between these three emerging market economies may partly help all of them to mitigate the negative influence of the low growth rates in developed countries. In this regard, the author also analyzes current situation in Russian-Chinese, Chinese-Indian and Russian-Indian trade.

Key words: international trade, RIC countries

JEL: F10

In 2011, China and India sustained the rather high-rate dynamics of the GDP growth, although the indices were lower than those reached in the post-crisis year of 2010 and those than forecasted by the IMF. In China, for example, the GDP growth rate reduced from 10.4% in 2010 to 9.2% in 2011, and the latter index was lower than the forecasted 9.6%. In India, the GDP growth rate dropped from 10.8% in 2010 to 7.1% in 2011, while the forecast promised 8.2%. In Russia, the GDP growth rate remained at the level of 2010 (4.3%), while the IMF forecasted it at the level of 4.8%.

The major factor that predetermined some slow-down of economic dynamics in RIC countries is seen in the falling growth rates in developed countries – from 3% to 1.7% in the United States, from 1.9% to 1.5% in the Euro zone, and in the world as a whole – from 5.3% in 2010 to 3.9% in 2011 (see Table 1).

Table 1: Economic growth in selected regions (IMF data and forecast, %)

	2010	2011	2012	2013
World	5.3	3.9	3.3	3.6
USA	3.0	1.7	2.2	2.1
Euro zone	1.9	1.5	-0.4	0.2
Russia	4.3	4.3	3.7	3.8
China	10.4	9.2	7.8	8.2
India	10.8	7.1	4.9	6.0
Brazil	7.5	2.7	1.5	4.0

Source: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/pdf/text/pdf>.

As the growth rates of China, India and even Russia happened to be higher than the world average, the three countries' share in the global gross product, calculated by the purchasing power parity (PPP) of national currencies, increased again – from 21.98% in 2010 to 22.93% in 2011. More than that, the IMF predicts the further growth of this index – to 23.68 % in 2012 and

to 24.5 % in 2013 (see Table 2).

Table 2: GDP of selected countries in 2010 – 2013 (IMF estimate and forecast)

	2010	2011	2012	2013
China				
GDP (Bil. USD, current exchange rate)	5930	7298	8250	9038
GDP in PPP (Bil. international dollars)	10128	11300	12382	13580
Share of world GDP (%)	13.56	14.31	14.96	15.64
India				
GDP (Bil. USD, current exchange rate)	1630	1827	1947	2117
GDP in PPP (Bil. international dollars)	4051	4420	4711	5059
Share of world GDP (%)	5.42	5.60	5.69	5.82
Japan				
GDP (Bil. USD, current exchange rate)	5489	5867	5984	5997
GDP in PPP (Bil. international dollars)	4384	4444	4617	4736
Share of world GDP (%)	5.87	5.63	5.58	5.45
Russia				
GDP (Bil. USD, current exchange rate)	1487	1850	1953	2109
GDP in PPP (Bil. international dollars)	2237	2383	2512	2642
Share of world GDP (%)	3.00	3.02	3.03	3.04
United States				
GDP (Bil. USD, current exchange rate)	14499	15075	15653	16198
GDP in PPP (Bil. international dollars)	14499	15075	15653	16198
Share of world GDP (%)	19.41	19.09	18.91	18.65
World				
GDP (Bil. USD)	63179	69899	71277	74148
GDP in PPP (Bil. international dollars)	74684	78970	82762	86836

Source: International Monetary Fund, www.imf.org.

However, it appears incorrect to consider such growth of the RIC economies' share of the global gross product as their own attainment. Rather, it is a sort of a statistical side effect triggered by deceleration of economic growth in the developed countries.

When considering the essence of the problem, we cannot help noting that neither China, nor Russia, not even India with its evidently more introvert orientation were able to reduce the critical dependence of their economic growth dynamics on the foreign markets and the general demand and supply trends in the world economy. The rather high GDP growth rates reached by Russia, India and China in 2011 were largely predetermined by the favorable situation in the world trade as a whole and, naturally, in foreign trade of each of the three countries (see Table 3).

The RIC's aggregate share of the world export grew from 14.4% in 2010 to 14.9% in 2011, and of world import – from 12.8% in 2010 to 13.8% in 2011.

By the WTO data, China retains the position of number one exporter and number two (following the US) importer in the world. Russia succeeded in some improvement of its position in the list of major trading powers as it moved from the 12th to 9th line in terms of export and from the 18th to 17th place in terms of import volumes.

Table 3: Global commodity trade in 2011

	Export				Import			
	Volume \$ billion	Growth %	Share %	Position	Volume \$ billion	Growth %	Share %	Position
World	18215	20	100		18380	14	100	
USA	1481	16	8.1	2	2265	15	12.3	1
China	1899	20	10.4	1	1743	25	9.5	2
Germany	1474	17	8.1	3	1254	19	6.8	3
Japan	823	7	4.5	4	854	25	4.6	4
Russia	522	30	2.9	9	323	30	1.8	17
India	297	35	1.6	19	451	29	2.5	13
Brazil	256	27	1.4	22	237	24	1.3	24

Source: WTO 2012 Press Release, http://www.wto.org/english/news_e/press12_e/pr658_e.htm. The growth rate data are in current prices.

Judging by formal indicators, India's foreign trade, too, was making quite a good progress. In 2011/2012 fiscal year (from April 2011 to March 2012) its foreign-trade turnover, as compared to the fiscal year of 2010/2011, grew by 27.6% and approached close to 800 billion USD (792.3 billion USD). However, a significant part of the growth simply reflects the more expensive price of oil import (from 106 billion USD to 155.6 billion USD) as the average import price of oil grew by 31% – from 85.1 USD to 111.6 USD per barrel. At the same time, in the second half of the fiscal year, the demand for Indian export goods – especially in the Euro zone – fell and this circumstance predetermined the further growth of India's negative trade balance (see Table 4) and the stronger pressure on the exchange rate of Indian Rupee.¹

Table 4: India's foreign trade (Billion USD)

	2010/2011 fiscal year (April–March)	2011/2012 fiscal year (April–March)
Foreign trade	620.9	792.3
Export	251.1	303.7
Import	369.8	488.6
Balance	-118.7	-184.9

Source: PBI Monthly Bulletin, June 2012.

In the first months of the new fiscal year, India's foreign trade experienced even the stronger impacts of the unfavorable situation in the world market. Having occurred for the first time after a lengthy period of time, the reduction of world prices for iron ore (one of the major items of Indian export) was a new and extremely adverse factor for India. As a result, in April–July 2012 Indian export reduced by 5.06% (97.64 billion USD) and import by 6.47% (153.19 billion USD), while the other than oil-related import shrank by 10.82% (99.38 billion USD).²

While in 2012 the foreign-trade turnover in Russia and China went on growing, the growth rates were tangibly lower than in 2011. For example, in January–September 2012, Russia's foreign-trade volume grew by 2.7% and reached 611.48 billion USD, while the growth indices were 3.2% (385.67 billion USD) for export and 2.0% (225.81 billion USD) for import.³ The main problems of Russia's foreign-trade complex remain the same – the hyper-dependence on world prices for fuel-and-energy products (oil, especially) and the very narrow export

¹ India's Foreign Trade: 2011–2012: <http://rbidocs.rbi.org.in/Bulletin/PDFS/01AIIIF080612.pdf>

² See http://www.daijiworld.com/news/news_disp.asp?n_id=148488.

³ Computed on the basis of data from <http://www.customs.ru>.

potential of other than fuel-and-energy sectors. For instance, in the first seven months of 2012 the share of fuel-and-energy products accounted for 73.4% of Russia's exports to "distant abroad" (i.e. to other than CIS countries), while the respective share of machines and equipment was just 3.3%.⁴ In fact, all the growth of Russia's trade is provided owing to the rising oil export prices, while such institutional factors as launch of the customs union, establishment of the free-trade zone within the framework of the Community of Independent States, and accession in the WTO, so far produce quite little effect.

In China the foreign-trade growth rates fell abruptly – from the yearly average 22.5% in 2011 to 6.3% in January-October, 2012. At the same time, export grew by 7.8% – to 1671 billion USD, and import by 4.6% – to 1490 billion USD, while the respective indices in 2011 were 20.3% and 24.9%. China continued to build up the volume of oil import which in the first 10 months of 2012 amounted to 224 million ton (in the respective period of 2011, 209 million ton). The physical volume of iron ore imported in the same period, too, grew to 607 million ton (in January-October 2011, it was 557 million ton), but the price reduced by 13.8%.⁵

A tangible improvement in the foreign-trade situation of RIC countries before the end of 2012 is hardly expectable. Quite meaningful, the World Trade Organization lowered its forecast figures the world trade growth – for 2012, from the earlier predicted 3.7% to 2.5%, and for 2013 – from 5.6% to 4.5%.⁶

Soon after that correction, on October 9, 2012, the International Monetary Fund, too, undertook the downward amendment of its forecasts on the economic growth in the world and RIC countries for the current and next years.⁷ Thus the GDP growth in 2012 and 2013 is forecasted respectively as 7.8% and 8.2% for China, 4.9% and 6% for India, and 3.7% and 3.8% for Russia. By Russian assessments, in the first half of 2012 the national GDP grew by 4.4%, but the forecast for the whole year of 2012 has been corrected downward from the preliminary figure of 3.7% to 3.4%.⁸

Therefore, the general prospects for sustainable and dynamic growth of RIC economies look less optimistic than they did a year ago.

In India, the new five-year period, for which the average GDP growth was planned at the level of 8.2%, could start better. Planned for the nearest three years, the double growth of export, too, appears quite problematic.⁹

So far, China sustains the yearly average of GDP growth at the level of 7.5% as planned for 12th five-year period (2011–2015). However, any problems with sale of Chinese commodities in foreign markets would have a painful impact on employment and increase social tensions. This circumstance, unpleasant at any time, is perceived as most sensitive in the current year, marked by conduct of the CCP congress and the started transfer of power functions to the next generation of the PRC leaders.

By all evidence, Russia is faced with the bigger difficulties in realization of the task to proceed from the resource-based to innovative development model, as without developed processing industry and, especially, diversified machine-building, the material environment, necessary for mastering and application of innovations, would not be available.

Activation of bilateral trade and economic ties within RIC is to make a certain contribution to improvement of the situation.

By the data of the PRC custom statistics, the volume of *Russian-Chinese trade* in 2011

---

⁴ Bulletin of International Commercial Information (BICI), 2012, № 100, September 4.

⁵ Data from www.customs.gov.cn and "Haiguan tongji" ("Custom Statistics"), 2011, № 12, p. 3.

⁶ Commerciant, 2012, September 24.

⁷ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/pdf/text/pdf>

⁸ Nezavisimaya gazeta ("Independent Newspaper"), 2012, August 21.

⁹ <http://commerce.nic.in/publications/annualreport201112.asp?id=24>.

grew by 42.7% and amounted to 79.25 billion USD, including 38.9 billion USD of Chinese export to, and 40.35 billion USD of Chinese import from Russia. By Russian statistics, the bilateral trade turnover reached 83.5 billion USD, including export from Russia worth of 35.24 billion USD and import from the PRC – 48.26 billion USD. China retained the position of Russia's leading partner, accounting for 10.17% of Russia's foreign trade, 6.83% of export and 15.81% of import (data by the Russian Federal Service of Statistics, and calculations thereon).

Table 5: Commodity structure of China's trade with Russia in 2011–2012 (million USD / %)

	Exports			
	Million USD		%	
	<i>2011</i>	<i>5 months 2012</i>	<i>2011</i>	<i>5 months 2012</i>
Total	38903.8	15767.5	100	100
Food products and agricultural raw materials	1852.0	729.8	4.75	4.62
Mineral products	419.7	165.6	1.1	1.05
Chemical products, rubbers	3247.8	1422.5	8.4	9.02
Raw hides, furs and the derivative products	1799.4	444.9	4.6	2.8
Timber and pulp & paper products	585.3	238.7	1.5	1.5
Textile, textile products and footwear	9046.2	3136.2	23.25	19.9
Gems, precious metals and thereon based products	35.0	9.5	0.1	0.05
Metals and metalwork products	3424.0	1343.4	8.8	8.5
Machines, equipment and transport vehicles	15914.0	7231.3	40.9	45.86
Other commodities	2580.4	1045.6	6.5	6.6
	Imports			
	Million USD		%	
	<i>2011</i>	<i>5 months 2012</i>	<i>2011</i>	<i>5 months 2012</i>
Total	40345.5	20544.5	100	100
Food products and agricultural raw materials	1688.4	809.6	4.2	3.95
Mineral products	26447.5	14785.3	65.6	72.0
Chemical products, rubbers	3733.0	1887.5	9.24	9.18
Raw hides, furs and the derivative products	14.8	5.2	0.04	0.02
Timber and pulp & paper products	4534.9	1698.8	11.24	8.27
Textile, textile products and footwear	7.2	0.7	0.02	0.01
Gems, precious metals and thereon based products	314.5	216.6	0.73	1.05
Metals and metalwork products	3310.4	1028.7	8.2	5.0
Machines, equipment and transport vehicles	283.6	107.0	0.7	0.52
Other commodities	11.2	5.1	0.03	0.02

Source: Data by the PRC Custom Statistics (Haiguan Tongji, Beijing – 2011, № 12, pp. 48–49, 70–71; 2012, № 5, pp. 52–53, 74–75) and thereon based calculations.

By the Chinese data, in the first ten months of 2012 the Sino-Russian trade retained the higher-rate dynamics than the PRC foreign trade as a whole. As compared with January-October 2011, the volume of Sino-Russian trade grew by 13.4% and amounted to 73.59 billion USD while the PRC export to Russia grew by 14.1% to 36.40 billion USD and import from Russia – by 12.7%, to 37.19 billion USD. By Russian data, in the first 9 months of 2012 the Russian-Chinese trade grew by 10.9% and reached 64.75 billion USD, including Russian export to the PRC worth of 26.73 billion USD, and import from the PRC – 38.02 billion USD.

As for the structure of the Russian-Chinese trade, the trends of the last several years have been sustained and even strengthened. In the Russian exports to China, the shares of mineral products and, in particular, fuel-and-energy products are growing progressively – the respective figures for 2011 were, respectively, 65.6% and 56.75%, and for the first 5 months of 2012 – 72% и 66.2%. Apart from oil and oil products, Russia started the growing supplied of its iron ore to China. Another trend is seen in the fact that machines and equipment account for the ever smaller percentage of Russian exports to China – this share reduced to 0.7% in 2011 and to 0.52% in January-May of 2012. On the contrary, the share of machines and equipment in the Russian imports from the PRC continues to grow – from 40.9% in 2011 to 45.8% in the first 5 months of 2012 (see Table 5).

The disagreements about the gas price impede the practical realization of the agreement on the large-volume supplies of Russian natural gas to China. The two parties actively search new vectors of cooperation including, among others, the sphere of investments.

After the rapid growth in 2010, the *Sino-Indian trade turnover* in 2011 demonstrated the slower dynamics. By Chinese date, the bilateral trade volume grew by 19.7% and reached 73.92 billion USD, including the PRC export to India worth of 50.54 billion USD (growth by 23.5%) and import from India – 23.38 billion USD (growth by 12.1%).

In 2012, Indian export to China was painfully hit by the fall of prices for iron ore which in 2010 accounted for 60% of value of all Indian supplies to the PRC. The share of this item, already reduced in 2011 to 47% of export, in the first 5 months of 2012 shrank to 33% (see Table 6). In order to keep at least some balance in its trade with China, India was constrained to increase its supplies of textile, gems and raw leathers to the PRC. It seems that India's export potential in trade with China is close to physical depletion – at least, in the current context of low iron-ore prices in the world market. It is not impossible that attainment of the target volume of Sino-Indian bilateral trade – 100 billion USD – would be removed to a more distant future.

In the first 10 months of 2012 the volume of Sino-Indian trade reduced by 8.1% (to 55.69 billion USD) including the 5.7% reduction of the PRC export to India (39.35 billion USD), and reduction of import from India (as compared to 10 months of 2011) by 13.3% - that is, to 16.34 billion USD.

Table 6: Commodity structure of China's trade with India, 2011–2012 (million USD / %)

	Exports			
	Million USD		%	
	<i>2011</i>	<i>5 months 2012</i>	<i>2011</i>	<i>5 months 2012</i>
Total	50543.2	18719.4	100	100
Food products and agricultural raw materials	309.8	167.4	0.6	0.9
Mineral products	820.6	184.7	1.62	0.99
Chemical products, rubbers	11343.1	3483.0	22.44	18.6
Raw hides, furs and the derivative products	308.6	132.4	0.6	0.7
Timber and pulp & paper products	548.8	207.7	1.08	1.1
Textile, textile products and footwear	4093.8	1446.1	8.1	7.7
Gems, precious metals and thereon based products	100.8	20.7	0.2	0.11
Metals and metalwork products	5334.1	2006.2	10.55	10.72
Machines, equipment and transport vehicles	25387.3	10149.7	50.23	54.22
Other commodities	2296.3	921.5	4.76	4.96
	Imports			
	Million USD		%	
	<i>2011</i>	<i>5 months 2012</i>	<i>2011</i>	<i>5 months 2012</i>
Total	23374.7	9778.6	100	100
Food products and agricultural raw materials	1010.5	455.6	4.32	4.66
Mineral products	11026.1	3230.3	47.17	33.0
Chemical products, rubbers	2165.9	843.6	9.26	8.64
Raw hides, furs and the derivative products	342.5	156.7	1.46	1.6
Timber and pulp & paper products	7.4	3.4	0.03	0.03
Textile, textile products and footwear	3734.2	2942.8	15.98	30.1
Gems, precious metals and thereon based products	1195.7	504.2	5.1	5.15
Metals and metalwork products	2664.2	1116.9	11.4	11.42
Machines, equipment and transport vehicles	1117.2	430.3	4.78	4.4
Other commodities	111.0	94.8	0.5	1.0

Source: Data by the PRC Custom Statistics (Haiguan Tongji, Beijing – 2011, № 12, pp. 32–33, 54–55; 2012, № 5, pp. 36–37, 58–59) and thereon based calculations.

The Russian-Indian trade in 2011 went on growing progressively – mainly, for the first time in the recent years, owing to increase of Indian export to Russia (see Table 7).

Table 7: Russian-Indian trade (million USD)

	2007	2008	2009	2010	2011
Export	4011	5230	5936	6393	6094
Import	1310	1707	1525	2143	2799
Trade turnover	5321	6937	7461	8536	8893

Source: Drawn on the “Rossiya v cifrakh” database (Russia In Figures). 2012. E-version. Russian Federal Statistic Agency website: www.gks.ru.

By Russian custom statistics’ data, in the first 9 months of 2012 Russia’s trade with India grew by 29.8% and amounted to 7.8 billion USD, including 5.55 billion USD of Russian export to, and 2.25 billion USD of Russian import from India. As compared to the same period of 2011, Russian export grew by 38.7% and Russian import from India – by 11.9%. By all evidence, the Indian side experiences notable difficulties in structuring its export to Russia and in balancing the bilateral trade. As for Russia, the long delays with the launch of core fuelling for the reactor at Kudankulam atomic power plant (caused by the local population protests) seed doubts regarding the grand-scale plans for further supplies of Russian equipment for atomic plants to India.

Nevertheless, the more profound bilateral and trilateral cooperation within RIC would contribute to neutralization of negative consequences, caused by stagnation of developed economies for Russia, India and China, as well as to consolidation of the three countries’ positions in the world economy. As evidenced by the latest Global Competitiveness Index by the World Economic Forum, each of the RIC countries has substantial reserves for improvement. In terms of competitiveness, among the 144 surveyed countries China took the 29th place (a year before it was the 26th place among 142 countries), Russia was placed in the 67th place and India in the 59th place (in the previous rating, the latter two countries took the 66th and 56th place respectively).

© Translated from Russian by Tamara Karganova

REFERENCES:

1. *Bulletin of International Commercial Information*. (2012).
2. COMMERSANT (2012). 24th September 2012.
3. *India’s Foreign Trade: 2011-2012*. (2012). Available online: <<http://rbidocs.rbi.org.in/Bulletin/PDFS/01AIIIF080612.pdf>>.
4. HAIGUAN TONGJI. (2011). No 5, No 12.
5. INTERNATIONAL MONETARY FUND. (2012) Available online: <<http://www.imf.org>>.
6. NEZAVISIMAYA GAZETA (2012). 21st August 2012.
7. RUSSIAN FEDERAL STATISTICS AGENCY. (2012): *Rossiya v cifrakh*. Available online: <<http://www.gks.ru>>.
8. WORLD TRADE ORGANIZATION. (2012): *Press release 658*. Available online: <<http://www.imf.org>>.

CONTACT

Prof. Dr. Vladimir Ya. Portyakov
Deputy director
Institute of Far Eastern Studies
Russian Academy of Sciences
Russia
E-mail: portyakov@ifes-ras.ru

PRESEDNÍCTVO V RADE EURÓPSKEJ ÚNIE V KONTEXTE VÝCHODÍSK PRE ŠTÁT PRIPRAVUJÚCI SA NA TÚTO ÚLOHU

Ing. Michal Polgár

Článok doručený do redakcie / Date submitted: 15. 12. 2012

Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 12. 2. 2013

Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013

ABSTRAKT

Článok definuje inštitút rotujúceho predsedníctva v Rade Európskej únie na základe primárneho práva a vychádzajúc z tradície predsedníctiev a doterajšieho fungovania Únie. Následne identifikuje povinnosti vyplývajúce z tejto funkcie pre predsednícky štát a agreguje z nich vyplývajúce úlohy do ôsmich oblastí. Úlohy zasadzuje do kontextu východísk pre podmienky Slovenskej republiky ako štátu pripravujúceho sa na predsednícku funkciu v druhej polovici roku 2016. Metodologicky ide o syntézu záverov štúdií hodnotiacich predsedníctva vybraných štátov. Článok je rozdelený do dvoch častí a v závere zhŕňa jednotlivé poznatky; obsahuje jednu tabuľku.

Kľúčové slová: rotujúce predsedníctvo, Európska únia, Rada EÚ

ABSTRACT

The article defines rotating presidency of the Council of the European Union as stipulated in the primary law and based on the traditions of previous presidencies and functioning of the Union. Obligations of the presiding State arising from this function are identified and the resulting tasks are aggregated into eight areas. The tasks are set in the context of the upcoming presidency of the Slovak Republic in the second semester of 2016. Methodologically, the arguments of the article are supported by a synthesis of conclusions from selected studies assessing various presidencies. The article is divided into two chapters and contains one table.

Key words: rotating presidency, European Union, Council of the EU

JEL: F55

ÚVOD

Rotujúce predsedníctva Rady Európskej únie predstavovali významný inštitút na zabezpečenie vnútorného fungovania Únie a boli významným styčným bodom pre komunikáciu s tretími štátmi pred prijatím Lisabonskej zmluvy. Zmeny, ktoré Lisabonská zmluva priniesla, sa významne týkajú aj tohto inštitútu. Rotujúce predsedníctvo v Rade však naďalej zostáva dôležité miesto v medziinštitucionálnom dialógu Únie, riadi program rokovania Rady, má administratívnu funkciu, funkciu alternatívneho riešiteľa konfliktov a zostali mu aj isté kompetencie v reprezentácii Únie navonok.

Predsedníctvo vychádza z princípu rovnosti členských štátov a umožňuje predsedajúcemu členovi zanechať stopu v živote Únie, na 6 mesiacov zvýšiť svoj vplyv na oficiálnej úrovni, ako aj vybudovať si neformálne kontakty a zdroje vplyvu, ktoré môžu pretrvať a posúvať krajinu ďalej aj po skončení predsedníckeho obdobia.

Slovenská republika sa ujme predsedníckej funkcie v Rade Európskej únie v druhej polovici roku 2016 a v strede „troiky“ spolu s Holandskom a Maltou bude mať príležitosť nielen do európskeho klubu kompletne patriť, ale ho i viesť.

Ministerstvo zahraničných vecí posilnilo svoj hlas na vnútro politickej scéne. Minister zahraničných vecí bol prvýkrát v histórii Slovenskej republiky poverený funkciou podpredsedu vlády. Vzhľadom na veľkosť ministerstva a tradíciu istej jeho apolitickej ide o rozhodnutie netradičné. Vo svetle prípravy na predsednícku funkciu ho však vnímame ako istý signál zodpovednosti a dôležitosti pripisovanej európskej agende a povinnostiam, ktoré z nej vyplývajú.

Náš uhol pohľadu opierame aj o argument súvisiaci so zmenou mena ústredného orgánu štátnej správy pre oblasť zahraničnej politiky a vzťahov k ostatným štátom a medzinárodným organizáciám na Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR¹. Domnievame sa, že ide o jasný krok, ktorý podporí povedomie o blížiacей sa dôležitej úlohe pre Slovenskú republiku najmä v očiach širšej verejnosti. Taktiež bolo možné zaregistrovať zverejnenie a postupné otváranie nových úradníckych pozícií na tomto ministerstve v odboroch so zameraním na európske politiky; donedávna výberové procesy a personálna politika ministerstva vo verejnosti vyvolávala skôr polemiky. Ministerstvo chystá výstavbu novej budovy na Pražskej ulici v Bratislave v blízkosti aktuálneho ústredia rezortu, v ktorej by mal v rokoch 2014-16 sídlieť sekretariát predsedníctva.²

Cieľom článku je:

- definovať predsednícku funkciu na základe primárneho práva EÚ a tradícií výkonu tejto funkcie,
- charakterizovať povinnosti vyplývajúce z funkcie predsedníckeho štátu,
- identifikovať oblasti úloh a zasadiť ich do kontextu štátu pripravujúceho sa na túto funkciu.

Jednotlivé argumenty podkladáme odporúčaniami a závermi vybraných predsedníctiev – Slovinska, Českej republiky, Švédska, Španielska, Belgicka, Maďarska a Poľska (zasadené do chronológie predsedníctiev v tab. 1. Motívmi výberu referenčných predsedníctiev boli nasledovné argumenty: (1) Ide o susediace krajiny Vyšehradskej štvorky ktorých predsednícke know-how bude tvoriť väčšinu manuálu predsedníctva pre slovenskú diplomaciu (ČR, Maďarsko a Poľsko). (2) Slovinsko vnímame ako štát blízky Slovensku nielen geograficky a kultúrne, navyše bolo prvým predsedníckym štátom z najväčšieho rozšírenia EÚ z roku 2004 a počas predsedníctva dosiahlo uznania hodné úspechy v oblasti zahraničnej politiky EÚ. (3) Švédsko tvorilo konštruktívneho partnera Česku v triu spolu s Belgickom, Španielsko zas za chodu predsedníctva implementovalo Lisabonskú zmluvu a podieľalo sa na tvorbe diplomatickej služby EÚ. (4) Belgicko zvládlo svoje predsedníctvo aj napriek/vďaka úradníckej vláde.

Metodicky je tento článok syntézou vybraných záverov viacerých podrobných štúdií hodnotiacich predsedníctva vyššie uvedených štátov, ktoré boli zhrnuté do samostatných oblastí a v rámci ktorých sa porovnávajú jednotlivé zozbierané informácie.

Článok je rozdelený do dvoch častí. Prvá časť charakterizuje predsednícku funkciu v Rade EÚ, tak ako je definovaná v primárnom práve a ako sa vykonáva na základe tradície predsedníctiev. Druhá časť článku pojednáva o predpokladoch, spôsobe prípravy a úlohách predsedníctva na základe poučení z predošlých predsedníctiev. Dáva tiež odporúčania a navrhuje riešenia v ôsmich aspektoch predsedníctva (predpoklady, program, troika, časový

---

¹ Pôvodne Ministerstva zahraničných vecí SR, k zmene došlo 1. októbra 2012

² (SITA, 2012)

rámec, aktéri a koordinácia, cena predsedníctva, rola mimovládnych subjektov a personálne predpoklady). V závere článok zhrňa jednotlivé poznatky. Článok obsahuje jednu tabuľku s chronológiou predsedníctiev, s ktorými sme pri jeho príprave pracovali.

Tab. 1: Chronologický prehľad predsedníctiev v Rade EÚ II/2008 – II/2012

<i>Semester /rok</i>	<i>Členský štát zastávajúci funkciu RP (jednotlivé triá oddelené farebne)</i>	<i>Motto predsedníctva</i>
II/2008	Francúzsko	<i>Europe Taking Action to Meet Today's Challenges</i>
I/2009	Česká republika	<i>Europe without Barriers</i>
II/2009	Švédsko	<i>Taking on the Challenge</i>
I/2010	Španielsko	<i>Innovating Europe</i>
II/2010	Belgicko	<i>Europe in Action!</i>
I/2011	Maďarsko	<i>A Strong Europe</i>
II/2011	Poľsko	-
I/2012	Dánsko	<i>Europe at Work</i>
II/2012	Cyprus	<i>Towards a Better Europe</i>

Prameň: Vlastné spracovanie.

1 Charakteristika predsedníckej funkcie štátu v Rade EÚ

Inštitút rotujúceho predsedníctva vychádza z princípu rovnosti členských štátov EÚ³ a podľa Kajňovej a Svetličiča predsedajúcemu štátu umožňuje zanechať stopu v živote Únie, na 6 mesiacov zvýšiť svoj vplyv na oficiálnej úrovni ako aj vybudovať si neformálne kontakty a zdroje vplyvu, ktoré môžu pretrvať a posúvať krajinu ďalej aj po skončení predsedníckeho obdobia.⁴ Autori označujú predsedníctvo ako jedného najdôležitejších aktérov v rozhodovacom procese EÚ.⁵

Primárne právo⁶ definuje predsedníctvo štátu v Rade EÚ ako:

- **Vedenie rokovaní prostredníctvom príslušného predstaviteľa štátu** (zvyčajne ministra) vo všetkých **konfiguráciách Rady** okrem Rady pre zahraničné veci, ktorej predsedá Vysoká predstaviteľka Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku.
  - Ide aj o **predsedanie prípravným orgánom** jednotlivých **Rád**.
- Vykonávanie predsedníctva v preddefinovaných **skupinách troch členských štátov v 18-mesačných periódach** (tzv. trojka alebo trio).
- Samostatný **výkon predsedníctva pripadá jednotlivým členom tria počas 6 mesiacov**, ostatní členovia mu môžu pri výkone povinností asistovať (na báze spoločného programu). Existuje možnosť alternovať a dopĺňať sa vo výkone predsedníckej funkcie.
- Zástupca predsedníckeho štátu **predsedá aj Výboru stálych zástupcov vlád COREPER**.

³ (Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluve o fungovaní Európskej únie, 2010) Hlava III, Čl. 16 - 9.

⁴ (Sabina Kajňč, Marjan Svetličič, 2012, s. 85)

⁵ (Driekens, 2011, s. 100)

⁶ (Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluve o fungovaní Európskej únie, 2010)

- Prostredníctvom Rady pre všeobecné záležitosti **zabezpečuje konzistentnosť a kontinuitu práce rôznych zložení Rady** v rámci viacročných programov (tría) **v spolupráci s Európskou komisiou**. Členské štáty musia prijať potrebné opatrenia na organizáciu a hladký priebeh práce Rady **s pomocou Generálneho sekretariátu Rady**.⁷

Úloha vyplývajúca z posledného vyššie uvedeného bodu je pre úspech predsedníctva jednou z kľúčových. **Trialóg**, ako ho nazýva Drieskens, **medzi Radou, Európskou komisiou a Európskym parlamentom** predpokladá predovšetkým agilnosť v zákulisných rokovaníach, pri hľadaní kompromisu a medziinštitucionálneho zmiernu⁸. Príkladom zvládnutia úlohy mediátora rokovaní a facilitátora v komunikácii medzi inštitúciami EÚ bolo počas svojho predsedníctva II/2010 Belgicko, vďaka blízkosti bruselských administratív a v neposlednom rade aj vďaka jazykovej vybavenosti vládnych úradníkov (čo potvrdzujú aj v analýze vlastného predsedníctva Slovinci, z ktorej vyplýva, že okrem angličtiny zohráva dôležitú úlohu aj schopnosť aktérov predsedníctva komunikovať vo francúzštine a nemčine⁹). V praxi sa predsedajúci štát snaží presadzovať program svojho predsedníctva, vytvára tlak na prijímanie legislatívy a politických rozhodnutí, ktoré považuje pre seba za dôležité. Na druhej strane, stále štruktúry Únie zabezpečujú, aby bol chod Únie jednotný.¹⁰

Funkčnými zmenami prešiel inštitút predsedníctva prijatím Lisabonskej zmluvy. Týkajú sa ho aj inovácie, ktoré zmluva zaviedla v oblasti zahraničných vzťahov Únie.¹¹ Vytvorenie (staro)nových pozícií vysokej predstaviteľky a stáleho predsedu Európskej rady znamenalo uľahčenie agendy hlave predsedajúceho štátu a čiastočne aj ministrom zahraničných vecí. Podľa Dostála je najvyšší predstaviteľ štátu v novej konfigurácii predsedníctva EÚ hlavným porazeným¹², keďže jeho úlohu predsedať Európskej rade prevzal jej stály predseda (z pohľadu reprezentácie Únie voči zahraničiu, ale stále existuje pretlak činiteľov medzi stálym predsedom Európskej rady, predsedom Komisie, predsedom Parlamentu, či hlavou predsedníckeho štátu spolu s „dvoma ministrami zahraničných vecí“ – vysokou predstaviteľkou a ministrom zahraničia predsedníckej krajiny). Kontroverziu v počiatočoch zavádzania Lisabonskej zmluvy do praxe vyvolala i neúčast' amerického prezidenta na bilaterálnom samite EÚ-USA počas španielskeho predsedníctva I/2012, okrem iných dôvodov aj kvôli nejasnostiam ohľadom hostiteľa a miesta uskutočnenia samitu.¹³

V tom, že minister zahraničných vecí predsedajúceho štátu je jedným z kľúčových aktérov predsedníctva, sa Drieskens¹⁴ zhoduje s Dostálom¹⁵, jeho agendu síce čiastočne prebrala vysoká predstaviteľka, ktorá predsedá Rade pre zahraničné veci, ale v jeho kompetencii zostávajú dôležité koordinačné úkony vyplývajúce aj z predsedníctva Rady pre všeobecné záležitosti. K tomu, konštatujú niektorí autori, objem prác predsedníctva navýšila Lisabonská zmluva kladením dôrazu najmä na vedenie vnútroinštitucionálnych rokovaní, hľadanie kompromisu ako aj neformálnu komunikáciu (Maďarsko počas svojho

⁷ Ibid. 9. Deklarácia k Článku 16(9) Zmluvy o Európskej únii týkajúca sa Rozhodnutia Európskej rady o výkone Predsedníctva Rady, Čl. 3

⁸ (Drieskens, 2011, s. 96)

⁹ (Sabina Kajňč, Marjan Svetličič, 2012, s. 101)

¹⁰ (Kajňč, 2009, s. 97)

¹¹ (Dostál, 2010)

¹² Ibid.

¹³ (Pop, 2010)

¹⁴ (Drieskens, 2011, s. 93)

¹⁵ (Dostál, 2010)

predsedníctva I/2011 popri 210 ministerských konferenciách zorganizovalo 21 neformálnych rokovaní ministrov¹⁶).

Po formálnej stránke je vymedzenie predsedníckej funkcie v Rade EÚ v primárnom práve strohé. Niektoré funkcie a právomoci sú formulované explicitne, koordinačné úlohy trialógu vnímame skôr implicitne. Rusiňák síce tvrdí, že inštitút predsedníctva nemá v zakladajúcich zmluvách jednoznačne určený charakter¹⁷, no v konečnom dôsledku toto určenie ani nepovažujeme za dôležité. Predsedníctvo je však vykonávané predovšetkým na báze praktickosti a funkčnosti a vychádzajúc z istej tradície predsedníctiev a zabehnutého režimu vnútorného života Rady, aj Únie ako celku.

Z uvedeného môžeme vyvodit' štyri základné funkcie predsedníctva – **riadenie programu rokovaní, administratívnu funkciu, funkciu alternatívneho riešiteľa konfliktov a reprezentačnú funkciu.**

Funkcia **riadenia programu rokovaní** jednotlivých rád je základnou náplňou predsedníctva. Viacero teoretikov sa zhoduje v tom, čo konštatuje aj Bilčík, že „*hlavným poslaním predsedníctva je udržať chod Únie a produkovať trebárs aj zdanlivo menej dôležité výstupy či dohody v nie príliš kontroverzných oblastiach. Tam, kde pretrváva otvorený konflikt, má predsedníctvo obmedzené funkcie.*“¹⁸ Prostredníctvom Rady pre všeobecné záležitosti musí predsedníctvo v spolupráci s Európskou komisiou a s pomocou Generálneho sekretariátu Rady zabezpečiť konzistentnosť a kontinuitu práce ostatných zložení Rady.

S touto funkciou úzko súvisí **administratívna funkcia**. Predsedníctvo má zabezpečiť takú koordináciu a ľudské zdroje a zároveň prijať také opatrenia na organizáciu a priebeh práce Rady, aby prípadné procedurálne či technické nedostatky neohrozovali obsahovú náplň práce a rokovania. Kládie dôraz aj na schopnosť krajiny logisticky pripraviť a realizačne zvládať rokovania a sprievodné podujatia spojené s predsedníctvom. Aj na podmienky realizácie predsedníctva je možné aplikovať certifikát ISO20121- Event Sustainability Management Systems, ktorý vyžaduje plnenie vysokých štandardov plánovania, obstarávania, uzatváranie dohôd, kládie nároky na rokovacie priestory, catering atď.¹⁹

Funkcia, ako sme ju pomenovali, **alternatívneho riešiteľa konfliktov**, predpokladá na jednej strane trialóg medzi inštitúciami EÚ (Radou, Európskou komisiou a Európskym parlamentom), na druhej strane schopnosť oficiálne aj kuloárne vykonávať funkcie facilitátora, mediátora, zmierovača prípadne predstavovať autoritu (podľa okolností) pri riešení konfliktov ohľadom prerokúvaných otázok. Cieľom predsedníckeho štátu by nemalo byť len vedenie všeobecnej agendy, jeho ambície by mali siahať za túto hranicu a mal by byť dobrým negociátorom pri presadzovaní bodov programu svojho predsedníctva.

Predsednícka funkcia je príležitosťou zviditeľniť predsednícky štát, no takéto vnímanie by bolo značne obmedzené. Predsedníctvo je jedným z reprezentantov Európskej únie ako celku. Tieto dve motivácie v rovine prezentácie by mali byť vykonávané súčasne, obe sa navzájom komplementujú a môžu byť jedna druhej osožné.

2 Predpoklady, príprava a úlohy predsedníctva – poučenia

V Slovenskej republike sme už zaznamenali prvé kroky k príprave predsedníctva. Z analýz a štúdiá uplynulých predsedníctiev konštatujeme, že ide o strednodobý systematický a komplexný projekt, ktorého vykonávateľom je predovšetkým vláda štátu, do procesu však

---

¹⁶ (Weiss, 2011)

¹⁷ (Rusiňák, 2011, s. 689)

¹⁸ (Bilčík, 2012)

¹⁹ Na príklade Dánskeho predsedníctva demonštrovala Pospíšilová (2012).

môže zapojiť aj mimovládnych aktérov²⁰. Čas príprav bol u predošlých predsedníctiev rôzny, išlo o obdobie približne jedného volebného obdobia (4 roky; u nových členov EÚ, u starších štátoch EÚ-15 menej). V nasledujúcich častiach článku budeme diskutovať o záveroch z jednotlivých predsedníctiev a situáciu budeme modelovať na podmienky Slovenskej republiky.

2.1 Predpoklady

Mimoriadne dôležitým predpokladom úspešného predsedníctva v Rade je **konsenzus o prioritách a spôsobe výkonu predsedníctva na vnútro politickej úrovni**. Weiss odporúča „budovanie silného a trvalého konsenzu medzi rozhodujúcimi politickými silami v prístupe na zabezpečovanie materiálnych, finančných, personálnych, logistických a odborných predpokladov pre úspešné predsedníctvo.“²¹ Tento imperatív spomína vo svetle parlamentných volieb, ktoré sa na Slovensku uskutočnia v marci 2016, štvrtého roka pred prevzatím predsedníckej funkcie. Príprava predsedníctva by mala prebiehať nezávisle od vnútro politickej situácie či predvolebnej kampane. Po voľbách by prípadná nová administratíva mala byť schopná plnohodnotne a promptne projekt prevziať. Ten by mal byť pripravený tak, aby buď predpokladal personálne diskontinuity alebo kontinuitu zabezpečoval. Takýto konsenzus zabezpečovalo Maďarsko zhruba dva roky pred začiatkom predsedníctva politickou dohodou predsedov poslancov klubov o plnení úloh týkajúcich sa prípravy na maďarské predsedníctvo.²² V Slovinsku polroka pred predsedníctvom, v máji 2007, dve opozičné strany podpísali *Dohodu o neatakovaní vlády počas obdobia predsedníctva EÚ*, dokument podobnej podstaty ako v Maďarsku.²³ Dánske predsedníctvo, ktoré prebralo predsedníctvo iba tri mesiace po nástupe novej vlády do úradu, tiež uzavrelo, ako uvádza Pospíšilová, „politický mier“²⁴ medzi koalíciou a opozíciou (mali s ním už dobrú skúsenosť z predošlého predsedníctva v roku 2002). Domáci konsenzus v zahraničnopolitických otázkach je však nenahraditeľným poistením úspechu predsedníctva. Podľa Weissa by vláda mala byť schopná odhadnúť a kontrolovať aj možné dopady svojho vnútro politickeho správania a uvádza príklad prijímania tzv. Eurovalu so všetkými následkami, ktoré proces vyvolal. Aj Rusiňák sa prikláňa k téze, že bez vnútornej politickej a sociálnej stability, členský štát nie je schopný plnohodnotne riešiť všetky úlohy predsedníctva, čo ho núti opierať sa o pomoc zahraničných partnerov.²⁵ Nemusí to byť však vždy pravidlom, vzhľadom na to, že iní autori (Drieskens, Beneš a Karlas, Dostál) hovoria, že belgické a české predsedníctvo aj napriek výkonu funkcie úradníckou vládou, resp. rozpadu vlády, obstáli. Touto tézou nás však posúva k ďalšiemu predpokladu na úspešné predsedníctvo.

Priaznivá ekonomická a sociálna situácia v predsedníckom štáte je zásadným argumentom pri politickej iniciatíve a predpokladom na to, aby krajinu na medzinárodnej scéne brali vážne. Najdôležitejšími faktormi sú, samozrejme, makroekonomické ukazovatele hospodárskeho rastu, stability verejných financií, zamestnanosti a pod., popri nich sa však vo vzťahu k partnerom – ostatným členským štátom javí ako podstatná aj podpora európskych tém medzi obyvateľstvom, ktorej najzjavnejšou demonštráciou je účasť na voľbách do Európskeho parlamentu.²⁶ Aj na budovaní verejnej mienky podporujúcej Európsku úniu musí vláda SR,

---

²⁰ popisuje (Neuman, 2011)

²¹ (Weiss, 2011)

²² Ibid.

²³ (Kajňč, 2009, s. 90)

²⁴ (Pospíšilová, 2012, s. 27)

²⁵ (Rusiňák, 2011, s. 689)

²⁶ Vo voľbách do EP sa v roku 2009 na Slovensku zúčastnilo iba 19,6% obyvateľov (Heywood, 2011, s. 79) a v Európe sme mohli v Európe sledovať aj nárast počtu antieurópskych, populistických strán.

pripravujúca predsedníctvo, pracovať. Španielsko počas svojho predsedníctva I/2010 čelilo veľmi nepriaznivej ekonomickej situácii. Ovplyvnené prasknutím realitnej bubliny, globálnou finančnou a ekonomickou krízou, narastajúcou nezamestnanosťou najmä medzi mladými ľuďmi, Španielsko nemalo autoritu medzi partnermi. Heywood konštatuje, že zodpovednosť dáva autoritu, nezodpovednosť ju podkopáva.²⁷

2.2 Program predsedníctva

Predsedníctvo nevnímame len ako riadenie chodu európskych inštitúcií. Pre štáty, najmä tie malé, predstavuje príležitosť prísť s iniciatívou a politickými krokmi, ktoré sledujú nielen jeho individuálne záujmy, ale prispievajú aj k rozmanitosti Únie. Program predsedníctva je zhmotnením tejto iniciatívy.

Program predsedníctva je jeho myšlienkou, a tá by mala byť uveriteľná. Prvým krokom prípravy, aj vo svetle hladkého priebehu a efektívnejšieho presadzovania priorít predsedníckeho štátu na pôde európskych inštitúcií, bude **nájdienie konsenzu na vnútropolitckej úrovni**. Aby bol program vykonateľný, píše Bocianová aj Rusiňák²⁸, nemal by byť len ambicióznym plánom, ktorému by chýbala **špecifikácia ako stanovené ciele dosiahnuť**; v prípade programu španielskeho predsedníctva nastala táto situácia, ktorej neprispelo ani prílišné zameranie na vnútroinštitucionálnu agendu Únie (konštituovala sa Európska služba vonkajšej činnosti, implementovala sa Lisabonská zmluva)²⁹ a už raz spomínaný skepticizmus a dezilúzia občanov Únie.

Stotožňujeme sa s názorom Bocianovej, že bližší pohľad na program španielskeho predsedníctva odhaľuje rozdelenie priorít do dvoch úrovní³⁰ – inšpiratívnej a konkrétnej (pracovnej).

Inšpiratívnymi prvkami programu španielskeho predsedníctva boli „Inovácie a rovnosť“ (Innovación e Igualdad). Pod inováciami rozumeli vyvíjanie iniciatív v oblasti klimatických zmien, zelenej ekonomiky, prekonávaní ekonomickej krízy; rovnosť sa týkala genderových otázok, menších atď. Ide skôr o dlhodobejšie iniciatívy Únie, ktoré majú vizionársky charakter. Takéto témy, aj keď mnohokrát vzbudzujú kontroverzie najmä v časoch, keď treba riešiť akútne ekonomické problémy, k podobným politickým projektom akým je Európska únia, patria.

Konkrétne (pracovné) ciele sú kombináciou iniciatív a riešení aktuálnych akútnych problémov Únie a zároveň prinášajú na stôl agendu, na ktorej záleží najmä predsedníckej krajine. V prípade Španielska teda išlo o kroky na obnovu a oživenie ekonomiky EÚ; posilnenie občianskych a sociálnych práv občanov EÚ s významnou agendou pod názvom „Bezpečnosť“ (pristáhovalectvo, vízová politika a pod.) a viditeľnosť EÚ na svetovej scéne.

Rozoberajúc program predsedníctva, sa pristavíme ešte pri **zahraničných vzťahoch Únie**. Akcia z kompetencií rotujúceho predsedníctva Lisabonskou zmluvou, aj napriek opačnému zdaniu (kvôli koncentrácii tém v kompetencii vysokej predstaviteľky/podpredsedníčky Komisie), nevypadla. Španielske predsedníctvo bolo toho prvým príkladom, keď nielen napomáhalo konštituovanie novej európskej diplomatickej a konzulárnej služby³¹, ale bolo iniciátorom posilňovania väzieb s Latinskou Amerikou, africkým Magrebom v podobe uzatvárania bilaterálnych obchodných zmlúv, či dohôd ako Únia pre Stredomorie. Belgicko (II/2010) tiež pokračovalo v pomoci pri etablovaní EEAS, ukončilo rokovania s Južnou Kóreou o dohode o voľnom obchode. Významne sa pričínilo aj

²⁷ (Heywood, 2011)

²⁸ (Rusiňák, 2011, s. 691)

²⁹ (Heywood, 2011, s. 79)

³⁰ (Bocianová, 2009, s. 47)

³¹ Európskej služby pre vonkajšiu činnosť – European External Action Service (EEAS)

o priblíženie Západného Balkánu a to tak, že našlo spôsob, akým akceptovať Srbsko ako uchádzača o členstvo v EÚ (blokovalo ho Holandsko pre nespolupracovanie s Medzinárodným súdnym tribunálom pre bývalú Juhosláviu ICTFY)³². Dobrým príkladom je tiež tzv. *shuttle diplomacy*³³ Českej republiky, ktorá bola úspešným intermediátorom pri plynovej kríze medzi Ruskom a Ukrajinou začiatkom roku 2009.³⁴ Na druhej strane, predsedníctvo bolo kritizované v súvislosti s krízou v Gaze, keď sa od predsedníctva očakávala skôr vnútroúijná mediácia (hľadanie konsenzu, jednotného hlasu Únie a následnú akciu) ako komunikácia priamo s aktérmi konfliktu.³⁵ Počas predsedníctva Slovinska (I/2008) sa podarilo Únii vyslať civilnú misiu EULEX do Kosova aj napriek nezhode názorov členských štátov na medzinárodnoprávne uznanie štátu.³⁶ Významným úspechom slovinského predsedníctva v oblasti zahraničných vzťahov bolo podpísanie Asociačnej a stabilizačnej dohody so Srbskom (napriek počiatočným veľkým výhradám Britov a Holanďanov).

2.3 Trio/Troika

Problémom predlisabonskej konfigurácie predsedníctva bola chýbajúca dlhodobejšia kontinuita.³⁷ Šesťmesačný rotujúci systém neposkytoval predsedníckej krajine dostatočný časový priestor na všetky potrebné kroky od vyvinutia iniciatívy až po uzavretie procesu. Lisabonská zmluva preto zaviedla **formalizovanú spoluprácu troch po sebe nasledujúcich predsedníctiev**. 6-mesačné obdobie vymedzené pre jedno predsedníctvo môže aj naďalej byť len ťažko dostatočným priestorom na naštartovanie a zároveň aj ukončenie rôznych procesov. Rusiňák tvrdí, že môže predstavovať míľnik v stratégii, politickej dohode alebo posunutí procesu dopredu.³⁸ Navyše, vypracovanie spoločného programu tria, vzájomná podpora a spolupráca pri spravovaní predsedníckych mandátov alebo možnosť meniť, prepustiť si navzájom predsedníctvo v určitej tematickej oblasti, dáva podstatne solídnejšiu bázu pre rozvoj iniciatív predsedníctiev.

Autori sa zhodujú v názore, že dôležitým kritériom úspechu iniciatívy predsedníctva, resp. tria, je urýchlenie tých procesov, ktoré majú najvyššiu prioritu pre všetky zúčastnené strany. Preto úspech iniciatív jednotlivých predsedníctiev **veľmi závisí od komunikácie s partnermi tria a spolupráce pri tvorení programu predsedníctva**. Okrem toho treba, aby prebehla **komunikácia aj s Komisiou** (o vnútroúijnjej komunikácii a budovaní konsenzu sme písali vyššie). Aj v tomto prípade platí, ako tvrdia Beneš a Karlas, že úspech iniciatív predsedníctva veľmi závisí od konvergencie programu a záujmov jednotlivých európskych inštitúcií.³⁹

Zaujímavou inováciou, ktorú priniesla Lisabonská zmluva, je tiež možnosť prepúšťať si niektoré oblasti predsedníckeho mandátu v rámci tria. Z toho môžu profitovať najmä menšie štáty, ktorým môžu chýbať kapacity na pokrytie niektorých tém. Po dohode s partnerom z tria tento preberie agendu, ktorú nie je menší štát schopný pokryť.

Trio Španielska spolu s Belgickom a Maďarskom začalo spoločné schôdzky k príprave programu už od 2008 a na prioritách sa dohodli v decembri 2009. Vytvorili jednotlivé

---

³² (Drieskens, 2011, s. 99)

³³ Používa sa na označenie diplomatického úsilia tretieho štátu urovnať vzťahy medzi spornými stranami mediáciou, tak, že sporné strany neprichádzajú do kontaktu, intermediátor komunikuje najprv s jednou, potom tlmočí a diskutuje s druhou stranou.

³⁴ (Beneš Vít, Karlas Ján, 2010, s. 79)

³⁵ (Beneš Vít, Karlas Ján, 2010, s. 79)

³⁶ (Kajně, 2009, s. 95)

³⁷ (Dostál, 2010)

³⁸ (Rusiňák, 2011, s. 689)

³⁹ (Beneš Vít, Karlas Ján, 2010, s. 79)

programy aj program tria spoločne.⁴⁰ V praxi nakoniec okrem spoločných oblastí programu spolupráca tohto tria prebiehala len limitovane na úrovni symbolických aktov a na báze spoločného vizuálu.⁴¹

Českej republike pri príprave programu pomohla podobnosť ekonomického zmysľania vlád ako aj záujem o východné partnerstvo k bližšiemu porozumeniu so Švédskom, ktoré mu bolo konštruktívnym partnerom. Naopak konvergencia programu s Francúzskom nebola taká zjavná, rovnako ako ani ochota spolupracovať pri jeho príprave.

2.4 Časový rámec pre prípravu predsedníctva

Čas prípravy predsedníctva sa podľa dostupných zdrojov líši, autori však nedostatočne špecifikujú, čo pod pojmom príprava predsedníctva chápu. Na základe preštudovaných zdrojov však konštatujeme, že obdobie od zbierania prvých informácií, nadviazovania kontaktov, cez prípravu priorít predsedníctva a vytváranie personálu až po jeho prevzatie obyčajne korešponduje s jedným volebným obdobím (4 roky) pri nových členských štátoch, ktoré s takýmto postavením nemali skúsenosti. Doba sa skracovala u členov EÚ-15.

Slovinsko (I/2008) začalo s prípravami, najmä úspešnej zahraničnopolitickej agendy, v roku 2005; v máji 2007 prijímalo spomínaný *Agreement on not attacking the Government in the period of holding the EU Presidency*. Priority pre české predsedníctvo (I/2009) začala vláda premiéra Topolánka formulovať ihneď po svojom zvolení v januári 2007.⁴² V Španielsku (I/2010) po voľbách 2008 nová vláda na základe správy o stave príprav formuluje priority a predstavila ich na zahraničnom výbore Parlamentu, pre nedostatok času na širšie konzultácie. Dokument zabezpečujúci potrebný vnútropolitický konsenzus mal názov *Desať bodov pre politickú zhadu v zahraničnej politike Španielska*.⁴³ Maďarsko (I/2011) podľa Weissa začalo s prípravami od roku 2006 (konzultácie s predošlými predsedníctvami), v auguste 2007 predstavilo stratégiu európskych politík.⁴⁴

2.5 Aktéri a koordinácia predsedníctva

Ústredným koordinačným orgánom predsedníctva je spravidla ministerstvo zahraničných vecí, na vládnej úrovni je obyčajne vyčlenený podpredseda, ktorý koordinuje medzirezortný výbor zložený z členov vlády.

Podobne tomu bolo aj v prípade maďarského predsedníctva. Weiss píše, že prípravu koordinovalo ministerstvo zahraničných vecí a medzirezortný koordinačný výbor pre záležitosti EÚ, ktorý pracoval na úrovni štátnych tajomníkov, resp. generálnych riaditeľov sekcií (dva roky pred predsedníctvom nahradil pracovnú skupinu ministrov). S blížiacim sa predsedníctvom výbor každý týždeň predkladal správy o stave príprav na rokovania vlády.⁴⁵

Tím maďarského predsedníctva viedla štátna tajomníčka pre európske záležitosti a splnomocnenec predsedu vlády na úrovni generálneho riaditeľa sekcie. Bol zložený z komunikačného, protokolárneho a organizačného a hospodárskeho úseku.⁴⁶

V Českej republike bola celková koordinácia predsedníctva uložená ako úloha vicepremiérovi pre európske záležitosti Alexandrovi Vondrovi⁴⁷ a jeho kancelárii. Rozhodovaciu právomoc mal výbor vlády pre EÚ zložený zo všetkých ministrov vlády.

---

⁴⁰ (Heywood, 2011, s. 78)

⁴¹ (Driessens, 2011, s. 94)

⁴² (Beneš Vít, Karlas Ján, 2010, s. 70)

⁴³ (Bocianová, 2009, s. 46)

⁴⁴ (Weiss, 2011)

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

Z pohľadu samotného výkonu predsedníctva – predovšetkým logistiky išlo v španielskom prípade iba o úzky tím asi 40 ľudí⁴⁸. Vo Švédsku to bol dvojnásobok tohto počtu.

Plnenie funkcie predsedníctva si od predsedníckeho štátu vyžaduje istú logistickú zručnosť. Maďarsko zorganizovalo vyše 230 ministerských konferencií a iných pracovných rokovaní (z toho 21 neformálnych rokovaní ministrov) a 90 zasadnutí pracovných skupín. Weiss uvádza, že 80% rokovaní sa uskutočnilo na zámku Godölö v blízkosti Budapešti.⁴⁹ Predsednícky štát navyše hostí bilaterálne samity EÚ so svetovými aktérmi.⁵⁰

Slovenská republika má skúsenosti s organizovaním aj väčších samitov, ktoré boli umne poprepájané s aktivitami mimovládnych organizácií a vytvorili komplexnú pôdu na nadväzovanie kontaktov na oficiálnej aj neformálnej úrovni; rovnako aj na prezentáciu krajiny medzi účastníkmi a zahraničnými médiami.⁵¹ Na túto tradíciu môže Slovensko nadviazať aj v období predsedníctva II/2016.

2.6 Finančné krytie predsedníctva

Rozpočet pre predsedníctvo môžeme vnímať iba ako jeho nevyhnutný materiálny základ či rámec. Alebo, ako tomu bolo v prípade Dánska (I/2012), aj ako **súčasť programu predsedníctva**. Kreatívny krok Dánov v čase úsporných ekonomických opatrení všetkých vlád EÚ jednak kladie nároky na samotné predsedníctvo jednak zároveň je veľmi sofistikovaným nástrojom na prácu s verejnou mienkou.

Dáni ohlásili, že miesto balenej vody budú počas svojho predsedníctva servírovať „vodu z kohútika“, na transport využívať vo zvýšenej miere prostriedky verejnej dopravy a šetriť budú aj na darčekoch.⁵²

Dánske predsedníctvo odhadovalo minúť 35 mil. eur, skoro päťnásobne menej ako 171 mil. eur, ktoré minulo na svoje posledné predsedníctvo Francúzska.⁵³ Podľa Heywooda španielske predsedníctvo stálo 55 mil. eur⁵⁴. Weiss uvádza, že maďarské 70 mil. a české 120 mil. eur.⁵⁵ Poľské predsedníctvo malo náklady 115 mil. eur.⁵⁶ Návratnosť investície do (maďarského) predsedníctva počíta Weiss vo výške jednej tretiny nákladov z daní, odvodov a ziskov z cestovného ruchu.⁵⁷

Vynára sa preto otázka, koľko je optimálny rozpočet pre efektívny výkon predsedníctva. S názormi na optimum sa pri štúdiu dostupnej literatúry nestretávame.

---

⁴⁷ Vondru úradnícka vláda nahradila Štefanom Füleom ako ministrom pre európske záležitosti, následne sa stal eurokomisárom pre rozširovanie

⁴⁸ (Heywood, 2011, s. 79)

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ (Bocianová, 2009, s. 49)

⁵¹ Dobrým príkladom zvládnutej organizácie významného medzinárodného podujatia bol Bratislavský samit vo februári 2005, keď sa na Slovensku stretli prezidenti Ruskej federácie a Spojených štátov amerických Vladimir Putin a George Bush. V októbri roku 2009 Slovensko hostilo ministerský samit NATO. Každoročne mimovládny sektor spolu s viacerými orgánmi štátu organizuje významnú medzinárodnú bezpečnostnú konferenciu Globsec. Slovensko má potenciál aj skúsenosti pre organizáciu krátkodobých podujatí na najvyššej úrovni, ktoré vnímame ako vhodný spôsob prípravy na takú náročnú úlohu akou predsedníctvo bezpochyby je.

⁵² (Gotev, 2012)

⁵³ Ibid.

⁵⁴ (Heywood, 2011, s. 79)

⁵⁵ (Weiss, 2011, s. 5)

⁵⁶ (Worth, 2012)

⁵⁷ (Weiss, 2011, s. 5)

Jednoduchý aritmetický priemer sledovaných predsedníctiev implikuje náklady okolo 95 mil. eur, sotva ho však možno vnímať ako objektívny ukazovateľ alebo referenčný rámec pre Slovenskú republiku.⁵⁸ Avšak dánsky prístup zakomponovať výdavky na predsedníctvo do svojho politického programu nám v aktuálnych časoch pripadá ako vynikajúce riešenie.

2.7 Rola mimovládnych subjektov

Spolupráca mimovládnych organizácií s rezortom zahraničných vecí má na Slovensku dobrú tradíciu. Je vybudovaná sieť formálnych aj neformálnych kontaktov a vo veľa aspektoch tvorby zahraničnej politiky sú tieto organizácie bežne prítomné.

V realite podobnej tej slovenskej - aj počas českého predsedníctva sa **mimovládne organizácie**, podľa Neumanovej štúdie, **podieľali na formovaní zahraničnopolitických smerov**.⁵⁹ (Pod logom predsedníctva) sa zapájali do vytvárania zahraničnopolitických preferencií cez analýzy a tvorbu policy papers, organizáciu konferencií a seminárov mnohokrát so sprievodnými neformálnymi podujatiami. Neuman spomína, že v systéme fungovania podobnom tomu slovenskému sú zvýhodnené „mimovládky“ s osobnými kontaktmi na ministerstvá. Tie dokážu efektívnejšie presadzovať svoje záujmy v procese formovania jednotlivých politických preferencií; negatívne hodnotil aj málo prístupových bodov na participáciu mimovládnych organizácií na národnej úrovni (najmä v ostatných rezortoch).

Predsedníctvo je významnou príležitosťou aj pre **prezentáciu kultúry a gastronómie**. Tak ako navonok, prostredníctvom podujatí, koncertov, recepcií a výstav je možné popularizovať európske hodnoty v domácej spoločnosti.

2.8 Personálne predpoklady pre predsedníctvo

Predsednícka funkcia kladie **vysoký nárok na aktérov predsedníctva** nielen na organizačný tím, ale dotýka sa aj veľkej časti úradníkov ministerstiev a ďalších ústredných orgánov štátnej správy. Rétorické, komunikačné a vyjednávacie zručnosti, rovnako ako manažérske kompetencie sú dôležitým kritériom výberu pracovníkov na vedúce pozície predsedníctva.

Kajňčová a Svetličič po skončení slovinského predsedníctva dotazníkom analyzovali silné stránky a nedostatky ľudských zdrojov ovplyvňujúce výkon funkcie predsedníctva ako aj efektívny výkon funkcie riadneho členského štátu. Respondenti, 600 aktérov predsedníctva, hodnotili vlastnú vnímanú adekvátnosť pripravenosti na predsedníctvo a následné efektívne fungovanie Slovinska v EÚ ako predsedníckej krajiny.⁶⁰

Z analýzy vyplynulo, že aktéri predsedníctva mali **vhodné znalosti v oblasti svojej činnosti** (hard skills) a schopnosti vykonávať úlohy a zadania. **Deficitné** však vyšli **znalosti a zručnosti potrebné na aplikovanie a výkon znalostí (soft skills)**.

Slovinská štátna služba, aj napriek tomu, že administratíva je menšia, bola **nedostatočná v medzi a vnútrorezortnej spolupráci a koordinácii**. Ako uviedli respondenti dotazníka, príčinou je aj prílišná hierarchizácia vzťahov a nízka úroveň neformálnych kontaktov. Čo v konečnom dôsledku má za následok nedostatok informácií.⁶¹

Identifikovaná bola **nízka úroveň funkčného zvládnutia cudzieho jazyka**, predovšetkým angličtiny, v náročnejších podmienkach (rokovania, prezentácie). Vtedy je nutná

---

⁵⁸ Problematike rozpočtu predsedníctva by mohol byť venovaný ďalší vedecký článok vzhľadom na to, že by si to vyžadovalo značný priestor na správne metodické uchopenie problému. Na účely tohto článku viac ako sumu samotnú považujeme za dôležitejší odkaz, že s rozpočtom môže predsedníctvo pracovať aj ako s časťou svojho programu.

⁵⁹ (Neuman, 2011)

⁶⁰ (Sabina Kajňč, Marjan Svetličič, 2012)

⁶¹ (Sabina Kajňč, Marjan Svetličič, 2012, s. 101)

vysoká úroveň sebavedomia pri vystupovaní a prezentácii logickej argumentácie v cudzom jazyku.⁶² Okrem angličtiny aktéri slovinského predsedníctva označili znalosť francúzštiny a nemčiny za dôležitú najmä z dôvodu vytvárania a udržiavania neformálnych kontaktov.

Medzi dôležité zručnosti pre podmienky predsedníckej funkcie patrí aj **budovanie koalícií a lobing**, ktoré respondenti veľmi nevyužívali. Mali tiež nedostatočné povedomie o tom, že väčšinu otázok treba dohodnúť vopred, nie na zasadnutiach.

Personál predsedníctva by preto, podľa Kajňčovej a Svetličiča, mal spĺňať tieto predpoklady:

- expertízu v oblasti a znalosť fungovania procedúr a inštitúcií,
- excelentnú funkčnú úroveň znalosti anglického jazyka a dobrú znalosť aspoň jedného ďalšieho,
- diplomatickú skúsenosť a komunikačné schopnosti,
- rétorické a vyjednávacie schopnosti,
- organizačno-manažérske schopnosti,
- dobre vyvinuté interkultúrne zručnosti (ovládanie vzťahov a hodnôt, trpezlivosť aby sa zabránilo konfliktu),
- schopnosť identifikovať a riešiť problémy/konflikty (pri vysokej úrovni stresu),
- schopnosť rozpoznať a akumulovať skúsenosti a aplikovať ich, rovnako ako byť schopný a motivovaný k transformácii týchto kompetencií do inštitucionálnej pamäte,
- schopnosť vytvárať kontakty a koalície, lobovať.

Predsedníctvo môže prispieť k významnému posunu úrovne ľudských zdrojov po odbornej stránke ako ich zručností a soft-skills. Je priestorom na zvýšenie sebavedomia aktérov ako aj ambícií štátu a neformálnych zdrojov vplyvu.

ZÁVER

Funkcia rotujúceho predsedníctva je pre členský štát Únie príležitosťou, nezávisle od jeho veľkosti či doterajšieho politického alebo ekonomického vplyvu, do Únie nielen patriť, ale ju i viesť. Štátu dáva príležitosť zvýšiť svoj vplyv na oficiálnej úrovni, vybudovať si neformálne kontakty a zdroje vplyvu, ktoré môžu pretrvať a posúvať krajinu ďalej aj po skončení predsedníckeho obdobia. Je možnosťou presadiť politické iniciatívy a priority predsedníckeho štátu, rozvíjať ľudské zdroje a v neposlednom rade prezentovať krajinu nielen v rámci EÚ a posilniť európske povedomie v predsedníckej krajine.

Je výzvou na zodpovednú prípravu, v hre je totiž veľa. Ako píše Weiss „na postavenie a povest' nášho štátu nielen v Únii, ale aj vo svete, bude mať slovenské predsedníctvo väčší dopad ako malo naše dvojročné pôsobenie v pozícii nestáleho člena Bezpečnostnej rady OSN. Pôsobenie, ktoré bolo doteraz najťažšou skúškou zrelosti a profesionality relatívne mladej slovenskej diplomacie.“⁶³

Tento článok je výskumným rámcom pre ďalšiu prácu s problematikou predsedníckej funkcie štátu v Rade EÚ. Mal preto za cieľ definovať predsednícku funkciu na základe primárneho práva EÚ a tradícií výkonu tejto funkcie, charakterizovať povinnosti vyplývajúce z funkcie predsedníckeho štátu, a na záver identifikovať oblasti úloh a zasadiť ich do kontextu štátu pripravujúceho sa na túto funkciu. Článok definuje kategórie, ktoré otvárajú priestor pre ďalší výskum danej problematiky.

---

⁶² Ibid.

⁶³ (Weiss, 2011, s. 3)

Predsednícka funkcia štátu v Rade EÚ je vymedzená primárnym právom EÚ v Lisabonskej zmluve a spočíva v predsedaní rokovaniam deviatich konfigurácií Rady (okrem Rady pre zahraničné veci) a vedení medziinštitucionálneho dialógu Európskej únie počas 6-mesačného predsedníckeho obdobia. Práca predsedníctiev je koordinovaná v tzv. triách, keď tri po sebe nasledujúce predsedníctva spolupracujú na formulovaní programových priorít, tak aby bola lepšie zabezpečená kontinuita práce Rady ako aj vykonateľnosť nových politických iniciatív. Predsedníctvo riadi program rokovaní, má administratívnu funkciu, funkciu alternatívneho riešiteľa konfliktov a reprezentačnú funkciu.

Významným predpokladom úspechu predsedníctva je vytvorenie konsenzu o prioritách a spôsobe výkonu predsedníctva na vnútropolitickej úrovni, neupriamovanie pozornosti partnerov na domácu politiku či komplikácie vnútropolitického vývoja. Silným argumentom pri presadzovaní priorít predsedníctva je aj usporiadaná ekonomická a sociálna situácia v predsedníckom štáte.

Predsedníctvo by nemalo byť iba riadením chodu európskych inštitúcií, malo by mať istú mieru ambície, iniciatívy a podnikať politické kroky, ktoré posunú ďalej Úniu ako celok, a môžu tak prispieť aj k prestíži predsedníckeho štátu. Preto program predsedníctva je príležitosťou okrem „povinnnej jazdy“ riešenia aktuálnych problémov a pracovnej agendy Únie prísť s inšpiratívnymi prvkami. Je dobrou správou pre slovenskú diplomaciu, že aj napriek tomu, že zahraničná politika Únie nie je v primárnej kompetencii predsedníctva, v článku sme dokázali, že existuje možnosť naštartovať a v rámci tria úspešne dokončiť zahraničnopolitickú iniciatívu. Primárnym cieľom a dennou rutinou predsedníctva však bude tlak na schvaľovanie, čo najväčšieho množstva legislatívy už po prvom čítaní.⁶⁴

Výkon predsedníctva zaradený do rámca trojky ako formalizovanej spolupráce troch po sebe nasledujúcich predsedníctiev ukázal, že vhodná komunikácia a koordinácia očakávaní a iniciatív jednotlivých štátov pri príprave programov znamenala úspech v praxi ich výkonu. Trio je príležitosťou pre menšie štáty skoordinať prácu predsedníctva tak, aby oblasti, ktoré kapacitne nie sú schopné pokryť pokrýl partnerský štát z tria.

Časovým horizontom pre zdarný priebeh príprav členskej krajiny z najväčšieho rozšírenia (teda aj pre Slovensko) sú 4 roky a ústredným koordinačným orgánom predsedníctva je zvyčajne ministerstvo zahraničných vecí, spolu s medzirezortnou koordinačnou skupinou, ktorá obvykle funguje na úrovni vlády.

Rozpočet predsedníctva nemusí byť len nevyhnutným formálnym základom, na príklade Dánska sme ukázali, ako sa s rozpočtom dá pracovať ako s prvkom programu predsedníctva.

Zapojenie mimovládnych subjektov, s ktorými jednotlivé rezorty dlhodobo úspešne spolupracujú pri analytickej, či organizačnej činnosti bude počas obdobia predsedníctva nevyhnutným krokom na pokrytie nárokov a agendy niekedy presahujúcej funkcie jednotlivých aktérov predsedníctva.

Ako sme už vyššie spomenuli, predsedníctvo bude klásť vysoké nároky aj na ľudské zdroje, preto je mimoriadne potrebné zvyšovať kompetencie budúcich aktérov predsedníctva najmä v oblasti soft-skills a dbať na odbornú zručnosť v cudzom jazyku.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BENEŠ VÍT, KARLAS JÁN . (2010). The Czech Presidency. *JCMS: Journal of Common Market Studies* (48), 69-80.
2. BILČÍK, V. (2012). Predsedníctvo je hlavne o nás. *Zahraníčná politika* (3), 3-4.

---

⁶⁴ (Drieskens, 2011, s. 94)

3. BOCIANOVÁ, K. (2009). Předsednictví Španělska v Evropské unii. *Mezinárodní politika* (11-12/2009), 46-48.
4. DOSTÁL, V. (20. 12 2010). *Postlisabonské předsednictví – dobře namazaný stroj?* Cit. 01. 12 2012. Dostupné na Internetu: Asociace pro mezinárodní otázky: <http://www.amo.cz/publikace/postlisabonske-predsednictvi--dobre-namazaný-stroj.html>
5. DRIESKENS, E. (2011). Ceci n'est pas une présidence: The 2010 Belgian Presidency of the EU. *JCMS: Journal of Common Market Studies* (49), 91-102.
6. GOTEV, G. (10. 01 2012). *Denmark promises austere EU presidency.* Cit. 14. 12 2012. Dostupné na Internetu: euractiv.com: <http://www.euractiv.com/future-eu/denmark-promises-austere-eu-pres-news-510045>
7. HEYWOOD, P. M. (2011). Spain's EU Presidency: Ambitions beyond Capacity? *JCMS: Journal of Common Market Studies* (49), 77-89.
8. KAJNČ, S. (2009). The Slovenian Presidency: Meeting Symbolic and Substantive Challenges. *JCMS: Journal of Common Market Studies* (47), 89-98.
9. Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluve o fungovaní Európskej únie. (30. 03 2010). *Úradný vestník Európskej únie*, C 83.
10. NEUMAN, M. (2011). The Nexus between Czech Non-State Actors and Domestic Foreign Policy Making in the EU Presidency Context. *Perspectives: Central European Review of International Affairs*, 19 (1).
11. POP, V. (01. 02 2010). *Obama to skip EU-US summit in Madrid.* Cit. 12. 12 2012. Dostupné na Internetu: euobserver.com: <http://euobserver.com/foreign/29377>
12. POSPIŠILOVÁ, M. (2012). Najlacnejšie predsedníctvo v Rade EÚ. *Zahraničná politika* (2/2012), 27-28.
13. RUSIŇÁK, P. (2011). Predpoklady úspešného predsedníctva nových členských krajín v Rade EÚ. *Zborník príspevkov z 11. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2010 AKTUÁLNE OTÁZKY SVETOVEJ EKONOMIKY A POLITIKY* (s. 688-695). Zámok Smolenice: Vydavateľstvo EKONÓM.
14. SABINA KAJNČ, MARJAN SVETLIČIČ. (2012). What it Takes to Run an EU Presidency: Study of Competences in Slovenia's Public Administration. *Halduskultuur – Administrative Culture*, 11 (1), 84-109.
15. SITA. (20. 11 2012). *Nová budova pre rezort zahraničia je švindľ, tvrdí Dzurinda.* Cit. 04. 12 2012. Dostupné na Internetu: Webnoviny.sk: <http://www.webnoviny.sk/slovensko/nova-budova-pre-rezort-zahranicia-je-580173-clanok.html>
16. WEISS, P. (2011). Maďarské predsedníctvo ako inšpirácia. *Zahraničná politika* (5/2011), 3-6.
17. WORTH, J. (09. 01 2012). *How much does a Presidency cost?* Cit. 14. 12 2012. Dostupné na Internetu: <http://www.jonworth.eu/how-much-does-a-presidency-cost/>

KONTAKT

Ing. Michal Polgár
 Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/B
 85235 Bratislava
 E-mail: michal.polgar@euba.sk

RUSKO-ČÍNSKE VZŤAHY PO SKONČENÍ STUDENEJ VOJNY

Ing. Lukáš Holas

*Článok doručený do redakcie / Date submitted: 9. 11. 2012**Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 10. 1. 2013**Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013***ABSTRAKT**

Predmetom článku je komplexná analýza rusko-čínskych vzťahov po skončení studenej vojny s osobitným dôrazom na vybrané otázky ich politicko-bezpečnostných a ekonomických vzťahov. Článok poukazuje na oslabujúce sa tendencie prehlbovania vzájomných vzťahov skúmaných aktérov a implikácie daných trendov na USA a Západ. V záujme pochopenia ďalších kauzálnych súvislostí sa prvá kapitola venuje identifikácii spoločných znakov zahraničných politík Ruska a Číny. Ďalšie kapitoly sa detailnejšie venujú vybraným parciálnym politickým a hospodárskym otázkam ich kooperácie.

Kľúčové slová: Ruská federácia, Čína, zahraničná politika, spoločné znaky, prihraničné spory, USA, obchod so zbraňami, energetická spolupráca, stredná Ázia

ABSTRACT

The aim of the present paper is to perform thorough analysis of the Russian-Chinese relations in the aftermath of the Cold War with a special emphasis being put on selected issues of political security and economic relations of the Russian Federation and China. The paper points out weakening tendencies in deepening mutual cooperation of the two countries and their implications for the USA and the West. In order to understand further causalities, the first chapter identifies common features of foreign policies of Russia and China. Subsequent chapters focus more on details of selected political and economic aspects of their cooperation.

Key words: Russian Federation, China, foreign policy, common features, border disputes, USA, trade in arms, energy cooperation, central Asia

JEL: F14, F51

ÚVOD

Vzťahy Ruskej federácie a Číny, dvoch regionálnych, respektíve globálnych mocností a stálych členov OSN, výrazným spôsobom ovplyvňujú súčasné medzinárodnopolitické dianie. V dôsledku viacerých historicky podmienených spoločných znakov a zhody v kľúčových otázkach svojich zahraničných politík pôsobia na politickej scéne vo väčšine prípadov jednotne. Potrebu strategickej spolupráce si uvedomujú obaja aktéri predovšetkým v politickej a bezpečnostnej oblasti.

Na prvý pohľad bezproblémovú kooperáciu však narúšajú viaceré faktory, ktoré čelní predstavitelia oboch krajín často zatláčajú do úzadia. Ide predovšetkým o kvalitu a stagnujúci trend rozvoja hospodárskych vzťahov medzi Ruskom a Čínou, a to ako v tradičnom obchode s vojenskou technikou, tak aj v obchode s palivovými zdrojmi a priemyselnými produktami. Navyše, rozdielne záujmy oboch krajín v hospodárskej oblasti sa v súčasnosti začínajú prelievať i do politickej sféry. Z politického hľadiska dochádza k oslabovaniu doterajších faktorov zabezpečujúcich vo veľkej miere progres spoločného dialógu. Uvedenú dichotómiu

rusko-čínských vzťahov vystihuje čínska akademická obec nasledovne: „*Vzťahy medzi Čínou a Ruskom sú spojené na vládnej úrovni a chladné na úrovni obyčajných ľudí, nakoľko sú politicky vyspelé, avšak ekonomicky slabé*“¹.

Hlavným cieľom článku je komplexná analýza rusko-čínskych vzťahov po skončení studenej vojny, s dôrazom na vybrané aspekty ich politicko-bezpečnostnej a ekonomickej kooperácie. V súvislosti s danou analýzou sa usilujeme nájsť odpoveď na otázku, či predstavuje rusko-čínske partnerstvo bezpečnostnú hrozbu pre USA a Západ. Hlavný cieľ má byť dosiahnutý pomocou syntézy záverov parciálnych cieľov, za ktoré považujeme identifikáciu a komparáciu spoločných a podobných znakov ruskej a čínskej zahraničnej politiky a faktorov intenzifikujúcich vzájomnú spoluprácu oboch skúmaných aktérov od konca druhej svetovej vojny, analýzu kľúčových sfér danej kooperácie a determináciu potenciálu aktuálnych trendov v kľúčových oblastiach spolupráce na vytvorenie bezpečnostnej hrozby pre USA a Západ.

Z metodologického hľadiska článok nie je založený na chronologickom výpočte aktov, ktoré ovplyvnili vývoj vzájomnej spolupráce Ruska a Číny. Primárne zastúpenie patrí empirickému výskumu postavenému na analyticko-syntetických a indukčno-dedukčných metódach, ktoré sú doplnené o komparáciu a v záverečných častiach práce i o predikciu možných scenárov ďalšieho vývoja vzťahov medzi skúmanými aktérmi medzinárodných vzťahov.

1 Spoločné znaky ruskej a čínskej zahraničnej politiky

Dlhodobá multivektorová orientácia zahraničnej politiky Ruskej federácie sa v ázijsko-tichomorskom kontexte sústreďuje okrem iného aj na prehlbovanie vzťahov s Čínou. Tradičná spolupráca medzi uvedenými aktérmi svetovej politiky pramení predovšetkým z navzájom podobných historických a politicko-ideologických podmienok, ani tie však nevedeli v minulosti ani súčasnosti garantovať bezkonfliktný vývoj vzájomných vzťahov.

Ako najvýznamnejší stmelujúci faktor oboch krajín počas bipolarity pôsobili idey komunizmu. Už v roku 1950, teda jeden rok po nástupe Mao-ce-Tunga k moci v Čínskej ľudovej republike, sa rovnaký negatívny prístup ZSSR a Číny k USA a západnému bloku prejavil v podpísaní *Sino-sovietskej dohody o priateľstve, aliancii a vzájomnej spolupráci*, v ktorej sa oba štáty de facto zaviazali pôsobiť v spoločnej vojenskej aliancii. Nástup N. Chruščova na post generálneho tajomníka ÚV KSSZ v roku 1953, jeho kritika stalinizmu v roku 1956 a rozdiely v sovietskom a čínskom komunizme však viedli v 60. a 70. rokoch minulého storočia k výraznému ochladeniu spoločnej komunikácie. Hlavné prejavy napätej situácie v danom období (strata vzájomnej dôvery, historicky podmienené nacionalistické a xenofóbne nálady, zlepšovanie vzťahov oboch štátov s krajinami západného bloku a znovuoobnovenie sporných otázok rusko-čínskeho pohraničia) ovplyvňovali kvalitatívnu stránku bilaterálnych vzťahov Ruska a Číny i dlho po rozpade Sovietskeho zväzu². Normalizáciu vzťahov umožnila až personálna výmena na vedúcich postoch v oboch krajinách

---

¹ Past Difficulties Won't Affect Good Sino-Russian Relations. In *Global Times* [online]. Dostupné na internete: <http://www.globaltimes.cn/opinion/commentary/2009-10/477665.html>

² Otázka rusko-čínskeho pohraničia bola finálne vyriešená v roku 2005. Nedostatok vzájomnej dôvery, nacionalizmus v Číne (v dôsledku odmietania cárskej okupácie, sovietskeho prístupu k Číne pred rokom 1949 a asymetrického prístupu ZSSR k Číne po roku 1949) a Rusku (vyplývajúci z odsudzovania nového modelu čínskeho socializmu, ktorý ZSSR vnímalo ako snahu prevziať vedúcu úlohu v komunistickom bloku) a snaha udržiavať nekonfliktné, respektíve priateľské vzťahy s USA a Európou pretrvávajú dodnes.

koncom sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov 20. storočia³. Výrazný pokrok v danom procese však bolo možné pozorovať až s nástupom M. Gorbačova k moci v roku 1985. M. Gorbačov odstránil tri prekážky vzájomnej spolupráce deklarované Čínou, keď bol ochotný rokovať o zmenšení počtu sovietskych ozbrojených jednotiek na sovietsko-čínskych hraniciach a v Mongolsku, stiahol vojenské kontingenty z Afganistanu a účinne pôsobil na Vietnam s cieľom stiahnuť jeho armádu z Kambodže⁴. Významným dôsledkom zlepšenia interakcie ZSSR a Číny boli rokovania o urovnaní územného sporu týkajúceho sa hraničných oblastí na Ďalekom východe a znovuoobnovenie exportu sovietskej vojenskej techniky do Číny. Dané obchodné vzťahy sú pritom jedným zo základných pilierov bilaterálnych vzťahov i v súčasnosti. K rozpadu východného bloku a ZSSR sa Čína v súlade so základnými princípmi svojej zahraničnej politiky otvorene nevyjadrovala. Vo všeobecnosti však možno prístup Číny k M. Gorbačovovi v druhej polovici roku 1991 označiť za dichotomický. Na jednej strane ho Čína kritizovala ako „zradcu komunizmu“, na strane druhej však výraznou mierou prispel k revitalizácii spoločnej kooperácie, a teda Čína zaňho nevidela vhodnú personálnu alternatívu⁵.

Popri podobných historických politicko-ideologických podmienkach je spolupráca medzi Ruskou federáciou a Čínou po páde železnej opony postavená i na ďalších spoločných zahraničnopolitických črtách, ktoré môžeme rozdeliť do troch kategórií: znaky vyplývajúce z charakteru štátu a základných princípov zahraničnej politiky, znaky súvisiace s medzinárodnou politickou a bezpečnostnou situáciou a hospodárske znaky.

Charakter štátu a moci u oboch skúmaných aktérov sa vyznačuje autoritatívnosťou a vysokou mierou centralizácie štátnej moci. Tieto skutočnosti sa v kombinácii so slabým vplyvom občianskej spoločnosti prejavujú na politickej stabilite. Efektívny dosah štátnej moci sa však znižuje s narastajúcou vzdialenosťou od centra moci a v regiónoch kultúrne odlišných od majoritného obyvateľstva krajiny. Kým v prípade Ruska ide predovšetkým o oblasť Ďalekého východu a kaukazské prihraničné teritóriá, Čína musí upevňovať svoju moc najmä v autonómnych oblastiach Tibet a Xinjiang. V súvislosti s nacionalistickými hnutiami v uvedených regiónoch (okrem Ďalekého východu) a následnými prevládajúcimi „hard power“ riešeniami zo strany vlád sú obe skúmané krajiny citlivé na debaty o zachovávaní suverenity, teritoriálnej integrity a ľudských práv. Z princípov zahraničných politik treba vyzdvihnúť dodržiavanie princípu nezasahovania do vnútorných záležitostí štátu. Použitie uvedeného princípu totiž vysvetľuje negatívny postoj oboch aktérov k farebným revolúciám v Gruzínsku, Kirgizsku a na Ukrajine (kritika angažovanosti USA a Európy), prístup k Egyptu počas „Arabskej jari“ v roku 2011, k otázkam bezletovej zóny a sankciám na Lýbiu počas rokovaní BR OSN v roku 2011⁶ ako aj vo vzájomných vzťahoch⁷. Rusko a Čína sa tým snažia zamedziť vzniku akéhokoľvek precedensu, ktorým by sa mohli posilniť nacionalistické a xenofóbne nálady v spomínaných krízových oblastiach, a teda aj tlak na vlastnú štátnu suverenitu a teritoriálnu integritu. Výnimku z uplatňovania uvedeného princípu bolo možné pozorovať len v súvislosti s ruskými ozbrojenými operáciami v rusko-gruzínskej vojne v auguste roku 2008.

---

³ V roku 1978, dva roky po smrti Mao-ce-Tunga, získal moc v Číne Deng Xiaoping. Zo strany ZSSR možno pozorovať prvé kroky vedúce k normalizácii od roku 1977 za vlády L. Brežneva. Sovietska angažovanosť v Afganistane v roku 1979 však proces normalizácie spomalila.

⁴ WILSON, J. L.: *Strategic Partners: Russian-Chinese Relations in the post-Soviet Era*. 2004. s. 20

⁵ WILSON, J. L.: *Strategic Partners: Russian-Chinese Relations in the post-Soviet Era*. 2004. s. 23

⁶ Myšlienky bezletovej zóny a sankcií pôvodne Rusko a Čína odmietali s odôvodnením, že by to bol neakceptovateľný zásah do štátnej suverenity Lýbie. Postoj zmenili až po vyjadrení Africkej únie a Lígy arabských štátov, že uvedené opatrenia sú nutné.

⁷ Vo vzájomných vzťahoch sa Čína odvolávala na daný princíp v prípade rozpadu ZSSR a vojenských operácií Ruska v Čečensku a Rusko v prípade potlačenia nepokojov na Námestí nebeského pokoja v Pekingu v roku 1989 a čínskeho prístupu k riešeniu nepokojov v Tibete a oblasti Xinjiang.

Ruská federácia a Čína zdieľajú rovnaký názor tiež v kľúčových otázkach súčasného usporiadania medzinárodných vzťahov a bezpečnosti. Ich dlhodobou prioritou sa stala decentralizácia moci vo svetovej politike a vytvorenie multipolarity, v ktorej by OSN pôsobila ako najvyššia kontrolná organizácia. Snaha o dosiahnutie uvedeného cieľa sa spája s kritikou hegemonistického pôsobenia USA z konca 20. a začiatku 21. storočia. Od roku 2000 sa kritika týkala predovšetkým odstúpenia USA od Zmluvy o balistických raketách (ABM Treaty) v roku 2001 a výkonu zahraničnej politiky obchádzajúc rámec OSN (napríklad vojenská intervencia do Iraku v roku 2003). Miera intenzity odsudzovania amerického unilaterálneho konania však od konca studenej vojny kolísala, a to najmä z pohľadu Ruska. Prvé obdobie nekritického pohľadu Moskvy na Spojené štáty americké je spojené s pôsobením prozápadne orientovaného A. Kozyreva na poste ministra zahraničných vecí od roku 1992 do januára roku 1996. V dôsledku nižšieho vplyvu provýchodne orientovaných politikov a centralistov⁸ sa spojenecké vzťahy s USA stali najvýznamnejším cieľom ruskej zahraničnej politiky. Druhé obdobie zmiernenia kritiky voči USA nastalo medzi teroristickými útokmi z 11. septembra 2001 a začiatkom druhej vojny v Iraku v roku 2003, a to v dôsledku ruského rozhodnutia spolupracovať s USA v boji proti medzinárodnému terorizmu. I napriek nesúladu názorov Moskvy a Pekingú na jednej strane a Washingtonu na strane druhej vo viacerých politických a bezpečnostných otázkach, v súčasnosti možno pozorovať umiernenější a menej konfliktný charakter vzťahov Ruska a Číny s USA⁹. Príčinu nachádzame v hospodárskom význame Spojených štátov pre Čínu (USA boli s podielom 13,6 % v roku 2010 po EÚ druhým najväčším obchodným partnerom Číny¹⁰) i pre Rusko (perspektíva prilevu amerických investícií do modernizácie ruského priemyslu).

V procese vytvárania multipolárnej mocenskej štruktúry obaja skúmaní aktéri vyzdvihujú úlohu OSN, a to nie len odvolávajú sa na základné ciele danej organizácie, ale aj v dôsledku ich stáleho členstva v BR OSN. V neposlednom rade, Moskva aj Peking chcú udržiavať a zvyšovať svoj vplyv v ich „blízkom zahraničí“. Tento prístup však zo stredno- a dlhodobého hľadiska môže viesť k oslabeniu partnerstva medzi oboma krajinami, a to v súvislosti so stretmi ich záujmov v štátoch strednej Ázie.

Medzi spoločné znaky hospodárskeho charakteru možno zaradiť nutnosť podobných protrhových reforiem po roku 1989, vybrané črty rozvojových krajín (potreba respektíve snaha o diverzifikáciu výroby a exportu v Rusku s cieľom vyhnúť sa dôsledkom holandskej choroby a zníženie miery chudoby v Číne), relatívnu komplementaritu v obchode s energetickými zdrojmi a zbraňami a deklaratívnu snahu prehlbovať spoluprácu v iných ekonomických, sociálnych a kultúrnych odvetviach¹¹.

Uvedené spoločné znaky sa výrazne podieľali na prehlbovaní spolupráce Ruska a Číny po skončení studenej vojny. Pri ich bližšej analýze však zisťujeme, že všetky majú aspoň do istej miery pôvod v komunistickej minulosti. I napriek tomu, že v súčasnosti sú vzťahy medzi

---

⁸ Provýchodná orientácia, centralisti (označovaní aj eurazianisti) a prozápadna orientácia tvorili tri myšlienkové prúdy v debate o ruskej identite a ďalšom zahraničnopolitickom smerovaní po rozpade ZSSR. Kým prozápadne orientovaní politici chceli obnoviť postavenie Ruska s pomocou Západu, zástancovia provýchodného smeru videli budúcnosť Ruska v spolupráci s Čínou proti hegemonizmu USA. Centralisti vystupovali proti jednostrannému pôsobeniu USA, ale nezdíeľali nekritický pohľad provýchodnej orientácie na Čínu.

⁹ Umiernenější a kompromisnější prístup Ruska možno pozorovať v jeho väčšej otvorenosti spolupracovať v otázke inštalácie protiraketového štítu. Čína, na druhej strane, rozvíja bilaterálne vzťahy s USA.

BELLACQUA, J. A.: *The Future of China-Russia Relations*. 2010. s. 9

¹⁰ *China Trade Statistics* [online]. Brussels : European Commission, 2012. Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf

¹¹ BELLACQUA, J. A.: *The Future of China-Russia Relations*. 2010. s. 2

oboma skúmanými subjektmi medzinárodnej politiky značne oslobodené od ideologických faktorov, historický vývoj ich vzťahov stále tvorí prekážku v rozširovaní spolupráce v tých oblastiach, kde by mohla byť ohrozená snaha toho-ktorého štátu nadobudnúť veľmocenské postavenie vo svetovom meradle. Inými slovami, medzi sféry spolupráce, ktoré od roku 1989 prispeli k intenzifikácii vzájomnej spolupráce patrili prevažne tie, ktoré tvorili základ ich kooperácie aj v čase studenej vojny. Najvýznamnejšie postavenie mala v tomto kontexte spoločná snaha vyvažovať jednostranné konanie USA po páde železnej opony. Pri pohľade na vývoj kvalitatívnej stránky rusko-čínskych vzťahov v danom období možno prísť k záveru, že vzájomná interakcia Moskvy a Pekingu bola najvyššia práve v tých obdobiach, keď boli ich vzťahy s USA napäté¹². Jednotný prístup oboch krajín k USA zjednodušil respektíve umožnil a urýchlil vyriešenie dlhodobých problémov medzi Ruskou federáciou a Čínou týkajúcich sa územných nárokov Pekingu na územia na ruskom Ďalekom východe a do roku 2005 viedol i k zvyšovaniu objemu exportu ruskej vojenskej techniky do Číny. Ako otázka teritoriálnych nárokov v rusko-čínskych prihraničných oblastiach, tak aj obchod so zbraňami však majú pôvod v období pred rozpadom ZSSR. V ďalších, novodobějších oblastiach spolupráce, predovšetkým v sfére energetiky, sa na rozdiel od vyššie menovaných otázok hľadá prienik záujmov Ruskej federácie a Číny pomerne ťažko. Napriek dlhodobo deklarovanému úsiliu predstaviteľov oboch krajín rozšíriť komoditnú štruktúru vzájomného obchodu či šíriť svoju kultúru na území toho druhého možno v týchto smeroch zaznamenať len mierny progres.

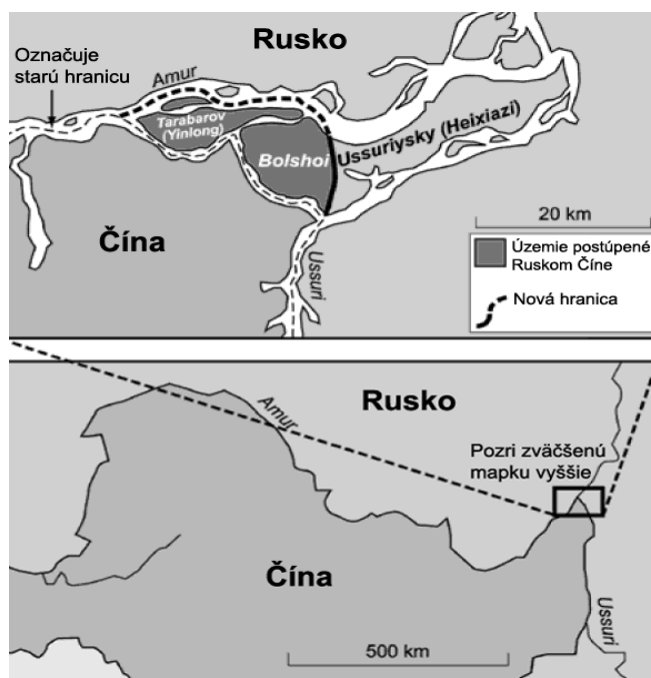
---

¹² Do roku 1994, keď USA prvýkrát deklarovalo ambíciu rozšíriť NATO o štáty bývalého Východného bloku, keď sa začali ruské vojenské operácie v Čečensku a keď sa uskutočnilo vojenské cvičenie Číny pri Taiwane kritizované Západom (1995), stál čínsky vektor v úzadí ruskej zahraničnej politiky. Od roku 1996 došlo s nástupom J. Primakova na post ministra zahraničných vecí Ruskej federácie a v súvislosti s americkou kritikou prístupu Číny k Tibetu k udržiavaniu pravidelnejších kontaktov na úrovni prezidentov a premiérov, ktorých výsledkom bolo podpísanie viacerých dohôd o ekonomickej spolupráci, dodržiavaní práv duševného vlastníctva a.i. Tie vytvorili právny základ neskoršej spolupráce. V roku 1996 bola tiež prvýkrát explicitne vyjadrená ochota Ruska a Číny uzavrieť strategické partnerstvo proti „jednej dominantnej mocnosti“. Výrazné prehĺbenie spolupráce sa spája s vojenskou angažovanosťou NATO v Srbsku v roku 1999, za ktorým videlo Rusko a Čína nie len prejav hegemonizmu USA, ale aj hrozbu pre vlastnú suverenitu, nakoľko badali rôzne paralely medzi Kosovom a Čečenskom respektíve Tibetom. Logickým dôsledkom bolo tiež zvýšenie vzájomného obchodu so zbraňami a navýšenie vojenských výdavkov. Za najvýznamnejší dôsledok uvedeného zlepšenia vzťahov však možno považovať podpísanie „*Dohody o priateľstve a spolupráci medzi Ruskou federáciou a Čínou*“ v júli roku 2001, ktorou sa prakticky začína rozvoj strategického partnerstva medzi oboma stranami. Hoci sa daným dokumentom nevytvorila formálna aliancia, určili sa v ňom pravidlá vzájomnej spolupráce, ktoré sa zahŕňali najmä nepoužitie sily, ruskú podporu politike „jednej Číny“, neexistenciu územných nárokov medzi stranami dohody a pod. Obdobie medzi teroristickými útokmi zo septembra 2001 a druhou vojnou v Iraku v roku 2003 je charakteristické relatívnou stagnáciou vzťahov medzi Ruskom a Čínou, v dôsledku oteplenia ich vzťahov s USA. Od roku 2003 do 2008 sa opäť zintenzívnila kritika unilaterálneho pôsobenia USA, čo viedlo k ďalšiemu prehľbovaniu rusko-čínskych vzťahov. Prejavmi jednoty názorov proti USA sa stali vojenské cvičenie v blízkosti Taiwanu, tlak na stiahnutie amerických vojenských kontingentov zo strednej Ázie (obe v roku 2005) či nepodporenie vyvíjaného tlaku na Irán v súvislosti s jeho jadrovým programom. K opätovnému čiastočnému pozastaveniu rozvoja komunikácie došlo po odmietnutí Pekingu podporiť ruskú angažovanosť v rusko-gruzínskej vojne v auguste roku 2008 (Čína tam nemala svoje záujmy a konanie Moskvy bolo v rozpore s princípom nezasahovania do vnútorných záležitostí štátu) a neskoršou snahou ruského prezidenta D. Medvedeva normalizovať vzťahy s USA a NATO.

2 Spor o prihraničné územia

Spor o prihraničné územia medzi Ruskom a Čínou možno označiť za najdlhšie trvajúci stret záujmov týchto krajín. Jeho pôvod siaha do 17. storočia, keď cárske Rusko obsadilo územia na Ďalekom východe, na ktoré si nárokovala Čína. Keďže dĺžka rusko-čínskej hranice je viac než 4300 km, dlhodobé konflikty ohrozovali regionálnu bezpečnosť, a teda jedným z hlavných cieľov zahraničných politik oboch štátov bolo udržiavať na nej pokoj. Prvé rokovania o riešení daného sporu sa začali v roku 1964. V dôsledku ochladenia vzťahov medzi ZSSR a Čínou v tom období však neboli úspešné a tvorili medzi nimi zdroj napätia. Kritickou oblasťou záujmu oboch aktérov bolo najmä územie okolo ostrova Bolšoj a Tarabarov na severovýchode Číny (pozri mapu 1). V pozadí pretrvávajúcich sporov na danom území bola popri historických príčinách najmä strategická poloha daných ostrovov na sútoku riek Amur a Ussuri, ako aj krátka vzdialenosť od mesta Chabarovsk, ktoré je po Vladivostoku druhým najväčším mestom Ďalekého východu, je administratívnym centrom kraja a sídlom ruskej vojenskej základne.

Mapa 1: Spor Ruska a Číny o prihraničné územia

Prameň: BELLACQUA, J.A.: *The Future of China-Russia Relations*. 2010. s. 62

Pokrok v rokovaniach bol zaznamenaný až po nástupe M. Gorbačova, ktorý vytvoril podmienky na podpísanie dvoch dohôd o pohraničných územiach. Proti uvedeným dohodám, podpísaným v rokoch 1991 a 1994, vystúpili nacionalistickí guvernéri ruských prihraničných krajov – Primorského, Amurského a Chabarovského – s tvrdením, že hranica neodráža záujmy daných regiónov a Ruskej federácie¹³. Po ďalšej sérii rokovaní v rokoch 1996 a 1997 bola už

¹³ TROUSH, S.: *Russia's Response to the NATO's Expansion: China Factor*. 1999. Dostupné na internete: <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/troush.pdf>

v svetle prehľubujúceho sa partnerstva medzi Ruskom a Čínou podpísaná dohoda CBM II o redukcii počtu vojenských jednotiek pozdĺž rusko-čínskej hranice. Napätie v spoločných prihraničných územiach sa opäť znížilo v roku 2004, keď prezident V. Putin odvolal nacionalistických guvernérov v predmetnom regióne. Tento krok viedol k zvýšeniu ekonomickej spolupráce medzi ruským Ďalekým východom a provinciami severovýchodnej Číny. Ukončenie riešenia sporu o rusko-čínske prihraničné územia nastalo v roku 2005, keď Rusko postúpilo územie okolo sútoku riek Amur a Ussuri Číne (pozri mapku 1).

Ďalší konflikt ruských a čínskych záujmov v prihraničných oblastiach sa spája s nárastom migrácie čínskeho obyvateľstva na ruský Ďaleký východ po páde železnej opony. Na jednej strane, daný proces je hodnotený pozitívne, pretože prispieva k prehľbovaniu ekonomickej spolupráce medzi Ruskou federáciou a Čínou. Na druhej strane, v stredno- a dlhodobom horizonte však môže v dôsledku demografických a kultúrnych rozdielov medzi skúmanými krajinami¹⁴ viesť k destabilizácii vzájomných vzťahov. V súčasnosti totiž vznikajú na ruskom teritóriu čínske osady. S prípadným nárastom ich počtu, a teda aj zvyšovaním podielu čínskeho obyvateľstva v ruských prihraničných oblastiach, sa môže čínska minorita angažovať nie len ekonomicky, ale aj politicky, čo by mohlo viesť k zvyšovaniu tlaku na štátnu suverenitu Ruska. Obavy z daného procesu možno pozorovať aj v súčasnosti, napríklad prostredníctvom vyjadrení ruského prezidenta V. Putina z roku 2006, ktorý označil príchod čínskych migrantov do ruského Ďalekého východu spolu s nevyužívaním plného potenciálu ložisk nerastných surovín v danom regióne, za hrozbu postavenia Ruska v ázijsko-kočimorskom regióne¹⁵. Moskva sa však vo všeobecnosti uvedenými obavami hlbšie nezaobrá. Vo svojich koncepciách národnej bezpečnosti ani v koncepciách zahraničnej politiky nie je problematika migrácie medzi Čínou a Ruskom označená priamo ani nepriamo za bezpečnostnú hrozbu. Uvedená dvojakosť prístupov k danému problému môže v kombinácii s ďalšími faktormi prispieť k destabilizácii vzťahov medzi oboma skúmanými aktérmi v budúcnosti.

3 Vplyv NATO a USA na vývoj rusko-čínskych vzťahov

Ako bolo uvedené, spoločný postoj Ruskej federácie a Číny k hegemonistickému postaveniu USA, reprezentovanom aj konaním Severoatlantickej aliancie, tvoril základ ich strategického partnerstva. V súvislosti s činnosťou NATO po roku 1989, rusko-čínske vzťahy boli do istej miery ovplyvnené dvomi udalosťami: rozširovaním NATO na východ a vojenskou intervenciou NATO vo vojne v Srbsku v roku 1999.

Vyhlásenie amerického prezidenta B. Clintona z roku 1994 o ambícií prvýkrát rozšíriť členskú základňu NATO po páde bipolarity bolo prvým podnetom zintenzívnenia spolupráce Moskvy a Pekingu v deväťdesiatych rokoch minulého storočia. V súlade so spoločným základným cieľom ich zahraničných politík dodnes považujú expanziu Aliancie na východ nie za posilnenie európskej dimenzie NATO (a teda posilnenie Európy ako centra moci v multipolarite), ale za snahu USA rozšíriť svoj vplyv a dosiahnuť tak unipolárnu štruktúru v medzinárodných vzťahoch. Hoci primárny deklarovaný dôvod oboch skúmaných aktérov je rovnaký, niektoré parciálne dôvody odmietania konania Aliancie poukazujú na ich rozchádzajúce sa a niekedy i protichodné zahraničnopolitické ciele. Na príklade argumentácie

---

¹⁴ Demografické príčiny súvisia s 20-násobne vyššou hustotou zaľudnenia v severovýchodnej Číne ako na ruskom Ďalekom východe, pričom daný trend sa ešte prehľbuje. Uvedený proces poukazuje aj na kultúrne rozdiely a orientáciu oboch krajín. Zatiaľ čo Rusko sa napriek snahe rozvíjať ázijský vektor svojej zahraničnej politiky reálne orientuje viac na západ, Čína chce zostať ázijskou mocnosťou.

BELLACQUA, J.A.: *The Future of China-Russia Relations*. 2010. s. 124

¹⁵ BELLACQUA, J.A.: *The Future of China-Russia Relations*. 2010. s. 193

oboch krajín možno jasne pozorovať pretrvávajúce proeurópske kultúrne zameranie Ruska a ázijskú orientáciu Číny.

Ruské argumenty sa pred prvým kolom rozširovania Aliancie opierali v prvom rade o ustanovenia svojej koncepcie zahraničnej politiky z roku 1993, ktorá napriek nekritickému pohľadu na Západ ukladala Rusku „*aktívne vystupovať proti snahám tretích štátov rozširovať svoju vojensko-politickú prítomnosť v krajinách priľahlých k Ruskej federácii*“¹⁶. Rozširovanie vojenských aliancií do blízkosti ruských hraníc, s explicitným vyzdvihnutím NATO, bolo označené za hrozbu aj v ruskej koncepcii národnej bezpečnosti z roku 2000 a nepriamo i v roku 2009¹⁷. V roku 1994 sa Moskva odvolávala taktiež na nepísanú dohodu s USA o usporiadaní Európy po skončení studenej vojny, podľa ktorej Rusko umožní zjednotenie Nemecka za cenu toho, že USA nebude rozširovať Alianciu na východ. V strednej a východnej Európe videla Ruská federácia v prvej polovici 90. rokov 20. storočia nárazníkovú zónu, ktorá mala udržiavať armády oboch štátov v dostatočnej vzdialenosti. Počas ďalších kôl rozširovania NATO bola škála ruských argumentov rozšírená aj o tvrdenie, že prihládajúc na pokračujúci krízový vývoj v Srbsku a Kosove po vojenských operáciách Aliancie na danom území v roku 1999, rozširovanie NATO neprispieva k napĺňaniu jedného z jeho základných cieľov, a to k zvyšovaniu bezpečnosti na európskom kontinente. Vo všeobecnosti teda možno povedať, že Rusko sledovalo svojimi argumentami vlastné záujmy týkajúce sa bezpečnostnej architektúry predovšetkým v Európe (nie v Ázii), pričom dané záujmy nekonfontovali priamo ani nepriamo ciele čínskej zahraničnej politiky.

Na druhej strane, Čína vystupovala proti expanzii NATO z pohľadu rastúcej ázijskej mocnosti. Z politicko-bezpečnostného hľadiska si uvedomovala, že z pohľadu Washingtonu môže byť v ázijsko-tichomorskej oblasti vnímaná rovnako ako Ruská federácia v Európe, čo by viedlo k prehlbovaniu vojenskej spolupráce USA s Japonskom, Kóreou a Taiwanom. To by pre Peking logicky vytváralo bezpečnostnú hrozbu. V regióne strednej Ázie sledovala Čína svojim odmietaním rozširovania Aliancie na východ dva ciele. Prioritne sa snažila zabrániť prehlbovaniu integrácie v rámci SNŠ a jej konsolidácii pod vedenie Moskvy, pretože by sa tým skomplikovali čínske ambície preniknúť na energetické trhy stredoázijských štátov. Okrem toho sa Čína od roku 1999 zameriavala i na zamedzenie prípadného šírenia amerického vplyvu v strednej Ázii. Spolu s Ruskom preto iniciovali inštitucionalizáciu regionálnej politicko-bezpečnostnej spolupráce v rámci organizácie Šanghajskej päťky, neskôr premenovanej na Organizáciu Šanghajskej spolupráce. Na európskom kontinente nepodporovala Čína rozširovanie vplyvu USA prostredníctvom NATO z dvoch dôvodov prevažne ekonomického charakteru. V dôsledku oslabenia domácej ekonomiky po ázijskej finančnej kríze v rokoch 1997 a 1998, neúspechu v prístupových rokovaníach do WTO a poklesu objemu bilaterálneho obchodu s USA videla Čína v Európe perspektívneho obchodného partnera. Rozširujúci sa vplyv USA v Európe by tak bol výraznou prekážkou v prieniku čínskej produkcie na európske trhy. V neposlednom rade, vyššia angažovanosť USA a NATO v Európe by Číne znemožnili rozvíjať obchodné kontakty vo sfére vojenskej techniky s európskymi štátmi, ktoré v tom čase neboli členmi Európskych spoločenstiev¹⁸. Pri pohľade na čínske argumenty zistíme, že ciele v ich pozadí mali širší teritoriálny a kvalitatívny záber ako v prípade Ruskej federácie a že dva z uvedených cieľov, konkrétne zabránenie konsolidácie SNŠ a snaha diverzifikovať svojich importérov zbraní, by narážali na záujmy Moskvy, a teda by mali potenciál naštrbiť bilaterálne

---

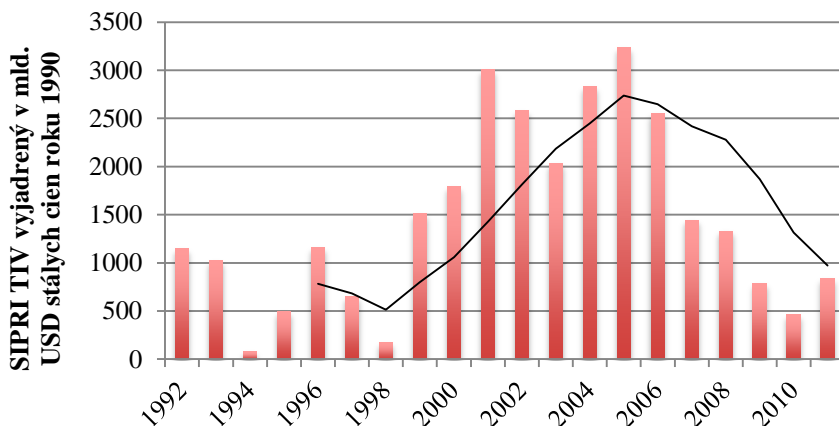
¹⁶ MELVILLE, A. – SHAKLEINA, T.: *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. 2005. s. 36

¹⁷ Porovnaj: *Koncepcia národnej bezpečnosti Ruskej federácie. 2000 a Strategija nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj federacii do 2020 goda*. 2009.

¹⁸ Obchod so zbraňami nemohla Čína v tom čase rozvíjať s USA ani členmi ES z dôvodu uvalenia embarga na daný tovar v súvislosti s násilným potlačením pokojného povstania na Námestí nebeského pokoja v Pekingu v roku 1989.

čínsko-ruské vzťahy. V súvislosti s rýchlym čínskym hospodárskym rastom v posledných dvoch dekádach, zvýšeným vplyvom na globálne dianie a úrovňou ruskej hospodárskej komplementarity čínskym potrebám, však treba uviesť, že intenzita vystupovania Pekingu proti ďalším kolám rozširovania Aliancie v Európe sa postupne znižuje.

Graf 1: Vývoj exportu ruských zbraní do Číny v období 1992 – 2011

Poznámka: Stĺpcový graf zobrazuje ročné hodnoty. Líniový graf zobrazuje kľzavé priemery za predchádzajúcich päť rokov. TIV je špeciálna merná jednotka Štokholmského inštitútu pre výskum medzinárodného mieru (SIPRI), ktorá vykazuje hodnotu prevedených zbraní a nie ich predajnú cenu.

Prameň: Vlastné spracovanie autora na základe údajov z SIPRI Arms Transfer Database.

Dvadsaťateho štvrtého marca 1999, trinásť dní po rozšírení Severoatlantickej aliancie o Českú republiku, Poľsko a Maďarsko, začali ozbrojené sily NATO vojenské operácie vo vojne v Kosove. Pre Čínu a Rusko toto pôsobilo ako dovtedy najsilnejší impulz prehĺbovania vzájomnej spolupráce, a to najmä v bezpečnostnej a vojensko-technologickej oblasti. Tradičný negatívny postoj oboch skúmaných aktérov k vývoju v Kosove založený na premise multipolárneho usporiadania moci bol umocnený ďalšími vonkajšími okolnosťami. V prípade Ruska išlo o znižovanie jeho postavenia počas mierových rokovaní v Rambouillete, ktoré predchádzali vojne. Naopak, čínsko-americké vzťahy ochladli v dôsledku obvinení Číny z technologickej špionáže, napätých vzťahov s Taiwanom a bombardovania čínskej ambasády v Belehrade počas vojny v Kosove. Prístup Moskvy a Pekingu k vývoju na západnom Balkáne nemožno označiť za prekvapujúci. Popri precedense, ktorý by otázka Kosova predstavovala pre ruské a čínske odštiepené oblasti, im v súhlase s vojenskou angažovanosťou NATO bránil prípadný prívlastok „veľmocenskej oligarchie“, ktorý by vznikol, ak by podporili USA a NATO¹⁹. Všetky uvedené dôvody viedli k odhodlaniu Ruska aj Číny povýšiť svoje bilaterálne vzťahy na strategické partnerstvo ako protíváhu hegemonizmu USA. Prekážky dovtedajšej vzájomnej spolupráce (spor o prihraničné územia, nehody v pohľade na energetickú spoluprácu a iné) vojna v Kosove odsunula do úzadia. Vtedajší minister zahraničných vecí I. Ivanov sa v auguste roku 1999 v tejto súvislosti vyjadril nasledovne: „*Nutnosť interakcie medzi Ruskom a Čínou v ázijsko-tichomorskej oblasti rastie vo svetle nebezpečenstva zníženia*

¹⁹ TROUSH, S.: *Russia's Response to the NATO's Expansion: China Factor*. 1999. Dostupné na internete: <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/troush.pdf>

regionálnej stability“²⁰. Dané vyhlásenie, nepriamo namierené voči USA, sa v najväčšej miere prejavilo v náraste výdavkov oboch štátov na obranu (s cieľom odradiť USA intervenovať do Čechenska, Tibetu a oblasti Xinjiang) a následnom raste objemu obchodu s vojenskou technikou (pozri graf 1).

Hoci v obdobiach po roku 1999 a 2003 bola medzi Ruskom a Čínou badateľná značná intenzita komunikácie v otázkach vojensko-politického charakteru, možnosť vzniku aliancie nie je pravdepodobná. Úzka vojensko-politická spolupráca by totiž ešte väčšmi antagonizovala postoj USA k Číne a Rusku, čo by skomplikovalo udržiavanie bilaterálnych obchodných vzťahov medzi skúmanými aktérmi na jednej strane a Spojenými štátmi na strane druhej. Uvedený scenár by bol v rozpore so záujmami tak Ruska, ako aj Číny, nakoľko ich ekonomická spolupráca s USA je pre nich stále prioritnejšia ako ich vzájomná obchodná výmena²¹. Prekážkou vzniku spojenectva je aj nerovnaký prístup oboch krajín k niektorým ozbrojeným rešpektíve potenciálne ozbrojeným konfliktom v ich blízkom zahraničí. Kým na strane Ruska ide o neochotu vojensky sa zapojiť do prípadného čínskeho konfliktu s Taiwanom, Čína, na druhej strane, nezdieľala pozície Ruskej federácie počas jej operácií v rusko-gruzínskej vojne. Okrem prioritizácie obchodnej spolupráce s USA a odmietnutia podpory Rusku v auguste roku 2008, Čína odôvodňuje svoj odmietavý postoj k vojensko-politickej aliancii i druhým determinujúcim princípom svojej zahraničnej politiky: udržiavanie formálnej nestrannosti v medzinárodných vzťahoch rešpektíve nezaťaženosť zahraničnej politiky spojenectvami. Formálna nestrannosť má zabrániť vnímaniu Číny ostatnými štátmi ako protizápadnej mocnosti. Inštitucionované vojensko-politické spojenectvo Číny s Ruskom by totiž mohlo viesť k poklesu obchodu a investičnej aktivity nielen zo strany Spojených štátov, ale aj ich spojencov. Z politicko-bezpečnostného hľadiska by čínske spojenectvo mohlo mať za následok konsolidáciu vojenských vzťahov USA s ich východoázijskými partnermi: Japonskom, Južnou Kóreou Taiwanom a združením ASEAN, čo by predstavovalo pre Peking novú bezpečnostnú hrozbu. Logickým dôsledkom posledne menovaného kroku by bolo prerušenie či ukončenie procesu riešenia statusu Taiwanu, nakoľko USA je v týchto rokovaniach hlavným sprostredkovateľom. Teoretickou prekážkou vytvorenia rusko-čínskej aliancie môže byť i nedoriešená otázka hospodárskych vzťahov v ich spoločnom pohraničí.

4 Vojenská spolupráca a obchod so zbraňami

Vojenská spolupráca a obchod so zbraňami patria k tradičným sféram bilaterálnej spolupráce skúmaných aktérov. Počiatočná etapa exportu ruských zbraní do Číny bola prerušená v 60. rokoch 20. storočia pre ideologický a politický rozkol medzi ZSSR a Čínou. Znovuobnovenie spolupráce v tejto oblasti sa spája s rusko-čínskym detente po nástupe M. Gorbačova. Po páde ZSSR tvoril obchod so zbraňami kľúčovú zložku vzájomných ekonomických vzťahov, keďže v Rusku mala vojenská výroba už dlhodobú tradíciu a Čína mala záujem o zväčšenie a modernizáciu svojich vojenských spôsobilostí. Vezmúc do úvahy dlhodobé napätie na rusko-čínskych hraniciach až do roku 1989, rozhodnutie M. Gorbačova o pokračovaní obchodu s vojenskou technikou ovplyvnené liberalizmom možno považovať jednak za prejav ruskej dôvery Číne a neskôr jednak i za prejav politického zblíženia oboch krajín. Z pragmatického pohľadu vojenskú spoluprácu Moskvy a Pekingu podmieňujú najmä dve navzájom súvisiace skutočnosti. Interdependencia bezpečnostných záujmov oboch štátov spôsobuje spoločnú prioritizáciu udržiavania stability ako v rusko-čínskom pohraničí, tak aj medzi krajinami ako takými. Prípadná nestabilita vojenských vzťahov by vyústila do zníženia regionálnej bezpečnosti na Ďalekom východe a následne by sa oslabilala pozícia oboch

---

²⁰ TROUSH, S.: *Russia's Response to the NATO's Expansion: China Factor*. 1999. Dostupné na internete: <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/troush.pdf>

²¹ BELLACQUA, J.A.: *The Future of China-Russia Relations*. 2010. s. 9

skúmaných krajín v ich prioritných bezpečnostných oblastiach²². Vzhľadom na nepriechnosť myšlienky vojensko-politickej aliancie Ruska a Číny, ich vzájomná vojenská spolupráca sa uskutočňuje vo forme transferu zbraní a know-how, spoločných vojenských cvičení, výmeny personálu a vo forme stretnutí ministrov obrany a náčelníkov generálnych štábov²³.

Pri pohľade na graf 1 zistíme, že vývoj objemu rusko-čínskeho obchodu so zbraňami po roku 1992 viac-menej kopíruje kvalitu vzťahov skúmaných subjektov (vo väčšej miere však Ruskej federácie) so Spojenými štátmi a Severoatlantickou alianciou. Počiatkové obdobie prozápadnej orientácie ruskej zahraničnej politiky spojené s poklesom hodnoty exportovaných zbraní vystriedali v roku 1994 hrozby vyplývajúce z prvého kola rozširovania NATO. V dôsledku podpisu Zakladajúceho aktu medzi Ruskou federáciou a Severoatlantickou alianciou v roku 1997²⁴ nasledovalo krátkodobé zníženie obchodu s vojenskou technikou. Markantný nárast transferu zbraní zaznamenávame po vojne v Kosove v roku 1999. Uvedený trend vystriedalo obdobie rokov 2001 až 2003, ktoré sa nieslo v znamení spolupráce Ruska a Číny s USA v boji proti medzinárodnému terorizmu. Na rozdiel od prvej polovice 90. rokov minulého storočia však daný pokles nebol relatívne vyšší, nakoľko ruské a čínske konanie po roku 2001 nebolo vedené prozápadne, ale pragmaticky. Od kritiky americkej vojenskej intervencie v Iraku v roku 2003 zo strany Moskvy a Pekingu vojenská obchodná výmena do roku 2005 rástla. Rok 2005, na rozdiel od predchádzajúcich bodov obratu, nesúvisel so zmenou kvality vzťahov skúmaných krajín s USA respektíve NATO. Hoci spúšťačom poklesu objemu obchodu s vojenskou technikou bola neúspešná dodávka zbraní z Ruska, v jej pozadí stáli najmä limity týchto obchodných vzťahov.

Za prvý limit ďalšieho rozvoja obchodných vzťahov Ruska a Číny vo sfére vojenských technológií možno označiť veľkosť technologickej medzery v danej oblasti a tempo jej zmien. Čína vstupovala do obchodu so zbraňami s cieľom modernizovať svoju armádu. Vychádzajúc z neexistence úplnej dôvery medzi danými štátmi a v dôsledku oprávnených ruských obáv, že Čína by mohla nelegálne prevziať ruské technológie (čo by sa prejavilo na ďalšom poklese dopytu zo strany Pekingu), Moskva nie je ochotná exportovať do Číny najmodernejšie ruské vojenské systémy. Vzhľadom na nedostatok investícií v ruskom hospodárstve je tiež otázne, do kedy bude Ruská federácia schopná uspokojovať modernizačné potreby čínskej armády.

Druhým významným faktorom obmedzujúcim rusko-čínsku obchodnú výmenu zbraní je prítomnosť konkurencie, a to tak z pohľadu ich dovozu do Číny, ako aj vývozu. Keďže vďaka embargu na dovoz zbraní z USA a EÚ z roku 1989 nemôže Peking oficiálne dovážať z týchto regiónov vojenskú techniku, za najväčších konkurentov Ruska v tejto obchodnej sfére možno považovať Ukrajinu a stredoázijské krajiny. Navyše, i napriek embargu sa Číne darí zvyšovať kvalitu svojich ozbrojených síl aj vďaka obchodným stykom s Európou, najmä s Francúzskom, Nemeckom a Veľkou Britániou, pomocou nákupu technológií dvojakého použitia²⁵. Na druhej strane, s postupným procesom modernizácie čínskej armády a preberaním technológií, sa Čína stáva konkurentom pre Ruskú federáciu aj v exporte vojenskej techniky.

---

²² V prípade Ruskej federácie by išlo o oslabenie pozície pri ďalších kolách rozširovania NATO. Postavenie Číny by sa zhoršilo v súvislosti s mocenskou rovnováhou v ázijsko-tichomorskom priestore, čím by sa zlepšili pozície Japonska, Kórei a Taiwanu, a teda aj USA.

²³ TROUSH, S.: *Russia's Response to the NATO's Expansion: China Factor*. 1999. Dostupné na internete: <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/troush.pdf>

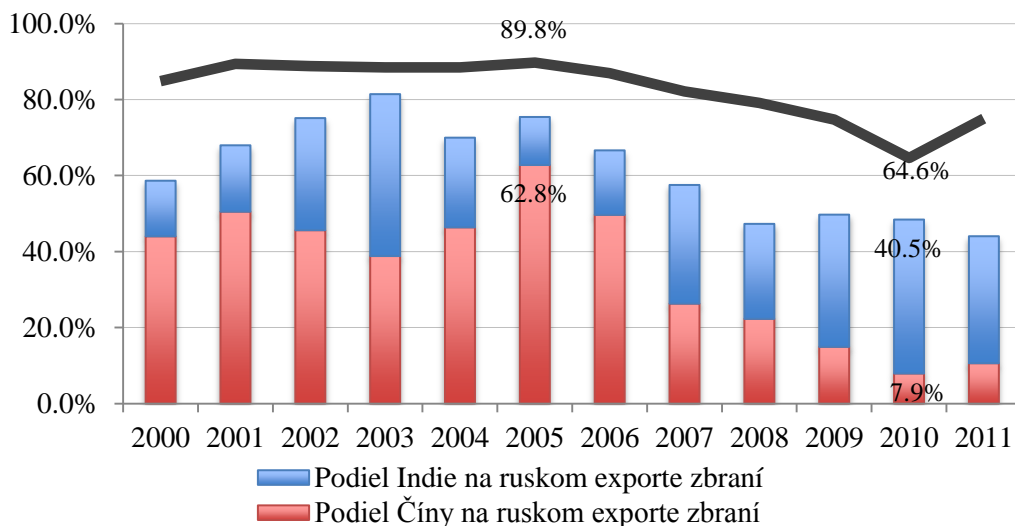
²⁴ Zakladajúci akt medzi Ruskou federáciou a NATO, podpísaný 27. mája 1997 v Paríži, bola kompromisná dohoda, ktorá upravovala podmienky vstupu Českej republiky, Poľska a Maďarska do NATO z pohľadu Ruska. Čína síce podporovala zmluvu upravujúcu vzťahy medzi Ruskom a NATO, ale súčasne neschvaľovala závery dokumentu, keďže bola presvedčená, že nezabránia ďalším konfliktom záujmov daných aktérov.

²⁵ JAKOBSON, L. et al.: *China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties*. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 17

K prípadným konfliktom ich záujmov môže dôjsť v prípade snahy expanzie jedného či druhého skúmaného aktéra najmä v oblasti severnej Afriky, islamských krajinách širšieho Blízkeho východu a Indočíne²⁶.

S nedostatkom vzájomnej dôvery súvisí aj tretia prekážka ďalšieho prehĺbovania rusko-čínskej spolupráce v obchode s vojenskou technikou: ruský záujem zachovania súčasnej bezpečnostnej rovnováhy v ázijsko-pacifickom priestore. Neprimerané rozširovanie spôsobilostí čínskej armády vďaka ruskému vývozu by sa mohlo odraziť na už spomínanej obnove pretekov v zbrojení v Ázii a Tichomorí, čo by negatívne zasiahlo zahraničnopolitické záujmy Ruska aj Číny. Ruská federácia sa z uvedených dôvodov začala orientovať viacej na Indiu, ktorá od roku 2007 vystriedala Čínu na pozícii najväčšieho dovozcu ruskej vojenskej techniky. Odklon Ruska od Číny v prospech diverzifikácie svojho exportu zbraní, predovšetkým do Indie, je navyše oveľa markantnejší ako zníženie dopytu Pekingu po ruskej vojenskej technike. Kým v roku 2005 predstavoval objem prevedeného tovaru do Číny 62,8 % celkového ruského exportu zbraní a 89,8 % celkového čínskeho importu zbraní, v roku 2010 tieto podiely klesli na 7,9 % z pohľadu Ruska a 64,6 % z pohľadu Číny (pozri graf 2). Uvedený trend vývoja, v ktorom význam Číny v ruskom zbrojnom priemysle klesá v prospech Indie, má teda potenciál pôsobiť ako destabilizujúci prvok v bilaterálnych rusko-čínskych vzťahoch v budúcnosti.

Graf 2: Vývoj obchodu so zbraňami medzi Ruskom, Čínou a Indiou v období 2000 – 2011

Prameň: Vlastné spracovanie autora na základe údajov z SIPRI Arms Transfer Database.

Okrem vyššie uvedených faktorov môžu ďalší vývoj obchodu so zbraňami mierne negatívne ovplyvniť aj úvahy o tom, do akej miery je ruská výhoda vlastníctva zbraňových systémov kompenzovaná čínskou výhodou početnosti armády. Pred realizáciou konečného

²⁶ V oblasti severnej Afriky boli v roku 2011 najvýznamnejšími partnermi Ruska v obchode so zbraňami Alžírsko, Egypt a Sudán. Čína v roku 2010 exportovala najmä do Egyptu a Alžírsku. V regiónoch širšieho Blízkeho východu a Indočíne sa Rusko v roku 2011 zameralo na Indiu (ktorá bola v danom roku s 33,4 %-ným podielom na ruskom exporte zbraní najväčším importérom), Mjanmarsko, Irak a Afganistan. Čína, naopak, vyviezla v roku 2011 najviac zbraní do Pakistanu (66,2 %), Bangladéšu, Iránu a Mjanmarska.

SIPRI Arms Transfer Database. 2012. Dostupné na internete: <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>

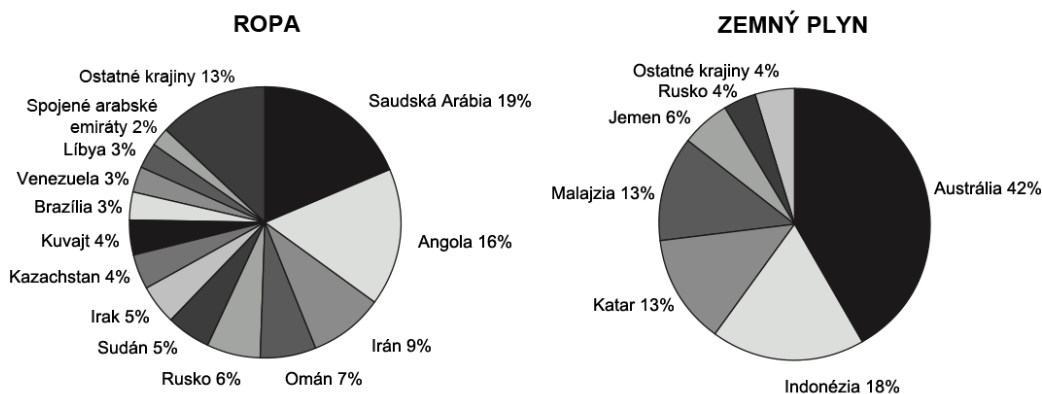
riešenia otázok rusko-čínskeho pohraničia musela mať ruská strana navyše na zreteli hrozby, ktoré by jej export armádnej techniky Číne mohol vyvolať i na jej vlastných hraniciach.

I napriek uvedeným obmedzeniam a konfliktom záujmov by bolo mylné tvrdiť, že v súčasnosti hrá vzájomný obchod s vojenskou technikou podružnú funkciu v rusko-čínskych bilaterálnych vzťahoch. S pomaly sa zvyšujúcim objemom obchodu s energetickými zdrojmi tvorí stále dve najdôležitejšie oblasti hospodárskej spolupráce medzi skúmanými štátmi.

5 Spolupráca v oblasti energetiky

Popri obchode s vojenskou technikou predstavuje spolupráca Ruska a Číny v sektore energetiky druhú kľúčovú oblasť ich hospodárskych vzťahov. Obe krajiny majú na rozvoj týchto vzťahov najlepšie predpoklady. V prvom rade, ich energetické záujmy sú značne komplementárne. Na jednej strane, Rusko disponuje 8. najväčšími zásobami ropy a najväčšími zásobami zemného plynu, ktorých ťažba tvorila v období rokov 2000 až 2008 v priemere 20 až 25 % ruského HDP²⁷. Na druhej strane, Čína vystupuje ako najväčší svetový spotrebiteľ energií, ktorá v záujme udržania svojho rapidného ekonomického rastu posledných dvoch dekád potrebuje včasné dodávky energonosičov v dostatočnom objeme. Strategickým cieľom oboch štátov je taktiež diverzifikácia svojich importných respektíve exportných partnerov. Zatiaľ čo Ruská federácia má záujem o zníženie svojej závislosti od exportu ropy a zemného plynu na západ, Čína sa usiluje o diverzifikáciu svojho importu energetických surovín, čím by sa znížila jej závislosť od dodávok z Blízkeho východu. Okrem vzájomnej tvorby ponuky a dopytu podmienky rusko-čínskej energetickej spolupráce zjednodušuje geografická blízkosť ložisk ruských nerastných surovín k Číne a tradičná stabilita vo vzájomných vzťahoch.

Graf 3: Teritoriálna štruktúra importu ropy a zemného plynu do Číny v roku 2010

Prameň: JAKOBSON, L. et al.: *China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties*. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 28

Napriek uvedeným skutočnostiam rozvoj spolupráce Moskvy a Pekingu nenapreduje želaným tempom, keďže od začiatku úvah o rusko-čínskej energetickej spolupráci v roku 1994 bolo prijatých len niekoľko dohôd, čoho dôsledkom bol v roku 2010 len 6 %-ný podiel Ruska na celkových dodávkach ropy a 4 %-ný podiel na celkových dodávkach zemného plynu do Číny (pozri graf 3). Dôvody, prečo daná kooperácia dodnes nedosiahla svoj potenciál možno rozdeliť do dvoch navzájom súvisiacich skupín. Prvá skupina príčin súvisí so všeobecnými

²⁷ Porovnaj: Economic and Social Indicators of the Russian Federation. In *CIDOB International Yearbook*, 2010. a World Bank Data

podmienkami dodávok ruských energonosičov do Číny. Druhá je úzko spojená s technickým zabezpečením prepravy predmetných fosílnych palív. Okrem uvedených skupín je rusko-čínska spolupráca v tejto oblasti značne ovplyvnená energeticko-mocenskými záujmami oboch skúmaných aktérov v regióne strednej Ázie.

Všeobecné príčiny vyplývajú z protichodných predstáv oboch zmluvných partnerov ohľadne ceny obchodovaných komodít, ich množstva, včasnosti a kvality. Záujmy Ruskej federácie a Číny narážajú aj v otázke čínskych investícií do ruského ťažobného priemyslu. Technické dôvody slabej úrovne vzťahov v oblasti obchodu s energiami sa v prípade ropy do januára roku 2011 týkali stavby ropovodného potrubia z ruskej Sibíri do severovýchodnej Číny. Priame potrubné prepojenie medzi Ruskom a Čínou na prepravu zemného plynu ešte postavené nie je. Pôvod slabého tempa rozvoja energetickej spolupráce tkvie okrem iného aj v dlhodobom protichodnom odhodlaní Pekingu a Moskvy dovážať respektíve vyvážať fosílnu palivá. Kým do konca 20. storočia nebola Čína nútená riešiť otázky energetickej bezpečnosti a rokovania o stavbe potrubí odkladala s cieľom zlepšiť cenové podmienky obchodu, jej rýchly ekonomický rast po roku 2000 v kombinácii s rastúcimi cenami energií stimuloval čínske úsilie o prehlbovanie energetickej kooperácie s Ruskom, pri stálom tlaku na udržiavanie relatívne nízkych cien fosílnych palív. Na druhej strane, Ruská federácia kládla dôraz na zefektívnenie obchodu s energonosičmi s Čínou do roku 2000 v súvislosti s nízkymi cenami ropy a zemného plynu v danom období, čo sa odrážalo na nedostatku ruských finančných prostriedkov alokovaných nielen v energetickom priemysle a jeho modernizácii, ale aj hospodárstve ako takom. Od začiatku 21. storočia sa však odhodlanie Moskvy exportovať fosílnu palivá do Číny znížilo, a to najmä v dôsledku rastúcich mocenských záujmov Číny a geopolitických implikácií daného trendu, využitia dodávok palív ako nástroja ruskej zahraničnej politiky a snahy udržiavať vysoké ceny energonosičov vo svojich obchodných vzťahoch.

Súčasný konflikt názorov v otázke ceny fosílnych palív má základ v nesúhlase Číny platiť ruským energetickým spoločnostiam ceny, ktoré sú účtované európskym krajinám. Svoj postoj odôvodňuje nižšími transportnými nákladmi²⁸. Rusko, na druhej strane, požaduje ceny aktuálne platné na svetových trhoch, aby jednak zabránilo Číne diktovať podmienky importu a jednak zabezpečilo dostatočnú výnosnosť novopostavených ropovodných a plynovodných potrubí²⁹. V súvislosti s poklesom exportu zbraní od roku 2006, následným ruským obchodným deficitom s Čínou a strategickým cieľom ruskej zahraničnej politiky diverzifikovať svoju komoditnú štruktúru exportu, Moskva navyše podmieňovala vývoz fosílnych palív do Číny záväzkom Číny, dovážať ruské priemyselné výrobky. Vzhľadom na špecializáciu a komparatívne výhody Číny vo výrobe širokej škály priemyselných výrobkov je pochopiteľné, že čínska strana danú podmienku odmieta. V pozadí ruskej argumentácie teda možno badať využitie energetickej karty ako nástroja zahraničnej politiky Moskvy. Z dôvodu všetkých spomenutých čínskych výhrad zvažovala Moskva do roku 2009 v otázke dovozu ropy aj výstavbu jedinej vetvy ropovodu medzi východnou Sibírou a Tichým oceánom – tzv. ropovod ESPO, ktorý by cez ruský Ďaleký východ obchádzal čínske územie a končil by v Japonsku a Južnej Kórei. K zmene ruského prístupu došlo v roku 2009, keď v dôsledku globálnej ekonomickej krízy a nedostatku likvidity podpísala Moskva s Pekingom dohodu o výstavbe ropovodu do čínskej rafinérie Daqing a 20-ročných dodávkach ropy do Číny v objeme 15 miliónov ton ročne výmenou za pôžičku 25 mld. USD proti hospodárskej recesii³⁰. K rozšíreniu tejto metódy spolupráce v energetickej oblasti prispela tiež dohoda „Ropa za úvery“ podpísaná v septembri roku 2010, opäť v kontexte svetovej hospodárskej krízy. Pri pohľade na

²⁸ JAKOBSON, L. et al.: China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 34-35

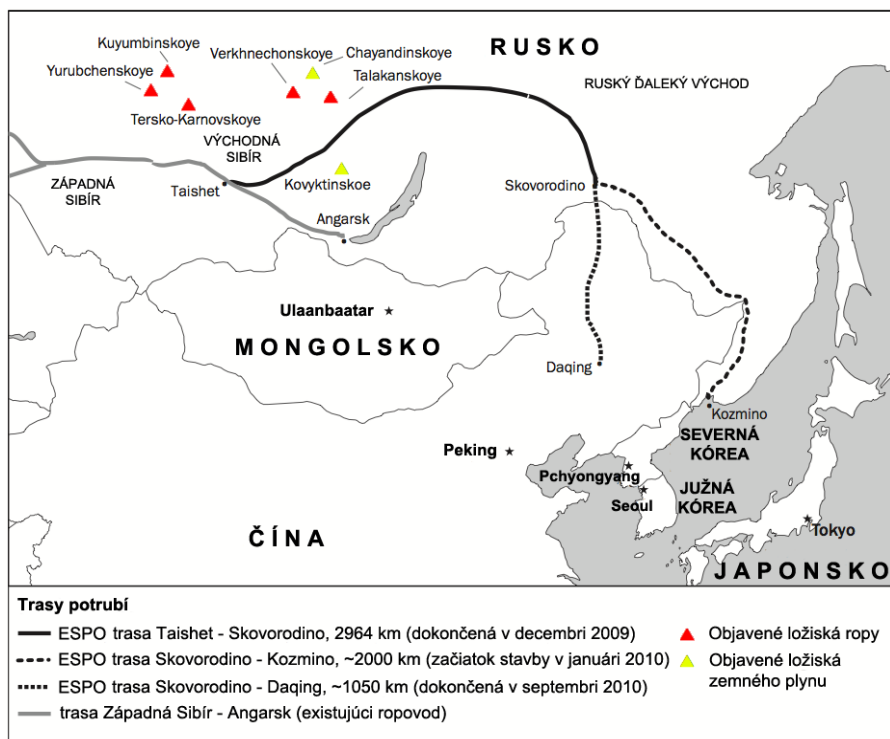
²⁹ BELLACQUA, J.A.: *The Future of China-Russia Relations*. 2010. s. 152, 279

³⁰ JAKOBSON, L. et al.: China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 29

podmienky, za ktorých Ruská federácia súhlasila s výstavbou potrubí a dodávkou ropy do Číny, sa možno domnievať, že za normálnych okolností by Moskva nebola ochotná ustúpiť zo svojich pozícií, čo možno považovať za faktor obmedzujúci úroveň energetickej spolupráce medzi skúmanými štátmi.

Mapa 2: Trasy ropovodu ESPO

Prameň: JAKOBSON, L. et al.: *China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties*. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 30

Hoci sa sprevádzkovanie čínskej vetvy ropovodu ESPO medzi ruským Skovorodinom a čínskym Daqingom (pozri mapu 2) v januári roku 2011 pokladá za míľnik rusko-čínskej kooperácie, nevyriešilo všetky otázky, ktoré s tým súvisia. Za zmienku stoja predovšetkým obavy Pekingú z nedodržavania včasnosti a dohodnutého objemu dodávok ropy z Ruskej federácie, ktoré vychádzajú predovšetkým z vyčerpatelnosti východosibirských ložísk a prenosovej kapacity ropovodu ESPO (berúc do úvahy, že jeho druhá vetva bude končiť v Kozmine s napojením na Japonsko)³¹. Vezmúc do úvahy všetky ruské argumenty v kontexte exportu ropy do Číny a čínske obavy z neobdržania včasných dodávok v dostatočnom množstve, nie je prekvapujúce, že Peking rozvíja energetickú spoluprácu aj s krajinami strednej Ázie.

Na rozdiel od rokovaní o transporte ropy, negociácie týkajúce sa dodávok zemného plynu ešte nedosiahli významnejší úspech. Za zmienku stojí plánovaná výstavba plynovodov z ruského Tajsetu do provincie Ujgursko v západnej Číne (tzv. projekt „Altaj“) a z oblasti ruského Sachalinu do provincií severovýchodnej Číny. Realizáciu oboch uvedených projektov však môže spomaliť viacero exogénnych ako aj endogénnych faktorov, nakoľko uvedenie

³¹ JAKOBSON, L. et al.: *China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties*. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 30-31

západného plynovodu do prevádzky sa očakáva najneskôr v roku 2015 a východného plynovodu najskôr v roku 2015³². Situáciu nezjednodušuje ani skutočnosť, že Ruská federácia a Čína doposiaľ nedospejú ku konečnej dohode o zvýšení objemu dodávok zemného plynu³³.

Relatívnu stagnáciu vývoja vzájomných energetických vzťahov využíva vo svoj prospech najmä Čína. Majúc na zreteli primárny záujem čínskej zahraničnej politiky jednak v sfére energetiky (diverzifikáciu importérov energonosičov) a jednak v regionálnom meradle (stať sa mocnosťou v strednej a severovýchodnej Ázii), Čína spolupracuje s Mjanmarskom od roku 2011 pri výstavbe spoločného plynovodu, so stredoázijskými republikami otvorila plynovod z Turkmenistanu v roku 2009 a s Kazachstanom v roku 2005 sprevádzkovala ropovod obchádzajúci ruské územie. Pozíciu Číny ešte zosiluje ruská kapitálová podvyživenosť, ktorá komplikuje nevyhnutnú modernizáciu ruskej techniky a výskum nových ložísk fosílnych palív. Bez prílevu zahraničných investícií a dlhodobých zmlúv na dodávky ropy a zemného plynu, okrem iných aj z Číny, nebude pre Ruskú federáciu rentabilné budovať ďalšie prepravné potrubia. Uvedená skutočnosť však naráža na využívanie energetickej politiky ako nástroja presadzovania ruských národných záujmov v zahraničí. Keďže energetika, ako nástroj ruskej zahraničnej politiky, ešte má potenciál ovplyvňovať vzájomné vzťahy oboch skúmaných aktérov aj v iných oblastiach, Moskva vytvára svojím konaním prekážky čínskym ropným a plynovým spoločnostiam investovať v energetickom sektore, najmä v jeho ťažobnej sfére³⁴.

Na pokles prioritizácie vzťahov s Čínou v ruskom ťažobnom priemysle, nechotu ohroziť energetiku ako prostriedok dosahovania národných záujmov Ruska a na prevažujúcu orientáciu daného aktéra na Západ jasne poukazuje aj dohoda o strategickom partnerstve medzi najväčšou ruskou ropnou spoločnosťou Rosneft a americkou spoločnosťou Exxon Mobil z augusta roku 2011. Všeobecné formulácie prvotnej zmluvy boli značne skonkretizované dohodou zo 17. apríla 2012, keď sa obe spoločnosti dohodli na spoločných výskumných projektoch a ťažbe fosílnych palív z Arktického oceánu, Čierneho mora, Kanady, Texasu a Mexického zálivu. Súčasťou dohody je aj počiatočné financovanie operácií spoločnosťou Exxon Mobil, ktoré môže byť navýšené v prípade priaznivých výsledkov spolupráce³⁵. Pri pohľade na predmet zmluvy a ochotu Moskvy prijať investíciu do ťažobného priemyslu (teda takú, s ktorou nesúhlasí v prípade Číny) je badať odlišnosť prístupu Ruska k Číne a USA. Uprednostnenie americkej spoločnosti pred spoluprácou s Čínou nepriamo potvrdzuje vyššie analyzovanú relatívnu stagnáciu v rusko-čínskych energetických vzťahoch a následné úsilie Moskvy hľadať zdroje zahraničných investícií do skúmaného odvetvia inde, predovšetkým v regiónoch, v ktorých by využitie energetickej karty nebolo účinným prostriedkom

---

³² JAKOBSON, L. et al.: China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 34

³³ Rokovania zlyhávajú pre nehody Ruska a Číny v otázke ceny zemného plynu. Aktuálnym predmetom rokovaní je kontrakt na dodávky plynu počas 30 rokov s hodnotou cca. 1 mld. USD. UPADHYAY, D.: Putin Resets Russia-China Relations Ahead of His Return to Presidency. In *Russia&India Report*. 2011. Dostupné na internete: http://indrus.in/articles/2011/10/26/putin_resets_russia-china_relations Ahead of His Return to Presidency_13167.html

³⁴ Za hlavné prekážky zvyšovania objemu čínskych investícií v ruskom ťažobnom priemysle označujú Han Lihua, profesor Univerzity medzinárodného podnikania a obchodu v Pekingu, a Hu Renxia, profesor Jilin University, nasledovné: neistota týkajúca sa ruskej legislatívy, nedostatočná transparentnosť, nezrovnalosti medzi federálnym právnym poriadkom a regionálnymi právnymi poriadkami, pravdepodobnosť neočakávaných zmien v relevantných zákonoch a požiadavka zachovania ruskej kontroly nad riadením podnikov.

JAKOBSON, L. et al.: China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 32

³⁵ Exxon a Rosneft chystajú ťažbu v Arktíde. In *Sme*. 2012. Dostupné na internete: <http://ekonomika.sme.sk/c/6344059/exxon-a-rosneft-chystaju-tazbu-v-arktide.html>

dosahovania svojich záujmov. Uvedené strategické partnerstvo medzi korporáciami Rosneft a Exxon Mobil môže tiež slúžiť ako príklad hospodárskej a investičnej orientácie Ruskej federácie na Spojené štáty a Západ, ktorý má do istej miery potenciál pôsobiť ako prekážka ďalšieho prehľbovania rusko-čínskej spolupráce v oblasti energetiky.

Paradoxne vo vzťahu k predchádzajúcim informáciám, no v súlade s rétorikou oboch skúmaných aktérov, možno, pochopiteľne, interpretovať rozhodnutie Číny zo 6. septembra 2012, ktorým Peking zaviedol použitie čínskeho yuanu do zahraničného obchodu s ropou so svojimi obchodnými partnermi – teda s komoditou, ktorá je od 70. rokov minulého storočia denominovaná v medzinárodnom obchode v USD. Na dané vyhlásenie, priamo naväzujúce na dohodu Ruska a Číny z novembra roku 2010 o vynechaní amerického doláru z rusko-čínskych obchodných transakcií a jeho nahradení ruským rubľom a čínskym yuanom, možno nazerať cez prizmu ako politických, tak aj ekonomických vzťahov týchto aktérov. Z hľadiska politických vzťahov sa dá považovať za ďalší prejav zjednotenej stratégie Moskvy a najmä Pekingu v procese odklonu ekonomického ťažiska svetovej ekonomiky a politiky z euroatlantickej oblasti na oblasť tichomorskú, keďže daný krok má silný potenciál oslabiť postavenie USD ako svetovej rezervnej meny v prospech čínskeho yuanu. Odvolávajúc sa však na záver, že k prehľbovaniu rusko-čínskej spolupráce dochádzalo najmä v časoch napätých vzťahov skúmaných aktérov s USA a aktuálnou kvalitou týchto vzťahov, predpokladáme, že uvedený krok je skôr individuálnym rozhodnutím čínskej vlády s cieľom posilniť postavenie Číny v ázijsko-tichomorskom priestore a v globálnom meradle, ako koordinovanej činnosťou Moskvy a Pekingu so snahou vytvoriť z Číny a Ruska ďalšie póly moci vo svetovej ekonomike a politike. Z ekonomického hľadiska môže využitie yuanu pri obchode s ropou a domácich mien pri ostatných obchodných transakciách stimulovať ako obchodnú výmenu energonosičov, tak aj hospodársku spoluprácu Ruska a Číny ako takú. Na druhej strane existuje istý potenciál, že čínske rozhodnutie o nepriamom oslabení pozície USD sa negatívne premietne do bilaterálnych obchodných či investičných vzťahov Ruska a Číny na jednej strane a Spojených štátoch na strane druhej. Uvedený scenár by potom narážal na doterajší stav, ktorý je postavený na preferencii bilaterálnych hospodárskych vzťahov Ruska a Číny s USA pred vzájomnou ekonomickou spoluprácou oboch skúmaných aktérov.

6 Mocenské záujmy Ruska a Číny v strednej Ázii

Okrem všetkých doposiaľ skúmaných faktorov a oblastí kooperácie ovplyvňujú vzájomné hospodárske i politicko-bezpečnostné vzťahy skúmaných krajín aj ich mocenské záujmy v regióne Strednej Ázie. Z hľadiska vojenskej bezpečnosti je daný región teritóriom, na ktorom prebieha efektívna a bezkonfliktná spolupráca medzi Moskvou a Pekingom. Na druhej strane, obaja skúmaní aktéri majú v stredoázijských republikách svoje mocenské záujmy, ktoré sú neraz navzájom sporné. Ústredné miesto v rusko-čínskych konfliktoch týkajúcich sa strednej Ázie majú najmä ložiská ropy a zemného plynu. Kým Ruská federácia si chce udržať v predmetnom regióne výlučný vplyv v dôsledku historického členstva daných republík v ZSSR a dlhodobej prioritizácie regiónu ako „blízkeho zahraničia“ vo svojej zahraničnej politike, Čína sa o toto energeticky bohaté územie zaujíma z pozície nastupujúcej svetovej mocnosti.

Moskva a Peking zdieľajú rovnaký postoj k strednej Ázii v základných otázkach vojenskej bezpečnosti. Spoločne vystupujú predovšetkým proti trom fenoménom: terorizmu, separatizmu a extrémizmu³⁶. Ich spoločný záujem – stabilizácia podmienok v strednej Ázii – vychádza z ich snahy zabrániť prenikaniu daných javov do okrajových častí svojich území (čínska Ujgurská oblasť a ruské južné prihraničné regióny), ktoré sú značne ovplyvnené islamom a v ktorých by také šírenie zvyšovalo tlak na štátnu suverenitu a teritoriálnu integritu Ruska, respektíve Číny. Jednotné rusko-čínske kroky v tomto kontexte možno pozorovať nielen

---

³⁶ BELLACQUA, J.A.: *The Future of China-Russia Relations*. 2010. s. 235

bilaterálne, ale predovšetkým multilaterálne a v spolupráci s tretími krajinami. Na multilaterálnej úrovni sa danou problematikou zaoberajú skúmané štáty v rámci Šanghajskej organizácie spolupráce, ktorej cieľmi majú byť okrem iných aj udržiavanie pokoja na hraniciach, zvyšovanie vzájomnej dôvery medzi členskými štátmi i rozvoj ekonomickej spolupráce³⁷. Pôsobenie Ruska, Číny a Šanghajskej organizácie bolo navyše od októbra roku 2001 posilnené ich podporou amerických operácií proti hnutiu Taliban v Afganistane. Za ďalší prejav spoločného postoja Moskvy a Pekingú v otázke boja proti terorizmu, extrémizmu a separatizmu možno označiť i súhlas s výstavbou americkej vojenskej základne v Kirgizsku v decembri roku 2001. Od roku 2005 však obe krajiny žiadajú stiahnutie americkej armády zo Strednej Ázie.

Na rozdiel od otázok vojenskej bezpečnosti, v hospodárskych vzťahoch medzi Strednou Áziou a Ruskom, resp. Čínou je badať rastúce napätie. Ústredným motívom zrážky záujmov skúmaných aktérov je prístup k energetickým zdrojom v danej oblasti. Kým Ruská federácia sa snaží ovládaním stredoázijských republík upevniť svoju dominanciu v oblasti exportu ropy a zemného plynu, Čína chce dané ruské úsilie nielen oslabiť, ale aj rozvíjať ďalšie zahraničnoobchodné vzťahy s regiónom. Profesor Čínskej akadémie sociálnych vied Xing Guangcheng vysvetľuje prístup Pekingú k predmetnému regiónu nasledovne: „Čína rešpektuje prítomnosť Ruska v Strednej Ázii a nesnaží sa ho nahradiť, ale je proti ruskej dominancii v regióne“³⁸. Uvedený prístup vychádza z vyššie spomenutých cieľov čínskej zahraničnej politiky voči Ruskej federácii i všeobecne, ktoré predpokladajú postavenie Číny ako mocnosti v strednej a severovýchodnej Ázii a diverzifikáciu exportérov fosílnych palív. Ani jeden z týchto cieľov však nekorešponduje so záujmami Ruskej federácie.

Prejavujú tichých zrážok mocenských záujmov Moskvy a Pekingú v strednej Ázii sa začali objavovať nielen vo sfére energetiky, ale aj na multilaterálnej úrovni. V otázke dodávok ropy a zemného plynu Číne ide najmä o sprevádzkovanie ropovodu z Kazachstanu a plynovodu z Turkmenistanu. Na druhej strane, u Ruska bolo možné pozorovať úvahy o výstavbe potrubí na východ, ktoré by obchádzali čínske územie a končili sa v Japonsku a Kórei, a to už počas prvého funkčného obdobia V. Putina na poste ruského prezidenta. Oblasť energetiky sa vplyvom moderného multivektorového chápania bezpečnosti odrazila aj na regionálnych multilaterálnych fórach, v ktorých vystupujú všetky tri zúčastnené strany. Oficiálne vyhlásenia predstaviteľov Ruska a Číny síce nenaznačujú väčšie názorové konflikty, obe krajiny kladú nepriamo väčší dôraz na odlišné bezpečnostné organizácie. Čína, uvedomujúc si svoj status vo svetovej ekonomike a politike, preferuje dialóg v rámci Šanghajskej organizácie spolupráce. Na druhej strane, relatívne slabšia Ruská federácia sa snaží stredoázijské republiky väčšmi pripútať a svoje záujmy presadzovať prostredníctvom Organizácie zmluvy kolektívnej bezpečnosti (CSTO) a Eurázijského hospodárskeho spoločenstva (EurAsEC) – teda pomocou organizácií, do ktorých Čína nepatrí³⁹.

ZÁVER

Analýza vývoja rusko-čínskych vzťahov od roku 1991 preukázala, že k ich prehĺbovaniu na politickej i hospodárskej úrovni dochádzalo najmä v obdobiach, keď obe skúmané krajiny vystupovali proti unilaterálnemu pôsobeniu USA a NATO. Z politického hľadiska možno teda súčinnosť oboch krajín vo vyvažovaní hegemonného postavenia Spojených štátov považovať za hlavný motor ich spolupráce. Destabilizujúci článok daného prístupu tvoria hospodárske vzťahy a previazanosť Číny, respektíve závislosť Ruska na jednej

³⁷ WILSON, J.L.: *Strategic Partners: Russian-Chinese Relations in the post-Soviet Era*. 2004. s. 54

³⁸ JAKOBSON, L. et al.: China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. 2011. s. 12

³⁹ Porovnaj: WILSON, J.L.: *Strategic Partners: Russian-Chinese Relations in the post-Soviet Era*. 2004. s. 53 a BELLACQUA, J.A.: *The Future of China-Russia Relations*. 2010. s. 5-6

strane, od USA na strane druhej. Obe skúmané krajiny totiž uprednostňujú ich ekonomickú spoluprácu s USA pred vzájomnou obchodnou výmenou. Hospodárske prepojenie Ruska a Číny pritom tvorí najslabší článok ich vzťahov, a to i napriek ich pevným historickým základom v podobe obchodu s vojenskou technikou. Vo svetle novovznikajúcej štruktúry medzinárodných vzťahov, modernej koncepcie multivektorovej bezpečnosti a vyššie uvedených všeobecných limitujúcich faktorov nedosahuje kooperácia vo sfére energetiky, dominantnom odvetví ruského hospodárstva, svoj potenciál. Naopak, i napriek schopnosti oboch aktérov sa v tejto oblasti dopĺňať, pozorujeme v nej obdobie dlhodobej stagnácie. Konflikt energetických i mocenských záujmov sa prejavuje aj v strednej Ázii. Vezmúc do úvahy uvedený konflikt a ich spoluprácu v boji proti terorizmu, separatizmu a extrémizmu v danom regióne, Stredná Ázia môže slúžiť ako príklad kontrastu kvality ekonomických a politicko-bezpečnostných vzťahov skúmaných aktérov. Tradičný zdroj prehlbovania hospodárskej spolupráce medzi Ruskom a Čínou, spomínaný obchod so zbraňami, taktiež stráca potenciál ďalej rozvíjať spoločný hospodársky dialóg. Príčiny v tomto prípade spočívajú v prvom rade v snahe obidvoch aktérov nespustiť nové kolo zbrojenia v regióne východnej Ázie (Taiwane, Japonsku a Južnej Kórei) v dôsledku zvyšovania kvantitatívnych a technologických vojenských spôsobilostí Číny. V súvislosti s kapitálovou podvyživenosťou ruského hospodárstva je taktiež otázne, či je Rusko schopné naďalej dlhodobo dodávať svoju vojenskú techniku do Číny. Nepriaznivo môže v tomto kontexte pôsobiť aj reorientácia ruského exportu zbraní z Číny na Indiu, s ktorou Peking vedie špecifický druh studenej vojny o vedúce postavenie nielen v Ázii, ale aj v globálnom meradle. Napriek spomenutým nedostatkom by bolo však mylné tvrdiť, že obchodná výmena zbraní a palivových zdrojov medzi Ruskou federáciou a Čínou sa v budúcnosti stane menej dôležitou.

Na základe všetkých uvedených skutočností nemôžeme jednoznačne odpovedať na otázku, či rusko-čínske partnerstvo predstavuje hrozbu pre Západ. Na jednej strane, prevažujúca politicko-bezpečnostná jednota v kombinácii s rozdielnymi ekonomickými záujmami netvorí zdravý základ prehlbovania rovnocenného partnerstva medzi skúmanými aktérmi. Základné faktory ťahajúce doterajšiu spoluprácu, hegemonizmus USA a kontroverzné pôsobenie NATO, postupne slabnú a ďalší spoločný záujem, boj proti fenoménu oslabujúcich teritoriálnu integritu štátu, naráža na nezhody v sfére hospodárstva. Niektoré otázky regionálnej bezpečnosti, najmä v súvislosti s dlhodobými dôsledkami čínskej migrácie do ruských prihraničných oblastí, sú v úzadí spoločných záujmov. Za inak nezmenených vonkajších podmienok je preto možné očakávať, že rusko-čínsky vzťah bude mať v budúcnosti charakter vysoko pragmatického partnerstva s prevahou Číny, v ktorom sa oba štáty budú môcť spoľahnúť na svoju stabilitu a rovnaký názor na viaceré kľúčové otázky medzinárodných vzťahov. Pokiaľ by malo dôjsť k prehodnoteniu postojov k rozšíreniu vzájomnej spolupráce, Rusko aj Čína sa môžu obrátiť na rôzne svetové regióny. Tento scenár však nepovažujeme v dôsledku spoločných znakov oboch štátov za pravdepodobný. Na druhej strane, situácia sa však môže radikálne zmeniť, pokiaľ by mali USA ambície pôsobiť jednostranne v ázijsko-tichomorskom priestore, ktorý sa od roku 2012 stal prioritnou oblasťou ich zahraničnej politiky. V takom prípade sa môže rusko-čínska spolupráca rýchlo skonsolidovať a predstavovať tak pre Západ bezpečnostnú hrozbu.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BELLACQUA, J.A. (2010): *The Future of China-Russia Relations*. Lexington : The University Press of Kentucky, 2010. 360 s. ISBN 978-0-8131-2563-3
2. *China Trade Statistics* [online]. Brussels : European Commission, 2012. Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf
3. Economic and Social Indicators of the Russian Federation. In *CIDOB International Yearbook 2010* [online]. Barcelona : CIDOB, 2010. ISSN 1133-2743. Dostupné na

- internete:http://www.cidob.org/en/content/download/25727/313727/file/Rusia_INDIC_ADORES+ECONOMICOS+RUSIA_ANG.pdf
4. Exxon a Rosneft' chystajú ťažbu v Antarktíde. In *SME* [online]. 19. apríl 2012. [cit. 20.4.2012]. Dostupné na internete: <http://ekonomika.sme.sk/c/6344059/exxon-a-rosneft-chystaju-tazbu-v-arktide.html>
  5. *From Transition to Development: a Country Economic Memorandum for the Russian Federation* [online]. Moskva : Svetová banka, 2005. 156 s. ISBN 5-9900591-1-6. Dostupné na internete: <http://go.worldbank.org/Y9YXEF31H0>
  6. *GDP Growth (Annual %)* [online]. Databáza Svetovej banky. 2012. [cit. 20.4.2012]. Dostupné na internete: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/countries/1W?page=3&display=default>
  7. Globaltimes.cn: Past Difficulties Won't Affect Good Sino-Russian Relations. In *Global Times* [online]. 15. Október 2009. [cit. 29.12.2012]. Dostupné na internete: <http://www.globaltimes.cn/opinion/commentary/2009-10/477665.html>
  8. HAO, L. (2010): China-Russia Currency Agreement Further Threatens U.S. Dollar. In *International Business Times* [online]. 24. November 2010. [cit. 29.12.2012]. Dostupné na internete: <http://www.ibtimes.com/china-russia-currency-agreement-further-threatens-us-dollar-248338>
  9. HUISKEN, R. (2009): *Rising China: Power and Reassurance*. Canberra : ANU E Press, 2009. 199 s. ISBN 978-1-9215-3659-8
  10. JAKOBSON, L. et al. (2011): China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties. In *SIPRI Policy Paper No. 29*. October 2011, ISBN 978-91-85114-66-5 Dostupné na internete: <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRIPP29.pdf>
  11. *Koncepcia národnej bezpečnosti Ruskej federácie* [online]. Moskva, 2000. [cit. 5.9.2011]. Dostupné na internete: <http://stary.mepoforum.sk/index.php?id=80&downid=66>
  12. MELVILLE, A. – SHAKLEINA, T. (2005): *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. Budapest : Central European University Press, 2005. 496 s. ISBN 963-7326-17-0
  13. MILLS, I. (2011): A New Era in China-Russia Relations? In *World Politics Review* [online]. 18. október 2011, [cit. 2012-04-02]. Dostupné na internete: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/10369/a-new-era-in-china-russia-relations>
  14. RANETA, L. (2012): *Ekonomika štátov SNŠ*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. 251 s. ISBN 978-80-225-3434-5
  15. SCHORTGEN, K. (2012): Dollar No Longer Primary Oil Currency as China Begins to Sell Oil Using Yuan. In *examiner.com* [online]. 12. september 2012. [cit. 29.12.2012]. Dostupné na internete: <http://www.examiner.com/article/dollar-no-longer-primary-oil-currency-as-china-begins-to-sell-oil-using-yuan>
  16. *SIPRI Arms Transfer Database*. Stockholm : SIPRI, 2012. [cit. 15.4.2012]. Dostupné na internete: <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>
  17. *Strategija nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj federacii do 2020 goda* [online]. Moskva, 2009. [cit. 5.9.2011]. Dostupné na internete: <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>
  18. SUTTER, R.G. (2010): *Chinese Foreign Relations: Power and Policy Since the Cold War*. 2nd Edition. Lanham : Rowman&Littlefield Publishers, 2010. 433 s. ISBN 978-0-7425-6695-8
  19. TROUSH, S. (1999): *Russia's Response to the NATO Expansion: China Factor*. Moscow : NATO Democratic Institutions Fellowship, 1999. 34 s. Dostupné na internete: <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/troush.pdf>
  20. UPADHYAY, D. (2011): Putin Resets Russia-China Relations Ahead of His Return to Presidency. In *Russia&India Report* [online]. 26. október 2011, [cit. 2012-04-02].

- Dostupné na internete: http://indrus.in/articles/2011/10/26/putin_resets_russia-china_relations_ahead_of_his_return_to_presidenc_13167.html
21. WILSON, J.L. (2004): *Strategic Partners: Russian-Chinese Relations in the post-Soviet Era*. Armonk : M.E.Sharpe, 2004. 279 s. ISBN 0-7656-0939-8
  22. WISHNICK, E. (2003): *Chinese Migration to the Russian Far East: a Human Security Dilemma* [online]. Hong Kong : Lingnan University, 2003. [cit. 5.9.2011]. Dostupné na internete: <http://gsti.miis.edu/ceas-pub/200209wishnick.pdf>

KONTAKT

Ing. Lukáš Holas
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: lukas.holas@euba.sk

SÝRIE A JEJÍ MĚNÍCÍ SE POZICE NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ

Ing. Yvona Šabacká, Ph.D.

*Článok doručený do redakcie / Date submitted: 21. 10. 2012**Článok prijatý na publikáciu / Date accepted: 18. 2. 2013**Článok publikovaný / Date published: 15. 3. 2013***ABSTRAKT**

Blízky východ je oblastí neklidnou a nestabilní, a to nejen ve vývoji hospodářském, sociálním, kulturním, ale převážně ve vývoji politickém. Dle některých odborníků je hlavním zdrojem konfliktů zasahování velmocí do blízkovýchodní politiky. Analýza vlivů v novodobé historii Blízkého východu je předmětem této studie, se zaměřením na Sýrii, která působila od svého vzniku v r. 1944 jako významný ovlivňovatel blízkovýchodní politiky, avšak v posledních dvou letech se ocitla spíše v průsečíku těchto vlivů. Tato studie si klade za cíl prozkoumat působení Sýrie jako jednoho z hlavních aktérů blízkovýchodní politiky, jejího zasahování do politik a vývoje okolních států, zejména Libanonu, a to z pohledu mladé teorie mezinárodních vztahů – neorealismu.

Klíčové slová: Sýrie, neorealismus, Háfíz Asad, Bašár Asad, Arabské jaro, aktér, Izrael, Libanon

ABSTRACT

The Middle East is a turbulent and unstable region, not only from the economic, social and cultural perspective, but especially taking into account its political development. According to some experts, the main source of conflict is intervention of world powers in the region. This study provides an analysis of the influences in the modern history of the Middle East, focusing on Syria. Since its foundation in 1944, Syria was a major regional player with influence on many countries. However, in the last two years Syria itself has become an intersection of various influences. This study aims to explore Syria's influence on the political situation in the Middle East and its effects on other countries' policies and development, with a special focus on Lebanon. A neorealist approach is used.

Key words: Syria, neorealism, Asad, Arab Spring, player, Israel, Lebanon

JEL: F51, F54, N35, N45

ÚVOD

Blízky východ je oblastí, kde se střetávají nejrůznější kultury a civilizace, jednotlivé národy či náboženské skupiny, a to od dob již dávno minulých. Blízky východ je oblastí neklidnou a nestabilní, a to nejen ve vývoji hospodářském, sociálním, kulturním, ale převážně ve vývoji politickém. Velmi vyhocený pohled předního amerického politologa Samuela Huntingtona¹ považuje za hlavní příčinu konfliktů v této oblasti střetnutí dvou světových kultur, vycházejících z monoteistických náboženství, na tzv. „zlomových liniích“.

Od americko-britské intervence v Iráku po současné nepokoje šířící se muslimskými zeměmi je zřejmě stupňující se napětí uvnitř samotných muslimských společností, které je

---

¹ Huntington, S. P. (2001): *Střet civilizací*, s. 14-15.

způsobeno na jedné straně rozporem mezi tradicí a modernitou, ale rovněž rychlým populačním růstem, nerovnoměrným rozdělením bohatství a souvisejícím porušením sociálního smíru, a v neposlední řadě konflikty mezi jednotlivými náboženskými komunitami. Řada odborníků považuje právě tyto interní muslimské problémy za klíčové příčiny dlouhodobého napětí v této oblasti.

Dle některých odborníků je však ve skutečnosti hlavním zdrojem konfliktů zasahování velmocí do blízkovýchodní politiky, které zahrnuje nejrůznější přímé i nepřímé metody ovlivňování jednotlivců, komunit a skupin, dále ovlivňování politiky států až po agresivní zásahy, např. únosy, atentáty či vojenské intervence.

Všechny tyto vlivy lze jasně vysledovat, ovšem jejich působení mnohdy nelze jednoznačně identifikovat, případně oddělit, takže vnější pozorovatelé a především západní média jejich působení často zjednodušují či zaměňují. Analýza těchto vlivů v novodobé historii Blízkého východu je předmětem této studie, se zaměřením na Sýrii, která působila téměř od vyhlášení své nezávislosti v roce 1944 jako významný ovlivňovatel blízkovýchodní politiky, a však v posledních dvou letech se ocitla spíše v průsečíku těchto vlivů.²

Tato studie si klade za cíl prozkoumat působení Sýrie jako jednoho z hlavních aktérů blízkovýchodní politiky, jejího zasahování do politik a vývoje okolních států, zejména Libanonu, a to z pohledu mladé teorie mezinárodních vztahů – neorealismu.³

---

² Příkladem státu, který se ocitl v působení jednotlivých aktérů, ať už regionálních, či světových, je též Libanon. Viz Šabacká, Y. (2011): Konflikt a politika velmocí na Blízkém východě. Libanon-bitevní pole velmocí.

³ Pojem neorealismus se používá jako označení současného realismu, tedy následníka realismu, který byl protipólem liberalismu. Neorealismus, stejně jako neoliberalismus, již však nejsou pouhými teoriemi, ale stávají se paradigmaty, respektive základními rámci, které definují objekt studia, vymezují naši koncepci a určují program výzkumu, ale i vytváření politiky. Vytvoření teorie neorealismu je připisováno K. Waltzovi. Waltz zdůrazňuje význam struktury mezinárodního systému a její úlohy jako primárně určující chování jednotlivých států. Neorealismus se tak vymezuje vůči akademickému neoliberalnímu institucionalismu a rovněž vůči politickému neoliberalismu, který se soustřeďuje na volný obchod a demokratické instituce západního typu. Oba směry společně volají po rozšiřování společenství demokratických a kapitalistických národních států, a to uplatňováním politické a ekonomické síly, proto by jejich odlišnost neměla být přeceňována. Neorealismus řeší především otázky vojenské bezpečnosti a válek, neoliberalismus se zaměřuje více na spolupráci, mezinárodní politickou ekonomii a v poslední době na problematiku životního prostředí. Z hlediska výzkumných úkolů se neoliberalové zabývají otázkami spolupráce v anarchickém a soutěživém mezinárodním systému, zatímco neorealisté hledají řešení, jak v tomto systému přežít. Ani jeden z těchto směrů však v reálné politice již není tolik idealistický jako v minulosti – národní zájmy mají přednost před morálními ideály a ekonomické zájmy před geopolitickými.

Waltzova teorie strukturálního realismu představuje jeden směr neorealismu, dalším směrem je moderní realismus spojovaný s J. Griecem. Třetí verzi neorealismu najdeme v bezpečnostních studiích, autoři mluví o ofenzivním nebo defenzivním realismu.

Waltzův strukturální neorealismus se od klasického realismu liší v několika ohledech. Za prvé, klasický realismus pracuje s metodou indukce, např. Mongenthau objasňuje mezinárodní vztahy jako akce a vazby mezi státy jako jednotkami. Waltz nepopírá důležitost jednotek, ale zdůrazňuje, že musíme vzít v úvahu i vliv struktury, kterou definuje jako anarchickou z hlediska principu uspořádání mezinárodního systému, a rozdělení schopností mezi jednotkami, kterými jsou státy. Přitom nerozlišuje mezi funkcí jednotlivých jednotek. Struktura mezinárodního systému určuje veškeré možnosti volby zahraniční politiky. Anarchie je dána nedostatkem společného úsilí nebo centrální autority, která by zavedla pravidla a udržovala řád

1 Zahraníčně-politický vývoj Sýrie ve 2. polovině 20. století

Sýrie, přestože je charakterizována jako rozvojový stát se zaostalou direktivní ekonomikou, patří k významným regionálním aktérům. Již od konce 19. století, kdy celá oblast Blízkého a Středního východu včetně severní Afriky spadala pod nadvládu Osmanské říše a zejména pak po jejím rozpadu, projevovala Sýrie expanzionistické a panarabské tendence, směřující hlavně na sousední Libanon s cílem začlenit libanonské území do svého státu. Svých mocenských ambicí se Sýrie nevzdávala ani po 2. světové válce.

V 50. letech 20. století se Sýrie přidala k násirovskému panarabismu, což vyústilo v založení tzv. Sjednocené arabské republiky (Sýrie a Egypt) v roce 1958, jejímž cílem bylo postupně vytvořit jednotnou panarabskou říši. Sjednocená panarabská říše se však na počátku 60. let dvacátého století rozpadla. Po nezdaru Sjednocené arabské republiky se Sýrie ve své zahraniční politice nadále zaměřovala na sousední státy. V roce 1961 se podařilo tajné libanonské zpravodajské službě (tzv. Druhé oddělení – Deuxieme Bureau) odhalit přípravu státního převratu v Libanonu právě ze strany Sýrie. Další snahy o panarabskou říši byly obnoveny v roce 1963, kdy Sýrie zahájila jednání s Irákem⁴ a Egyptem o vytvoření egyptsko-syrsko-irácké unie. K její realizaci však nikdy nedošlo.

Jako příklad chování Sýrie v pozici významného až konfliktního aktéra lze uvést její angažovanost ve všech arabsko-izraelských válkách, kde Sýrie vystupovala na straně

---

v systému. V kompetitivním systému to vede k potřebě zbraní jako nutnosti k přežití - státy s velkou silou mají schopnost prosadit svůj vliv.

Dalším rozdílem proti klasickému realismu je pohled na moc – realisté považovali vojenskou sílu za jeden ze samozřejmých prvků moci státu. Waltz a další neorealisté s tímto stanoviskem nesouhlasí a tvrdí, že mnohem důležitější než akumulace vojenských zdrojů a schopnost jejich použití je schopnost ovládnutí a přinucení ostatních států v systému. Moc je pro ně kombinovanou schopností států, které se odlišují právě v systému použití síly, nikoli ve své funkci. Moc určuje státům jejich pozici v mezinárodním systému a ovlivňuje jejich chování. Jako příklad je uváděna pozice USA a SSSR v době studené války jako dvou supervelmocí – podle neorealistů to objasňuje podobnost v jejich chování. Každá dramatická změna v distribuci moci vede ke změně struktury mezinárodního systému, přitom ovšem každý stát usiluje o udržení své pozice v systému. Z tohoto pohledu vedl kolaps sovětského impéria k narušení mocenské rovnováhy a zvýšil nejistotu a nestabilitu mezinárodního systému. Waltz se tedy shoduje s klasickými realisty v tom, že řád v mezinárodním systému je udržován rovnováhou moci. Vůči neoliberálním institucionalistům, kteří věří, že globalizační procesy mohou být řízeny vybudováním efektivních mezinárodních institucí, argumentuje tím, že efektivnost těchto institucí bude stejně záviset na vůli velmocí.

Třetím rozdílem mezi realismem a Waltzovým neorealismem je náhled na reakci států v podmínkách anarchie. Realisté tvrdí, že státy reagují podle velikosti, umístění, domácí politiky a schopností svých vůdců. Naopak podle neorealistů anarchie určuje systém, státy jsou funkčně podobnými jednotkami, které čelí stejným omezením vyvolaným anarchií a snaží se udržet svou pozici v systému. Rozdíly v politice jsou dány rozdíly v moci a schopnostech – malé státy řeší své bezpečnostní dilema připojením k některé alianci, naopak velké státy budou mnohem pravděpodobněji hájit své zájmy a bezpečnost posílením své vlastní vojenské síly.

J. Grieco v rámci neorealismu rozpracoval teorii absolutních a relativních zisků. Tvrdí, že státy mají zájem na zvýšení své moci a vlivu, tj. absolutních zisků, a proto budou spolupracovat s ostatními státy, aby zvýšily své schopnosti.

Baylis, J. – Smith, S. (2006): *The Globalization of World Politics*, s. 252-268.

⁴ U moci v Iráku stejně jako v Sýrii byla v té době strana BAAS. Za vlády S. Hussajna však došlo k rozkolu mezi syrskou a iráckou větví strany BAAS.

arabské/islámské koalice⁵ proti židovskému státu. Ohniskem sváru mezi Sýrií a Izraelem nadále zůstává oblast Golanských výšin, které Izrael obsadil v roce 1967.⁶ Podle Rabila se izraelská okupace syrských Golanských výšin stala předmětem, resp. nástrojem syrského uplatňování tlaku nejen na Libanon a příčinou dlouhodobých komplikací v rámci syrsko-libanonsko-izraelských vztahů.⁷

Zatímco 50. léta 20. století byla charakterizována násirovským panarabismem, koncem 60. a hlavně v 70. letech minulého století byl násirismus vystředán podporou Organizace pro osvobození Palestiny (OOP) a palestinských hnutí vůbec. Po neúspěšném palestinském převratu v Jordánsku, tzv. černém září 1970, zaměřila Sýrie svoji vojenskou a finanční podporu palestinským ozbrojencům v Libanonu, kam jich přišly tisíce právě po tomto převratu. V Libanonu se z uprchlických palestinských táborů začaly formovat tábory ozbrojené, militantní palestinské skupiny zintenzívnily podnikat útoky na židovský stát na izraelsko-libanonské hranici. Dle mnoha odborníků byla palestinská přítomnost⁸ na libanonském území jednou z hlavních příčin vzniku libanonské občanské války v dubnu 1975 trvajících až do přelomu let 1989/90. I když zpočátku Sýrie oficiálně vystupovala v libanonské občanské válce jako diplomatický prostředník, její postoje nebyly vždy neutrální. Lze říci, že po většinu doby libanonského občanského konfliktu sledovala Sýrie především své národní zájmy (*raison d'état*). Svou finanční a vojenskou podporu věnovala Sýrie zejména palestinským hnutím a muslimské libanonské levici, kde hlavním záměrem byla trvalá angažovanost, popř. přítomnost na libanonském území. To se jí také podařilo v rámci spojeneckého vojenského kontingentu, který vyslala Liga arabských států do Libanonu s cílem nalézt příměří mezi válčícími stranami občanské války. Tehdy Sýrie zasáhla na straně křesťanů při obléhání palestinského tábora Tall al-Za'atar. V rámci tohoto kontingentu představovala syrská armáda většinu, tj. kolem 30 tisíc mužů. Syrská přítomnost v Libanonu se tedy stala na základě rozhodnutí Ligy arabských států legitimní. Avšak syrští vojáci zůstávali v Libanonu i poté, co občanská válka byla tzv. Tá'ífskými mírovými dohodami z roku 1989 oficiálně ukončena.

Úspěch Kissingerovy tzv. politiky malých kroků⁹ aplikované pro Blízký východ po čtvrté arabsko-izraelské válce v roce 1973 se projevil zejména uzavřením mírových dohod mezi Izraelem a Egyptem v americkém Camp Davidu v roce 1979, ale již v roce 1974 (31. května) podepsáním dohody o vojenském neangažování v oblasti Golanských výšin mezi Sýrií a Izraelem. Dle této dohody se syrský prezident Asad zavázal, že oblast Golanských výšin vojensky nenapadne. Na příměří začaly od roku 1974 dohlížet mírové jednotky OSN, tzv. UNDOF pro oblast Golanských výšin. Podle M. Deeba nebylo prioritou Sýrie v rámci její zahraniční politiky znovunabytí Golanských výšin. Ve skutečnosti Sýrie usilovala o neustálé udržování tzv. nízkointenzivního konfliktu s Izraelem a tedy o izraelskou okupaci Golanských výšin, čímž mohla legitimizovat svůj režim, resp. menšinovou aláwitskou moc.¹⁰ Rabil vysvětluje, že Sýrie neměla velký zájem uzavřít mír s Izraelem, neboť neustále trvajících konflikt

---

⁵ Tj. Egypta, Jordánska, Palestiny. V první arabsko-izraelské válce v roce 1948 zde bojoval i stát Libanon a Irák, Libanon se již dalších arabsko-izraelských válek neúčastnil.

⁶ Sorby, K. R. (2010): *Arabská reakcia na vojenskú porážku v júni 1967.* s. 5-28.

⁷ Rabil R. G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*, s. 271.

⁸ Podle mnoha analytiků příčinou rozkolu v libanonské společnosti zejména ve druhé polovině 20. století byla palestinská přítomnost v Libanonu. Podrobněji viz Faris 1976, Stoakes 1976, Rabinovich 1989, Pinta 1995, Corm 2003.

Corm, G. (2003): *Le Liban contemporain, Histoire et société*, s. 90. Pinta, P. (1995): *Le Liban*, s. 108 a 120. Rabinovich, I. (1989): *The war for Lebanon 1970-1985*, s. 43.

⁹ Kissinger, H. (2002): *Roky obnovy*, s. 292.

¹⁰ Deeb, M. (2003): *Syria's Terrorist War on Lebanon and the Peace Process*, s. 53.

ve jménu arabského nacionalismu dával syrskému režimu legitimitu, přestože zemi ekonomicky silně vyčerpával.¹¹

Po neúspěšném „černém září“¹² roku 1970 v Jordánsku se tedy pro guerilové operace stala jordánsko-izraelská hranice nevhodnou. Jelikož se syrský prezident Háfiz Asad zavázal neprovádět tyto guerilové operace přes Golany, zůstala jako vhodná pro tyto ozbrojené útoky pouze libanonsko-izraelská hranice, kde operovaly jednotky OOP.

Sýrie zřejmě chtěla spojit jednání o izraelsko-egyptské mírové dohodě s izraelsko-syrským jednáním, které by zajistilo stažení izraelské armády z Golanských výšin. V polovině roku 1975 se Sýrie odvrátila od možnosti spolupráce s USA, neboť H. Kissinger zaměřil veškerou svoji snahu a politiku na uzavření budoucí izraelsko-egyptské mírové dohody a Sýrie se tak ocitla stranou mírového jednání. Obava Sýrie z uzavření separátní mírové dohody mezi Izraelem a Egyptem se ještě dále potvrdila, když v září 1975 uzavřel Egypt s Izraelem druhou dohodu o vojenském neangažování, známou jako Sinaj II.¹³

Lze říci, že americká zahraniční politika arabský svět spíše rozdělila. USA poskytly Izraeli jako kompenzaci za ukončení okupace Sinajského poloostrova významnou ekonomickou a vojenskou pomoc. Prezident H. Asad si uvědomil, že nyní Egypt již nemůže vyvíjet žádný vojenský tlak na Izrael a že tak Sýrie ztratila svého strategického vojenského partnera. Izrael jako nejmocnější vojenský stát v regionu se ocitl v pozici, kdy mohl arabským státům diktovat své mírové podmínky. Arabské státy mohly buď akceptovat, nebo samy rezignovat na trvalou izraelskou okupaci svých území. Avšak s tímto stanoviskem se prezident Asad nechtěl smířit, a tak hledal způsob, jak posílit svoji regionální pozici a pozici vůči Izraeli, který zůstal nejen pro Sýrii expanzionistickým státem snažícím se o regionální dominanci.¹⁴

Podle R. Rabila měl prezident Asad představu, že cílem židovského státu je vytvořit tzv. Velký Izrael, rozléhající se na území od Nilu až po Eufrat, a že politika Izraele je tomuto cíli směřována.¹⁵ Tato představa pravděpodobně vzešla ze subjektivního přesvědčení o dlouhodobé politice či strategii Sýrie, kdy právě ona měla expanzionistické tendence a územně si nárokovala například sousední Libanon.¹⁶

1.1 Sýrie za vlády Háfize al-Asada

Prezident Asad vnímal arabsko-izraelský konflikt jako existenční boj, zničení či eliminace Izraele a návrat k hranicím před rokem 1967 se staly hlavními principy Asadovy ideologie. Avšak přesto zůstal ve svém jednání prezident Asad pragmatický, neboť si byl vědom svého vojenského a de facto i mocenského oslabení po roce 1973. Proto podněcoval arabskou jednotnost a nutnost vzájemné spolupráce v rámci společného zájmu, tj. konfrontace s Izraelem. Po egyptsko-izraelském urovnání zůstali potenciálními spojenci Sýrie státy Libanon, Jordánsko a nestátní OOP. Irák, přestože se angažoval v poslední arabsko-izraelské

¹¹ Rabil, R.G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*, s. 132-138.

¹² Neúspěšný pokus o převrat v Jordánsku provedený OOP.

¹³ Kissinger, H. (2002): *op. cit.*, str. 344-374.

¹⁴ O expanzionistických tendencích Izraele hovoří například N. Chomsky ve své knize *Hegemonie nebo přežití*. Praha: Mladá fronta, 2006, str. 210. Tuto skutečnost dokazuje izraelská anexe pásma Gazy, Západního břehu Jordánu či Golanských výšin. Dále Chomsky poukazuje na těsné vazby Izraele s USA. Dle Chomského žádná izraelská anexe či vojenská invaze by nemohla být uskutečněna bez vojenské, ekonomické či diplomatické podpory USA. Chomsky, N. (2006): *op. cit.*, str. 212.

¹⁵ Rabil, R. G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*, s. 45.

¹⁶ Je však třeba poznamenat, že v rámci izraelské politiky vždy existoval směr usilující o Velký Izrael, tuto politickou koncepci veřejně označil za mrtvou až izraelský premiér E. Olmert v roce 2008.

<http://www.haaretz.com/news/olmert-there-s-no-such-thing-as-greater-israel-anymore-1.253772>

válce na straně arabských zemí, nemohl být pro syrsko-irácký rozkol strany BAAS a vzájemnou rivalitu brán v úvahu.

Sýrie však nemohla považovat Libanon, Jordánsko a OOP za své nejlepší spojence, a to z několika důvodů. Libanon byl na okraji občanské války vyprovokované hlavně palestinskou ozbrojenou přítomností v Libanonu a palestinskými atakami na Izrael. Palestinci se mnohdy snažili vymanit se ze silného vlivu arabských států a utvořit si politicky autonomní a vojenské organizace hlavně v Libanonu. Jordánsko střídavě oscilovalo k americké či regionální (syrské, irácké) politice. Přesto se prezident Asad snažil oživit myšlenku Velké Sýrie, tj. unii, která by zahrnovala Sýrii, Libanon, Palestinu a Jordánsko. Asadovým cílem bylo udržet mocenskou rovnováhu v regionu, samozřejmě ve prospěch Sýrie, a to například v podobě právě již zmíněné Velké Sýrie, kdy tato arabská jednota pod syrským vedením mohla nadále konfrontovat Izrael. A pro dosažení tohoto cíle, konfrontace Izraele, mu měl posloužit zejména Libanon.

Zajímavé jsou postřehy ohledně Asadova režimu a jeho orientace či strategie zahraniční politiky, úzkého propojení syrské domácí a zahraniční politiky. Asadova mocenská základna spočívala v aláwitské menšině, což bylo necelých 11% syrské populace. Jelikož syrská sunnitská většina nahlížela na prezidenta Asada jako na heretického vládce a špatné socio-ekonomické podmínky země navíc podkopávaly jeho pozici, hledal prezident Asad vést svůj režim politickou legitimitu. Proto například egyptská nabídka prezidenta Sádáta vést společnou válku proti Izraeli v říjnu 1973 znamenala pro Asadův režim velkou politickou příležitost. V této čtvrté válce, která je v syrských análech velmi opěvována, syrská armáda velice dobře bojovala a téměř dobyla Golanské výšiny zpět.¹⁷ Přestože se prezident Asad angažoval v mírových rozhovorech a jednáních vedených americkým státním tajemníkem H. Kissingerem, nebyla tato jednání o syrském znovunabytí Golanských výšin Asadovou prioritou, jak se původně analytici domnívali. Ve skutečnosti prezident Asad neutilizoval o jejich navrácení, neboť nevyřešený izraelsko-syrský konflikt dodával Asadovu režimu legitimitu.¹⁸

Pokud však byla legitimita Asadova režimu založena na konfrontaci s Izraelem, působil mu jeho slib nevést válečné a guerilové operace přes Golanské výšiny značný problém. Guerilové operace, které by přímo nebo nepřímo kontroloval a které by současně přispěly k legitimizování jeho moci a prodlužování arabsko-izraelského konfliktu¹⁹ přes egyptsko-izraelskou, ani přes jordánsko-izraelskou hranici nepřipadaly v úvahu. Jak už bylo zmíněno, jediná hranice volná k útokům tedy byla libanonsko-izraelská, kde již operovaly ozbrojené jednotky OOP, údajně dle káhirských dohod z roku 1969, uzavřených mezi OOP a libanonskou vládou.²⁰ Sýrie nevynechala příležitost využít Libanon a jeho území k syrské vojenské intervenci, z libanonského území pak mohla konfrontovat Izrael.²¹

Ve druhé polovině roku 1974 se Asadova strategie v zahraniční politice změnila právě do opozice ke Kissingerově mírové politice malých kroků. Jestliže ještě při uzavírání květnové dohody o vojenském neangažování hovořil prezident Asad o zájmu na tom, zda izraelská armáda uvolní pět či šest km v jižní části Golanských výšin, ve druhé polovině roku se jeho prioritou v rámci zahraniční politiky stala palestinská otázka a národní práva palestinského lidu. Ve svém rozhovoru pro Newsweek v únoru 1975 mj. hovořil o tom, který ze dvou prvků je důležitější pro mírový proces na Blízkém východě, zda kompletní stažení izraelské armády

---

¹⁷ Chaim, H. (2004): *Arabsko-izraelské války*, nakladatelství Lidové noviny, Praha.

¹⁸ Rabil, R. G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*, s. 122.

¹⁹ Rabil, R. G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*, s. 126.

²⁰ Dohody umožňovaly jednotkám OOP volně operovat v jižním Libanonu a vést tam guerilu proti Izraeli.

²¹ Rabil, R. G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*, s. 127.

z území před rokem 1967, nebo nastolení úplných práv pro palestinský národ.²² *Podle syrského prezidenta byla právě palestinská otázka a její vyřešení klíčové k završení mírového procesu.*

Další skutečností toho, že prezident Asad nepřijal mírovou politiku malých kroků, byl jeho rozhovor pro deník The Washington Post, ve kterém uvedl, že Sýrie požaduje nejen stažení izraelské armády z oblasti Golanských výšin, ale také současně ze Sinajského poloostrova a Západního břehu.²³ Prezident Asad vystupoval proti jakýmkoliv dalším separátním jednáním, např. mezi Egyptem a Izraelem, či separátnímu uzavírání dohod o vojenském neangažování. Ústupek jednoho arabského státu v rámci amerického prostřednictví a jednání s Izraelem považoval za negativní projev vůči celému arabskému světu.

Dominantní role Sýrie se projevovala i vůči OOP a sousednímu Jordánsku. S oběma zmíněnými aktéry měla Sýrie dobré vztahy a s oběma dovedla hrát a manipulovat proti sobě.²⁴

1.2 Syrská dominance nad Libanonem a její důsledky pro region

Svůj vliv zamýšlel prezident Asad rozšířit i na Libanon. Prezident Asad na počátku svého mandátu uvažoval o vybudování dobrých vztahů s Libanonem jako se zemí, která měla na rozdíl od Sýrie otevřený liberální politický a ekonomický systém,²⁵ avšak později se Sýrie²⁶ stavěla proti diplomatickým vztahům s Libanonem.²⁷ Cílem Asadovy politiky v Libanonu bylo v rámci jeho neustálých expanzionistických tendencí vytvořit užší vztahy s Libanonem, podobně jako s Jordánskem, a postupně si získat vliv ve všech zemích zatažených do arabsko-izraelského konfliktu. Libanon a Jordánsko byly zvoleny z toho titulu, že již na jejich územích působily ozbrojené jednotky OOP, které tam vytvářely de facto stát ve státě.

Sýrie se vždy pokoušela mít významnou roli v libanonské politice, a to např. prostřednictvím libanonského prezidenta, který byl navrhován Sýrií, tzv. loajální kandidát. Navíc prezident Asad podporoval vztahy mimo tradiční libanonské instituce. Rozvinul vztahy s libanonskou ší'itskou komunitou, která se ve druhé polovině 20. století stala nejpočetnější komunitou Libanonu. Pěstoval vztahy zejména s nejvyšším libanonským ší'itským

---

²² Asad's interview with Arnaud de Borchgrave, Newsweek, 3. března 1975, str. 34.

²³ The Washington Post, březen 1975, str. A10.

²⁴ Když byl prezident Asad v dubnu 1975 požádán o syrské prostřednictví mezi OOP a Jordánskem, jejichž vzájemné vztahy byly od černého září 1970 velmi špatné, Sýrie se role prostředníka ujala s tím, že se pokusí nastolit mezi těmito dvěma aktéry důvěru. Syrsko-jordánské přátelství bylo navíc potvrzeno návštěvou jordánského krále Husajna v Damašku v srpnu 1975, ve společném komuniké se hovořilo o společné koordinaci svých zahraničních politik s cílem jejich unifikace a vytvoření vyššího politického výboru těchto dvou států. Zde se opět projevil syrský expanzionismus ve snaze vytvořit vyšší územní celek.

²⁵ Rabil, R. G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*, s. 50.

²⁶ V prosinci 1970 podepsala syrská delegace v Libanonu pod vedením syrského ministra zahraničí Chaddáma dohodu o ustanovení společného výboru, jehož cílem bylo posílit a zlepšit vzájemné vztahy mezi Libanonem a Sýrií. Na prvním setkání výboru v lednu 1971 bylo odsouhlaseno společné řešení problémů ekonomických, politických včetně bezpečnostních otázek. Tento výbor také navrhoval založení dvou stálých kanceláří výboru, a to v Libanonu a Sýrii, pro lepší spolupráci obou zemí.

²⁷ V Libanonu např. po dlouhou dobu neotevřela svoji ambasádu (až v roce 2010), přestože při své oficiální návštěvě Libanonu v lednu 1975 prezident Asad prohlašoval, že Libanon a Sýrie jsou jeden národ, jeden lid, jedna země a potvrdil zde svůj závazek vojenské či politické asistence v Libanonu. Viz *L'Orient le Jour*, 8.1. 1975, str. 3.

představitelem imámem Músou al-Sadrem, který vydal fatwu, na jejímž základě se aláwité stali součástí ší'itského islámu.²⁸

Dominance Sýrie nad Libanonem se stala hlavním cílem či strategií syrské zahraniční politiky ve druhé polovině 70. let, tj. v době, kdy byl Egypt pro svoji prozápadní politiku potažmo vyloučen z arabského vůdčího světa.²⁹ Lze se domnívat, že touto strategií chtěl prezident Asad zabránit pronikání Sádátovy mírové politiky do Libanonu, kde probíhala občanská válka, a egyptskému uzavírání míru s Izraelem. Boje, které se odehrály mezi syrskými jednotkami, tj. částí Spojené arabské armády (angl. ADF) v Libanonu a křesťanskými milicemi v dalším období, tj. od února 1978, byly důkazem toho, že se Libanon stal pro syrský režim životně důležitým.³⁰

Syrská politika v Libanonu a tedy i mírový proces na Blízkém východě se v 70. letech začaly odvíjet mj. i na základě dvou historických událostí, tj. syrsko-izraelské dohody o vojenském neangažování z května 1974, která permanentně zklidňovala syrsko-izraelskou hranici a naopak rozbouřila libanonsko-izraelskou, a na základě rozhodnutí ze summitu v Rabatu z roku 1964, kde OOP byla uznána jediným legitimním reprezentativním orgánem palestinského lidu. Na základě těchto dvou skutečností sledoval prezident Asad svůj cíl – dominanci ať už diplomacií, nebo silou nad Jordánskem, Libanonem a OOP, což byly tři strany konfliktu s Izraelem.

Po zavraždění izraelského velvyslance v Londýně zahájil Izrael v červnu 1982 vojenskou operaci tzv. Mír pro Galileu. Rozpoutala se syrsko-izraelská letecká válka nad libanonským údolím Biká, která byla zastavena za pomoci USA. Vstup USA do této operace přispěl k diskreditaci Sýrie před palestinským hnutím a libanonskou levicí. USA předložily návrh, dle kterého musely všechny ozbrojené palestinské jednotky opustit libanonské území.

Po tomto americko-izraelském vítězství, kdy Sýrie nebyla oslabena vojensky, nýbrž politicky, usiluje Sýrie zejména o zrušení smlouvy o normalizaci vztahů uzavřené mezi Izraelem a Libanonem z května 1983³¹ a dále o oslabování vlivu a moci libanonské vlády. Po odchodu ozbrojených palestinských složek z Libanonu se Sýrie ve své politice vůči Libanonu a potažmo Izraeli zaměřuje nejen na Palestince a OOP, nýbrž i na nově v Libanonu vzniklé proiránské ší'itské hnutí Hizballáh.³² Lze shrnout, že syrská zahraniční politika zaměřující se na Libanon koncem 70. a počátkem 80. let 20. století v sobě obsahovala dva faktory, libanonský a

---

²⁸ Proti této skutečnosti vystupovali sunnitě, kteří zpochybňovali hodnověrnost aláwitské konfese jako jedné z větví islámu a kteří kritizovali, jak aláwité čerpali z ší'itské podpory v Libanonu.

²⁹ V lednu 1978 ve svém soukromém projevu upozorňoval prezident Asad libanonskou vládu, že Sádátova historická návštěva Jeruzaléma může mít nejen pro Libanon nedozírné důsledky, Libanon se v důsledku Sádátovy mírové iniciativy dostane do nebezpečí, neboť egyptský prezident Sádát a izraelský premiér Begin se dohodly na trvalém osídlení Palestinců v diaspoře, tj. tedy i v Libanonu, kde může palestinská přítomnost způsobit nemalé problémy. Pakradouni, K. (1983): *La Paix Manquée: Le Mandat d'Elías Sarkís, 1976-1982*, s. 171.

³⁰ Těžké boje mezi syrskou armádou a křesťanskými libanonskými silami, které se odehrály v rezidenční čtvrti východního Bejrútu a okolí, vypovídaly o syrském záměru zabránit křesťanským lídrům ve vytvoření ještě těsnějších pout s Izraelem. Toto nové křesťansko-izraelské určité spojení bylo částečně vyprovokováno Sádátovou mírovou iniciativou a částečně Asadovým odmítnutím znovu postavit libanonskou armádu, která byla na začátku občanské války rozpuštěna a která by mohla nahradit syrské jednotky v ADF.

³¹ Tato smlouva byla nakonec v březnu 1984 zrušena. H. Kissinger tehdy prohlásil, že nemůže být na Blízkém východě válka bez Egypta a mír bez Sýrie.

³² Hnutí Hizballáh vystupovalo jako libanonské rezistenční hnutí bojující za osvobození jižního Libanonu, který od roku 1982 až do května 2000 okupovala izraelská armáda. Hnutí Hizballáh tak mj. nahradilo palestinské ozbrojené jednotky, které po roce 1982 opustily Libanon.

palestinský.³³ Podle některých názorů³⁴ měl být odchod palestinských bojovníků z Libanonu dalším krokem k vyřešení arabsko-izraelského konfliktu.³⁵ Sovětský vůdce L. Brežněv k problematice Blízkého východu také předložil v sedmi bodech svůj mírový plán pro utvoření samostatného palestinského státu, ve kterém hovořil o nutnosti zajistit v praxi nezadatelná práva palestinského národa a dát mu je k jeho dispozici, vytvořit jeho vlastní, nezávislý stát na palestinských území okupovaných Izraelem, tj. západním břehu Jordánu a v pásnu Gazy.³⁶ Dále se SSSR přikláněl k názoru, že řešit arabsko-izraelský konflikt lze pouze v rámci mezinárodních konferencí. Sýrie však takovým obnoveným mírovým iniciativám nebyla vždy nakloněna.

Sýrie dosáhla v Libanonu svého úspěchu. Asadův režim ovládal Libanon jak v rámci své domácí, tak i zahraniční politiky, přičemž kombinoval své geostrategické zájmy s vnitřními mocenskými zájmy.³⁷ Podle Rabila posloužil Libanon Asadovi v několika různých směrech,

---

³³ Na podzim roku 1982 bylo tedy palestinské ozbrojené hnutí v Libanonu Izraelem vojensky poraženo a muselo evakuovat svoje ozbrojené jednotky z Libanonu. Avšak jeho morální vítězství podněcovalo Sýrii neztratit svoji příležitost k tomu, aby se mohla nadále angažovat v Libanonu a mít kontrolu nad OOP. Palestinské hnutí ztratilo nejen poslední otevřenou hranici s Izraelem, kde mohlo provádět vojenskou infiltraci, ale také kontrolu nad územím Libanonu se 400 tisíci palestinskými uprchlíky, kteří představovali jednu z nejvýznamnějších frakcí palestinského národa a velkou oporu palestinskému hnutí. Po svém odchodu z Libanonu se OOP soustředila na Jordánsko, se kterým zahájila jednání. Ta vyústila dne 11. února 1985 v podepsání akčního plánu, který předpokládal palestinskou účast na budoucích mírových jednáních, a to v rámci společné jordánsko-palestinské delegace. Dále plán navrhoval utvoření arabské konfederace mezi Jordánskem a palestinským státem. To všechno sledovala Sýrie se znepokojením, neboť předešlé organizační plány skončily konfrontací. Sýrie se rozhodovala buď mezi dalším posilováním své armády, nebo upustit od ozbrojeného boje a zaměřit se na nalezení politického východiska. Sýrie vždy usilovala podrobit si palestinské hnutí výlučně své autoritě. V Libanonu se syrské jednotky přemístily z údolí Biká na sever k městu Tripoli, kde obléhaly vojenské palestinské tábory. Po uzavření jordánsko-palestinského plánu z února 1985 začala Sýrie podporovat vznik tzv. Fronty palestinské národní spásy, jejímž cílem bylo zrušení jordánsko-palestinského plánu a posílení strategické aliance se Sýrií. V dubnu 1987 Národní palestinská rada v Alžíru pod tlakem SSSR navrhla unifikaci všech frakcí OOP.

³⁴ Rabil, R. G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*, s. 52, Deeb, M. (2003): *Syria's Terrorist War on Lebanon*, s. 73.

³⁵ Dne 1. září 1982 se v Aténách sešli Jásir Arafát a americký prezident R. Reagan, který přednesl mírový plán pro Blízký východ. Také na arabském summitu v Maroku dne 8. září představily arabské země mj. plán přijatý OOP, který naopak od plánu amerického požadoval vytvoření nezávislého palestinského státu s hlavním městem Jeruzalémem. Rada bezpečnosti OSN měla garantovat mír mezi těmito dvěma státy. Viz *Revue d'études palestiniennes*, č. 12, zima 1983, str. 165.

³⁶ Podle sovětského státníka je vždy přirozeně nutné zajistit právo každého státu v regionu na svou existenci a rozvoj bezpečnosti a nezávislosti. *Revue d'études palestiniennes*, č. 12, zima 1983, str. 177.

³⁷ Geostrategické a mocenské zájmy Sýrie, syrskou zahraniční či domácí politiku lze uvést na příkladu libanonského města Zahlé, kde v roce 1981 došlo k velkým bojům během libanonské občanské války. Zde Sýrie pravděpodobně sledovala čtyři cíle. Zaprvé usilovala o odvrácení pozornosti syrské veřejnosti od vzrůstajících vnitřních problémů, kde proti Asadovu režimu stále více vystupovala opozice – Muslimské bratrstvo. Boje v Zahlé vedly k vojenské konfrontaci Sýrie s Izraelem, což alespoň částečně zdiskreditovalo tuto opozici na syrské domácí scéně. Dále konfliktem v Zahlé Sýrie pravděpodobně zkoušela, do jaké míry bude Izrael ochoten pomoci křesťanské Libanonské frontě v tomto boji. Snahou Sýrie bylo podle M. Deeba

například jako nástroj syrské domácí i zahraniční politiky zejména vůči Izraeli, jako ochranný systém či garance pro tzv. loajalisty syrského režimu. Libanon se stal syrským územím, kde se ventilovaly syrské vnitřní politicko-ekonomické problémy.³⁸

Těž je zajímavá úvaha T. L. Friedmana nebo R. A. Gabriela o propojování syrské vnitřní (domácí) politiky se zahraniční. Na počátku 80. let dvacátého století docházelo v Sýrii k mnoha ozbrojeným povstáním Muslimského bratrstva vůči Asadovu režimu. K největšímu z nich došlo v únoru 1982 v syrském městě Hamá, kde Asadova armáda zničila téměř celé starobylé centrum. O život tehdy přišlo dvacet dva tisíc civilistů.³⁹ R. A. Gabriel uvažuje následující skutečnost. Aby prezident Asad odvrátil pozornost od masakru spáchaném na svých občanech, potřeboval konflikt s Izraelem, který by mu pomohl zmírnit nepřátelství ke svému aláwitskému režimu. Prezident Asad věděl od svého bratra z jeho ženevské schůzky s A. Šaronem, že Izrael zahájí útok na jednotky OOP v Libanonu (izraelská operace Mír pro Galileu). Ačkoliv Sýrie neměla být terčem hrozícího izraelského útoku na OOP za protislužbu své neúčasti v konfliktu, (v té době již Sýrie okupovala Libanon, navíc OOP byla podporována Sýrií), částečná participace syrských jednotek proti Izraeli v Libanonu by jistě posílila Asadův režim vůči domácí politické opozici. Proto Sýrie svými opatřeními podnítila, aby Izrael opravdu zahájil válku proti OOP v Libanonu, tj. vojenskou operaci Mír pro Galileu.⁴⁰

Po izraelské vojenské operaci Mír pro Galileu v létě 1982 hledala Sýrie nový zdroj, kterým by nahradila úlohu OOP v Libanonu, jejíž ozbrojenci museli Libanon opustit. Dne 10. června 1982 po schůzce s iránským ministrem obrany bylo dojednáno vyslat do Libanonu přes Sýrii iránské dobrovolníky k boji proti izraelské okupaci Libanonu. V září 1982 přišlo do údolí

---

spojoval občanskou válku v Libanonu s arabsko-izraelským konfliktem. Proto křesťanská Libanonská fronta ve svém dokumentu „What Lebanon We Want to Build“ zdůrazňuje, že Libanon a Izrael nejsou ve vzájemném konfliktu a že Izrael nikdy neměl územní ambice na libanonské půdě. Hlavní problém tedy není Izrael, nýbrž ozbrojená palestinská přítomnost na libanonském území, podporovaná Sýrií. Tato ozbrojená palestinská přítomnost v Libanonu proměnila klidnou a územně vyrovnanou libanonsko-izraelskou hranici po roce 1967 v hranici násilí, destrukcí a smrti. Eskalací konfliktu v Zahlé Sýrie usilovala o to, aby Libanon stáhl svoji žádost o evakuaci syrské armády z Libanonu. Sýrie chtěla zdiskreditovat či úplně omezit jedinou sílu, která by mohla nahradit syrské jednotky v Libanonu a jejich úlohu, a tím byla libanonská armáda, která byla častokrát terčem útoků syrských jednotek a jednotek OOP nejen podél tzv. zelené linie rozdělující libanonské hlavní město na východní a západní část.

Lze se také domnívat, že Sýrie svým bombardováním a eskalací bojů o město Zahlé na přelomu let 1980-81 mohla dát najevo nové Reaganově administrativě, že může vždy vyvolat ozbrojený konflikt, a to nejen na libanonském území. Navíc k zintenzívnění konfliktů došlo vždy poté, co křesťanští politici požadovali stažení syrských jednotek z Libanonu. Konflikt o město Zahlé tak přerostl v syrskou raketovou krizi proti Izraeli, kdy finálně žádná arabská země na summitu Ligy arabských států nemohla navrhnout stažení syrských jednotek z Libanonu. Saúdská Arábie apelovala na okamžité ukončení bojů. Zároveň konflikt v Zahlé Saúdská Arábie brala za jakousi zkoušku svého vlivu nejen v regionu, nýbrž i v Libanonu, neboť maronitský patriarcha Antoine Chorajš včetně ostatních církevních představitelů několikrát žádali saúdkoarabského krále, aby zakročil vůči Sýrii a její politice v Libanonu. Navíc izraelská hrozba a později i skutečnost užití síly proti Sýrii ovlivnila též umírněnější arabské země jako Saúdskou Arábii a Kuvajť, které byly vedoucími státy v jednání na tomto summitu a hledání řešení konfliktu v Zahlé. Deeb, M. (2003): Syria's Terrorist War on Lebanon, op. cit., str. 62-75.

³⁸ Rabil, R. G. (2003): Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon, s. 127.

³⁹ Friedman, T. L. (1990): From Beirut to Jerusalem, s. 76.

⁴⁰ Gabriel, R. A. (1984): Operation Peace for Galilee: The Israeli-PLO War in Lebanon, s. 63.

Biká kolem dvou tisíců dobrovolníků Íránské revoluční gardy, kteří pomohli založit nové libanonské hnutí Hizballáh, a to oddělením od již existujícího libanonského hnutí Amal.⁴¹

Zatímco negociace mezi Izraelem a Libanem na začátku dubna 1983 směřovaly k uzavření mírové dohody, prezident Asad zvýšil svůj tlak včetně opatření směřující proti mírové politice na Blízkém východě. Jako svůj nástroj použil libanonské hnutí Hizballáh - k útoku na americkou ambasádu v Bejrútu dne 18. dubna 1983, při kterém zahynulo 49 lidí a přes 100 jich bylo zraněno.⁴² Cílem této bombové akce Sýrie bylo podkopat roli USA v libanonsko-izraelských jednáních a ukončit roli mnohonárodních sil, jejichž nejvýznamnější částí byl kontingent americké námořní pěchoty.⁴³ Sýrie v deníku Tišrin obvinila z útoku na americkou ambasádu v Bejrútu izraelský Mossad, protože údajně pouze izraelská tajná služba měla kapacity podniknout tak rozsáhlou vojensko – teroristickou akci.⁴⁴ Syrský útok na americkou ambasádu mohl znamenat začátek kampaně teroristických akcí proti USA s cílem donutit americkou administrativu, aby změnila náhled na syrskou politiku v Libanonu, resp. aby přiznala Sýrii její dominantní vládu nad Libanem.

I přes své odmítavé stanovisko OOP vůči libanonsko-izraelské mírové smlouvě se stala palestinská organizace terčem útoků Sýrie, která rozpoutala proti OOP vojenskou kampaň. J. Arafát byl Sýrii prohlášen za personu non grata a musel v červnu 1983 opustit Sýrii. Bylo to ve stejné době, tj. na začátku května, kdy Sýrie začala svoji zastrašující politiku i vůči libanonské vládě, že podpisem smlouvy s Izraelem začne v Libanonu další občanská válka. R. Rabil se domnívá, že tyto dvě kampaně Sýrie, tj. vůči OOP a libanonské vládě byly vzkazem pro Izrael: Sýrie zajistí zbytek evakuace ozbrojených jednotek OOP z Libanonu včetně kontroly nad OOP, pokud Izrael neuzavře mírovou smlouvu s Libanem.⁴⁵

Protiizraelská kampaň Sýrie v Libanonu pokračovala i po podpisu libanonsko-izraelské mírové smlouvy. S cílem obnovit svoji nadvládu a kontrolu nad Libanem podněcovala Sýrie protiizraelské citění nejen v Libanonu, ale i v arabském světě, před kterým Sýrie označovala libanonského prezidenta A. Džumajjila a jeho vládu za agenty Izraele. Tato protiizraelská syrská kampaň se zvýšila po odhlasování mírové smlouvy v libanonském parlamentu dne 14. června 1983.⁴⁶ Na nátlak Sýrie byla v březnu 1984 libanonsko-izraelská mírová smlouva zrušena. Připomeňme, že smlouva měla vést k odchodu syrské armády z Libanonu. Do konce roku 2012 mírová smlouva mezi Izraelem a Libanem nebyla uzavřena.

Sýrie se v Libanonu i nadále angažovala. Další snahou Sýrie, kromě zrušení libanonsko-izraelské mírové smlouvy, bylo narušení libanonské zahraniční politiky včetně vztahů Libanonu s USA. Syrskou taktikou, jak donutit libanonského prezidenta Džumajjila opustit spojenectví s USA, Francií a Izraelem, se stalo použití vojenských a teroristických prostředků, jejichž cílem bylo učinit libanonskou vládu opět závislou na Sýrii, jak tomu bylo před červnem 1982.

Sýrie zcela podporovala hnutí Hizballáh s jasnými úkoly - chránit libanonské území a bojovat proti izraelské okupaci Libanonu a rovněž proti hegemonii falangistů nad Libanem. Zároveň se Sýrie snažila vtáhnout mezinárodní jednotky do libanonského konfliktu a docílit toho, aby v brzké době mezinárodní síly Libanon opustily. K tomuto cíli používala Sýrie

---

⁴¹ Deeb, M. (2003): Syria's Terrorist War on Lebanon, s. 81.

⁴² Deeb, M. (2003): Syria's Terrorist War on Lebanon, s. 84.

⁴³ USA začaly koncem roku 1982 s výcvikem libanonské armády, což potenciálně znamenalo hrozbu pro syrskou armádu. Pod americkým výcvikem měla libanonská armáda do sedmi měsíců být schopna převzít kontrolu nad celým libanonským územím.

⁴⁴ Deeb, M. (2003): Syria's Terrorist War on Lebanon, s. 85.

⁴⁵ Rabil, R. G. (2003): Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon, s. 130.

⁴⁶ Odsouhlaseno 65 hlasy, proti 2 hlasy, 4 se zdrželi hlasování.

vojenské prostředky a terorismus prostřednictvím drúzských a ší'itských milic v Libanonu.⁴⁷ Asadova taktika byla jednoduchá, Sýrie atakovala především americké a francouzské námořní síly v Libanonu, pokud začaly vojensky odpovídat na ozbrojené útoky. Sýrie je obvinila z toho, že straní křesťanským (falangistům) a sunnitským stranám, neboť zpětně atakují drúzské a ší'itské milice.⁴⁸ V následujících letech pokračovaly sebevražedné útoky prostřednictvím Islámského džihádu nebo Hizballáhu organizovaných Sýrií. Mezinárodní síly (americké, britské, francouzské, italské aj.) nakonec odešly z Libanonu v březnu 1984.

Lze opět konstatovat, že stejným a základním cílem syrské zahraniční politiky v polovině 80. let bylo neustále udržovat konflikt mezi jednotlivými libanonskými milicemi, aby nedošlo k realizaci a funkčnosti libanonského kabinetu tzv. národní jednoty, který byl utvořen na konferenci v Lausanne.⁴⁹

Touto strategií (zintenzívnit konflikt v Libanonu) sledovala Sýrie dva cíle, zaprvé ovlivnit mírový proces na Blízkém východě, tj. mezi Izraelci a Libanonci (pomocí dvou hnutí Amal a Hizballáh), a zadruhé poukázat na libanonskou opozici jako na projev izraelského vměšování do vedoucích libanonských záležitostí. Sýrie prostřednictvím svých spojenců (Amalu) atakovala nejen bezpečnostní zónu v jižním Libanonu okupovanou Izraelem, ale také severní oblast Izraele - Galileu. Izraelský ministr obrany Rabin z těchto útoků a eskalace násilí v jižním Libanonu obvinil právě Amal a Sýrii, nikoliv OOP.

Koncem prosince 1985 došlo k teroristickým útokům v Římě a ve Vídni. Podle závěrů vyšetřování se jednalo o teroristy, kteří byli školeni v Sýrii okupovaném údolí Biká a kteří do evropských destinací cestovali právě z Damašku. Pravděpodobně se zde projevil standardní syrský postup s cílem zmařit mírová jednání mezi Jordánskem a Izraelem a mezi Jordánskem a OOP. Přesto byla mezinárodním společenstvím z obou útoků obviněna Libye a nikoliv Sýrie.⁵⁰ Lze se domnívat, že USA neobvinily z útoků právě Sýrii a nezařadily ji na seznam států podporujících terorismus (tak se stalo až po 11. září 2001) z toho důvodu, že si chtěly ponechat otevřený prostor pro vyjednávání se Sýrií, která v té době byla považována nejen ze strany USA za klíčového aktéra blízkovýchodních rozhovorů a mírového procesu.

Prostředkem Asadovy tajné politiky se v průběhu roku 1986 staly únosy a držení rukojmí – hlavně prostřednictvím Islámského džihádu. Údajně měl v úmyslu zastrašit USA a Francii od intervencí na straně libanonského prezidenta Džumajjila. Na veřejnosti však syrští zástupci prohlašovali, že Sýrie není za únosy odpovědná. Podle M. Deeba tak Sýrie chtěla vytvořit dojem, že naopak je připravena pomoci těm zemím, které jsou postiženy únosem svých občanů. Chtěla, aby Západní státy vyhledávaly Sýrii a její pomoc.⁵¹ Například v deníku *The Washington Post* z 18. května 1986 syrský prezident Asad prohlásil, že Sýrie jedná s Islámským džihádem i Hizballáhem o propuštění francouzských rukojmí. Syrský postoj a prostřednictví k rukojmím podle Asada nesouvisely se vztahy Sýrie k Francii či USA, ve skutečnosti však Sýrie usilovala o ovlivňování americké politiky vůči Libanonu.⁵²

---

⁴⁷ Prosyrské milice v Libanonu napadly dne 28. srpna 1983 americké námořníky v Libanonu, kdy dva byli usmrceni a čtrnáct zraněno. *The Washington Post*, 29. srpna 1983, str. A1.

⁴⁸ Při útoku na americké a francouzské vojáky v říjnu 1983 zahynulo přes 300 vojáků.

⁴⁹ Deeb, M. (2003): *Syria's Terrorist War on Lebanon*, s. 142.

⁵⁰ Libyjský diktátor Kaddáfí sponzoroval teroristické akce, ale v té době byly zaměřeny spíše na libyjskou opozici v zahraničí vůči Kaddáfimu režimu. Předmětem hlavního zájmu libyjského vůdce nebyl mírový proces na Blízkém východě. Deeb, M. (1986): *Militant Islamic Movements in Lebanon*, s. 6-9.

⁵¹ Deeb, M. (1986): *Militant Islamic Movements in Lebanon*, s. 6-9.

⁵² *The Washington Post*, 18. května 1986, str. 22.

Sýrie používala ke své zahraniční politice nástroje terorismu a zajímání rukojmí,⁵³ čímž se jí efektivně dařilo ovlivňovat a manipulovat politikami Francie a USA nejen vůči Libanonu.⁵⁴ Tyto dvě západní země se tak soustředily na osvobození svých rukojmí, že následně byly ochotny souhlasit se syrskou politikou, jejími podmínkami a zejména kontrolou a okupací Libanonu. Dále Sýrie po celou dobu ať už přímo, či nepřímo podporovala ozbrojené Palestince působící nejen v Libanonu, ale i v okolních státech, například v Jordánsku až do současnosti, kdy jim dodává zbraně a vojenský materiál, zajišťuje výcvik ozbrojenců včetně poskytování azylu politickým představitelům.⁵⁵

Když v září 1990 prezident Asad navštívil Teherán, USA prostřednictvím syrského prezidenta žádaly Írán – prezidenta Rafsandžáního, aby neporušil embargo OSN uvalené na Írák. Sýrie byla blízkým spojencem Íránu, oba dva tyto státy spojoval společný nepřítel, a to Írák. Pro potvrzení vzájemné koalice vůči Íráku se v Ženevě v listopadu 1990 potkali zástupci USA a Sýrie. Sýrie poslala do operace Pouštní bouře asi 23 tisíc vojáků, což však bylo absolutně zbytečné, neboť během celé vojenské operace syrská armáda stála mimo akci. Tím, že se Sýrie otevřeně postavila proti Saddámu Husajnovi, mohla pokračovat v okupaci Libanonu i po skončení libanonské občanské války.

Mírové dohody z Tá'if ukončující dlouholetou občanskou válku v Libanonu (přelom let 1989/1990) jen nepatrně ovlivnily budoucí povahu libanonských vztahů se Sýrií, které víceméně byly založeny na společné kultuře a historii.⁵⁶ Ve skutečnosti se libanonsko-syrské vztahy řídily na základě libanonsko-syrské Dohody o bratrství, kooperaci a koordinaci, podepsané dne 22. května 1991, kdy tato dohoda směřovala spíše než ke spolupráci k syrské kolonizaci Libanonu.⁵⁷ Tato dohoda zároveň posloužila Sýrii k tomu, že mohla Libanonu zmařit mnoho příležitostí uzavřít mezinárodní smlouvy s dalšími zeměmi. Libanon se dostal do stínu, resp. úplného závěsu syrského státu.⁵⁸

---

⁵³ Sýrie též v Libanonu podnítila konflikt mezi ší'itskými hnutími Amalem a Hizballáhem. Tento konflikt měl mylně zobrazovat rozdílné souvislosti mezi Sýrií a Íránem, například že Sýrie podporuje pouze Amal a je mírnější stát než Írán, že Sýrie se přičiňuje, aby Írán a Hizballáh propustily americké a evropské rukojmí a ukončily terorismus vůči západním státům.

⁵⁴ Teroristické akce pokračovaly i nadále. V dubnu 1986 vybuchla bomba před americkou ambasádou v Libyi, kde podezření mělo opět padnout na Kaddáfího. Jediné opatření, které provedly USA, bylo odvolání svého velvyslance W. Eagletona z Damašku. Evropské státy, resp. členské státy Evropského společenství uvalily na Sýrii sankce, embargo na dovoz zbraní a přerušování styků na nejvyšší úrovni. Deeb, M. (1986): *Militant Islamic Movements*, s. 15-16.

⁵⁵ Sýrie například poskytla azyl současnému lídru palestinského hnutí Hamás, Chalídu Mišálovi, který žije v syrském azylu dlouhá léta.

⁵⁶ O těchto dohodách podrobněji viz III. kapitola

⁵⁷ Rabil, R.G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*, s. 128-129.

⁵⁸ V srpnu 1991 podepsal Libanon se Sýrií dohodu o obraně a bezpečnosti. Tato dohoda umožnila Sýrii intervenovat v Libanonu v jakékoli neočekávané a podle Sýrie vyžadující situaci, umožnila intervenovat do libanonských vnitřních záležitostí, což přesahovalo suverenitu země. Tato dohoda zakazovala všechny organizované aktivity vojenské, bezpečnostní, politické a mediální, které by vedly k ublížení a vzniku škodám na syrské straně. Dohoda svazovala obě strany k tomu, že žádná z nich neposkytne útočiště, azyl, ochranu lidem či organizacím, které budou ohrožovat bezpečnost jejich státu, a že tyto osoby mohou být na žádost druhého státu zadrženy a vězněny. Dohoda bezesporu zasáhla libanonskou občanskou společnost. Sýrie jako hegemonní stát mohl zažádat libanonskou vládu, aby mu vydala Libanonce a všechny opoziční osoby, které Sýrie považovala za rozvraceče režimu. Sýrie tak mohla potrestat jakoukoliv kritiku směřovanou na její režim, která se zvláště objevovala v libanonských médiích. Malik, H. (1997): *Between Damascus and Jerusalem: Lebanon and Middle East Peace*, s. 64-65.

Během uzavírání izraelsko-palestinských dohod Oslo I. v roce 1993 již měla Sýrie uzavřené s Libanem další čtyři dohody, dohoda o sociální a ekonomické spolupráci, dohoda o spolupráci v oblasti zemědělství, dohoda o spolupráci ve zdravotnictví a dohoda o pohybu zboží a osob. Státem, který těmito dohodami nejvíce získal, byla Sýrie. Liban byl přirovnáván k syrské provincii. Během roku 1994 uzavřela Sýrie s Libanem několik dalších smluv, například dohodu o vodních zdrojích na řece Orontes,⁵⁹ dohody o kulturní spolupráci,⁶⁰ o pracovní síle,⁶¹ o turismu. Všechny tyto dohody byly důkazem rozšiřování a posilování syrské kontroly a jejího vlivu nad Libanem, zároveň posilovaly a upevňovaly nejen Asadův režim, ale hlavně ekonomickou a politickou stabilitu Sýrie.⁶² Liban se stal příležitostním místem pro nezaměstnané Syřany, jejichž počet vzhledem k neustále narůstajícímu se počtu syrského obyvatelstva se pohyboval mezi 300 až 900 tisíci podle neoficiálních statistik.⁶³ K dalšímu uzavírání dohod mezi Sýrií a Libanem došlo v roce 1996, kdy podnětem se staly mírové arabsko-izraelské rozhovory ve Wye Plantation v americkém Marylandu v lednu 1996.

Uzavření dohod dokazuje, že Sýrie postupně a cíleně de facto kolonizovala Liban s cílem upoutat libanonské hospodářství, které mělo sloužit ke stabilitě Asadova režimu. Od počátku používala Sýrie Liban k odměňování svých stoupenců režimu, kteří měli v Libanonu legálně a administrativně různá privilegia a kompetence. V Libanonu operovalo 40 tisíc syrských vojáků, kteří mimo údajnou bezpečnost v Libanonu napomáhali syrským stoupencům Asadova režimu a jeho loajalistům k lepším ziskům, ať už z legálních, či nelegálních činností, jako například obchodu s drogami či zbrojním materiálem. K zajištění těchto transakcí a operací byla nutná právě syrská intervence a zprostředkování.⁶⁴

---

⁵⁹ Jako příklad rozšiřování syrského vlivu a hlavně syrského ovlivňování libanonského hospodářství je dohoda o vodních zdrojích řeky Orontes. V minulosti se Liban ani Sýrie nebyly schopny shodnout na společném využívání této řeky, která pramení v Libanonu a teče do Sýrie. V 50. letech dvacátého století navrhoval Liban využití 250 milionů metrů kubických (40%), což Sýrie zamítla. Podle nové dohody z roku 1994 mohl Liban využívat pouze 80 milionů metrů kubických k zavlažování svého regionu Hermel.

⁶⁰ Kulturní dohoda zahrnovala všechny aspekty kulturní spolupráce a koordinace mezi Sýrií a Libanem, zahrnující vytvoření společných kulturních institucí a organizací, zjednodušení vstupu tištěných věcí na oba trhy aj., což mělo sloužit společné kulturní, civilizační a národní jednotě obou zemí. Tato dohoda jednoznačně zastírala libanonskou kulturní různorodost.

⁶¹ Dohoda o pracovní síle měla za úkol odstranit bariéry pohybu mezi zeměmi a hlavně umožnit a zjednodušit vstup levné syrské pracovní síly na libanonský trh a do Libanonu jako takového. Dohoda měla institucionalizovat a zlegalizovat statut syrských dělníků v Libanonu, neboť mnoho z nich pracovalo v Libanonu nelegálně.

⁶² The Daily Star, 19.10.1994, str. 2.

⁶³ Malik, H. (1997): op. cit., s. 40-42. Libanonská vláda dala státní občanství velkému počtu lidem, z nichž většina byla syrského původu. Tento krok libanonské vlády měl velký dopad na demografické a konfesní složení Libanonu, konfesní křehká rovnováha byla ještě více narušena. Libanonští křesťané se tak dostávali do křehkého a nepříznivého postavení. Syrsko-libanonská smlouva o pracovní síle zjednodušila a zlegalizovala statut syrských, do té doby nelegálních dělníků v Libanonu a navíc jim poskytla stejná práva, jako mají Libanonci. Tato migrační pracovní síla též měla negativní vliv na libanonskou měnu a platební bilanci Libanonu, neboť odliv zisků a financí do Sýrie byly značné. Dohoda o turismu měla za úkol zjednodušit administrativní procedury pro cestování mezi Sýrií a Libanem včetně zjednodušení celních procedur a hraničních kontrol. Tyto všechny skutečnosti svědčí o syrském začlenění Libanonu jako své provincie či o snaze Sýrie vytvořit tzv. regiony-dvojčata.

⁶⁴ Například vysoce postavení syrští důstojníci získali tímto způsobem (nelegálním obchodem v Libanonu) velké jmění. Podle americké zprávy se jednalo o syrského ministra obrany Mustafu Tlase, šéfa syrských tajných vojenských služeb generála Alího Dubaha, šéfa syrských tajných

Libanon se tedy nacházel pod syrskou politickou kontrolou, ale s otevřeným kapitalistickým tržním hospodářstvím. Byl to také volný ekonomický systém Libanonu, který vyvolal tlak na syrský baasistický režim, aby uvolnil syrské direktivní hospodářství volnému trhu. Opozice syrského režimu volala po ekonomických reformách, zejména v sektoru bankovníctví.⁶⁵ To nadále umožňovalo aláwitským důstojníkům udržovat si vliv v obchodně-vojenských věcech a zároveň uspokojit obchodní potřeby syrských obchodníků a spojenců, kterým zajistili, aby mohli v Libanonu prosperovat.⁶⁶

Proč bylo téměř nemožné uzavřít mír s Izraelem a natolik důležité, aby ani Libanon neuzavřel mír se židovským státem? Syrsko-izraelský mír by přivedl syrské zájmy v Libanonu ve velké riziko a ohrožení a zároveň by způsobil kolaps a nestabilitu baasistického režimu a samotné Sýrie. Pokud by byla podepsána ať už libanonsko-izraelská, či syrsko-izraelská mírová smlouva, Sýrie by již podle většiny analytiků neměla důvod k vojenské přítomnosti v Libanonu a jeho okupaci.⁶⁷ Libanon a celé regionální a mezinárodní společenství by vyvolalo tlak na Sýrii, aby v souladu s rezolucemi Rady bezpečnosti OSN a podle Tá'ífských dohod stáhla svoji armádu z Libanonu.⁶⁸

Skutečnost se však vyvinula zcela jinak. Přestože mírová smlouva mezi Sýrií a Izraelem ani mezi Libanonem a Izraelem nebyla uzavřena až do dnešních dnů (konec roku 2012), syrské jednotky musely opustit Libanon. Bylo to na nátlak libanonského lidu a především mezinárodního společenství po atentátu na libanonského premiéra Rafíka Harírího v únoru 2005. Z tohoto atentátu byla mezinárodním společenstvím nejprve obviněna Sýrie, v posledních letech se objevuje snaha obvinít z něj příslušníky hnutí Hizballáh, jednoznačně však pozadí atentátu nebylo objasněno. Podezření vůči syrským tajným službám vyvolalo v Libanonu velké demonstrace proti Sýrii a její vojenské přítomnosti v Libanonu.⁶⁹ V důsledku rostoucího mezinárodního tlaku musela z Libanonu odejít jak syrská armáda a příslušníci zpravodajských služeb, tak i syrští dělníci.⁷⁰

---

služeb v Libanonu generála Ghaziho Kená'na a Asadova bratra Rifáta. Zpráva amerického Trestního soudního výboru: Syria, President Bush and Drugs, U.S. Government Printing Office, Washington 1993.

⁶⁵ Nato prezident Asad odpověděl, že syrští obchodníci mají Libanon, tak ať obchodují a investují v Libanonu, což také učinili. Rabil, R.G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*, s. 131.

⁶⁶ Nicméně samotný baasistický prezidentský režim hlídal své lidi a důstojníky, aby nepodlehli vlivu opozice, baasistický režim měl nadále pod svoji kontrolou i veřejný sektor stejně jako celé syrské obyvatelstvo.

⁶⁷ Rabil, R. G. (2003): *Embattled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon* , s. 140. Deeb, M. (2003): *Syria's Terrorist War on Lebanon*, s. 135.

⁶⁸ Ajami, F. (1992): *The Arab Predicament: Arab Political Thought and Practise Since 1967*, s. 6-8.

⁶⁹ Nutno ještě zmínit, že po celé období 90. let dvacátého století, tj. po uzavření mírových dohod z Tá'íf do roku 2005 probíhaly v Libanonu silné protesty proti syrské okupaci libanonského území, za podpory z řad politiků (Amin Džumajjil, Michel Aún, Rajmond Eddé), dále od maronitského patriarchy Nasralláha Bútruse Sfejra. Ti chtěli mít bratrské vztahy se Sýrií, ale jako dva nezávislé a sousedící státy. K maronitům se přidávali i drúzové a někteří sunnitě či umírněnější ší'íté nepatřící k hnutí Hizballáh.

⁷⁰ Přestože Sýrie odmítá obvinění ze spáchání atentátu na libanonského ex-premiéra, došlo na základě intenzivního jednání mezi představiteli obou zemí (syrský prezident Bašár Assad a libanonský Emil Lahúd) k úplnému stažení syrské armády z Libanonu. Jako termín byl stanoven květen 2005, tj. před parlamentními volbami, které začaly v Libanonu dne 31. května a probíhají vždy v několika fázích. Důležitější než stažení syrských vojáků z Libanonu bylo

Syrské hospodářství se následně začalo potýkat s velkými vnitřními problémy, neboť Libanon byl pro Sýrii zlatým dolem. Po odchodu syrských jednotek z Libanonu se Sýrie dostala do ekonomické krize, ceny v Sýrii se dvojnásobně zvýšily. Obrovskou ekonomickou zátěž znamenal problém iráckých uprchlíků, kterých přišlo do Sýrie během americko-britské intervence v Iráku od roku 2003 kolem 1,2 miliónu.⁷¹

2 Sýrie za vlády Bašára al-Asada

Syrský prezident Háfiz Asad zemřel dne 10. června 2000, poté se vlády ujal jeho syn Bašár Asad, upevnil moc a spolupráci s alawitskými autoritami režimu, se kterými společně omezili potenciální vliv opozice. Stejně jako hlavním nástrojem Háfizovy zahraniční politiky v Libanonu vůči Izraeli bylo hnutí Hizballáh, rovněž se tak stalo i u jeho nástupce Bašára.

V závěru života prezidenta Asada a především po nástupu jeho syna Bašára k moci došlo v Sýrii k částečnému uvolnění, tzv. Damašskému jaru,⁷² tj. k uvolnění cenzury, amnestii politických vězňů, zavádění opatření k omezení korupce a ke zvýšení ekonomické konkurenceschopnosti. Ekonomická opatření směřovala k přilákání zahraničních investorů, zakládání poboček zahraničních, především libanonských bank, ale rovněž šlo o podporu drobného podnikání, rozšíření používání mobilních telefonů a internetu.⁷³ Avšak uvolňování v Sýrii, tzv. détente, zapojování do mezinárodních struktur a mezinárodní spolupráce probíhalo v porovnání s ostatními arabskými/islámskými zeměmi pomaleji.⁷⁴

Na druhé straně je třeba konstatovat, že pro USA se od září roku 2001 stala Sýrie otevřeně nepřátelským státem, americkým prezidentem Bushem byla zařazena na seznam států podporujících terorismus, a to především pro předpokládanou podporu hnutí Hizballáh, Hamás a Islámský džihád. To vedlo USA k prosazování sankcí proti syrskému režimu a podpoře syrské opozice, což samozřejmě vedlo k reakci syrského vládnoucího režimu – upevnění vztahů s iránským režimem a rovněž obnovu vztahů s Ruskem.

Zásadní změny v mocenských poměrech v středomořských a blízkovýchodních arabských zemích znamenaly události tzv. Arabského jara v letech 2010 až 2012. Sýrii, podobně jako další arabské země, zasáhla v roce 2011 vlna protivládních demonstrací, která záhy přerostla do ozbrojených střetů mezi vládními ozbrojenými silami a tzv. Svobodnou syrskou armádou.⁷⁵ Západní média dlouho trvala na jednostranném obviňování státní syrské armády z masakrů, v průběhu bojů se však ukázalo, že do Sýrie jsou na podporu povstání

---

však stažení příslušníků tajných syrských zpravodajských služeb. Ještě v dubnu 2005 operovalo v údolí Biká přes 14 tisíc syrských vojáků.

⁷¹ L'Orient le Jour, 16.10.2007, str. 3.

⁷² Pro tyto změny se Bašáru Asadovi začalo přezdívat „Gorbačov Blízkého východu“.

⁷³ Libanon vždy vynikal vysokou úrovní sektoru služeb, tj. nejen v oblasti turismu, hotelnictví, ale především v oblasti obchodu, finančnictví a bankovníctví. Proto již od konce 60. let 20. století nesl označení „Švýcarsko Blízkého východu“.

⁷⁴ Jako příklad můžeme uvést projekt Euro-středomořské partnerství, uzavřené v Barceloně (tzv. Barcelonský proces) v roce 1995 mezi státy Evropské unie a 12 arabskými/islámskými státy Středomoří včetně Izraele a OOP. Sýrie byla posledním členským státem euro-středomořské zóny, který se též zapojil do tohoto partnerství. Jednání o uzavření tzv. asociační dohody nového typu Sýrie s EU byla zintenzívněna teprve koncem roku 2004, na rozdíl například od států Maroka a Tuniska, které asociační dohodu s EU uzavřely brzy po podpisu Barcelonské deklarace v roce 1995. Sýrie asociační dohodu s EU nemá dosud uzavřenou.

⁷⁵ Prezentace tohoto konfliktu v západních médiích byla však odlišná od prezentace v arabských/muslimských médiích. Pokud by se jednalo opravdu o občanskou válku, dva roky trvající boje by se pravděpodobně rozšířily na území celého státu, a podpora opozice by se neomezila pouze na města Homs a Aleppo či předměstí Damašku.

z Turecka, Libanonu a Jordánska přepravovány nejen zbraně, ale i značné množství zahraničních kontraktorů, kteří se rovněž dopouštějí nerespektování válečného práva. Opoziční síly v Sýrii jsou podle řady zdrojů finančně podporovány bohatými státy Perského zálivu, zejména Katarem a Saúdskou Arábií. Nutno dodat, že úporná obrana Asadova režimu je naprosto pochopitelná za situace, která naprosto připomíná libyjský scénář – diktátor, označený západními médii za masového vraha, byť byl dříve prozápadním spojencem. Je otázkou, zda by byl prezidentu B. Asadovi, v případě pádu jeho režimu, a jeho blízkým umožněn odchod do ústraní či exilu jako například v minulosti Augusto Pinochetovi, nebo alespoň spravedlivý soudní proces. Sýrie okusila míry násilí, které během dlouholeté občanské války postihlo i sousední Libanon. Dle údajů OSN již v Sýrii zemřely tisíce lidí a stovky tisíc uprchly před násilím do Libanonu, Turecka, Jordánska a Iráku. Navrhovaná přímá zahraniční intervence,⁷⁶ která by pravděpodobně vedla ještě k větší míře destrukce než v Libyi,⁷⁷ byla zmařena zablokováním příslušné rezoluce OSN Čínou a Ruskem.⁷⁸ Lze předpokládat, že samotné USA nemají zájem na tom, aby se v rámci chaosu uměle vystupňované občanské války a zahraniční intervence dostaly syrské chemické zbraně např. do rukou bojovníků Al-Káidy.

Bašár Asad pod silným politickým i vojenským tlakem připustil řadu politických reforem. V únoru roku 2012 byla v referendu přijata změna ústavy, která zrušila dlouholeté výlučné postavení vládnoucí strany BAAS a umožnila existenci pluralitního politického systému, založeného na politických stranách západního typu, tj. bez etnického, náboženského či třídního rozlišování. Lze důvodně předpokládat, že za těchto okolností by mohl být pro obě strany přijatelný tzv. šestibodový plán bývalého generálního tajemníka OSN Kofi Anana z dubna roku 2012, kdyby nebylo vlivu regionálních a světových velmocí, podobně jako tomu bylo v Libanonu v 80. letech 20. století, resp. během libanonské občanské války.

V rámci pokračujících střetů v Sýrii se ve druhé polovině roku 2012 prudce zhoršily vztahy Sýrie se sousedním Tureckem, na základě přeshraničních útoků, které zasáhly turecké civilisty. Západními médii prezentovaná motivace a původ těchto útoků ze strany syrské armády jsou tradičně jednostranné, protože to úplně poslední, co nyní může syrská vláda potřebovat, je poskytnutí záminky k zatažení Turecka do konfliktu. Nutno podotknout, že vztahy těchto dvou zemí byly vždy spíše komplikované.⁷⁹ Hrozbou zůstává zapojení i okolních států, resp. aktérů do konfliktu v Sýrii, například libanonský Hizballáh či Izrael (izraelsko-syrská mírová smlouva nebyla od první arabsko-izraelské války v roce 1948 dosud uzavřena).

---

⁷⁶ Bylo předpokládáno, že se do ní zapojí členské státy NATO, např. Turecko, případně Británie a Francie.

⁷⁷ Rok po zavraždění Muammara Kaddáfího je dříve prosperující země podle organizací pro lidská práva stále plná vražd, únosů a mučení.

⁷⁸ Zájem Ruska na udržení Asadova režimu je nesporný a souvisí se syrskou základnou Tartus, kterou užívají ruské námořní síly.

⁷⁹ Spory existovaly ohledně původně syrského území Alexandretta, turecky Hatay, které Turecko za podpory Francie v roce 1938 anektovalo. Další dlouholeté spory mezi Sýrií a Tureckem jsou ohledně vodních zdrojů, resp. vodních staveb (hydroelektráren) na dvou veletocích Eufratu a Tigridu, včetně tureckého budování zavlažovacích systémů, což se prý negativně projevuje na kvalitě vod tekoucích dále do Sýrie. Velkým sporem v rámci syrsko-tureckých vztahů byla tzv. kurdská otázka. Sýrie vždy podporovala turecké Kurdy v jejich separatistických tendencích. Poskytla též azyl kurdskému předákovi Abdalláhovi Ocalanovi, po turecké hrozbě intervence nakonec podepsala s Tureckem tzv. Adanské dohody, dle kterých se zavázala nepodporovat kurdský separatismus. Po ukončení studené války, kdy se Turecko snažilo získat roli prostředníka mezi Východem a Západem, tj. mezi islámským a západním světem, a zvláště pak po nástupu turecké politické strany AKP k moci vystupovalo Turecko též jako prostředník v nepřímých rozhovorech mezi Sýrií a Izraelem

ZÁVĚR

V mezinárodní politice se principy neorealismu v hrubých rysech v oblasti Blízkého východu uplatňují především u stabilizovaných mocností, které pro svou blízkovýchodní politiku nemusí brát ohled na své vnitřní uspořádání, tj. především USA, SSSR, resp. současná Ruská federace a státy EU. Tyto země mohou své chování posuzovat pouze podle relativních zisků nebo ztrát, které jim přináší. Avšak ani tato představa není absolutně přesná, např. vzhledem k silné židovské lobbii v USA a silné libanonské diaspoře ve Francii. Naopak v případě Sýrie, Libanonu či Izraele není možné abstrahovat chování těchto států od jejich vnitřní struktury, a to jak národnostní, tak mocenské. Tyto státy nemohou hledět pouze na svůj prospěch jako celku, ale musí brát v úvahu i prospěch jednotlivých komunit, resp. konfesí. Neorealistický přístup by měl hodnotit blízkovýchodní politiku z hlediska udržování, upevňování a rozšiřování mocenských pozic USA v tomto regionu, jejich absolutní a relativní zisky, resp. ztráty a úspěch ve snaze o prosazení globálního světového řádu podřízeného jediné supervelmoci.

Slova S. Huntingtona „Válka vyvěrá zespoda, mír se snáší shůry“ by se dala aplikovat i na Sýrii, kde působí jak vnitřní, tak v posledním období vnější aktéři. Je to také bezesporu regionální status quo a světový pořádek, který ovlivňuje vývoj v Sýrii a je odpovědný za iniciování konfliktu v Sýrii.

Na základě teoretických východisek neorealismu mezi absolutní úspěchy Sýrie patří udržení spojenců - Ruska, Íránu a Hizballáhu, za relativní lze uvést udržování nepřátelského státu protivníka v mezinárodní izolaci, například Izrael vs. arabské země, dále poškozování nepřátelského státu - Izrael vs. Hizballáh, udržování napětí v nepřátelském státě - Izrael vs. Hamás, či pozitivní - obnovení diplomatických kontaktů s Libanem a Francií. Za absolutní neúspěchy lze považovat nevyužití příležitosti k trvalému připojení Libanonu, nevyužití příležitosti k dezintegraci nepřátelského státu - Izraele, například během 4. izraelsko-arabské války nebo prostřednictvím Hizballáhu, a ztrátu kontroly nad významnou částí lokálních zásob vody - v oblasti Golanských výšin. Mezi relativní neúspěchy lze zařadit jednání s USA, Francií a Izraelem, které ohrožily dobré vztahy s tradičními spojenci Sýrie - Ruskem a Íránem.

Z hlediska dalšího vývoje mezinárodního společenství představuje velkou neznámou evidentní směřování od unipolárního uspořádání směrem k multipolárnímu. Sociálně-konstruktivistická teorie sice hovoří o pozitivních očekáváních, spojených s větší mírou mezinárodní kooperace, avšak pokud mají pravdu neorealisté, je multipolární systém již v principu nestabilní (chaotický), což by mohlo vedle dalších příčin, jako jsou například vyčerpání zdrojů, nevratné poškození životního prostředí nebo rychlý nárůst populace, vést k další vlně rozsáhlých mezinárodních konfliktů.

Výše zmíněné skutečnosti, tj. expanzionistické a panarabské tendence Sýrie, její podpora násirovskému panarabismu například založením Sjediněné arabské republiky, syrská participace na všech arabsko-izraelských válkách, přímá a nepřímá podpora Sýrie palestinskému hnutí a islámským extrémistům,⁸⁰ ataky Sýrie na Izrael v oblasti Golanských výšin, syrská letitá přítomnost v Libanonu a její zasahování do vnitřních záležitostí libanonského státu, následná ztráta suverenity Libanonu, územní a náboženské spory s okolními státy regionu, spory ohledně vodních zdrojů, podpora kurdských separatistů, to vše vedlo řadu

---

⁸⁰ Přestože neexistují přímé důkazy, uvádí se, že Sýrie nejen podporovala extrémisty v zahraničí, ale rovněž školila jednotlivce či skupiny k teroristickým akcím, které pak byly provedeny právě na cizích územích, např. v Libanonu proti nelibanonskému představiteli. Rok 1981 byl poznamenán četnými atentáty proti velvyslancům nejen v Libanonu. Jedná se tedy o tzv. nepřímou strategii, při které terorista vyškolený v zemi A provede svůj čin v zemi B proti zemi C. Více o terorismu a jeho strategiích viz: Eichler, J. (2006): Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století, s. 156-157.

autorů k označení Sýrie jako významného aktéra na Blízkém východě, jehož vztahy se Západem prošly řadou historických zvratů.

Pokud Sýrie dokáže překonat současnou krizi bez zahraniční intervence a nepropadne se do chaosu jako Irák nebo Libye, mohla by zůstat státem, jehož postavení a vliv na Blízkém východě bude i nadále silné a nezanedbatelné. Měla by se však co nejrychleji zapojit do mezinárodních struktur a spolupráce, znovu započít aktivnější přístup k Barcelonskému procesu stejně jako k arabské regionální integraci, provést další liberalizaci ekonomiky. Dále by měla více zapojit sunnitskou část obyvatelstva do politického systému Sýrie a provést postupnou demokratizaci systému. Proto je nutné zmírnit i klientelismus, který bývá v arabských/islámských zemích velice silný a který brání vzniku demokratických institucí.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. AJAMI, F. (1992): *The Arab Predicament: Arab Political Thought and Practise Since 1967*. New York: Cambridge University Press, 1992. 269 s. ISBN 0-521-43833-0.
2. BAYLIS, J. – SMITH, S. (2006): *The Globalization of World Politics*. New York: Oxford University Press, 2006. 742 s. ISBN 978-0-19-927118-4.
3. CORM, G. (2003): *Le Liban contemporain, Histoire et société*. Paris: La Decouverte, 2003. 319 s. ISBN 2-7071-3788-X.
4. DEEB, M. (1986): *Militant Islamic Movements in Lebanon: Origins, Social Basis and Ideology*. Washington D.C.: Center For Contemporary Arab Studies, Georgetown University, 1986. Occasional Paper Series. 19 s.
5. DEEB, M. (2003): *Syria's Terrorist War on Lebanon and the Peace Process*. New York: Palgrave MacMillan, 2003. 285 s. ISBN 1-4039-6248-0.
6. EICHLER, J. (2006): *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. Století*. Praha: AVIS, 2006. 303 s. ISBN 80-7278-326-2.
7. FRIEDMAN, T. L. (1990): *From Beirut to Jerusalem*. New York: Anchor books, 1990. 588 s. ISBN 0-385-41372-6.
8. GABRIEL, R. A. (1984): *Operation Peace for Galilee: The Izraeli-PLO War in Lebanon*. New York: Hill and Wang, 1984. 168 s. ISBN 0-8090-7454-0.
9. GRIECO, J. (1997): *Realist International Theory and the Study of World Politics*, In: DOYLE, M. – IKENBERRY, J. (eds.): *New Thinking in International Relations Theory*. Boulder: Westview Press, 1997, s. 163-177.
10. HUNTINGTON, S. P. (2001): *Střet civilizací*, Praha: Rybka Publishers. 447 s. ISBN 80-86182-49-5.
11. CHAIM, H. (2004): *Arabsko-izraelské války*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 617 s. ISBN 978-80-7106-954-6.
12. CHOMSKY, N. (2006): *Hegemonie nebo přežití*. Praha: Mladá fronta, 2006. 352 s. ISBN 80-204-1351-0.
13. KISSINGER, H. (2002): *Roky obnovy*. Praha: BB art, 2002. 942 s. ISBN 80-7257-785-9
14. MALIK, H. C. (1997): *Between Damascus and Jerusalem: Lebanon and Middle East Peace*. Washington D.C.: Washington Institute for Near East Policy, 1997.
15. PAKRADOUNI, K. (1984): *La Paix Manquée: Le Mandat d'Elías Sarkís, 1976-1982*. Beyrouth: Monde Arabe, 1984. 273 s. ISBN 2-246-5041-1
16. PINTA, P. (1995): *Le Liban*. Paris: Karthala, 1995. 210 s. ISBN 2-86537-617-6.
17. RABIL R. G. (2003): *Embatlled Neighbors, Syria, Israel and Lebanon*. London: Lynne Rienner Publishers, 2003. 307 s. ISBN 1-58826-149-2.
18. RABINOVICH, I. (1989): *The war for Lebanon 1970-1985*. London: Cornell University Press, 1989. 262 s. ISBN 0-8014-9313-7.

19. SORBY, K. R. (2010): Arabská reakcia na vojenskú porážku v júni 1967. In: Almanach. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, 2010, roč. 5, č.2, s. 5-28. ISSN 1337-0715.
20. ŠABACKÁ, Y. (2011): Konflikt a politika veľmocí na Blízkom východe. Libanon-bitevní pole veľmocí. Praha: Nakladateľství Aleš Čeněk, 2011. 409 s. ISBN 978-80-7380-298-1.
21. WALTZ, K. (1979): Theory of International Politics. New York: Columbia University Press, 1979. 251 s. ISBN 1-57766-670-4.

KONTAKT

Ing. Yvona Šabacká, Ph.D.
Středisko mezinárodních studií Jana Masaryka
Vysoká škola ekonomická v Praze
Nám. W. Churchilla 4
13067 Praha 3
Česká republika
E-mail: ysabacka@hotmail.com

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Medzinárodné vzťahy sú vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Vychádza štyrikrát ročne, v marci, júni, septembri a v decembri. Uzavierky jednotlivých čísiel sú každoročne 15.12, 15.3., 15.6 a 15.9. Všetky príspevky sú pri zachovaní obojstrannej anonymity recenzované minimálne dvomi oponentmi.

Časopis Medzinárodné vzťahy (ISSN 1336-1562) je zaregistrovaný v Zozname periodickej tlače Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, evidenčné číslo EV 4785/13. Časopis je indexovaný v databázach ProQuest, EBSCO, Scirus, EconPapers, RePEc, EconBiz a Index Copernicus a cieľom redakčného kolektívu je zvyšovanie počtu a kvality citačných databáz, v ktorých je zaradený.

Časopis publikuje pôvodné vedecké články, diskusie, prehľady, informácie a recenzie z oblasti medzinárodných ekonomických, politických, právnych a kultúrnych vzťahov. Témy prijímaných článkov zahŕňajú (ale neobmedzujú sa na):

- históriu medzinárodných hospodárskych vzťahov
- medzinárodný obchod
- medzinárodné investície
- medzinárodnú migráciu
- aktuálne ekonomické problémy
- aktuálne politické problémy
- analýzu súčasných a minulých konfliktov
- medzikultúrne vzťahy
- medzinárodné právo obchodné / verejné

ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

The Journal of International Relations is a scientific journal of international political, economic, cultural and legal relations, published by the Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava, Slovakia. It is published quarterly, always in March, June, September and December. Papers are to be submitted by December 15, March 15, June 15 and September 15 of each year. All papers will undergo a double-blind peer review process by at least two reviewers.

The Journal of International Relations (ISSN 1336-1562) is registered with the Ministry of Culture of the Slovak Republic (EV 4785/13). The journal is currently covered by ProQuest, EBSCO, Scirus, EconPapers, RePEc, EconBiz and Index Copernicus databases. The goal of the editorial board is to increase the impact of the journal and the number of databases covering the journal.

The Journal of International Relations wishes to publish high-quality original scientific papers, discussions, surveys, short communications and book reviews from the field of international economic, political, legal and cultural relations. The topics of published papers include, but are not limited to:

- history of international economic relations
- international trade
- international investment
- international migration
- current economic issues
- current political issues
- analysis of current and past conflicts
- intercultural relations
- international trade law / public international law

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV

Príspevky do časopisu Medzinárodné vzťahy sa predkladajú elektronicky v programe MS Word na e-mailovú adresu redakcie **mv.fmv@euba.sk**. Predpokladá sa, že príspevky neboli dosiaľ publikované ani odoslané na publikovanie inde. Autor je zodpovedný za formálnu a odbornú správnosť svojho článku. Články musia popri obsahových náležitostiach spĺňať formálne kritériá – formát strany „ISO B5“, okraje 2 cm zo všetkých strán, jednoduché riadkovanie, písmo Times New Roman, veľkosť písma 10. Každý článok musí obsahovať abstrakt a kľúčové slová v slovenskom/českom jazyku, abstrakt a kľúčové slová v anglickom jazyku, 1 – 3 kódy JEL klasifikácie podľa Americkej asociácie ekonómov, korektné určenie všetkých grantov a programov, s ktorých podporou článok vznikol a na samostatnom liste plné meno, tituly, adresu, e-mail a telefónne číslo všetkých autorov. Šablóna príspevku je k dispozícii na webovej stránke časopisu **http://fmv.euba.sk/casopisy/casopis_mv/**. Upozorňujeme autorov, aby dodržali predpísanú šablónu, v opačnom prípade bude článok vrátený na prepracovanie podľa stanoveného vzoru, čo môže viesť k jeho oneskorenej publikácii.

Redakčné uzávierky sú každoročne **15.12.**, **15.3.**, **15.6.** a **15.9.** V mesiaci po uzávierke prebehne obojstranne anonymné recenzné konanie s minimálne dvomi oponentmi. Autori, ktorých príspevky budú v recenznom konaní pozitívne hodnotené, budú kontaktovaní e-mailom. Čas na zapracovanie pripomienok oponentov je spravidla 1 až 2 týždne. Autorské korektúry treba odoslať na e-mailovú adresu redakciu najneskôr do 3 pracovných dní od notifikácie.

Príspevky doručené po stanovených termínoch budú zaradené do nasledujúceho recenzného konania. Na uverejnenie článku v časopise neexistuje právny nárok.

GUIDE FOR AUTHORS

The manuscript submission process is fully electronic. All papers received by the editor (**mv.fmv@euba.sk**) will undergo a double-blind peer review process. Submission of a paper implies that the work has not been published previously and that it is not under consideration for publication elsewhere. The sole responsibility for formal and scientific contents of each paper is borne by its author. Each paper must follow the formatting instructions – file format: MS Word, page size: “ISO B5”, margin: 2 cm from all sides, single spacing, font: Times New Roman, font size: 10. Each paper must include abstract and key words in English, 1 – 3 codes, following the Journal of Economic Literature classification system, if applicable, the names and ID numbers of grants and programs funding the author’s research and on a separate page, full names, academic degrees, addresses, e-mails and phone numbers of all authors. All papers must follow the journal template which is available at **<http://fmv.euba.sk/journal.html>**, otherwise they will be returned for re-formatting.

Deadlines for submission are **December 15th**, **March 15th**, **June 15th** and **September 15th**. All papers will undergo a double-blind peer review process. Authors generally have 1 to 2 weeks to revise articles and incorporate reviewers’ comments. Proofs should be returned by e-mail within 3 days of their receipt.

The editorial board has an exclusive right to accept/reject papers.

Medzinárodné vzťahy Journal of International Relations 1/2013

Ročník XI.
Volume XI.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník XI., 1/2013.

Hlavná redaktorka: prof. Ing. Eudmila Lipková, CSc.
Redakčná rada: prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Zuzana Lehmanová, Csc.
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
doc. PhDr. Ján Liďák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
Mgr. Boris Mattoš, PhD.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
prof. Ing. Dana Zadražilová, CSc.
doc. Mykola Palinčák, CSc.
doc. Mykola Sidak, DrSc.
doc. Mgr. Sergej Vojtovič, DrSc.

Časopis je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky,
registračné číslo EV 4785/13.
ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie)
ISSN 1339-2751 (online)